

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİKTE NÜBÜVVET

Emine TAŞDELEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Konya–2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR	6
GİRİŞ	9
TEZLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER.....	9
A) Konunun Seçilmesi	9
B) Konunun Sınırları.....	9
C) Kullanılan Kaynaklar.....	10
D) Kullanılan Metod.....	11
I.BÖLÜM	12
YAHUDİLİKTE NÜBÜVVET VE VAHİY İLİŞKİSİ	12
A) Nübüvvet.....	16
1) İman Esası Olması Bakımından Nübüvvet.....	16
2) Gönderiliş Açısından Nübüvvet.....	18
3) Nübüvvetin Verilişi.....	20
a) Peygamberin Seçilmesi.....	21
b) İlk Hitap.....	25
c) Görevlendirme	26
4) Nübüvvetin Özellikleri.....	30
a) Peygamberlerin Mesajları	30
b) Gaybı Bilmek (Kehanet).....	36
c) Peygamber-Günah İlişkisi.....	38
d) Bilgelik	40
e) Mucize	42
f) Nübüvvette Sosyal Hayat ve Sembolik Eylemler	47
5) Nübüvvette Derecelendirme	54
B) Vahiy	58
1) Yahudilikte Vahiy Anlayışı	58
2) Vahiy Şekilleri.....	60
a) Teofani.....	60
b) Rüya - Rü'yet.....	62
c) Tanrı Kelamı	64
d) Tanrı'nın Meleği – İlâhi Ruh	65
II. BÖLÜM	67
YAHUDİLİKTE PEYGAMBERLER VE NEBİLER.....	67
A) Peygamberler ve Nebiler İçin Kullanılan Kavramlar.....	67

1) Nebi	67
2) Roeh ve Hozeh	69
3) İsh ha-Elohim/ Tanrı Adamı	70
4) Obedah ha-Elohim/ Tanrı'nın Kulu	70
5) Obednu Nebiim/ Kullarım Peygamberler	71
6) Mal'ak/ Haberci- Elçi	71
B) Peygamberler	73
1) Musa Öncesi Dönem	73
1.a. Hanok	73
1.b. Nuh (Noah)	75
2) Ata Peygamberler	76
2.a. İbrahim (Avraam)	77
2.b. İshak (Yitzhak)	81
2.c. Yakup (Yaakov)	85
3) Musa Dönemi	89
3.a. Musa (Moşe)	90
4) Peygamberlikle İlişkilendirilen Gruplar	99
4.a. Rahip (Kohen)	99
1.a. Harun (Aaron)	101
2) Hikmetli Kişi	103
2.a. Yusuf (Yosef)	103
2.b. Eyüp (İyov)	105
3) Kral	105
3.a. Davut (David)	106
3.b. Süleyman (Şelomo)	108
4) Sahte Peygamberler	109
4.a. Yehova'dan Başka Bir Tanrı'yı Rab Edinme	111
4.b. Verdikleri Haberin Gerçekleşmemesi	112
4.c. Ahlaksız Olmaları	113
4.d. Aşırı İyimser Olmaları	114
C) Nebiler	116
1) İlk Nebiler (Nebiim Rişonim)	119
1.a. Yeşu (Yeoşua - Yeşu b. Nun)	120
1.b. Gidyon (Gideon)	123
1.c. Samuel (Şimoel)	124
1.d. Gad	126
1.e. Natan	127
1.f. Şemaya (Schemai'ah)	129
1.g. İddo	129
1.h. Azarya ve Odet	129
1.ı. Ahiya (Ahi'jah)	130
1.i. Yehu (Jehu)	130
1.j. Mikaya	130
1.k. Gezgini Nebi ve Beytelli Yaşlı Nebi	131
1.l. İlyas (Elia-Elijah-İlya -Eliya)	132
1.m. Elişa (Elisa-Elisha Eliyasa)	136
2) Son Nebiler (Nebiim Ahoronim)	139
2.a. Yeşaya (Yeşeyahu- İşaya)	142
2.b. Devteroişa	144
2.c. Yeremya (Yirmeyau)	145
2.d. Hezekiel (Yehezkel)	148
2.e. Daniel	150
2.f. Küçük Nebiler (Onikinin Kitabı)	151
3) Kadın Nebiler	161
3.a. Miryam	162
3.b. Debora (Dvora)	163
3.c. Hulda	164
3.d. Noadya	165

3.e. Yeşaya'nın Karısı	165
III. BÖLÜM	166
YAHUDİLİKTE PEYGAMBERLİK VE KUTSAL KİTAPLAR	166
A)Yazılı Gelenegın Yahudi Vahyindeki Yeri/Tanah	166
1) Tora.....	172
2) Nebiim	177
3) Ketubim	178
B) Şifahi Gelenegın Yahudi Vahyindeki Yeri/Talmud	181
SONUÇ	186
BİBLİYOGRAFYA.....	188

İnsanoğlu, yaratıldığı ilk dönemden günümüze kadar geçen süre zarfında her zaman aşkın bir varlığın varlığını kabul etmiş ve o varlığa ihtiyaç duymuştur. İnsan, aşkın varlıkla irtibata geçmek istediğinde yahut aşkın varlık, insanla irtibat kurmak istediğinde aralarındaki ontolojik anlamındaki indirgenemezlikten dolayı söz konusu olan diyalog doğrudan gerçekleşmemiştir. Tanrı, kullarının bu ihtiyacını bildiği için kendisi ile insanlar arasında iletişimi sağlayacak kişiler seçmiştir. İnsanoğlu bu iletişim için bazen şaman, büyücü ve mistikten medet ummuştur. İlahi kaynaklı dinlerde ise bu ihtiyacı peygamberler gerçekleştirmiştir. Kökü insanlık tarihine kadar giden nübüvvet müessesesi, yine köklü bir geçmişe sahip olan Yahudilikte nasıl bir yankı bulmuştur. Elbette, ilahi kaynaklı bir din olan Yahudilikte bu konu ile ilgili söylenecek çok söz vardır.

Yahudiliği anlayanın en iyi yolu, onların nübüvvet anlayışını anlamaktan geçmektedir. İbn Meymun'un dediği gibi *“İnsanların peygamberliğe bakışı, birçok dinsel konudaki görüşlerini yansıtmıştır.”* Bu sebeple, tezimizin konusunu “Yahudilikte Nübüvvet” olarak seçtik.

Yahudi peygamberleri, Yahudi tarihi kadar sancılı, zor dönemler geçirmiştir. Bütün bu zorluklara rağmen Yahudi peygamberleri kendi toplumlarında her zaman lider konumunda olmuştur. Tezimizde nübüvvetin Yahudilikteki yerini işlerken, aynı zamanda onların tarihinden de bahsetmiş olacağız. Çünkü Yahudi tarihi ve kültürü, peygamberleri ile ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Göçebe bir topluluktan uygarlığa uzanan yol, peygamberler sayesinde ilerlemiştir. Peki, ama Yahudilikte bu kadar önemli bir yere sahip olan peygamberlerin diğer insanlardan farkı nedir, peygamber olan kişinin hangi özelliklere sahip olması gerekir, bu soruların cevabını tezimizin içinde vermeye çalışacağız.

Tezimizin giriş bölümünde, tezimizle alakalı birtakım teknik bilgiler sunacağız.

Birinci bölümde; Yahudilikte nübüvvet ve vahiy konusunu işleyeceğiz. Yahudilikte nübüvvet bahsini; iman esası olarak durumunu, Yahudilere neden peygamberler gönderildiğini, peygamberlere nübüvvetin nasıl verildiğini, nübüvvetin özelliklerini ve nihayetinde peygamberler arasında derece farkının olup olmadığını işleyeceğiz. Yahudilikte vahiy başlığı altında ise; Yahudilerin vahiy anlayışı ile vahiy şekillerini inceleyeceğiz. Tezimizin birinci bölümde geçen “peygamber” kelimesi “Tanrı’nın kullarına haber getirmek, dinini bildirmekle vazifelendirdiği kimseler” anlamı ile kullanılmıştır. Bu kullanımda, bütün kavramlar (peygamber, nebi, roeh, hozeh vs.) kast edilmiştir.

İkinci bölümde; Yahudi peygamber ve nebiler için kullanılan kavramları, Tanah'ta ismi geçen peygamber ve nebileri anlatacağız. Ayrıca peygamberlikle ilişkilendirilen *kohen*, *hikmetli kişi*, *kral* ve *yalancı peygamberlerden* bahsedeceğiz.

Üçüncü bölümde ise Yahudilerin, peygamberleri kadar önem verdikleri kutsal kitaplarını anlatacağız.

Son olarak bu konuyu seçmemde ve tezi hazırlamamda bana yardımcı olan Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet AYDIN 'a ve kaynak temini gibi birtakım konularda bana yardımcı olan Dr. Hakan UĞUR'a teşekkürü borç bilirim.

Emine TAŞDELEN

Konya 2010

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
Ata.ÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EJ	: Encyclopaedia Judaica
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
JE	:The Jewish Encyclopedia
M.Ö.	: Milâttan Önce
M.S.	: Milâttan Sonra
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S. Ü.	: Selçuk Üniversitesi
ss.	: Sayfalar arası
tsz.	: Tarihsiz
vd.	: Ve devamı

vs. : Vesaire

GİRİŞ

TEZLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER

A) Konunun Seçilmesi

Daha önceki çalışmalarımda da dikkatimi çekmiş olan Yahudilikte nübüvvet konusunu yüksek lisans çerçevesinde incelemeyi danışman hocam ile yapmış olduğumuz müzakereler sonucunda uygun bulduk. Ülkemizde bu alanda fazla bir çalışma olmaması da “Yahudilikte Nübüvvet” konusunu seçmemizde etkili oldu. Yahudiliği ve Yahudileri tanıyabilmenin ve anlayabilmenin en iyi yolu da onların hayatlarına şekil veren peygamber ve nebilerini bilmekten geçmektedir. Yahudilikte bu kadar önemli bir yere sahip olmasına rağmen nübüvvet sisteminin geç dönemde oluşması, nübüvvet sisteminin oluşmasında İslam dininin de etkili olması bu konuya daha çok dikkat çekmemize neden olmuştur. Bir Müslüman olarak Kur’an-ı Kerim’de çokça geçen Yahudilik’i ve Yahudilerin ulu peygamberi Musa’yı Yahudilerin kendi bakış açıları ile öğrenmeye çalışmamız, dinimiz İslam’ı daha iyi şekilde anlamamızı da sağlayacaktır. Keza Müslümanlar, Medine döneminden; Müslüman Türkler ise Osmanlı’dan beri Yahudiler ile sürekli iletişim içinde olmuştur. Bize bu kadar yakın olan Yahudiliğin ve İslam’ın en önemli paydası olan nübüvveti anlamaya çalışmak iki kültür ve din arasında yakılaşmayı sağlayacak etken olacaktır. Böylece İslam dinine sızmaya çalışan yanlış inanış, israilliyat ve halk arasında yaygın olan hikâyelerin tahlili ve tespiti mümkün olacaktır.

B) Konunun Sınırları

Yahudilikte Nübüvvet konusu oldukça geniş bir alanı kapsadığı için konuyu sadece Tanah ve Tanah’ın yorumu sınırları içerisinde tutmayı uygun bulduk. Bu açıdan temel kaynak olarak, Tanah’taki bilgiler ile onların yorumları konumuzun sınırlarını oluşturmuştur. Tanah ve yorumlarının dışına çıkmak yüksek lisans tezi için daha karmaşık

ve kalabalık bir hal alacağından konumuzu bu şekilde sınırlandırdık. Zaten bir dini anlamanın en etkili yolu o dinin kutsal kitabını ve yorumlarını okumaktan geçmektedir. Çalışmamızı, Yahudi ilahiyatına uygun şekilde yapmaya gayret gösterdik. Çünkü bir dini en iyi şekilde anlayabilmemizin yolu o dinin ilahiyatına uygun şekilde çalışma yapmamızdan geçebilir. Dinler Tarihi bütün dinleri bilimsel ve tarafsız olarak incelemektedir. Tez konumuz, başlı başına derin ve büyük bir başlık içerdiği için İslam veya Hristiyanlıkla mukayese yapılması konumuzun çok fazla dağılmasına neden olacağından çalışmamızı sadece Yahudilik üzerine oluşturmuş; başka dinlerle mukayeseye girilmemiştir. O yüzden sınırlı sayıda karşılaştırmalarda bulunduk. Çalışmamızı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak konuları işledik. Peygamberlerle ilişkilendirilen gruplarda grubu oluşturan bütün isimleri vermedik. Örnek olarak verdiğimiz şahsiyetler ise, İslam’da peygamber olarak kabul edilen fakat Yahudilikte kral, rahip veya hikmetli kişi olarak bahsi geçen kişiler olmuştur. O şahsiyetleri İslam dini anlayışına göre peygamber ve nebi grupları içine almadık. Yahudilikte nasıl sınıflandırılıyorlarsa o sınıflandırılmanın içinde işledik.

C) Kullanılan Kaynaklar

Konumuz ile ilgili doğrudan atıf yapılabilecek temel kaynaklar azdı. Yahudilikle ilgili yapılan çalışmalarda dolaylı olarak nübüvvet meselesine değinilmiş, nübüvvet konusuna detaylı olarak girilmediği görülmüştür. Nübüvvet konusu işlenen çalışmalarda genellikle aynı kaynaklar kullanılıp temel alınmıştır. Bunun için Yahudilikte Nübüvvet konusunu işlerken Tanah’ı ve Tanah tefsirlerini temel aldık. Konumuzla ilgili İngilizce ve Türkçe ansiklopedik maddelerden faydalandık. Daha sonraki aşamada tezleri, makaleleri ve kitapları taradık. İlgili pasajları daha iyi anlayabilmek için Kutsal Kitap Dizini’ne sık sık başvurduk.

D) Kullanılan Metod

Tez çalışmamızda kullanacağımız metotlar ise şunlardır: Dinler tarihinde sıkça kullanılan fenomenolojik ve deskriptif metot. Bununla birlikte zaman zaman mukayeseli yöntemi kullanacağız. İhtiyaç duyulan yerlerde ise konumuza yardımcı olacak şekilde başka ilim dallardan faydalanacağız. Bu ilim dallarından bazıları ise şunlardır: Çalışmamızda peygamber ve nebilerden bahsederken yer yer tarih ilminden faydalanacağız. Bunun dışında nübüvvetin direk olarak toplumla alakalı olmasından dolayı sosyoloji ile peygamber ve nebilerin nübüvvetle görevlendirildiklerinde psikolojik durumlarının üzerinde durulması gerektiğinden dolayı, sosyoloji ve psikoloji ilimlerini de yeri geldiğinde kullanmış olacağız.

I.BÖLÜM

YAHUDİLİKTE NÜBÜVVET ve VAHİY İLİŞKİSİ

Yahudilikte peygamberlik; “Tanrı’nın insanlara yönelik iradesini onlara ulaştırmak, onları gelecek hususunda uyarmak, gerektiğinde gelecekte vuku bulacak olayları önceden haber vermek, kendisine bir konuda danışıldığında o konuda bilgi vermek” görevlerini kapsamıştır. Bu görevleri yerine getiren kimseye ise peygamber denmiştir.¹ Peygamberler, İsrail milletinin bu dinine Tanrı’nın istek ve emirlerini bildirerek özel bir şekil vermiştir.²

Yahudi peygamberliğinin ortaya çıkmasında Yahudi kökenli ro’ehim “peygamberlik” müessesesi ile Filistin* kökenli “nebiim” müessesesinin kaynaşmasının rol oynadığını söyleyenler olmuştur.³

Yahudi filozofu Musa bin Meymun Yahudilerin iman esaslarını, İslam’daki “amentü”ye benzeterak on üç madde ile formüle etmiştir. Bu formülün peygamberlerle alakalı maddesi ise şu şekildedir: “Peygamberlerin bütün sözlerinin doğru olduğuna tam bir imanla inanıyorum.”⁴ Bu cümleden de anlaşılacağı gibi, Yahudiler, peygamberlerinin ağzından çıkan sözlerle ihtimam göstermişlerdir. Çünkü peygamber, Tanrı’nın ağzı ile konuşmuştur.⁵ Yahudilikteki nübüvvet anlayışının esasını “tebliğ” oluşturmıştır.

İbn Meymun, Tora’da peygamber ile melek kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığından bahsetmiştir. “Önünüzden bir melek gönderiyorum” sözünü “bir peygamber ortaya çıkaracağım” şeklinde anlamıştır. Bunun sebebi olarak da meleğin kalabalıklara kendini göstermediğini, meleğin insanlara Tanrı’nın emir ve yasaklarını

¹ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 87.

² Schimmel, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 135.

* Bu bölgeye Yunan- Makedonya hâkimiyetinden sonra “Filistin= Palestina” denmiştir. Bu ismin kullanmasının sebebi, daha önce bu topraklarda Filisti’lerin yaşamış olmasındandır. Tanyu, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 1979, I/15.

³ Eliade, Mircea- Couliano, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çeviren: Ali Erbaş, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 292.

⁴ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 271; Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayınevi, 2003, s. 151.

⁵ *Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Zebur ve İncil*, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 2009, Çıkış, 4/15; Tesniye, 18/18.

veremeyeceği göstermiştir. Bununla melek vasıtası ile insanlara yollanan bir peygamber kastedilmiştir demiştir.⁶

Talmud’da peygamberliğin sona ermesi ile ilgili gösterilen nedenler; Mabedin yıkılması ile artık peygamber olabilecek özellikte, o konuma layık kimsenin kalmamış olması olarak gösterilmiştir. Peygamberlik müessesesinin son bulması ile “*Tanrı adamı*” figürü yerine dini yorumlayan “*Din adamı- rabbi*” figürü öne çıkmıştır. Artık peygambere ihtiyaç kalmamasını düşündüren bir başka neden de mesihi beklenti olmuştur. Mesih geldiğinde hiçbirine ihtiyaç olmayacaktır.⁷ Peygamberliğin neden sonra erdiğini rabbilerden* bazıları şu şekliyle de yorumlamıştır; Tanrı, erkek ve kadının erdemine ve büyüklüğüne bir iltifat için peygamberlik sistemine son vermiştir.⁸

İbn Meymun, nübüvvet tarihini üçe ayırmıştır. İlk dönem puta tapınılan dönemdir. Bu dönemdeki insanlar Tanrı ile kendileri arasında birtakım aracı varlıkların olduğuna inanmışlar, bir süre sonra da bu varlıklara tapınmaya başlamışlardır. İkinci dönem, İbrahim peygamberin içinde yaşadığı putperest topluma karşı çıktığı dönemdir. İbrahim ile başlayan bu dönem, bir önceki dönemin sorgulanması ve akli kanıtlar ile zayıflatılması dönemidir. İbrahim, Tanrı’nın varlığını delillerle ispatlamaya çalışmış ve putlara tapınılmasına karşı çıkmıştır. Sadece Tanrı’ya tapınılması gerektiğini akli deliller ile halka izahatta bulunmuştur. İbrahim’in soyu Mısır’a yerleştikten sonra yerli halkın dininden etkilenmiş, yeniden şirke düşmüştür. Bu noktada Tanrı Musa’yı göndermiştir. Üçüncü dönem ise Musa’ya Tora’nın verildiği dönem olmuştur. Musa, halkına kendisinin bir peygamber olduğunu ilan etmiştir. Musa; dini, hayat tarzına dönüştürmüştür. Tanrı inancını koruyan kanunlar koymuştur.⁹ Musa, hem Tanrı’nın kendisine ulaştığı vahiy bakımından hem de getirdiği şeriat açısından kendisinden önce ve sonra gelen peygamberler ve nebilerden farklı olmuştur.

⁶ Doğan, Hatice, “İbn Meymun’un Hayatı, Eserleri ve Delaletü’l Hairin Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme”, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2009, s. 151.

⁷ Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 100- 101.

* Rabbi (Rabay): “Üstadım” anlamına gelmektedir. Rabbi, kanun bilgini, yorumcu ve ilahiyatçıdır. M.S. 70 yılında Kudüs Mabedi’nin yıkılması sonrası rabbilerin görevi daha çok ehemmiyet kazanmıştır. Rabbiler, hukuk ve dini konularda otoritedirler. Rabbiler, cumartesi ibadetlerini yönetirler, vaaz ederler, gençleri eğitirler, evlilik yapanları takdis ederler. Aydın, Mehmet, “Rabbi”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2005, s. 630.

⁸ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 114.

⁹ Özgenç, Semahat, “Musa B. Meymun’un Nübüvvet (Vahiy) Anlayışı”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı, 2006, ss. 83- 84; ilgili kısım: Aydın, Mehmet, “Fârâbî İbn Sînâ Sistemi Işığında İbn Meymun’un Din Felsefesi”, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2003, ss. 21- 25.

En büyük peygamberleri Musa'dır. Musa'dan sonra gelen peygamberler onun şeraitini devam ettirmişlerdir. Nübüvvet görevi kadınlara da verilmiştir. İsrail peygamberler içinde 48 erkek peygamberle 7 kadın peygamberden bahsedilmiştir.¹⁰

Tanah'a göre ferdi olarak yapılan peygamberliğin yanı sıra kollektif şekilde de peygamberlikte bulunulduğu bildirilmiştir. Bunlara "*nebi grupları*" denmiştir. Bu tür gruplar Kenan kültüründe de mevcut olmuş, İsrailoğulları Filistin'e girdikten sonra da var olmaya devam etmiştir. M. Ö. XI. yy.ın başlarında ortaya çıkmış, IX. yy.ın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Bu grupların özelliklerinden bir de kendinden geçme (extase) hali olmuştur. Vecd ve coşku kendilerinden geçmelerine sebep olmuştur. Zümreler halinde yaşamışlar, şarkı söyleyip dans etmişler, musiki aletleri kullanmışlardır.¹¹ Tanah'ta zikredilen nebi grupları ile ilgili hikâyelerden bazıları şu şekilde anlatılmıştır:

İsrailoğullarını maddi- manevi muhafaza etmekle uğraşan Musa, çölde birçok sıkıntılarla karşılaşmıştır. Musa, görevinin ağırlığından dolayı Yahova'ya şikâyetle bulunmuş ve yükünün hafifletilmesini istemiştir. Rabb, Musa'ya kavminden yetmiş ihtiyarı bir çadırda toplamasını emretmiştir. Tanrı "*buluttan inerek*" Musa'nın üzerindeki ruhtan almış ve çadırda bekleyen yetmiş ihtiyarın üzerine koymuştur.¹² O anda kampta öylesine bulunan iki adam da peygamberlik yapmaya başlamıştır. Yeşu, seçilmemiş bu iki kimsenin peygamberlik yapmasını Musa'nın mucizesinin önderliğine tehdit olduğunu düşünerek onları engellemeye çalışmıştır. Bunun üzerine Musa, Yeşu'ya ruhunun genişliğini gösteren soylu bir cevapla¹³ "*Sen benim adıma mı kıskanıyorsun?*", "*Keşke Rabbin bütün halkı peygamber olsa da Rabb üzerlerine Ruh'u'nu gönderse!*" demiştir.¹⁴ Onlar da bir defaya has olmak üzere Musa'ya yardımcı olmak için nebevi faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁵

¹⁰ Hirsch, Emil G. - McCurdy, J. Frederic- Jacobs, Joseph; "Prophets and Prophecy", *The Jewish Encyclopedia JE*, CD Edition.

¹¹ Harman, Ömer Faruk, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi*, 1995, IX/156.

¹² Sayılar, 11/25- 27.

¹³ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 2004, I/202.

¹⁴ Sayılar, 11/29.

¹⁵ Sinanoğlu, Mustafa, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s. 116.

Kutsal Ruh, yetmiş ihtiyar ile Eldad ve Medad isimli iki kişinin üzerine inmiş ve o kimseler peygamberlikte bulunmuşlardır. Peygamberlikte bulunan bu kimselerle ilgili Tanah'ta fazla bir bilgi yoktur.¹⁶

Din yorumcuları, bu şekilde nübüvvette bulunmanın, İsrailoğulları'nda ihtiyarların sivil yönetime katkılarına açık bir işaret olduğunu söylemişlerdir.¹⁷

I. Samuel kitabında da bir grubun, toplu halde santur, tef ve zurna eşliğinde musiki yaparak peygamberlikte bulunduğu bahsedilmiştir.¹⁸ Yahova'nın ruhu onların üzerine gelmiş, yüzleri ve görünüşleri değişmiş, tümüyle başka bir adam haline dönüşmüşlerdi. Elişa zamanında bir grup peygamber faaliyette bulunmuştur. Hatta peygamber grubunun “*babası*” olarak nitelendirilmiştir. Diğer grup peygamberlerine de “*oğulları*” denmiştir. Vecd halinde nübüvvetlerine devam etmişlerdir.¹⁹

Samuel, kaybolan merkeplerin yerini sormaya gelen Saul'e merkeplerinin bulunduğu müjdesini verdikten sonra Saul'e ilerde İsrail halkına kral olacağını söylemiştir. Samuel, Saul'in kral olduktan sonra yolda bir nebiim grubu ile karşılaşacağını ve o gruba Saul'ün dâhil olarak nebilikte bulunacağını haber vermiştir.²⁰ Nebi gruplarına başkanlık yapan ise Samuel olmuştur.²¹

Saul, Davut'u öldürmek için peşine düştüğünde Nayota'ya gelmiş ve orada bir grup peygamberin içinde Tanrı'nın Ruhu onun üzerine de inmiştir. Ve peygamberlikte bulunmuştur.²²

Kutsal Kitap'ın rivayet ettiği başka hikâyelerden Şimal mıntıkasında (İlyas'ın çıktığı şehir) özel nebi cemiyetlerinin mevcut olduklarını öğrenmekteyiz. Bunlar raks ve muayyen temrinlerle vecde gelmeye çalışmışlardır. Yazıları günümüze kadar kalmış olan büyük İbrani peygamberlerin bu muhitlerle münasebetleri olmamıştır.²³ Bu şekilde ferdi ve grup nebilerini ayırmışlardır.

¹⁶ Sayılar, 11/11- 25; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 23

¹⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 116.

¹⁸ I. Samuel, 10/5- 13; 19/21- 24.

¹⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 123, 128.

²⁰ I. Samuel, 9; 10/1- 8.

²¹ I. Samuel, 19/20.

²² I. Samuel, 19/18- 24.

²³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 144.

A) Nübüvvet

1) İman Esası Olması Bakımından Nübüvvet

Yahudi geleneğine göre tam anlamı ile bağlayıcı ve değişmez Yahudi iman esasları bütününden bahsetmek oldukça güçtür. Bir Yahudi'nin dini hayatını yaşayabilmesi için başvurabileceği bir inanç sistemi "emunot" (credo)* yoktur. Bir Yahudi, Tanah ile kendisini bulmuş ve Talmud ile geliştirmiştir.²⁴ Yahudi din bilginlerine göre bir Yahudi'nin credoya ihtiyacı olmamıştır. Yahudiler zaten üzerlerinde yükümlülükleri ile dünyaya gelmiştir. Tanrı'nın İbrahim ile anlaşmasından doğan bağlılıkları vardır.²⁵

Yahudiler böylesine bir credoya İslam dünyası ile karşılaştıktan sonra ihtiyaç duymuştur.** Teolojik anlamda sistem kurmaya çalışan ilk kişi de İskenderiyeli Yahudi filozof Philo olmuştur (d. M.Ö. 20- ö. M. S. 50 veya 60).²⁶ Tora ve tamamlayıcısı Nebiim ile Ketubim metinlerinde nelerin iman esasları olduğu net ve açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ortaçağa kadar dini esaslarının özünü oluşturacak bütün ortaya konmamıştır.²⁷

İspanya'da Müslüman egemenliğinde yaşayan Yahudi din bilginleri Müslümanların ilim dallarından olan "kelam ve din usulü"nden etkilenererek XII. yy. da ünlü Yahudi din bilgini Hananel Hursiel dört maddelik iman prensibini oluşturmuştur:

Tanrı'ya iman

Peygamberlere iman.

Dünyadaki yaşama iman.

Maşiah'ın geleceğine iman.²⁸

* Yahudi geleneğinde ikrar edilmesi gereken iman esaslarıdır. Bir diğer adı Credo'dur. Gündüz, Şinasi, "Emunot", *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 114.

²⁴ Taplamacıoğlu, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966, s. 178.

²⁵ Alalu, Suzan- Arditi, Klara- Asayas, Eda- Basmacı Teri- Ender, Fani- Haleva, Beki- Maya, Dalya- Pardo, Ninet- Yanaracak, Sara, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.108.

** Yahudiler, İslam ve Hz. Muhammed ile tanışmalarından sonra hoşgörüyü, kültürü, öğrenim aşkını ve entelektüel coşkuyu keşfettiklerini; hatta Yahudiliğin Altın Çağını yaşadığını ifade etmişlerdir. Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 165, 167.

²⁶ Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 173.

²⁷ Kutluay, a.g.e., s. 183.

²⁸ Alalu- vd, a.g.e., s. 109.

Yahuda Hadasi'nin on maddelik amentüsünün sadece iki maddesi peygamberler ile ilgili olmuştur:

Tanrı Musa'ya ve Kutsal Kitap'ta ismi geçen diğer İsrail peygamberlerine vahiyde bulunmuştur.

Sadece Musa'nın öğretisi doğrudur.²⁹

Musa b. Meymun, "Rambam" adı verilen iman esaslarında peygamberler için şunları bildirmiştir:

Peygamberlerin bütün sözleri doğrudur.

Musa bütün peygamberlerin en büyüğüdür.

Elimizde olan Tora Allah tarafından Musa'ya verilmiş olan Tora'nın aynısıdır, değişmemiştir.³⁰

Böylece, Yahudi dininden sayılabilmek için peygamberlere imanın olması gerektiğini anlamaktayız. İbn Meymun, iman esaslarından herhangi birinin kabul edilmemesi durumunda o kişinin kâfir olacağını ve Yahudi cemaatinden çıkmış sayılacağını bildirmiştir.³¹ Peygamberlere iman da bu esasların içindedir.

Yahudiler, Kutsal Kitap'ta adı geçen her peygambere iman etmiştir. Peygamberler Nuh ile başlamış, Malaki ile son bulmuştur. Yahudi inancına göre peygamberlerin sonuncusu Malaki'dir. Malaki, kendisinden sonra İlyas adlı bir peygamberin geleceğini bildirmiş, ancak geleceği söylenen peygamber gelmemiştir.³² Yahudiler Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemişlerdir.

Yahudiliğin peygamber esaslarında İslam dinindeki gibi peygamberlere özel sıfatlar (ismet, emanet, fetanet, sıdk, tebliğ) yüklenmemiştir. Yahudilikte yalnızca İsrail

²⁹ Adoni, Leon, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Çeviren: Yusuf Altıntaş, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 62.

³⁰ Cilacı, Osman, *Dinler ve İnsanlar*, Damla Matbaası, Konya, 1990, s. 183.

³¹ Kutluay, a.g.e., s. 182.

³² Malaki, 4/5.

peygamberlerine iman söz konusu olmuştur.³³ Peygamberlere iman dışında herhangi bir keyfiyetten bahsedilmemiştir.

2) Gönderiliş Açısından Nübüvvet

Tanrı kendisini, kullarına ancak yaratmış olduğu şeyler ve peygamberlerine vahyettiği sözler ile anlatmıştır. Tanrı ile insan arasında başka bir aracı da düşünülmemiştir.³⁴

Yehova, Yahudilerin “*milli ilah*”ı olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Tanrı, peygamberlerini Yahudi ırkına göndermiştir. Yehova’nın sözleri yalnızca Ben-i İsrail için olduğundan zafer, kurtuluş vs. gibi şeyler de yine Yahudi halkının olmuştur. “*Yehova’nın günü*” (dünyanın sonu ve yeni bir başlangıç) kesin surette Yahudilere inhisar ettirilmiştir. Başka milletlerin de selamete çıkacağı, Ben-i İsraili olmayanların da Yehova’nın itaatine girecekleri fikri yalnız son dönem peygamberlerinde (VI. yy. ortaları) görülmüştür.³⁵ Tanrı, halkının durumuna göre peygamberlerini göndermiştir. Yehova, yeryüzündeki hükümrانlığının temsilcisi olarak da İbrani peygamberlerini seçmiştir.³⁶

Yahudilikte peygamberliğin temel mesajı ahlaki olmuştur. Kenanlılara ait olan fahişelik, kanlı kurban gibi kültürel uygulamalara karşı koymuşlardır. Peygamberler toplumu hatalarına karşı uyarmış ve vaaz etmişlerdir. Tanrı’nın sözü dinlenilmediği durumda ise Tanrı’nın o kullarını cezalandıracağını hatırlatmış ve onları korkutmuşlardır.³⁷

Dini oluşturan bütün hükümler sadece vahiy yolu ile bilinebilecek öğeler olmamıştır. Kişinin kendi aklı ile vahye gerek duymadan kavrayabileceği hususlar da vardır; fakat akıl açısından nötr durumların olmasından dolayı mutlaka peygambere ve vahye ihtiyaç duyulmuştur.³⁸

Peygamberler için ayinler ve merasimler fazla bir ehemmiyete sahip olmamıştır. Onlardan daha önemli olan ahlaki emirler olmuştur.³⁹ Genelde nebiler dini merasimlerden uzak yaşamışlardır. Şekilci geleneklere pek bağlılık göstermemişlerdir. En çok üzerinde

³³ Yaka, Eyüp, “Kur’an’da Ehl-i Kitabın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu”, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1994, s. 42.

³⁴ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 270.

³⁵ Yeşaya, 2/3.

³⁶ Kutluay, *a.g.e.*, s. 287.

³⁷ Eliade- Couliano, *a.g.e.*, s. 292.

³⁸ Gürkan, *a.g.e.*, s. 101.

³⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 145.

durdukları mesele ise yanlış yolda olanlara yanlışlıklarını söylemek ve doğru yola teşvik etmek olmuştur. Nebiler mabet ve kurban işleri ile ilgilenmemişler, bu konuları genelde kâhinlere bırakmışlardır. Peygamberlerin belirli bir eğitimleri de olmamıştır. Ahlaki ve vicdani kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.⁴⁰ Kâhinleri kendilerini toplumun imtiyazlı sınıfı olarak gördükleri için tenkit etmişlerdir.⁴¹

Musa ve diğer büyük peygamberler zamanında ahirete ait olaylardan (kıyamet, amellerin muhasebesi vs.) bahsedilmemiştir. Yehova dirilerin Tanrısı olmuştur, ölülerin değil. İnsan amellerinin mükâfatını bu dünyada görmüştür. Hayata mana veren şey yalnız Rabbe inanmak olmuştur.⁴²

Tanrı, bütün insanlığı uyarmak, aydınlatmak, mutlu kılmak için Ben-i- İsrail'i seçmiştir.⁴³ Bütün Yahudi peygamberleri de bu sebeple ortaya çıkmış ve seçilmiştir.⁴⁴

Bütün dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de oluşturucu öge, “*insanın kurtuluşu*” fikri olmuştur. Peygamberler bu düşünceyi halklarına yaymak için uğraşmışlardır.⁴⁵

Toplumda yaşarken düzeni sağlamanın şartlarından birisi olarak ortaya çıkan şey, bir liderin seçilmiş olmasıdır. Lideri dinde karşılayan kelime ise peygamber olmuştur. Peygamberler Tanrı'dan aldığı sözleri halklarına ulaştırırken bir yandan da toplum düzenini sağlamış oluyorlardı. Krallar döneminde bile krallara yol gösterici olmuşlardır. Ahlaki düzenlemeler yapmışlar, sosyal ilişkileri düzenlemişlerdir.

İsrail peygamberleri, dönemlerindeki sosyal sapıklık içinde yaşayan, maneviyatı kalmamış sadece dini şekilcilikle ilgilenen halk ile mücadelede bulunmuştur.⁴⁶

⁴⁰ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁴¹ Sarıkaya, Mustafa, “Yahudilik'te ve İslamiyet'te Peygamberlik”, A. Ü. İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara, 1984, s. 5.

⁴² Schimmel, *a.g.e.*, s. 142.

⁴³ Tora'da Yahudiliğin yalnızca Yahudilere has bir din olduğu kesin bir dille belirtmemişse de diğer halkları Yahudiliğe davet de Tora da emredilmemiştir. Daha çok milli bir din halinde seyreden Yahudilik M. S. II. yy.a kadar dinlerini yayma faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu tarihe kadar sürmesinin sebebi ise başka dinden dönen insanların problem çıkarmaya başlamasından kaynaklanmıştır. Bundan dolayı ihtida meselesine olumsuz yaklaşmışlardır. Mirza, Şihabüddin - Mirza, Burhanüddin, *Dinleri Tartışmak*, Çeviren: Ulvi Murat Kılavuz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 9.

⁴⁴ Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınevi, Ankara, 2002, s. 248.

⁴⁵ Wach, Joachim, *Dinler Tarihi, Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş*, Çeviren: Fuat Aydın, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 288.

⁴⁶ Wach, *a.g.e.*, s. 614.

Peygamberler ilahi mesajı yorumlamışlar, halkın anlayacağı şekilde açıklamışlardır. Kalabalıklara vaaz ve nasihatte bulunmuşlardır.⁴⁷

Yahudi halkı Kenan'a geldiği zaman oradaki dinler ile bir süre çatışmıştır. Zaman geçtikçe yerli dinlerden birçok âdet, görünüşünü değiştirerek Yahudi dinine sızmıştır. Kurban merasimleri, insanın kurban edilmesi, sihrin yasaklanması, büyücülerin idamı gibi yerli dine ait olan merasimler artık Yehova dininin bir parçası haline gelmiştir.⁴⁸ İsrail dininden olan ile olmayanı ayırıştırıp Musa'nın bildirdiği dini aslına döndürmeye çalışmak, yabancı etkilerden temizlemek yine Yahudi peygamberlerinin görevi olmuştur. Sekizinci asrın ortalarında başlayan bu mücadele ise oldukça uzun sürmüş ve hiç kolay olmamıştır.

3) Nübüvvetin Verilişi

Peygamber, Tanrı'nın kutsal sözü ile karşılaşmadan önce ve bu görevi gerçekleştirmek üzere iken bir dizi evrelerden geçmiştir. Tanrı, seçtiği kişinin peygamberlik yapabilmesi için ortamını, psikolojisini önceden hazırlamıştır. Aşkın bir varlık ile karşılaşmak normal bir insanın kaldırabileceği bir şey olmadığından Tanrı'nın müstakbel peygamberlerine aşamalı olarak bu göreve hazırlaması gayet normaldir. Sadece Tanrı ile karşılaşmanın dışında verilen görevin ehemmiyeti ve ciddiyeti de adayı korkutabilmektedir. Rabb, kulunu rahatlatmış ve yardımcı olmuştur. Bu bölüm, nübüvvetin peygambere nasıl verildiğini açıklamaya çalışacaktır.

Tanah'ta Nebiim bölümünde veya peygamberleri anlatan bölümlerde peygamberlerin nübüvveti nasıl aldıklarına dair şahsi tecrübeleri yer almıştır.⁴⁹ Bu, Tanah'ı okuyanlar için çok önemli bir bilgidir. Böylece peygamberlerin bu görevi nasıl aldıklarını, neler hissettiklerini, yaşadıkları zorluklar anlaşılmış olacaktır. Tanah'ta peygamber ve nebilerin yaşamış olduğu sıkıntılara yer verilmesinin sebebi, sanırım Tanrı'nın kendi araçlarının neler yaşadığını bilmemizi istemesinden kaynaklanmıştır.

⁴⁷ İnci, Salih, "Eski Ahid'de Peygamberlere İsnat Edilen Ahlaki Zaaflar/ Günahlar ve Kur'an'ın Peygamberlik Anlayışı", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2001, s. 10.

⁴⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁹ Çıkış, 3- 4. bablar; Hâkimler, 6/13- 18; Yeremya, 1. bab; Amos 7/10- 17; Hezekiel, 2. bab; Zekeriya, 1, 6. bablar.

a) Peygamberin Seçilmesi

Kadın olsun erkek olsun Tanrı Yehova, nebilerini insan olarak seçmiştir. Bütün ümmetlerde akla hemen şu soru gelmiştir; “*neden melek değil de insan?*” Yahudi bilginlerinden Saadya şöyle demiştir: “*Tanrı’nın elçilerini meleklerden değil de insanlar arasından seçmesi ise peygamber gösterdikleri mucizelerin ve dolayısı ile mesajların inandırıcılığını temin sebebine dayanmaktadır.*”⁵⁰ Bir insanın insana itaat etmesi meleğe göre daha kolay, göstereceği mucize de daha inandırıcı olmuştur.

“*İyi peygamberler seçen ve onların doğrulukla söylenen sözlerinden memnuniyet duyan Evrenin Kralı, Sen, Tanrımız; Mübareksin; Tora’yı, Kulu Moşe’yi, Halkı İsrail’i ve gerçek ve dürüst peygamberleri seçen Evrenin Kralı, Sen, Tanrımız; Mübareksin.*”⁵¹ Aftara* okunmadan önce söylenen bu sözler peygamberleri Tanrı’nın görevlendirdiğinin Yahudilerce kabulü ve ikrarı olmuştur.

İbn Meymun, peygamberin seçilmesi ile ilgili üç görüşte bulunmuştur. Bu görüşlerden ikisi uç nokta kabul edilmiştir. Üçüncü görüş bu iki görüşün sentezi şeklinde olup en makul olanı olmuştur.

İlk yaklaşım doğaüstü yaklaşımıdır. Doğaüstü peygamberlik anlayışı daha çok pagan dinlerinde ve bazı Yahudiler arasında görülmüştür. Doğaüstü peygamberlik anlayışı peygamberlik mucizenin ta kendisi olmuştur. Peygamber olan kişinin nitelikleri hiçbir şekilde önemli olmamıştır. Peygamberlik bahsedilen kişi yaşlı veya genç, cahil veya akıllı, zengin veya fakir olabilmektedir. Tanrı istediği kişiyi peygamber olarak seçmiştir. Ve kimin peygamber olacağını sadece Tanrı bilmektedir. Peygamber bazen bir prens olabilirken bazen de çoban yahut rahip olabilmektedir. Bu yaklaşımın çıkmazları, peygamberin bu şekilde nasıl seçileceği ve bu görev için ne gibi bir metodun gerekli olduğudur. Bu görüşün ana fikri, Tanrı’nın istediği herhangi bir kuluna peygamberlik görevini vermesi ve ondan da kendi mesajını iletmesini istemesidir.

İkinci uç yaklaşım ise naturalist filozofların görüşü olmuştur. Bu anlayışa göre peygamberlik statüsünü alabilmek için kişinin bilgi bakımından donanımlı olması gerekmiştir. Bunun için de kişi; fizik, matematik gibi akli ilimleri öğrenmek zorundadır.

⁵⁰ Gürkan, a.g.e., s. 101.

⁵¹ Farsi, Moşe, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara I.Kitap Bereşit*, Çeviren: Diana Yani-Selin Saylağ- Baruh Beni Danon, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 444.

* Aftara: Her hafta, haftanın perâşasından sonra okunan, Nevim kitabından bir bölüm. Farsi, a.g.e., I/508.

Peygamber olacak kişinin sadece bu ilimleri öğrenmesi de yeterli görülmemiştir. Keskin zekâ, kişinin özel alışkanlıkları veya zihinsel disiplinle geliştirilmiş dinamik akıl da peygamber olacak kişide aranan özelliklerden olmuştur. Peygamber olmak için kişi zor bir süreçten geçecektir ve hiçbir şekilde olağanüstü bir durum, gizemli özellik içermemiştir. Herhangi bir insanın peygamber olamaması Tanrı'nın iradesinden değil, kişinin gerekli niteliklere sahip olmamasından kaynaklanmıştır.⁵²

Üçüncü görüş İbn Meymun'un görüşü olmuştur. Filozofların Tanrı cahil birinden peygamber seçmez fikrine karşı çıkmıştır. Ona göre Tanrı, entelektüel bir kişiden peygamberlik statüsünü de çekebilmektedir. Talmud'a göre peygamber "hikmetli, güçlü ve zengin bir adam" olmalıdır. Doğaüstü yaklaşımda peygamberlik için hiçbir şey gerekmezken sadece Tanrı iradesi vurgulanırken, naturalist yaklaşımda peygamberliğin tam bir akıl işi olduğu savunulmuştur. İbn Meymun bu noktada uzlaştırmacı olmuş ve iki görüşten makul olanları sentezlemiştir. Peygamber kadın veya erkek olsun kendi entelektüel kapasitesini geliştirdiğini ve başka bir seçenekle adım atmayacağını ileri sürmüştür. Nübüvvet her insanın elde edemeyeceği ama kişinin ahlaki meziyetlerini geliştirerek mükemmel hale gelmesi ile peygamberliğe seçilebileceğini bildirmiştir.⁵³

İbn Meymun; Tanrı'nın peygamberini seçtiğini fakat peygamberin de fitratı ve ahlaki hayat tarzı ile peygamberliğe tamamen tabii yollarla sahip olabildiğini vurgulamıştır. Dolayısı ile Tanrı, peygamberlik için ancak mükemmel bir kişiyi seçmiştir. Tanrı bilgi ve ahlak bakımından alçak konumda olan bir kişiyi peygamber olarak seçmemiştir.⁵⁴

Talmud'da kişinin taşıdığı olduğu bilgi, güç, zenginlik, tevazu ve hatta uzun boy gibi sahip olunabilecek zihni, ahlaki ve fiziki özellikleri Tanrı'nın iradesini belirlemede etkili olan unsurlar olarak bahsedilmiştir. Maddi- manevi bu kapasitenin peygamberliğin arkasındaki temel unsur olduğunu düşünen Yahudi filozoflar da olmuştur.⁵⁵

⁵² Doğan, *a.g.t.*, s. 149.

⁵³ Doğan, *a.g.t.*, s. 150, 153.

⁵⁴ Besalel, Yusuf, "Peygamberler ve Peygamberlik", *Yahudilik Ansiklopedisi* (I-III), Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2001, III/695.

⁵⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 95.

İbn Meymun, Yahudilerin temel Yahudi prensibine uygun eğitim almalarının ve mükemmel bir konumda bulunmalarının gerekliliğini özellikle vurgulamıştır. Çünkü Tanrı ancak böyle bir durumda kudretini bildirmiştir ve peygamberini seçmiştir.⁵⁶

Yahudi peygamber anlayışına göre, bir insana peygamberlik verilmesi; onun yaratılıştan getirdiği ya da sonradan elde ettiği birtakım niteliklerin bir sonucu olmamıştır. Peygamber olmak tamamen ilahi seçilmişliktir.⁵⁷ Peygamberliğe seçilmiş olan kişinin bu görevi kabul edip etmemesi gibi bir seçeneği olmamıştır.⁵⁸ Tanrı'nın sözünü iletme emrini aldıktan sonra bunu yapmak zorunda kalmıştır.⁵⁹ Peygamberlik görevini istemeseler de, insanlar onları dinlemeseler ve saygısızlık da yapsalar bu görevi yerine getirmek zorundadırlar.⁶⁰ İbrani peygamberlerinin otoritesi de bizzat Tanrı Yehova tarafından görevlendirilmesinden gelmiştir. Bu sebeptendir ki Tanrı'nın üstün gücünü sürekli kendilerinde hissetmişlerdir.

Tanah'ta, peygamber olacak kişinin henüz ana karnındayken Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna dair pasajlar mevcuttur. Yeremya, kitabında, Rabbin kendisine şöyle seslendiğini söylemiştir: “*Ana rahminde sana biçim vermeden önce tanıdım seni. Doğmadan önce seni ayırdım, uluslara peygamber atadım.*”⁶¹ Yeşaya da Tanrı'nın kendisini ana rahmindeyken peygamberlik için çağırdığını halkına ilan etmiştir.⁶²

Bununla birlikte bir kişi peygamber olmadan önce ileride kendisinin peygamber olacağından habersizdir. Tanrı'nın Samuel'e peygamberlik için seslenmesi bu duruma işaret olmuştur. Pasajda “Şimdi Samuel Rabbi tanımıyordu ve Rabbin sözü ona henüz vahyedilmemişti”⁶³ denmiştir.⁶⁴

Kaynağı Tanrı'ya dayanmamış peygamberlik geçersiz ve sahte sayılmıştır, Tora'da peygamberin otorite ve gücünü Tanrı'dan aldığı zikredilmiştir.⁶⁵

⁵⁶ Doğan, *a.g.t.*, s. 150.

⁵⁷ Mezmurlar, 105/26; Yeşaya, 4/9; 26/12.

⁵⁸ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁹ Amos, 3/8.

⁶⁰ Hezekiel, 2/7.

⁶¹ Yeremya, 1/5.

⁶² Yeşaya, 49/1- 3.

⁶³ I. Samuel, 1/3- 8.

⁶⁴ Doğan, *a.g.t.*, s. 160.

⁶⁵ Tesniye, 18/ 20.

Aşkın ile muhatap olmak elbette bir insan için kaldırılması kolay olan bir şey olmamıştır. Tanrı seçkin kuluna peygamberliğini vermeden önce onun ortamını, psikolojisini hatta ailesini ve çevresindeki insanları bile hazırlamıştır.

Musa, Tanrı ile karşılaşmadan önce kayınbabası olan rahip Yitro'nun yanında manevi bir eğitimden geçmiştir.⁶⁶ Kendisi ile baş başa kalabileceği ve kendisini dinleyebileceği “çobanlık” yapmıştır. Zaten Tanrı ile ilk karşılaşması da sürüsünü güderken yalnız başınayken gerçekleşmiştir.⁶⁷

Tanrı, verdiği mesajı insanlara aktarması için peygamberlerini ilahi bir yetenekle donatmıştır. Tanrı, peygamberlerinin sözlerini halk daha kolay kabullensin diye onları halka sevdirmiştir. Peygamberler genel itibarı ile halk arasında sevilen kişiler olmuşlardır.⁶⁸

Peygamberliğe başlamadan yahut devamında Tanrı, seçtiği peygamberler yalnız kalmamaları diye kendileri gibi insanların da desteğine ihtiyaç duyacağını bildiğinden peygamberler, yakınlarında bulunan, güvenilir kimseler tarafından desteklenmişlerdir. Musa, peygamberlik görevini yaparken zorlandığı zamanlarda kardeşi Harun⁶⁹ ve kayınbabası Yitro'dan psikolojik destek almıştır. Yitro, Musa'yı görevini daha kolay yapabilmesi için kutsamıştır.⁷⁰ Musa'nın çöldeki yaşamında onu ziyarete gelen Yitro, damadının taşıdığı ağır yükü görmüş ve yükünün hafıflemesi için ona fikir vermiştir. Yitro, iyice kalabalıklaşan İsraililerin davaları için halkın içinden güvenilir, Tanrı'dan korkan, kıskançlıktan nefret eden, gerçeğe bağlı adamları seçmesini öğütlemiştir.⁷¹

Peygamber ilahi tecrübesi sayesinde Tanrı ile karşılaşmıştır. Onun kelamını işittikten sonra da halkına bildirmekle görevlendirilmiştir. Bu bildirim genellikle toplumda ortaya çıkan bir kriz ya da ilahi müdahaleyi gerektirecek bir durumda gerçekleşmiştir. Musa'nın Tanrı ile ilk karşılaşması Mısır'da halkının Firavun tarafından zulme uğradığı vakitte olmuştur.⁷² Gidyon, İsrailoğullarının Midyanlıların baskısı altında iken ilk defa

⁶⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/98.

⁶⁷ Çıkış, 3/1.

⁶⁸ Uğur, Hakan, “Kur'an'ın Tasdik Ettiği Tevrat'taki Konular”, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 203.

⁶⁹ Çıkış, 4/14- 16.

⁷⁰ Çıkış, 4/18.

⁷¹ Çıkış, 18/13- 27.

⁷² Çıkış, 3. bab.

Tanrı'nın meleği ile karşılaşmıştır.⁷³ Yeşaya, kral Uzziya'nın öldüğü kritik dönemde peygamberliğini almıştır.⁷⁴ Hezekiel'in peygamberliği de İsrail'in dini ve politik sıkıntıları yaşadığı günlerdedir, Yahuda, kralı Yehoyaki'nin sürgünü döneminde ilk karşılaşmayı yaşamıştır.⁷⁵

Peygamber, hayatını değiştireceği o ilk ilahi karşılaşma ile tanıştığında günlük, hayati işlerle meşguldür. Musa ve Amos sürüsünü otlatıyor, Gidyon da buğday dövüyordur.⁷⁶ Sıradan bir günde sıra dışı bir karşılaşma peygamber için ani ve şaşırtıcı şekilde gerçekleşmiştir.⁷⁷ Yehova, dilediğine dilediği zaman peygamberlik vermiştir.⁷⁸

b) İlk Hitap

İlk hitapla Tanrı ile insan arasındaki ilk diyalog kurulmuştur. Görevlendirme evresinin böylece alt yapısı gerçekleşmiştir. Peygamber, psikolojik olarak görevlendirilmeye hazırlanmış olmaktadır. Tanrı veya vahyi ile ilk karşılaşma, yeni bir dünyaya dâhil olmazdan önce peygamber için açıklayıcı bir esas teşkil etmiştir.

Alışık olmadıkları durumun içine dâhil olan Ben-i İsrail peygamberleri ilk önce bu durumu yadırgamışlar, daha sonra karşılaşmış oldukları durumu idrak edip uyum sağlamışlardır.⁷⁹

İlk hitabın içeriği, peygamberin o andaki durumuna, yaşadığı tarihe ve sosyal şartlara göre değişmiştir.⁸⁰ Peygamberlik için ilk hitap gayet anlaşılır ve nettir. Tanrı Musa'yı yanan çalının arkasından çağırdığında O'na: “*Şimdi gel, halkım İsrail'i Mısır'dan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim*”⁸¹ demiştir. Yeremya'ya “...*seni doğmadan önce takdis ettim. Seni milletlere peygamber ettim*”⁸² der. Bu hitap, peygamber olacak kişinin üstlenecek olduğu görevin ciddiyetini anlamasını sağlamıştır. Böylece aday, görevinin ehemmiyetini bildiren bu ilk hitap sayesinde alışkın olmadığı yeni tecrübesini ve ne ile karşı karşıya olduğunu anlamasına yardımcı olmuştur.

⁷³ Hâkimler, 6. bab.

⁷⁴ Yeşaya, 6. bab; Tekvin, 18/1; Amos, 7/15.

⁷⁵ Hezekiel, 5. bab.

⁷⁶ Çıkış, 3/1; Amos, 7/15; Hâkimler, 6/11.

⁷⁷ Sinanoğlu, a.g.t., s. 44.

⁷⁸ Harman, a.g.m., s. 139.

⁷⁹ Harman, a.g.m., s. 141.

⁸⁰ Sinanoğlu, a.g.t., s. 45.

⁸¹ Çıkış, 3/4- 9.

⁸² Yeremya, 1/4- 5.

Musa'ya yanan bir çalıdan (ahududu) görünen Rabb, bu görevi istemeyecek olan Musa'nın dikkatini çekmek istemiştir. Garip bir şey görmüştür Musa, çalıdan ateş çıkıyor ama çalı yanıp kül olmuyordu. Çalının yanına iyice yaklaşmış, nasıl oluyor da ateş çalıyı bitirmiyordu. Din bilginleri; Musa'nın bu garip olayın Tanrısal bir kutsiyet olduğunu fark etmiş olsaydı oraya kesinlikle yaklaşmayacağını söylemişlerdir. Daha sonra ateşin içinde bir melek olduğunu görmüştür. Bu, Musa'nın ilk peygamberlik vizyonudur. Tanrı kendini Musa'ya “*Musa'nın babası Amram'ın Tanrısı*” olarak tanıtmıştır.⁸³ Tanrı ilk muhataplıkta Musa'nın babasından ismi ile bahsederek bir çeşit yakınlık oluşturmuştur. Bu tıpkı yabancı birinin kendisinden emin olup korkmaması için kişinin bildiği birini referans göstererek kendini tanıtmaya gibidir.

Musa, peygamberlik görevini en başta istememiştir. Mısırlı birini öldürdükten sonra ceza almamak için kaçmış, üstelik halkı Mısır'da köle olarak yaşamaktaydı. Sayıca üstün olan bir millete tek başına nasıl karşı çıkabilecektir. Tüm bu endişeler yerinde olmakla beraber Tanrı, Musa ile birlikteliğini ilan etmiştir.

İlk hitap, vahyi bir tecrübe, rü'yet ile gerçekleşmiştir. Peygamber bir şeyler görür ve Tanrı'nın seslenişini işitir.⁸⁴ Tanrı, peygamberine vahyini insanlara iletmesi için onu seçtiğini bildirir. Peygamber, Tanrı'nın bu kararına karşı şaşkınlıkla birlikte peygamberliği kabul etmek zorundadır. Çünkü bu öyle bir görevdir ki sadece seçilenler yapabilmıştır.

c) Görevlendirme

Gerçek peygamberin meşruiyeti ve tebliğinin otoritesi peygamberin göreve çağırılması ile başlar. Görevlendirmede her peygamberin işlevi aynı olmuştur. Yerine getirecek görevler peygamberin yaşadığı dönem ve şartlarına göre değişiklik göstermiştir. Musa ve Gidyon, tebliğle görevlendirilmekle birlikte Tanrı'nın isteği ile İsrailoğullarını zulmet altından kurtarmakla da uğraşmışlardır. Musa ve Gidyon, halklarını kurtarmakla emredilirken Yeşaya⁸⁵ ve Yeremya da⁸⁶ tam tersi halkı mahvetmek için gönderilmişlerdir. Hezekiel ise günah içinde yaşayan kavmini uyarmak için gönderilmiştir.⁸⁷ Tanrı; Hoşea⁸⁸, Amos⁸⁹ ve Yunus⁹⁰ peygamberleri ilk kez görevlendirilmesinde onlara “git” ifadesinde

⁸³ Farsi, *a.g.e.*, II/18.

⁸⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 42.

⁸⁵ Yeşaya, 6/8- 10.

⁸⁶ Yeremya, 1/10.

⁸⁷ Hezekiel, 2/3, 7.

⁸⁸ Hoşea, 1/2.

⁸⁹ Amos, 7/15.

bulunmuştur. Yaşadıkları dönemde durumun aciliyetini bildirmek için bir işaret olmuştur. Halk o kadar kötü durumdadır ki, peygamberlik verilir verilmez Rabb, vakit kaybetmeden tebliğde bulunmalarını istemiştir.

Tanah'ta peygamberlerin bazılarının vazifesini Tanrı'dan nasıl aldıklarına dair hikâyeler bulunmuştur. Yeşaya, Yeremya⁹¹ gibi peygamberler -kendi dönemlerinin hassasiyetleri de göz önünde bulundurulunca- peygamberliklerinin başlangıcını betimlemişlerdir. Amos ve Hoşea'nın kutsal göreve çağırılması diğer peygamberlere nispetle daha özel mahiyette olmuştur.⁹² Kutsal Kitap, bütün peygamberlerin nasıl görev aldığını anlatmamıştır. Anlatılan bölümlerde de tüm olanlar ahenkli bir şekilde detayları ile geçmemiştir. Peygamberlerin yaşadığı dönem, göreve çağırıldığı an, içinde bulunduğu ortam farklı olsa da yaşadıkları tecrübeyi aktardıklarında ortak özellikler görülmüştür.⁹³

Tanrı bizzat sözleri ile onları yetkilendirmiştir.⁹⁴ Peygamberler de vahiy ile yetkilendikleri bu sözlerle Tanrı adına konuşmuşlardır. Peygamberin görev ve mesuliyet sınırlarını da Yeremya'da olduğu gibi⁹⁵ Tanrı belirlemiştir.

Yahudi dinindeki peygamberlik anlayışı, Tora'da zikredilen bir pasaj ile temellendirilmiştir. Bu pasaj peygamber anlayışının temel yasası olarak kabul edilmiştir.⁹⁶ Tesniye 18/18 de Rabb şöyle demiştir: *“Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek.”* Tanrı tarafından görevlendirilen peygamber, kendi halkından çıkmıştır. Asli görevi ise halkına Tanrı'nın buyruklarını bildirmek olmuştur.

Peygamberlerin, ilk hitapla birlikte verilen göreve karşı çekimser veya itirazda bulundukları olmuştur. İçinde bulunduğu ruh hali ile itirazlarını ifade etmişlerdir. Çekimserliğin ve itirazın sebebini peygamber adayının kendini göreve layık görmemesi, hazır hissetmemesi, alçakgönüllü olması olarak yorumlayanlar olmuşsa da; adayın

⁹⁰ Yunus, 1/2; 3/2.

⁹¹ Yeşaya, 6; Yeremya, 1. Bab.

⁹² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 43.

⁹³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 43.

⁹⁴ Yeremya, 1/9: *“...Bugün sana yetki verdim.”*

⁹⁵ Yeremya, 1/10.

⁹⁶ Işık, Hidayet, *Amiri'ye Göre İslam ve Öteki Dinler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 81.

Tanrı'nın hem kulu, hem aracısı, hem de sözcüsü olarak görev yapmanın zorluğu yüzünden de itiraz ettiğini düşünenler olmuştur.⁹⁷

Diğer bir itiraz sebebi olarak da peygamberin; akli, manevi, ruhsal, ahlaki hatta fiziksel yaşamı bakımından mükemmel olan kişiler olarak betimlenmesinden kaynaklanmıştır.⁹⁸ Kendisinde bu özelliklerin olmadığını düşünen peygamber adayı Tanrı'ya, itirazı bu göreve layık olmadığını düşünerek yapmıştır.

Tanrı, Musa'ya halkını -Firavun'un boyunduruğundan kurtararak- Vaat Edilmiş topraklara götürmesini söylediğinde Musa, bu görevi üstlenmekte çekimser davranmıştır. Musa'nın itirazına sebep olan nedenler ise; Güç eksikliği,⁹⁹ bildiri eksikliği,¹⁰⁰ yetki eksikliği,¹⁰¹ güzel konuşma- hitabet eksikliği,¹⁰² görev için uygun olmama,¹⁰³ daha önceden uğramış olduğu başarısızlık,¹⁰⁴ İsrail halkı tarafından onay görmeme¹⁰⁵ şekilde sıralanabilir.¹⁰⁶ Yahudilerin Tanrı'nın mucizevî yardımına henüz hazır olmaması, abisi Harun'un halkın lideri konumunda iken kendisinin Ben-i İsrail'in liderliğini yapacak olması Musa'yı endişelendiren sebeplerden olmuştur; çünkü bu durum Musa'ya göre uygun değildir.¹⁰⁷ Bütün bu sebeplerden dolayı kendisinden beklenen başarıyı gösterememe endişesini taşımasına neden olmuştur. Alçakgönüllülük şeklinde görünen davranışları Tanrı'nın hoşuna gitmemiştir.¹⁰⁸

Musa'nın kendisine verilen görevi istememe sebepleri diğer peygamberler için örnek teşkil etmiş. Bir nevi 'ilk örneği' olmuştur. Gidyon ise bu endişesine fakirliğini ve

⁹⁷ Sinanoğlu, a.g.t., s. 47.

⁹⁸ Besalel, a.g.md., *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/504.

⁹⁹ Mısır'dan Çıkış, 3/11: Musa, "Ben kimim ki firavuna gidip İsraililer'i Mısır'dan çıkarayım?" diye karşılık verdi.

¹⁰⁰ Çıkış, 3/13: Musa şöyle karşılık verdi: "İsraililer'e gidip, 'Beni size atalarınızın Tanrısı gönderdi' dersem, 'Adı nedir?' diye sorabilirler. O zaman ne diyeyim?"

¹⁰¹ Çıkış, 4/1: Musa, "Ya bana inanmazlarsa?" dedi, "Sözümü dinlemez, 'RAB sana görünmedi' derlerse, ne olacak?"

¹⁰² Çıkış, 4/10: Musa RAB'be, "Aman, ya Rab!" dedi, "Ben kulun ne geçmişte, ne de benimle konuşmaya başladığından bu yana iyi bir konuşmacı oldum. Çünkü dili ağır, tutuk biriyim."

¹⁰³ Musa, "Aman, ya Rab!" dedi, "Ne olur, benim yerime başkasını gönder." Çıkış, 4/ 13.

¹⁰⁴ Çıkış, 5/23: "Senin adına firavunla konuşmaya gittim gideli firavun bu halka kötü davranıyor. Sen de kendi halkını kurtarmak için hiçbir şey yapmadın."

¹⁰⁵ Çıkış, 6/12: Ama Musa, "İsraililer beni dinlemedikten sonra, firavun nasıl dinler?" diye karşılık verdi, "Zaten iyi konuşan biri değilim."

¹⁰⁶ MacDonald, a.g.e., I/99.

¹⁰⁷ Farsi, a.g.e., I/23.

¹⁰⁸ Çıkış, 4/14.

yaşının küçüklüğünü de eklemiştir.¹⁰⁹ Yeşaya¹¹⁰ ve Yeremya¹¹¹ ilk anda tereddüt yaşayan peygamberlerdendir ve bu halleri Tanah'ta da belirtilmiştir.¹¹²

Tanrı, çekimser ve itiraz içinde bulunan peygamberlerine görevi kabul etmelerinin dışında başka çıkar yollarının bulunmadığını ifade etmiş ve onlara görevlerinde destek olacağını söylemiştir.¹¹³ Bununla birlikte her ne kadar Tanrı yardımı için vaat etmiş olsa da zaman zaman peygamberlerin Tanrı'nın emrini yerine getirmekte yenilenen tereddütleri olmuştur (Musa, Yeremya ve Yunus o peygamberlerdendir). Sonuçta Tanrı'nın sözcüsü gibi davranmışlar ve genellikle “*Tanrı şöyle söyledi*” diye söze başlamışlardır.¹¹⁴

Tanrı, kutsal görevi verdiği peygamberlerine yaşadıkları çekimserlik belirttikleri mazeret ve tereddütten dolayı ilahi teminata bulunmuş, görevlerini yerine getirirken onlara yardımcı olacağına dair güvence vermiştir. Tanrı'nın peygamberlerine karşılaşacakları zorluklara karşı vaat ettiği ilahi yardım, peygamberlere görevlerini yerine getirmede cesaret ve güç vermiştir. Yani Yehova, gücünü ve kutsal sözlerini peygamberleri ile paylaşmış olup onlara bu zor görevlerinde teselli ve güç kaynağı olmuştur.¹¹⁵

Peygamberlerin Tanrı'dan aldıkları gücü insanlara aktarabilmek için, Tanah'ta “*Yehova'nın Ruhü*” ve “*Yehova'nın Eli*” betimlemelerinin kullanıldığını görürüz. “*Yehova'nın Eli*” Tanrı'nın gücüne dalalet etmektedir.¹¹⁶ Peygamberler ile birlikte kullanıldığında ise onların davetini ve nübüvvetlerini güçlendirmek anlamlarını taşımıştır. “*Yehova'nın Ruhü*” terkibi de yine kişilere yardımcı olan ilahi gücün temsilinde kullanılmıştır.¹¹⁷

Tanrı, Musa'ya onun hep yanında olacağını ve destekleyeceğini kesin bir dille Tora'da belirtmiştir.¹¹⁸ İlya'yı Ahab'ın arabasının önünde koşturmuş,¹¹⁹ Yeşaya'yı¹²⁰,

¹⁰⁹ Hâkimler, 6/15: “*Ey Efendim, ben İsrail'i nasıl kurtarabilirim? Ait olduğum boy Manaşşe oymağının en zayıf-fakir boyudur. Ben de ailemin en genç adamıyım.*”

¹¹⁰ Yeşaya, 6/11: Yeşaya Tanrı'ya peygamberliğin süresini sorar “*ne vakte kadar, Rab*” Bu soru, bir şeyleri bilmeyi istemenin cesareti şeklinde yorumlanmıştır. Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

¹¹¹ Yeremya'da çekimserliğini yaşının küçük olmasıyla açıklar. Yeremya, 1/6, 18: “*Ben henüz çocuğum, söz söylemesini bilmiyorum.*”

¹¹² Harman, *a.g.m.*, s. 143.

¹¹³ Yeremya, 1/7- 8; Yeşaya, 6/11- 13; Hezekiel, 2/6.

¹¹⁴ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/502.

¹¹⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 34.

¹¹⁶ Çıkış, 3/20; 13/3; Tesniye, 7/8; II. Samuel, 24/14; Yeşaya, 5/25; Hezekiel, 6/14; Mezmurlar, 8/6; 31/5; 73/23; 95/4; 109/27; Eyüp, 10/8; 12/9.

¹¹⁷ Çıkış, 35/10; Hâkimler, 6/34; 11/29; I. Samuel, 10/6; 16/13.

¹¹⁸ Çıkış, 3/4, 12.

¹¹⁹ I.Krallar, 18/46.

Yeremya'yı¹²¹ ve Hezekiel'i¹²² peygamberlik yapmaya cesur kılan bu güç olmuştur.¹²³ Bu güç, Tanrı'nın sözleri ile şu şekilde hayat bulmuştur: Musa'ya “*Gerçekten ben seninle olacağım*”¹²⁴, Gidyon'a “*Mutlaka seninle beraber olacağım ve Midyanileri bir adammış gibi vuracaksın.*”¹²⁵, Yeremya'ya “*Çocuğum deme, çünkü seni kime gönderirsem gideceksin. Ve sana emrettiğim her şeyi söyleyeceksin. Onların yüzünden korkma; çünkü seni kurtarmak için ben seninle beraberim.*”¹²⁶, Hezekiel'e “*Ve sen... o adamlardan korkma ve sözlerinden korkma... yüzlerinden yılma*”¹²⁷ denmiştir. Mika Tanrı'dan aldığı gücü şu şekilde halkına anlatmıştır: “*Rabbin Ruhu ile kuvvet, hak ve cesaretle doluyum*”¹²⁸

4) Nübüvvetin Özellikleri

a) Peygamberlerin Mesajları

Tanrı ile insan arasında aracılık yapan peygamberlerin sorumlu oldukları en önemli hususlardan biri de Tanrı'nın hüküm ve emirlerini halklarına ulaştırmak olmuştur. Peygamberlerin bu vazifelerini anlatmak için “*tebliğ, mesaj ve şeriat*” terimleri kullanılmıştır.

Peygamberlerin Tanrı'dan aldığı buyrukları halklarına iletmesine “*tebliğ*” denmiştir. Peygamberliğin karşıtı olan “*kitman*” (gizlemek) peygamberler için düşünülemezdir.¹²⁹ Tanrı'dan alınan bu görevin duyurulması da yine Tanrı'nın onaylaması ile başlamıştır. Peygamber, Tanrı onaylamadığı müddetçe sözlerini başkasına iletememiştir.¹³⁰ Tanrı, peygamberlerini kavimlerine kendi adına sözcü, aracı konumunda gönderdiğini söylemiştir.¹³¹

Yehova, Musa'ya sözlerini ağzına koyacağını ve emredeceği her şeyi insanlara söyleyecek kişiler göndereceğini bildirmiştir.¹³² Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, peygamber Tanrı'dan bazı emirler almıştır. Peygamber başka bir kaynaktan bilgi alamaz. Başka ilah ve

¹²⁰ Yeşaya, 5/25; 9/12, 17, 21; 10/4.

¹²¹ Yeremya, 1/9.

¹²² Hezekiel, 2/9, 10.

¹²³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 35.

¹²⁴ Çıkış, 3/12.

¹²⁵ Hâkimler, 6/16.

¹²⁶ Yeremya, 1/7- 8.

¹²⁷ Hezekiel, 2/6- 7.

¹²⁸ Mika, 3/8.

¹²⁹ Uğur, *a.g.t.*, s. 225.

¹³⁰ Farsi, *a.g.e.*, II/35.

¹³¹ Çıkış, 3/10; Yeşaya, 6/8- 9; Yeremya, 1/7.

¹³² Tesniye, 18/18.

kendi adına konuşan kişilere sahte peygamber sayılmasının göstergesidir. Peygamberin bunun kadar önemli bir diğer özelliği ise, Yehova'nın sözlerini ve emirlerini insanlara tebliğ etmesidir. Yani, peygamberlik için sadece Yehova'dan ilahi mesaj almak yeterli olmamakla, bunların insanlığa tebliğ edilmesi gerekmektedir.¹³³ Tebliğindeki otoriteyi de yine bizzat Tanrı'dan almaktadır.¹³⁴

İbn Meymun'a göre şeriat, Tanrı'nın sonsuz hikmetinden bir parçayı, idari kural olarak insanlara ait kılmasıdır. Bu insanlık için önemli bir ilahi nimet olmuştur. Şeriatın beşeri ve tabii menşe'li olmamasına rağmen doğal olanın alanına nüfuz edebilen bir olgu olduğunu açıklamıştır. İnsana has bir rejim olarak şeriat, peygamberlik yolu ile insanlara aktarılmıştır.¹³⁵

Tanah'ta tebliğden “*Yahova dedi*”, “*Yahova şöyle buyurdu*”, “*Yahova'nın sözü falana geldi*” sözleriyle bahsedilmiştir.¹³⁶ Bu tür üsluba “*sözcü üslubu*” (Messenger formula) denmiştir. Bu üslup o dönemde İsrail kültürünün dışındaki kültürlerde de kullanılmıştır. İbranilerin bu ifadeleri komşularından aldığını söyleyenler de olmuştur. Peygamberler bu üslupları kullanarak halklarının kendilerini ilahi mesajı ileten araçlar olarak değerlendirilmelerini istemişlerdir.¹³⁷

Tanrı'nın Ben-i İsrail'in uymasını istediği hükümler, peygamberlerin sözleri ile ulaştırma prensibi Yahudi nübüvvet sisteminin temelini oluşturmuştur.¹³⁸ Peygamberlerin halkına ilettiği mesaj, zaman sınırlaması olmadan tüm İsrail halkını kapsamıştır. Tüm nesiller üzerinde ilahi bir otoriteye sahiptirler. Mesaj, gelecekte bir olayı haber verme (kehanet),¹³⁹ peygamberlerin yaşadıkları dönemdeki durumu veya sonradan ortaya çıkan bir durumun ifade edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁰

Peygamberlerin ümmetlere ilk tebliğleri elbette Tanrı'nın varlığını kabul ettirmek olmuştur. Ondan sonra ise Tanrı'nın insanlardan istediği ve istemediği şeyleri halkına aktarmışlardır. Peygamberlerin en temel işlevi tebliğ olmuştur. Tanrı sözünü hakkı ile taşımak, onu halkına öğretmek, halkının yanlışlarını kınamak veya düzeltmek ve onları

¹³³ Harman, *a.g.m.*, s. 136.

¹³⁴ Zekarya, 1/6; 7/12; Yeremya, 23/8; Hagay, 1/13.

¹³⁵ Doğan, *a.g.t.*, s. 157.

¹³⁶ Yeremya, 1/2, 4, 11,13; Amos, 1/64; 5/2-3; Hezekiel, 3/16; Zekeriya, 4/8.

¹³⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 37.

¹³⁸ Gürkan, *a.g.e.*, s. 101.

¹³⁹ Tesniye, 18/20.

¹⁴⁰ I. Krallar, 13/3; II. Krallar, 23/15- 16.

eğitmek İbrani peygamberlerinin görevlerindendir.¹⁴¹ Bazen Yehova’dan aldıkları mesajı halklarını iletirken kendi varlıkları öylesine silinir ki sanki doğrudan kendileri konuşuyormuş gibi, birinci şahıs kipi kullanmışlardır.¹⁴² Peygamberlerin, tebliğ ettiği mesajlardan şunları çıkartabiliriz:

Peygamberler İsrail halkına, Tanrı ile yapılan ahde sadık kaldıkları takdirde zürriyetlerinin büyük bir millet olacağını¹⁴³ ve öyle kalacağını; Kenan ülkesinin de kendilerine verileceğini¹⁴⁴ vaat etmiştir. Peygamberler, Tanrı ile İsrailoğulları arasında gerçekleşen bu ahde sadık kalmışlardır. Halklarını yönlendirmede Musa’nın şeriatını esas almışlardır. Peygamberler, toplumun ahde ve şeraite uyması için dönem dönem kavimlerini uyarmak zorunda kalmışlardır.

Musa öncesi peygamber mesajlarında Kenan topraklarının Ben-i İsrail’in olacağı ve Tanrı’nın İsrail halkını büyük bir millet yapacağı vaadi yer almıştır.¹⁴⁵ İbrahim, halkına Tanrı’nın bu sözlerini iletmiş ve kendisinden sonra gelen İshak ve Yakup da aynı mesajları halklarına iletmiştir.

Musa şeriatı, İsrail halkı için eşsiz bir konumda olmuştur. Ondan önceki peygamberler halkın karşısına çıkıp “*Tanrı beni size gönderdi, bana size söyle söylememi emretti, şunları size yasakladı*” dememişlerdir. Bu tarz bir üslup Tora’nın özünü oluşturmuştur. Patriarkların peygamberliği dar kalıplar içinde genişlemeyen bir peygamberlik anlayışı olmuştur. İbrahim peygamber, çevresine Tanrı’nın şeraitini iletirken genel bir üslupla onlara seslenmemiştir. Hatta Tanrı’nın emrettiği sünnet olayını da sadece kendisi ve ailesi içinde gerçekleştirmiştir. Patriarklar halklarını şeraitleri üzerine eğitirken eğitmen veya rehber gibi davranmışlar, “*Rabb bana şunu emretti*” dememişlerdir.¹⁴⁶

Musa’nın tebliğinin temelini “on emir” oluşturmuştur. On Emir, Tora’da iki ayrı yerde zikredilmiştir.¹⁴⁷ İsrailoğulları’nın anayasası sayılan, Yahudilerce ölümsüz tabir edilen, Tanrısal, ahlaksal ve toplumsal düzen öğeleri içeren buyruklar şunlardır:

¹⁴¹ Uğur, *a.g.t.*, s. 205.

¹⁴² Harman, *a.g.m.*, s. 137; Yeşaya, 10/5; Yeremya, 2/26- 3; Hezekiel, 6-7. bab.

¹⁴³ Tekvin, 12/2.

¹⁴⁴ Tekvin, 12/7.

¹⁴⁵ Tekvin, 12/1- 3.

¹⁴⁶ Doğan, *a.g.t.*, ss. 155- 156.

¹⁴⁷ Çıkış, 20/1- 17; Tesniye, 5/6- 21.

1. Seni Mısır diyarından çıkaran Tanrın Yehova benim. Karşımda başka ilahların olmayacaktır.
2. Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın suretini yapmayacaksın.
3. Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın.
4. Şabat gününü takdis etmek için onu hatırında tut.
5. Babana ve annene hürmet et.
6. Katletmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin.
10. Komşunun evine tamah etmeyeceksin.

Yahudilerce On Emir deyimi yerinde kullanılmamıştır. Tora’da “*Aseret Hadiberot*” yani “*On Söz*” olarak zikredilmiştir. Söz yerine emir denmesi buyruk şeklinde ifade edilmelerinden ve taşıdıkları derin anlam ile kutsal özelliklerinden kaynaklanmıştır. On Emrin sıralanışı ise rastgele olmamıştır. İlk dört emir insanların Tanrı ile olan ilişkilerini, beşinci emir ailesi ile olan ilişkisini, altıdan ona kadar olan kurallar ise insanın toplum ile ilişkilerinin düzenini sağlamak için vaaz edilmiştir.¹⁴⁸

Bu sıralanışa göre Tanrı’nın öncelikle neleri insandan istediği anlaşılmıştır. Tanrı’nın peygamberleri de bu öncelik sırasına göre tebliğlerde bulunmuşlardır. Halkı puta taparken bu noktayı atlayıp öncelikle komşu ilişkileri üzerinde durmamıştır. On emir böylece diğer peygamberlere tebliğ için kılavuz niteliğinde olmuştur.

Musa sonrası dönemdeki peygamberler davetçi konumundadır. Asıl görevleri Musa şeriatını insanlara yaymak olmuştur. Çünkü Musa şeriatı ebediyen geçerli kalacaktır. Bu şeraite uymayanları ceza ile korkutmuşlar, uyanlara ise birtakım vaatlerde bulunmuşlardır.

¹⁴⁸ Alalu- vd, *a.g.e.*, s. 159.

İbn Meymun'a göre Musa mesajının asıl amacı herkesi Tanrı'ya layık insanlar haline getirmek olmuştur.¹⁴⁹

Peygamberler, mesajlarında eskatolojik veya istikbali bilgiler vermişlerdir.¹⁵⁰ Filistin'in işgali ve Davut'un krallığındaki monarşi ile yönetilmesi¹⁵¹ bu bilgiler arasında olmuştur. İsrail peygamberleri ileriye yönelik her zaman güzel haberler vermemiştir. Peygamberler; başka tanrılara tapan, toplum için vaaz edilen kurallara uymayan halklarına Tanrı'nın cezasının geleceğini ve felaketlere uğrayacaklarını bildirmişlerdir.¹⁵² Peygamberlerin bu tarz haberlerde bulunması ise M.Ö. 721'de Asurlular'ın İsrail'i yenilgiye uğratması ile M.Ö. 586 yılında Babil imparatorluğunun Yahuda'yı yenerek Kudüs'ü ve Mabel'd'i tahrip etmesinden sonra olmuştur. Bu olaylar İsrailoğullarının Babil'e sürgüne gönderilmesi ile sonuçlanmıştır. Sürgün dönemi ve sonrasında peygamberler İsrail halkının yeniden kurtulacaklarının müjdesini vermişlerdir.¹⁵³ Tebliğlerin içeriği peygamberlerin içinde bulunduğu döneme göre değişmiştir. Peygamberler, Yeşaya'dan itibaren gelecek bir kralın İsrailoğullarına hükmedeceği¹⁵⁴ bilgisini vermiştir.¹⁵⁵ Yeşaya'nın kitabında beklenen kralla ilgili şu sözler geçmektedir:

*“Çünkü bize bir çocuk doğacak, Bize bir oğul verilecek. Yönetim onun omuzlarında olacak. Onun adı Harika Öğütçü, Güçlü Tanrı, Ebedi Baba, Esenlik Önderi olacak. Davut'un tahtı ve ülkesi üzerinde egemenlik sürecek. Egemenliğinin ve esenliğinin büyümesi son bulmayacak. Egemenliğini adaletle, doğrulukla kuracak Ve sonsuza dek sürdürecektir. Her Şeye Egemen Rabbin gayreti bunu sağlayacak.”*¹⁵⁶

İsrail peygamberleri, halkına sık sık şu tebligatta bulunmuşlardır: “tövbe edin”, “tövbe edin yoksa Yehova'nın cezası size isabet eder.” Bu tembih gelecek için değil İsrail

¹⁴⁹ Doğan, a.g.t., s. 156.

¹⁵⁰ Sinanoğlu, a.g.t., s. 86.

¹⁵¹ Sinanoğlu, a.g.t., s. 87.

¹⁵² Amos, 7/7- 9; 8/11- 14; 9/8; Hoşea, 9/3, 6, 17; 11/5; Yeşaya, 1/25- 27; Mika, 1/2- 7; 3/122; Sefanya, 1/2- 3; 2/5- 15; Nahum, 1/2- 3; 3/8; Habakkuk, 3. bab; Obadya, 1, 9. bab; Yeremya, 29/ 15.

¹⁵³ Hoşea, 14/7; Yeşaya, 8/18; Mika, 4/6- 7; 7/11- 12; Sefanya, 2/3, 7, 9; 3/9- 20; Hezekiel, 34/11- 16; 47/3, 12.

¹⁵⁴ Yeşaya, 7/10- 17; 9/1- 7; 11/1- 9; Mika, 5/2- 5; Yeremya, 23/5- 6; Hezekiel, 34/23- 24; Hagay, 2/21- 23; Zekeriya, 6/9- 14.

¹⁵⁵ Kurtuluş döneminde İsrail halkına hükmedecek krallar ilgili iki farklı görüş vardır. İlkinde yönetici bizzat Tanrı'nın kendisi olacaktır. İkincisi ise Tanrı'nın atayacağı bir kralın hükümdarlık etmesidir. İlk teori için bkz. Yeşaya, 24/23; 33/22; 43/15; 44/6; Obadya, 21. bab; Mika, 2/13; 4/7; Sefanya, 3/15; Zekeriya, 9/1- 8; Malaki, 3/1; Sinanoğlu, a.g.t., s. 87.

¹⁵⁶ Yeşaya, 9/6- 7. Paralel bilgiler için bkz. Yeremya, 23/5- 6; Hezekiel, 17/22, 24; Mika, 5/1, 3; Hagay, 2/20- 23; Zekeriya, 9/9- 10.

halkının o an içinde yapması gereken bir vazife olmuştur. Çünkü bu uyarı İsrail halkının başına gelebilecek felaketlerin engellenebilmesi içindir.¹⁵⁷

Kutsal Kitap'ta peygamberler tebliğde bulunurken önce kendi söylemleri ile halka hitap etmişler, daha sonra Tanrı'nın sözünü iletmişlerdir.¹⁵⁸ Bu anlatım metodu ile peygamberlerin olaylara çok iyi bir şekilde nüfuz edebildiğini, kendi kişiliği ve bilinci ile güncel olaylara yorumlarını katabileceğini işaret etmektedir. Tanrı'nın sözünü aktaracak kadar da ilahi güce sahip olmuşlardır. Peygamber, Tanrısına bağlı, ondan duyduğu söze sadıktır.¹⁵⁹

Peygamberler; bazen halklarını günahlarından dolayı azarlayan tabirler ile bazen cezayı hatırlatan tehdit sözler ile kimi zaman da ağıtlarla, uyarılarını mütemadiyen dillendirmişlerdir. Yeremya'nın halkına yaktığı ağıtlar meşhurdur.¹⁶⁰

Yahudi peygamberleri İslam peygamberleri gibi cennet ve cehennem ile halklarını müjdeleyip veya korkutmamışlardır. Sevap ve azap fikri bu dünya içindir. Öldükten sonra dirilme fikri Yahudilerin aklından pek geçmemiştir. Sıkıntı içine düştükleri zaman, ahiret fikrini kabul etmişlerdir. Bu fikrin bir kısmını İranlılardan bir kısmını da Mısırlılarından almışlardır.¹⁶¹

Büyük peygamberler, felaket ve uğursuzluğu ilan etmişlerdir. Peygamberler, kralların yaptığı siyasi hatalar ile halkın Yehova'ya karşı hürmetsiz oluşu arasında ilişki olduğunu biliyorlardır. Bu sebepten hiç bıkmadan krallarını, kâhinlerini uyarmışlardır. Kuzey krallık M.Ö. 722 senesinde Asur kralı Sargon tarafından ele geçirince Güney krallıkta peygamberlerinin uyarı ve teşviki ile birkaç dini ıslahat icra edilmiştir. Ama genel olarak M.Ö. VII. yy.da yaşayan peygamberlerin sözleri pek kabul görmemiştir.¹⁶²

¹⁵⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁵⁸ Yeşaya, 1/21- 26: “Sadık şehir nasıl fahişe oldu! O şehir ki hak ile dolu idi! Onda adalet yer tutmuştu, şimdi ise katiller mekânıdır. Gümüşün cüruf oldu, şarabına su katılmış. Yöneticileri asillerle hırsızların işbirlikçisi; Hepsi rüşveti seviyor, Armağan peşine düşmüş. Öksüzün hakkını vermiyor, Dul kadının davasını görmüyorlar. Bu yüzden Rab, Her Şeye Egemen RAB, İsrail'in Güçlüsü şöyle diyor: “Hasımlarımı cezalandırıp rahata kavuşacağım, Düşmanlarımdan öç alacağım. Sana karşı duracak, Kül suyuyla arıtır gibi seni cüruftan arıtıp temizleyeceğim. Eskiden, başlangıçta olduğu gibi, Sana yöneticiler, danışmanlar yetiştireceğim. Ondan sonra ‘Doğruluk Kenti, Sadık Kent’ diye adlandırılacaksın.” Ayrıca bkz. Yeşaya, 18/1- 3, 4; Amos, 5/1- 3.

¹⁵⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 37.

¹⁶⁰ Yeremya, 9/1- 5.

¹⁶¹ Çelebi, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, Çeviren: Ahmet M. Büyükcınar- Ömer F. Harman, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 196.

¹⁶² Schimmel, *a.g.e.*, s. 146.

Peygamberler, dönemlerindeki kralları yanlış yaptıklarında uyarmaktan korkmamışlardır. Bunun sonucunda da tacizlere ve büyük eziyetlere maruz kalmışlardır. Bazı peygamberler ise yöneticileri için yol gösterici olmuşlardır. Tüm peygamberler, kendilerine mahsus tarzlarda Tek Tanrı anlayışı üzerinde ısrarla durmuşlardır.¹⁶³

b) Gaybı Bilmek (Kehanet)

Hakiki peygamberliğin bir diğer özelliği peygamberin geleceğe ait verdiği haberin gerçekleşmesidir.¹⁶⁴ Sahte peygamber ile hakiki peygamberi ayırt edici bazı kıstaslar gerekmiştir. Çünkü yalancı peygamberler de Tanrı'dan vahiy alıp tebliğde bulunduklarını iddia etmişlerdir. Bu noktada gerçek peygamber Tanrı'dan aldığı istikbale ait bilgileri halkına aktararak sahte peygamberlerden farkını ortaya koymuştur. Bu bilgilendirme, peygamberlik faaliyetleri ile bütünlük içinde gerçekleşmektedir. Peygamber, devamlı gaybi haberler veren falcı konumunda olmamıştır.¹⁶⁵ Teologlar, söylenen haberin ya söylendikten sonra ya da peygamberin peygamberlik yaptığı süre zarfında gerçekleşmesinin gerektiğini söylemişlerdir.

Peygamberlerin gelecekle ilgili verdiği haberlerden gerçekleşenler ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır; Samuel'in Saul'e kral olacağını söylemesi ve bunun gerçekleşmesidir.¹⁶⁶ Tsedekiya ve peygamber arkadaşları Kral Ahab'ın yapacağı savaşta muzaffer olacağını söylerler, ama Mikaya kralın yenilip öldürüleceğini söylemiştir ve bu haberi doğru çıkmıştır.¹⁶⁷ Yeremya, Hananya'nın o yıl içinde öleceğini bildirmiş ve olay o yıl içinde gerçekleşmiştir. Mikaya, Hezekiel, Yeşaya, Habakkuk ve Yeremya'nın geleceğe yönelik ifadeleri olmuştur.¹⁶⁸ Hezekiel, Babil Yahudilerine ülkelerine yeniden döneceği bilgisini vermiştir.¹⁶⁹

Tanah'ta bazı İbrani peygamberlerinin kehanetlerinin gerçekleşmediği görülmüştür.¹⁷⁰ Tanrı, kendinden başka kimsenin peygamber dahi olsa gerçeği bilmeyeceğini göstermek adına peygambere yanlış mesaj ilettiği olmuştur.¹⁷¹ Bu durum

¹⁶³ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/503.

¹⁶⁴ Verilen haberin gerçekleşmesi, İslam keliminde "haberi mucize"ye dalalet etmiştir. Bulut, Halil İbrahim, "Mucize", *DİA*, XXX/351.

¹⁶⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 39.

¹⁶⁶ I. Samuel, 10/1- 8.

¹⁶⁷ I. Krallar, 22. bab.

¹⁶⁸ I. Krallar, 22/28; Hezekiel, 33/33; Yeşaya, 30/8; Habakkuk, 2/3.

¹⁶⁹ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 120.

¹⁷⁰ Yeremya, 22/19; II. Krallar, 24/6; Hagay, 2/22- 23; Zekeriya, 4/6- 7.

¹⁷¹ I. Krallar, 13/18; Hezekiel, 14/9.

Yahudi peygamber telakkisi için ilginç ve olmaması gereken bir şey değildir. Çünkü Yahudi peygamber anlayışının en önemli özelliklerinden birisi de, peygamberlerin günlük hayatlarında günahsızlık özelliklerinin olmamasıdır.¹⁷²

Hakiki peygamberlerin söyleyip de gerçekleşmediği sözlerinden bazıları şunlardır; Yeşaya'nın Samiriye'nin kısa süre sonra Asurlular tarafından yağmalanacağı haberi gerçekleşmemiştir.¹⁷³ Yahuda krallığını Asurlular değil Babilliler yıkmıştır.¹⁷⁴ Yine Yeşaya¹⁷⁵ gibi Yeremya'nın,¹⁷⁶ Hezekiel'in,¹⁷⁷ Hagay,¹⁷⁸ ve Zekeriya'nın¹⁷⁹ gerçekleşmeyen haberleri olmuştur. Peygamberlerin sözlerinin gerçekleşmemesi onların gerçek peygamber olmadıklarını elbette göstermemiştir. Teologlar bu konuya şu şekilde açıklama getirmişlerdir:

Gelecekte verilen haberin içeriği önemli olmuştur. Mesajın muhtevasında eğer Yehova'dan başka Tanrı'yı Rabb edinilmesi söyleniyor ve verilen istikbali haberlerin hepsi gerçekleşiyorsa o kişiye ve söze muteber edilmemiş, o kişi yalan peygamberlik ediyor denmiştir.¹⁸⁰ Çok detay ihtiva eden haberler değil de dinden ayrılanların başına gelecek belalardan ve Tanrı'nın Yahudi halkını kurtaracağı günden bahseden haberlerin önemli olduğu ileri sürülmüştür. Tesniye kitabının da verdiği bu ölçüyü -verilen herhangi bir haberin gerçekleşmesinden önce mesajın mahiyetinin olması, bu mahiyetin de ilahi vahye uygunluk göstermesi- Tanah, bütünlüğü içinde incelendiğinde kısa süreli haberler için geçerli olabileceği ortaya çıkmıştır. Aksi halde ölçü olarak kullanılabilmesi uygun değildir. Bununla birlikte gerçek peygamberin ölçüsü tek bir maddeye de indirgenemeyeceği muhakkaktır; olmazsa olmaz ölçü ise peygamberin Tanrı adına konuşması ve insanları O'na davet etmesidir.¹⁸¹ Haberin gerçekleşmesi nübüvveti güçlendirildiği kabul edilmekle birlikte, netice itibarı ile peygamber olduğunu iddia eden kişinin Tanrı adına konuşması ve ona kulluğa davet etmesi gerekmektedir.

İbn Meymun, kendi dönemini de örnek göstererek şunu belirtmiştir. İlahi kavrayış, kehanet, sadık rüyalar ile gelecekte haber veren kişilerin hepsine birden halkın peygamber

¹⁷² Uğur, *a.g.t.*, s. 226.

¹⁷³ Yeşaya, 8/4.

¹⁷⁴ Yeşaya, 8/8.

¹⁷⁵ Yeşaya, 44/28; 45/1.

¹⁷⁶ Yeremya, 17/15.

¹⁷⁷ Hezekiel, 4/6; 5/2, 12; 13/22; 17/20.

¹⁷⁸ Hagay, 2/1- 9.

¹⁷⁹ Zekeriya, 4/1- 14; 6/9- 15.

¹⁸⁰ Tesniye, 13/1- 5.

¹⁸¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 40; Harman, *a.g.m.*, s. 144.

dediğini iletmiştir. Buna neden olan şey ise Tanah'ta geçen ifadelerdir. Tanah'ta Baal ve Aşer peygamberlerinin “peygamber” olarak isimlendirilmesine dikkat çekmiştir. Peygamberlik için kehanetin dışında daha özel şartlar olması gerektiğini savunmuştur.¹⁸² Tora, “*O peygamberin yahut rüya görenin sözlerini dinlemeyeceksin*”¹⁸³, “*Peygamber Tanrı adına söz söyler, o söylediği de çıkmazsa o söz artık Tanrı'nın sözü değildir*”¹⁸⁴ demiştir. S. Cohen'in sayımına göre Tanah'ın Tarihi kitaplarında 110 defa hakiki peygamber, 21 defa sahte peygamberden; Nebiler Kitaplarında 74 kez hakiki peygamberden 68 kez sahte, Ketubim kitaplarında 2 defa hakiki, 7 defa sahte; diğer kitaplarda ise 7 defa hakiki, 2 defa da sahte peygamberlerden bahsedilmiştir.¹⁸⁵

c) Peygamber-Günah İlişkisi

İslam'da peygamberlerin günah işlememesi anlamına gelen “ismet” (günahsızlık) sıfatı Yahudi inanç sisteminde yoktur. Yahudilikte Tora'da yasaklanmış ve günah kabul edilmiş birtakım fiiller, peygamberler tarafından işlenmiştir. Bu konuda peygamberlerin diğer insanlardan bir farkı olmamış, onlar gibi günah işlemişlerdir.¹⁸⁶ Peygamberler sadece görevleri olan ilahi mesajı tebliğ etme konusunda Tanrı tarafından korunmuşlardır. Ortodoks Yahudiliğine göre hiç kimse günah işlemekten tamamen kurtulmuş değildir. Ancak, samimiyetle tövbe edildiğinde Tanrı, bütün günahları affedecektir.¹⁸⁷

Talmud'a göre Tanrı da zaman zaman yapmaması gereken şeyler yapmış, sonunda bundan pişmanlık duymuştur “*Yazıklar olsun bana, çünkü ben evimin harap olmasını, mabedin yakılmasını ve evlatlarımla perişan olmasını istedim.*” Talmud, Tanrı'nın iyiliğin olduğu gibi kötülüğün de kaynağı olduğunu söylemiştir. İnsanları, kendisindeki bu kötülük ile uyması gereken şeriatı arasında serbest bırakmıştır. Tanrı'nın kendisi “ismet” sıfatını taşıyor kabul edilirken Tanrı'nın peygamberlerinin günahsızlığından söz edilemez denmiştir.¹⁸⁸

İbn Meymun, peygamberlik yapacak olan kişinin tüm arzu ve isteğini bilgeliğe ve gizemlerin elde edilmesine çalışmaya sarfetmesini söylemiştir. Peygamber, yemek, içmek, cinsel ilişkiye girmek, dünyevi nimetlerden faydalanmak gibi düşüncelerden uzak durarak

¹⁸² Özgenç, *a.g.t.*, s. 36, 37.

¹⁸³ Tesniye, 13/2.

¹⁸⁴ Tesniye, 18/21- 22.

¹⁸⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 132.

¹⁸⁶ Uğur, *a.g.t.*, s. 225.

¹⁸⁷ Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, XXIII/135.

¹⁸⁸ Çelebi, *a.g.e.*, s. 281; ilgili kısım: Et-Talmud Şeriat-ü İsrail: 17- 19; Çıkış, 32/7- 14.

Tanrı'dan aldığı bilgilerle meşgul olmalıdır. İnsan olarak bu tür melekeler peygamberlerde de bulunmuştur. O yüzden İbn Meymun, peygamberlerin kızdıklarında ve hüzünlendiklerinde peygamberliklerini geçici bir süre için kaybettiklerini söylemiştir. Midraş'ta “*peygamberlik, bitkinlik ve üzüntü haline inemez*” denilmiştir. Yakup'a oğlu Yusuf için yas tuttuğu (hüzünlendiği için) dönemlerde vahiy gelmemiştir. Bilginlere göre Musa, insani bir kusur işlediğinde vahiyden kesilmiştir. Sürgün dönemi peygamberlerin de vahiy alamadıkları dönemler olmuştur.¹⁸⁹

Peygamber olan kişi, insani istek ve zaafalarını gerçekleştirmek istediğinde peygamberlik ruhu ondan ayrılıyorsa elbette ki günah işlerken de peygamberin üzerinde durmamıştır. Bu bağlamda olaya yaklaşırsak peygamberlikte bulunan kişi o günahı işlerken peygamber sıfatı üzerinde olmamıştır. Miryam kardeşi Musa'yı çekiştirirken sadece Miryam olmuştur. Miryam, halkını Kızıldeniz'den coşkuyla çıkarırken ise nebii'dir.

Musa, Mısır'dan çıkış esnasında halkından Mısırlılar'ı soymalarını istemiş, bu istek Tora'da normal bir şekilde anlatılmıştır.¹⁹⁰ Yahudi otoriteleri bu konuyu şu şekilde açıklamışlardır. Ben-i İsrail halkı Mısır'da 116 yıl ücretsiz olarak köle gibi çalıştırılmıştır. Bir köle altı sene efendisi için hizmet ettikten sonra yedinci yılında serbest bırakılmıştır. Böylelikle Ben-i İsrail emeklerinin tazminatı olarak Mısırlıların servetinin önemli bir kısmını almayı hak etmiştir.¹⁹¹ Yani Yahudiler bu noktada hırsızlık yapmamış sayılmış sadece geç kalmış bir emeğin karşılığını tedarik etmişlerdir. Başka bir yorum da Kızıldeniz'in yarılıp Mısırlı askerlerin nehirde boğulması ile bu mallar savaş ganimeti sınıfına girmiştir. Ayrıca Tanrı, yıllarca halkına zulmeden Firavun ve halkını böylelikle cezalandırmak istemiştir. Firavun ve halkının asıl cezası Kızıldeniz'de yok olmasıdır. Köle ve malları için İsrail halkının peşine düşmelerini Tanrı bu şekilde sağlamıştır.¹⁹²

Musa, Tanrı'nın emri olan takdis etme emrine uymadığı için günah işlemiş ve bu sebepten dolayı İsrailoğullarına vaad edilen topraklara girmekten men edilmiştir.¹⁹³

Yakup babası İshak'a şarap ikram etmiş,¹⁹⁴ Yakup, annesi ile beraber bir oyun oynayp babasını kandırmıştır. Babasına kendisini kardeşi Esav olarak tanıtmış ve babası

¹⁸⁹ Doğan, *a.g.t.*, s. 150, 154.

¹⁹⁰ Çıkış, 3/22.

¹⁹¹ Farsi, *a.g.e.*, s. II/27, 94.

¹⁹² Farsi, *a.g.e.*, II/26- 27.

¹⁹³ Sayılar, 27/12- 14.

¹⁹⁴ Tekvin, 27/25, 27.

onu kardeşi Esav sanarak kutsamıştır.¹⁹⁵ Miryam, Musa'yı haksız yere kınayıp dedikodusunu yapmıştır, Tanrı da onu cüzzam hastalığı ile cezalandırmıştır.¹⁹⁶ Yeremya, Kral Sidkiya ile yaptığı konuşmayı muhafızlara başka şekilde aktararak yalan söylemiştir.¹⁹⁷ Yunus, Tanrı'nın emrettiği gibi Ninova yerine Tarşış'e gitmiştir. Rabb ceza olarak onu gemiden kullarına attırıp balığın içinde bir süre yaşamasını sağlamıştır.¹⁹⁸ Yahudalı gezgin bir nebi, kral Yarovam'a tebliğinde bulunup gitmek istediği sırada Beytelli yaşlı bir nebi, gezgin nebiyi bulmuş ve onu kandırarak evine getirmiştir. Tanrı, Yahudalı nebiye “*yemedен, içmeden, yolundan da dönmeden ilerlemesini*” emretmiştir. Yehova'nın sözünden çıkan gezgin nebiye Rabb kızmış ve onu aslanlara parçalatmıştır.¹⁹⁹ Burada iki Tanrı adamının da Rabbin hoşnut olmayacağı şeyleri yaptığına şahit olmuşuzdur. Biri emrin dışına çıkarken, diğeri de ona yalan söyleyerek yoldan çıkarmıştır. Sonuç olarak da emri yerine getirmeyen ölümle cezalandırılmıştır. Nuh, sarhoş olmuş, soyunmuş ve kendisini bu halde gören oğlu Ham'ı lanetlemiştir.²⁰⁰

Tanrı, günah işleme hususunda peygamberlerini diğerlerinden ayırmadığı gibi cezalandırılması gereken yerlerde yine ayırım yapmadan kınamış ve cezalandırmıştır.

Peygamberlerin dışında Yahudi tarihinin saygın kohen ve krallarından öne çıkan isimlerinden bazıları da Tora'da günah hikâyeleri anlatılan kişilerden olmuştur.

Lut'un iki kızı soylarının devam edebilmesi için Lut'a şarap içimiş, onu sarhoş edip daha sonra da Lut ile birlikte olmuştur.²⁰¹ Harun put yapmış,²⁰² Süleyman putlara tapmış²⁰³ ve Eyup²⁰⁴ da şarap içmiştir.

d) Bilgelik

Peygamberin “*zeki*” ve “*uyanık*” olması durumudur. Bu kelimenin zıddı olan “*ahmaklık*” peygamberlere yakıştırılmamıştır. Peygamberlerin zeki, akıllı, uyanık olmaları peygamberlik yapmalarında yardımcı olmuştur. Tanrı, peygamberlerini vahyinin aracısı

¹⁹⁵ Tekvin, 27. bab.

¹⁹⁶ Sayılar, 12/1, 8.

¹⁹⁷ Yeremya, 38/24- 27.

¹⁹⁸ Yunus, 1/1- 17.

¹⁹⁹ I. Krallar, 13/1- 32.

²⁰⁰ Tekvin, 9/20- 25.

²⁰¹ Tekvin, 19/30- 38.

²⁰² Çıkış, 32/1- 20.

²⁰³ I. Krallar, 11/1- 13.

²⁰⁴ Eyüp, 1/13.

olarak kabul ettiği için onlara gerekli olan zihin ve ruh olgunluğunu da bahşetmiştir.²⁰⁵ Bilgelik, halka tebliğde bulunurken ikna etmelerini, mesajlarını gereği gibi iletmelerini sağlamıştır. Çünkü peygamberlik gibi ağır ve mesuliyeti büyük olan bu görevi ancak üstün zekâ, yüksek özellik ve yeteneklere sahip olan kişiler gerçekleştirilebilmiştir.²⁰⁶ Bilgelik, peygamber olabilmenin ön gerekliliği olarak zikredilmiştir.²⁰⁷

Aklî yetkinlik peygamberin sahip olması gereken en önemli özelliklerden birisi olmuştur. Aklın ve hayal gücünün en mükemmel şekilde gelişmiş olması peygamberliğin olmazsa olmaz şartlarından biri olarak kabul etmiştir. Bu özellik Peygamberin maddesel özellikleri ile ilişkilendirilmiştir. Akıl; yeme, içme, diğer bedeni isteklerini ve aklen arzuladığı düşünceleri yönetmiştir. İnsan, ancak aklî kamiliyete sahip olduktan sonra ilmi ve hikmeti elde edebilmiştir. Böyle bir aklın amacı ise varlığın ve bilginin sebeplerini elde etmek olmuştur.²⁰⁸

Peygamberler, nübüvvetleri sırasında birtakım sıkıntılar yaşamıştır. Peygamberler, bu zorlu anlarında mükemmel akıl ile çıkış yolu bulmuş, görevlerini tam bir şekilde ifa edebilmişlerdir. Yahudilikte bilgeliğin başlangıcı Rabb korkusu olarak kabul edilmiştir.²⁰⁹

İbn Meymun, peygamberlerin öğretici mahiyetinde bilgelikle ortaya koydukları darb-ı mesellerden bahsetmiştir.²¹⁰ Peygamberler, kelimelerin çoklu ve figüratif gücünü kullanarak insanların düşünce melekelerini harekete geçirmiştir.²¹¹

İbrani peygamberlerinin bilgelik ile hareket ettikleri olaylardan birkaçı şu şekilde cereyan etmiştir: Peygamber Natan'ın kral Davut'un hatasını anlaması için ona bir hikâye anlatmış; suçluyu ve o suçluya ne yapılması gerektiğini sormuştur. Kral Davut kişinin cezalandırılması gerektiğini söylediğinde ise o kişinin kendisinin olduğunu söylemiştir.²¹² Bu şekilde Natan krala kendi suçunu itiraf ettirmiştir.

²⁰⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 35.

²⁰⁶ Uğur, *a.g.t.*, s. 225.

²⁰⁷ Farsi, *a.g.e.*, s. 28.

²⁰⁸ Özgenç, *a.g.t.*, s. 37.

²⁰⁹ Lings, Martin, *Simge ve Kökenörnek Oluşum Anlamı Üzerine*, Çeviren: Süleyman Sähra, Hece Yayınevi, Ankara, 2003, s. 46.

²¹⁰ Daniel, 7/1; Zekeriya, 4/2; 6/1- 7; 11/7; Amos, 8/2

²¹¹ Doğan, *a.g.t.*, ss. 159- 160.

²¹² II. Samuel, 12/ 1- 9.

Peygamber Natan'ın uyarısına benzer bir uyarıyı da I. Krallar'da ismi anılmayan bir nebi yapmıştır. Kral Ahav, Tanrı'nın emretmiş olduğu bir görevi ihmal etmiştir. Peygamber kılık değiştirmiş ve kralı beklemiştir. Kral geldiğinde ona sormuştur; *“ben kulun, savaş esnasında bir asker bana bir esir getirmiş ‘ bu adamı iyi koru... Kaçacak olursa, karşılığında ya canını ya da gümüşünü alırım’ demiştir.”* Kendisinin de onu elinden kaçırdığını söylemiştir. Kral bu konuda kuralların geçerli olduğunu söylemiş ve esneklik göstermemiştir. Bunun ardından peygamber tanınmamak içi gözüne bağladığı bağı çözmüş ve kendisinin de Tanrı'nın emrine itaat etmesi gerektiğini hatırlatmıştır.²¹³ Bu şekildeki bir itiraf kişinin suçunu anlamasındaki en etkili yol olmuştur.

e) Mucize

Peygamberler tarafından gerçekleştirilen tabiat kanunlarını aşan veya muhataplarını bir benzerini yapmaktan aciz bırakan birtakım olaylara, mucize denmiştir. Mucize, Tanrı'nın yeryüzüne müdahale etmesinin insanlar tarafından duyu organları ile algılanabiliyor olmasıdır. Mucizenin gerçekleşmesi Tanrı'nın gücü ve isteğinde olduğu için onu gerçekleştiren peygamberin bu konuda bir müdahalesi olmamıştır. Vahiy gibi mucizenin de tek kaynağı Tanrı'dır. Mucize, Tanrı'nın evrene ve insanlığa müdahalesinin devam ettiğinin bir kanıtı olmuştur.²¹⁴ Tanah'ta mucize için iki farklı kelime kullanılmıştır. Birincisi, Tanrı'ya atfedilen “harikulade işler” anlamına gelen, peygamberlikle bağlantılı şekilde kullanılan “*mofet(im)*” dir. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi Tora'da mofetim olarak zikredilmiştir. İkinci kullanım ise “hile, büyü” anlamına gelen “*lehatim*”dir. Bu gruba örnek ise Firavun'un sihirbazlarının asalarının yılanı dönüşmesidir.²¹⁵

Peygamber, Tanrı tarafından gönderilmişliğini ispat etmek için mucize veya alamet göstermiştir. Bu alametler peygamberlere göre farklılık arz etmiştir. Bazen peygamberin kendisi veya bir olay onun nübüvvetini işaret etmiştir.²¹⁶

²¹³ I. Krallar, 20/37- 43.

²¹⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 70.

²¹⁵ Gürkan, Salime Leyla, “Mucize”, *DİA*, XXX/353.

²¹⁶ Kelam âlimleri mucizeleri idrak edilmeleri açısından üç gruba ayırmıştır: a) Hissi Mucize: İnsanların duyuları ile algılayabildikleri mucizeler. Peygamberin yaşadığı mekân ve zamanla sınırlı kalmıştır. b) Haberi Mucize: Allah'tan gelen vahye dayanarak verilen gaybi haberlerdir. c) Akli Mucize: “Manevi” veya “bilgi” mucizeleri de denmiştir. Bu tür mucizeler, düşünmekle algılanabilen hususlar olmuş ve belirli zaman ve mekânla sınırlı kalmamışlardır. Peygamberlerin güvenilir, doğru sözlü, güzel ahlaklı, merhametli, ilahi mesajı bizzat uyguluyor olmaları, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaları, öğretilerinin erdemli toplum için vazgeçilmez ilkeler konumunda olması bu grubun kapsamındadır. Bulut, “Mucize”, *DİA*, XXX/351. Yahudilikteki mucizeyi bu bağlamda ele alırsak Ben-i İsrail peygamberlerinin de bu üç mucize grubundan mucizeleri olduğuna şahit oluruz; Yeşaya, 8/18; 20/3; Hezekiel, 24/24; Hezekiel, 4/3.

Alamet ve mucizeler peygamberin kişisel merakını gidermek için değil, peygamberlik görevini yerine getirirken ona yardımcı olabilmesi için verilmiştir.²¹⁷ Mucize, peygambere dinsel hakikatin vurgulanması, inanların desteklenmesi, zor durumda olana yardım edilmesi ve inançsızların cezalandırılması gibi nedenler ile verilmiştir.²¹⁸

İbn Meymun, mucizenin göz yanılgısı olarak gerçekleşebileceğini veya Tanrı dışında başka güçlerin yapabileceğine ait şüpheler ortaya çıkarabileceğinden gerçek inancın hiçbir zaman mucizelere dayandırılmayacağını bildirmiştir. Musa'nın peygamberlik görevini ilk başta istememesinin altında bu sebebin olduğu söylenmiştir. Tanrı, Musa'ya sahte peygamberlerin mucize göstererek peygamberliklerini kanıtlamayacağına dair güven vermiştir.²¹⁹

Talmud, Tanah'ta yer alan bütün mucizelerin varlığını tartışmasız olarak kabul etmiştir; fakat mucizelere fazla bir ehemmiyet göstermemişlerdir. Bunun nedeni ise mucizelerin yaratılışın en başından beri Tanrı tarafından planlanmış ve vakti geldiğinde de gerçekleşmiş olmasındandır. O yüzden mucizelerden medet ummanın yanlış olduğunu savunmuşlardır.²²⁰

Musa, Tanrı'dan aldığı sözleri halkına iletirken (Tanrı'nın Musa'ya halkının kendisine inanacağını söylediğini bildiği halde²²¹) tereddüde düşmüştür. Musa, kendine inanacakların yalnızca kavminin önderleri olduğunu düşünmüştür.²²² O, bütün bir Ben-i İsrail'in kendisinin peygamberliğini kabul etmesini istemiştir. Tanrı, Musa'ya peygamberliğinin ilk görevinde ona yardımcı olabilmesi için üç mucize vermiştir:

Musa, asasını yere attığında yılanı dönmüş²²³, kuyruğundan tuttuğunda ise yeniden asa şeklini almıştır.²²⁴ Musa'nın elini koynuna sokup çıkarmasında eli kar gibi cüzamlı hale gelmiştir.²²⁵ Bu iki mucizenin "asa" ve "el" sözcüklerinin geçmesinin Tanrı'nın diriltmenin de öldürmenin de kendisinden olduğunu vurgulaması içindir. Cansız asa yılan şeklinde canlanırken, canlı olan el de adeta ölmüştür. İlk iki mucize Tanrı'nın Musa'ya vermiş olduğu mesajları içermiştir. Musa, halkının kendisine inanmayacağını

²¹⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 49.

²¹⁸ Gündüz, "Mucize", *a.g.e.*, s. 268.

²¹⁹ Farsi, *a.g.e.*, II/22.

²²⁰ Gürkan, "Mucize", XXX/353.

²²¹ Çıkış, 3/18.

²²² Farsi, *a.g.e.*, s. 29.

²²³ Asanın yılanı dönüşme mucizesini Harun da Musa ile birlikte yapmıştır; Çıkış, 14/10- 12.

²²⁴ Çıkış, 4/2- 5.

²²⁵ Çıkış, 4/6- 8.

söylemesi ile halkına iftirada bulunmuştur, bu durum Eden bahçesindeki Âdem ile Havva'nın yılanla olan durumuna benzetilmiştir.²²⁶ Asanın yılanla dönüşmesi bu nedenle olmuştur. Musa, yılanı görünce o yüzden korkup irkilmiştir. İftira günahının cezası “*Tsaraat*”^{*}tır. Musa, ikinci mucizesi ile iftira cezasını almıştır. Musa, halkının kendisine inanmayacağını düşünerek Ben-i İsrail’e iftirada bulunmuş sayılmıştır. Halk, Musa’yı bu halde gördüğünde Tanrı’ya karşı inancı kuvvetlenmiş olacaktır.²²⁷

Tanrı, Musa’ya verdiği bu mucizeler ile İsrail halkının atalarının Tanrısı olan Yehova’nın dinine tekrar dönmesi gerektiğini işaret etmiştir. Eğer halk Musa’ya bu mucizeler ile de inanmazsa yeni bir mucize verecekti. Bu mucize, Musa’nın denizden aldığı suyun karaya konulduğunda kana dönüşeceği mucizesidir.²²⁸ Mısırlılar için Nil, Mısır tanrısıydı. Bu da halkına büyük bir işaret olacaktır; çünkü Tanrı bir halkı cezalandıracağı zaman öncelikle onun tanrı saydıklarını güçsüzleştirmiştir.²²⁹ Nil’in sularının kana dönüşmesi bu güçsüzlüğü belirtmiş olacaktır.

Mucizeler, Musa’ya peygamberlik hayatında hep destek olmuştur. Halkın Mısır’da alıştığı düzenden yeni hayata geçmesinde, vaat edilmiş topraklara giderken çölde çekilen çileye kadar sürekli mucizeler yardımına koşmuştur. İnsanlar için bazen sözcükler yeterli olmamıştır. Elle tutulur, gözle görülür somut deliller istemişlerdir. Bu insanoğlunun genel bir karakteri olarak bütün ırklarda görülmüştür. Geleceğe dair mucizeler Musa ve halkı için bir hedef oluşturmuştur.²³⁰

Musa, halkını Mısır’dan çıkarmak üzere yola çıktığında Firavun’un askerleri onları Kızıldeniz’de yakalamış, Tanrı onları kurtarmak için Musa’ya denize elini uzatmasını söylemiş ve deniz ortadan ikiye ayrılarak halkının kurtarmasını sağlamıştır.²³¹ Bu olayın Yahudiler için iki önemli noktası vardır. Biri mucizevî şekilde kurtuluşken diğeri de ilahi murakabedir; Ben-i İsrail bebeklerini Nil’de boğan Mısırlılar, kendileri de Kızıldeniz’de boğularak Tanrı tarafından cezalandırılmıştır.²³² Çölde aç kalan İsrail halkına sabah man,

²²⁶ Eden’de Rabb Âdem ile Havva’ya yememesi gereken meyveyi bildirmiştir. Fakat onlar Rabbin sözüne değil, yılanın sözüne inanarak Rabbe iftara atmış oldular. Tekvin, 3/4- 5.

* Tsaraat: “Cüzzam” şeklinde çevrilse de, cüzzama benzer özellik taşıdığı için denmiştir. İftira, dedikodu gibi manevi eksiklikler sebebi ile ortaya çıkan rahatsızlıktır. Farsi, *a.g.e.*, II/31.

²²⁷ Farsi, *a.g.e.*, II/28, 31.

²²⁸ Çıkış, 4/9.

²²⁹ Farsi, *a.g.e.*, II/31.

²³⁰ Çıkış, 3/12; 4/1- 9.

²³¹ Çıkış, 14/21- 31.

²³² Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 108.

akşam bildiricin gönderilmiştir.²³³ Refidim’de içecek su bulamayan İsrail halkı Musa’ya çıkışınca Tanrı Musa’ya Horev’de asasını kayaya vurmasını istemiştir. Musa kayaya asasını vurduğunda su fişirmiştir.²³⁴ Yeşu’nun Amalekliler ile savaşmasında Musa’nın elini kaldırdığında Yeşu ve ordusu düşmanları yenmiş, kolunu indirdiğinde ise düşmanları galip gelmiştir.²³⁵

Musa’nın dışında Kutsal Kitap’ta başka peygamberlerin mucizelerinden de bahsedilmiştir.²³⁶ Yeşu peygamber çölde yolculuk yaparken İsrail halkını Kızıldeniz’de olduğu gibi Erden Nehri’nden geçirmiştir.²³⁷ Rabb, Yeşu’ya Ben-i İsrail halkını Filistin topraklarına götürmesine yardımcı olacağına söz vermiştir. Bu sözünün alameti olarak da halkın gözü önünde Yeşu’yu yüceltmıştır.²³⁸

İlya peygamber Tsarefat kentinde bir kadından su ve bir lokma ekmek istemiştir. Kadın az bir malzemesi olduğunu söyleyince İlya onun için küçük bir pide yaptıktan sonra pişirmesini emretmiştir. İlya, kadına malzemelerinin tükenmeyeceğini söylemiştir, söylediği gibi kadının malzemeleri tükenmemiştir.²³⁹ Yine aynı kadının oğlu öldüğünde İlya onu kucaklayıp Tanrı Yehova’ya yeniden diriltmesi için yalvarmıştır. Bunun üzerine çocuk canlanmıştır. Kadın İlya’ya; “*Şimdi bildim ki, sen bir Tanrı adamısın ve senin ağzında Rabbin sözü haktır.*”²⁴⁰ Bu ifade mucizenin insan üzerindeki etkisinin açıkça bir örneğidir. Tanah’ta İlya peygamberin 450 Baal peygamberine karşı tek başına karşı koyması anlatılmıştır. İlya, iki tarafın kendi tanrıları için kurban sunmalarını istemiş, İlya’nın sunduğu kurban kabul edilirken, Baale sunulan kurbanlarda bir değişiklik olmamıştır. Kavim bu olay üzerine yüz üstü düşmüş ve “*Yahova Tanrıdır, Yahova Tanrıdır*” demişlerdir.²⁴¹ Ayrıca İlya, Erden nehrine cübbesini atarak ikiye bölüp geçmiştir²⁴² ve kasırğa ile göklere çıkmıştır.²⁴³

²³³ Çıkış, 16/1- 19.

²³⁴ Çıkış, 17/1- 7.

²³⁵ Çıkış, 17/9- 13.

²³⁶ I. Krallar, 13/5; II. Krallar 20/9. bkz: I.Samuel, 10/3- 7; 9- 11; 12/16- 19; I. Krallar, 13/3- 5; II. Krallar, 19/29; Yeşaya, 7/14- 25.

²³⁷ Yeşu, 4/19- 24.

²³⁸ Yeşu, 3/7, 4/14.

²³⁹ I. Krallar, 17/10- 16.

²⁴⁰ I.Krallar, 17/17- 24.

²⁴¹ I.Krallar, 18. bab.

²⁴² II. Krallar, 2/8.

²⁴³ II. Krallar, 2/11.

Elişâ peygamber İlyâ gibi Erden nehrinin sularını bölerek geçmiştir.²⁴⁴ Bir kentin pis ve mahsul vermeyen kötü sularını bir kap dolusu tuzu suyun kaynağına atarak temizlemiştir.²⁴⁵ Elişâ, İlyâ peygamberin yaptığı gibi kadının birinin az bir zeytinyağını mucizevî şekilde çoğaltmıştır.²⁴⁶ Elişâ, Şunem’de bir kadına çocuğu olacağını söylemiş, çocuk olmuş ve daha sonra o çocuk ölmüştür. Elişâ, Tanrı’ya yeniden canlanması için yalvarır ve çocuk yeniden dirilmiştir.²⁴⁷ Elişâ, yemekteki zehre un atarak zehrini yok etmiştir.²⁴⁸ Elişâ öldükten sonra da mucizeleri devam etmiştir. Elişâ’nın kabrine atılan ölü, onun cesetine dokunur dokunmaz canlanmıştır.²⁴⁹

Gidyon, Tanrı’dan peygamber olduğuna dair alamet isterken O’nun Tanrı olduğuna dair güveninin pekişmesi içindir. Çünkü konuşan Yahova ise sözü muhakkak gerçekleşecektir.²⁵⁰ Tanrı’nın alameti bazen de sözlerini peygamberin ağzına koymakla olmuştur.²⁵¹ Yani tebliğin kendisi zaten mucizenin ta kendisidir.

Örneklere baktığımızda olayların gidişatı ve ifade edilişinde mucizelerin; peygamberin Tanrı Yehova’nın varlığını ispat etmek, kendisinin Tanrı tarafından gönderildiğini kabul ettirmek, Tanrı’nın gücünü insanlara göstermek amaçlarına yönelik olduğu görülmektedir. Mucizeler iki şekilde ortaya çıkmaktadır; ya insanların peygambere inanmadıklarını söylemesi üzerine peygamber mucizesini ortaya koymuş, insanların ikna olmasını sağlamıştır. Yahut da peygamber, halk hiçbir itiraz da bulunmadan mucizesini göstererek halkının ona inanmasına neden olmuştur.²⁵²

Sahte peygamberler de bazen mucizeler göstermiştir.²⁵³ Bu imkânı onlara Tanrı vermiştir. Bir insan peygamber olduğunu iddia edip mucize gösteriyor ise tek başına bu iddiası doğru kabul edilemez. Eğer, Tanrı’ya itaate davet ediyor ve mucize gösteriyor ise onun peygamberlik iddiası doğru denilebilir.

²⁴⁴ II. Krallar, 2/13- 14.

²⁴⁵ II. Krallar, 2/19- 22.

²⁴⁶ II. Krallar, 4/1- 7.

²⁴⁷ II. Krallar, 4/8- 37.

²⁴⁸ II. Krallar, 4/38- 41.

²⁴⁹ II. Krallar, 13/20- 21.

²⁵⁰ Hâkimler, 6/17- 21.

²⁵¹ Yeremya, 1/9.

²⁵² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 73.

²⁵³ Tesniye, 13/1- 3.

f) Nübüvvette Sosyal Hayat ve Sembolik Eylemler

Sözlü geleneğin hâkim olmadığı dönemlerde peygamberler mutlak ilahi otoriteyi ellerinde bulundurmışlardır. Peygamberlerin, toplum tarafından kabul edilebilmeleri için öncelikle dini ve siyasi otorite unsurları olan krallar ve ruhbanlar tarafından onaylanmaları gerekmiştir. Bu onay onlara sıkıntı çekmeden kralların yanına, kraliyet sarayına, Süleyman Mabedine girebilmelerini sağlamış ve hesap vermeden faaliyetlerini rahatça sürdürebilmiş ve tebliğde bulunabilmişlerdir.²⁵⁴

Tanrı, toplumun peygamberlerini kabul etmesi için onlara mucizeler vermiştir. Böylelikle peygamberin kabul edilmesi daha kolay olmuştur. Musa gibi büyük bir peygamberden sonra halk Yeşu'yu daha çabuk kabullensin diye Rabb, Yeşu'yu halkın gözü önünde büyütülmüştür.²⁵⁵

Tanrı, peygamberlerini kutsal sözleri ile görevlendirmiştir. Tanrı tarafından bu şekilde görevlendirme halkın üzerinde otorite kurmalarına sebep olmakla birlikte peygamberliklerini de meşrulaştırmalarını sağlamıştır. Toplum içinde karizmatik otoriteleri hemen sağlanmıştır.²⁵⁶

Toplum, peygamberlerini söylediği sözlerden ve yaptıkları hareketlerden dolayı sorumlu tutmamışlardır. Çünkü onlar ilahi sözlerle hareket etmişler ve Tanrı'nın sözlerini aktarmışlardır.²⁵⁷

Peygamberlerin vaz ettiği mesajlar yazılı geleneği oluşturmuştur. Bu mesajlar aynı zamanda içinde bulunduğu devrin en yeni ve en otoriter vesikaları olarak tarihe geçmiştir. Dini geleneğe yön vermekle peygamberlerin görevi bitmemiştir. Onlar İsrail halkının insani ve sosyal işlerinde de liderlik yaparak toplumun sorunlarına ilk elden müdahalede bulunmuşlardır.

Peygamberler, halklarının dini ve ahlaki bakımdan yozlaştığını gördüklerinde söylemlerini arttırmışlar ve öne çıkmışlardır. Peygamberler İsrail halkının önde gelen

²⁵⁴ Uğur, *a.g.t.*, s. 204.

²⁵⁵ Yeşu, 3/7.

²⁵⁶ Uğur, *a.g.t.*, s. 208.

²⁵⁷ Yeremya, 26/12: Bunun üzerine Yeremya önderlerle halka, “*Bu tapınağa ve kente karşı işittiğiniz peygamberlik sözlerini iletmem için beni RAB gönderdi*” dedi. Görüldüğü gibi Yeremya uyarısına ilk önderlerden başlıyor. Yeremya'nın kabul gördüğünü belirten pasajda da bunu onaylayanları belirtirken yine ilk önderlerin ismi geçiyor.

reformcuları olmuşlardır.²⁵⁸ Peygamberler, kavimlerinin yaptığı hatalardan dolayı sürgün edilmelerinden sonra da, farklı ulusların onlara zorluk çıkardıkları dönemlerde de iyimserliklerini yitirmemişler, İsrail halkına da yitirmemeleri konusunda cesaret vermişlerdir.²⁵⁹ Halklarının selameti için Tanrı'ya yalvarmışlardır. İbrahim, Sodom'un kurtulması²⁶⁰, Musa, Ben-i İsrail'in suçlarının affedilmesi²⁶¹, Yeşu, Kutsal Toprakları elde edebilmek için²⁶², Nehemya halkının sıkıntıları için²⁶³ halkları adına dualarda bulunmuşlardır.²⁶⁴

Peygamberlerin İsrail kavmine yaptıkları bu tesir neticesinde, İsrail halkı peygamberlerini “büyük-küçük” olarak tasnif etmiştir. Yani peygamberin karizmatik otoritesi, taşıdığı ilahi vahyin İsrail kavmi içindeki rolüne, algılanış biçimine ve sonucuna göre değişiklik göstermiştir.²⁶⁵

Peygamber, yaşadığı dönemdeki algılamaya göre toplumu yöneten ve dini bir lider olması sebebi ile cesur olmak zorundadır. Ülkesine ve inancına gelebilecek her türlü saldırı karşısında dirayetli ve cesur olmalıdır. İbn Meymun, bir peygamber için bulunması gereken özellik olarak cesarettten bahsetmiştir.²⁶⁶

Peygamberler, başka milletlere ulaşmadan önce kendi halklarının güvenini, desteğini almaya çalışmışlardır.²⁶⁷ İsrail peygamberleri başka milletlere peygamberlik ettiklerinde onlara gece gitmiş ve söylemlerini yarım ağızla yapmışlardır. İsrail halkına da gündüzleri hitap etmişlerdir.²⁶⁸ O sebepten peygamberler halklarına öncelikle kendilerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Böylece peygamberin nübüvvet dönemi daha kolay gerçekleşmiştir.

Yahudi peygamberleri halkına sadece “peygamberlikte” bulunmamış; bazen ordu komutanı, bazen onları kurtaracak bir lider olmuştur. Musa, halkını azınlık olarak yaşadıkları Mısırdan Tanrı'nın inayeti ile çıkarmıştır. Onun yerinde herhangi bir insan olmuş olsa idi aynı başarıyı ve zaferi gösteremeyebilirdi.

²⁵⁸ Hirsch- vd, *a.g.md.*, *JE*, *CD Edition*.

²⁵⁹ Farsi, *a.g.e.*, II/451.

²⁶⁰ Tekvin, 18/23- 33.

²⁶¹ Çıkış, 32/31- 32.

²⁶² Yeşu, 7/6- 9.

²⁶³ Nehemya, 1/4- 11.

²⁶⁴ Özen, Âdem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001, s. 109.

²⁶⁵ Uğur, *a.g.t.*, s. 20.

²⁶⁶ Özgenc, *a.g.t.*, s. 39.

²⁶⁷ Rahman, Fazlur, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yayınevi, Ankara, 1998, s. 80.

²⁶⁸ Hirsch- vd, *a.g.md.*, *JE*, *CD Edition*.

Peygamberler, İsrail halkının politik kaderini de etkilemişlerdir. Samuel, Saul ve Davut'u İsrail kralı seçmiştir. Natan, Davut'un krallığını eleştirmiş, Süleyman'ın kral olabilmesi için Davut'u yönlendirmiştir. Ahiya, Yarovam'ın kral olacağını bildirmiş, kral olduktan sonra da krallığının son bulacağını haber vermiştir. Böylece toplumu yöneten kralların gözünde peygamberler önemli bir yer teşkil etmiştir. Bazen de krallar ve peygamberlerin birlikte fikir alış verişi yaptığı meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislerin en ünlüsü Davut'un, peygamber Gad ve Natan ile oluşturduğudur.²⁶⁹

Peygamber, öğretilerinde yaşadığı dönemin ve toplumunun ihtiyacına uygun olan yenilikler yapmıştır. Yenilik yapan peygamber, bazen sanki yeni bir din getirmiş gibi olmuştur.²⁷⁰

Peygamberler halklarına, geçmişleri ve aileleri ile ilgili bilgiler de vermiştir. Onların tarihlerini, dinlerini, atalarını unutmamaları için konferanslar vermişlerdir.²⁷¹ Böylece halk nereden, ne şartlar altında geldiğini unutmamıştır. Tanrı, peygamberlerine zaten İbrahim'den beri gelen antlaşmayı halkına unutturmamasını istemiş, devamlı hatırlatıcı olmuştur. Sadece halkı için değil peygamberlerin de atalarını unutmalarını istememiştir.²⁷²

İlk dönem nebilere toplum içinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Halk ve krallar, peygamberlere yapacakları işler için Tanrı'ya danışmalarına istemişlerdir. Peygamberlerden yardım isteyenler, bu hizmet karşılığı peygamberlere birtakım ücretler vermiştir. Bu ücretleri peygamberin kendisi talep etmemiştir. Bu ücretler bazen yarım şekel, on ekmek, bir tulum bal, bir parça çörek gibi maddi değeri olmayan şeyler olurken; bazen de kırk deve yükü mal olabilmıştır.²⁷³ Peygamberler kralları istese de istemese de nasihatlerde bulunmaya devam etmişlerdir.²⁷⁴ Bazen de hiç kimse onlara danışmadan gelecekle ilgili haberler²⁷⁵ vermişlerdir.²⁷⁶

²⁶⁹ Shalom, M. Paul, "Prophets and Prophecy", *Encyclopaedia Judaica (EJ)*, Second Edition, Thomson Gale, USA, 2007, XIII/1157- 1158.

²⁷⁰ Watt, W. Montgomery, *Dinlerde Hakikat*, Çeviren: A. Vahap Akbaş- Ali Kuşat, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 192.

²⁷¹ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, Çeviren: Filiz Orman, Pozitif Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 69.

²⁷² Tekvin, 50/24; Çıkış, 3/16; Tesniye, 1/8; 2. Krallar, 13/23; Yeremya, 33/26.

²⁷³ I. Samuel, 9/8; I. Krallar, 14/3; II. Krallar, 8/9.

²⁷⁴ II. Krallar, 1/3.

²⁷⁵ I. Krallar, 11/29; 12/22.

²⁷⁶ Shalom, "Prophets and Prophecy", *EJ*, 13/1157.

Toplumsal değişik kesimlerinden gelen peygamberlerin meslekleri de çeşitlilik göstermiştir. Mesela Yeşaya aristokrasiden, Yeremya ve Hezekiel din adamlığından, Amos çobanlıktan gelmiştir. Yahudi peygamberlerinin çoğunun fakir olduğu söylenmiştir. Tepelerden toplumlarına mesajlarını iletmek için tapınaklara ve pazaryerlerine inmişlerdir. Nerede kendilerini dinleyecek birilerini bulsalar hemen Tanrı'nın emir ve yasalarını bildirmeye çalışmışlardır.²⁷⁷ Peygamberler halkın günlük sorunları ile söylemlerde bulunmuşlar; kralı ve düşman halk gruplarını eleştiride bulunmaktan çekinmemişlerdir.²⁷⁸ Bu durumun sonucunda toplumdan dışlanma, eziyet görme gibi sosyal sorunlar ile de karşılaşmışlardır.

İsrail toplumu peygambersiz kaldığında bunu acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Düşmanlar memleketlerine girip her şeyi yerle bir etmeye başladığında peygambere olan ihtiyaç daha çok hissedilmiştir. Çünkü sıkıntının ne zaman biteceğini bildiren, kurtulmak için yol gösteren, mucizeleri ile halkın moralini yüksek tutacak olan peygamberleri artık yoktur. Bunun en acı bir şekilde itirafı Mezmurlar kitabında zikredilmiştir: “*Artık kutsal simgelerimizi görmüyoruz, Peygamberler de yok oldu. İçimizden kimse bilmiyor, ne zamana dek...*”²⁷⁹ MacDonald, eserinde “*yok olan simgeler*”i İsrail'in geçmişte yaşadığı Tanrı'nın mucizevî müdahaleleri olarak yorumlamış, peygamberlerin olmaması sebebi ile de bu çekilen sefaletin ne vakte kadar süreceğinin bilinmediğini bildirmiştir.²⁸⁰

Sembol; bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten, gözle görülür ve anlamı bilinir işarettir. Belirli bir nesne, süreç veya işlemi ima etmeye yarayan şeydir.

Sembolik etkileşimcilik ise; anlamların etkileşim yoluyla nasıl oluştuklarını, nasıl ortaya çıktıklarını anlamak olan, gündelik yaşamın anlamlarını analiz eden, insani etkileşimin temel biçimlerini anlamaya yönelik sosyal psikoloji teorisi; insanların bedenlerine, duygularına, içinde bulundukları durumlara, yaşamlarının içinde geçtiği sosyal dünyalara nasıl anlam verdiklerini araştıran teoridir.²⁸¹ İnsan, bilinen bazı şeylerden

²⁷⁷ Haluk, Oğuz, “Musevilik”, *Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi*, Yalçın Ofset, İstanbul, 1971, s. 178.

²⁷⁸ Besalel, a.g.md., *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/503.

²⁷⁹ Mezmurlar, 74/9.

²⁸⁰ MacDonald, a.g.e., II/153.

²⁸¹ Cevizci, Ahmet, “Sembolizm”, “Sembolik Etkileşimcilik”, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 298, 299.

yararlanarak düşünce gücüyle yeni bir şey bulma yetisine sahip olduğu için insanın ortaya koyduğu her şeyin “sembolik” olabileceği söylenmiştir.²⁸²

Dini semboller, karmaşık gerçekleri, dolaylı yollardan anlatarak onların bilinmesini sağlamıştır. Bazı dini semboller kalıplaşır ve onu gördüğümüzde o olayı hatırlamamızı sağlamış olur. Tarihte dini söylemler için semboller çok sık olarak kullanılmıştır.²⁸³ (Gökkuşağı; Tanrı’nın Nuh ile antlaşması; sünnet ise Tanrı’nın Yahudi ırkıyla antlaşması).

Bu şekilde yapılan mecazi, abartılı anlatımlar, toplumun dikkatini çekmede ilahi mesajın halka etkili bir yolla ulaşmasını sağlamada faydası olmuştur. İbn Meymun, nebilerin kitabındaki bu mesellerin meydana gelmesinde nebilerin mütehayyile gücü etkili olmuştur. Bununla birlikte peygamber ve nebilerin söylemlerinin anlaşılmasının zorluklarından birinin de mübalağalı bir üslup²⁸⁴ kullanmalarından kaynaklanmıştır. Bu üslubu bilmeden kelimenin ilk anlamı ile anlamaya çalışmak uygunsuz manaların çıkmasına neden olabilmektedir.²⁸⁵

Peygamberler sözlerinin tesirini daha fazla kuvvetlendirmek için sembolik amellerde bulunmuşlardır. Sembolik davranışlar peygamberlerin tebliğinde kullandıkları bir metot olmuştur. Bu amelleri de hayatlarına tatbik etmişlerdir.²⁸⁶ Peygamberlik, sembolik bir olay ile ifade edilmişse Tanrısal karar kalıcı olmuştur ve değiştirilemezdir.²⁸⁷ Bu fiziksel eylemler çoğu zaman halk ve diğer kadim peygamberlerin amelleri ile karşılaştırıldığında kolayca anlaşılmamıştır.²⁸⁸

Tanah’ta geçen sembolik eylemlerden bazıları şunlardır;

İshak yaşı ilerlemiş durumda iken gözleri zayıflamıştır.²⁸⁹ Tora yorumcuları bunun manevi bir işaret olduğunu söylemişlerdir. Bir rivayete göre İshak’ın gözleri Esav’ın putperest eşlerinin putlara sunduğu buhurdan etkilenmiştir. Bu şekilde Tanrı’nın İshak’ın evinde olan putperestliği ona göstermediğini bildirmişlerdir. Buhur dumanından neden

²⁸² Eliade, Mircea, “Dinlerdeki Sembollerin Araştırması Konusunda Metodjik Düşünceler”, *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*’nin içinde, Çeviren: Mehmet Aydın- Mehmet Şahin- Mehmet Soyhun, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2003, s. 104.

²⁸³ Atasağun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık Ve İslam’da) Dini Semboller*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2002, s. 21.

²⁸⁴ Tesniye, 1/28, 3/11; Vaiz, 10/20; Amos, 2/9; Mezmurlar, 78/23- 24.

²⁸⁵ Özgenç, a.g.t., s. 46, 48, 51.

²⁸⁶ Schimmel, a.g.e., s. 146.

²⁸⁷ Farsi, a.g.e., 1/83.

²⁸⁸ Cengil, Arzu, *Kabbalah Yahudi Gizemi*, Ayna Yayınevi, İstanbul, 2002, s.129.

²⁸⁹ Tekvin, 27/1.

sadece İshak'ın etkilendiğini de şu şekilde açıklamışlardır: Bir insan manevi açıdan ne kadar yüksek ise kötülüğe karşı da o kadar hassaslaşmaktadır. Akeda sırasında mezbahta bağlı iken, hizmet meleklerinin onun için döktüğü gözyaşları İshak'ın gözlerine düşmüş ve gözlerini zayıflatmıştır. Bununla da İshak'ın kendisi için acı çekip gözyaşları döken melekleri görmüş olduğunu, bu görüntüdeki parlaklığın da onun gözlerini zayıflattığını bildirmiştir. Bunun da bir insanın kaldırabileceği bir şey olmadığını söylemişlerdir. Bu, Tanrı'nın Yakup'a bir takdiri olmuştur. Çünkü Yakup'un berahayı* alabilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilmıştır.²⁹⁰

İshak, Gerar'da hizmetkârlarına vadide su aratmış ve tatlı su ile coşan bir kuyu bulmuşlardır. Gerar çobanları suyun kendilerine ait olduğunu söyleyerek tartışmışlardır. İshak kuyunun adını “itiraz” koymuştur. Tora yorumcuları, kuyuların insanoğlunun bencil, gururlu, maddiyatçı ve tembel karakterinin altında yatan manevi zenginliğin birer sembolü olduğunu söylemişlerdir. İbrahim peygamber de tüm insanlığa, istedikleri takdirde birçok şey yapabileceklerini *yüzeyin altında gömülü manevi zenginliği arayıp bulmayı simgeleyen* kuyuları kazarak göstermiştir.²⁹¹

Şilolu peygamber Ahiya, yolda Yarovam ile karşılaşmıştır. Ahiya üzerindeki yeni elbiseyi yırtıp on iki parçaya ayırmış, on parçayı Yarovam'a vermiştir. Ahiya, Yarovam'a Rabbin kendisine bununla ne anlatmak istediğini şu şekilde açıklamıştır: Rabb, günahlarından dolayı Süleyman'ın elinden krallığı alacağını ve on oymağı Yarovam'a vereceğini bildirmiştir. Ve Yarovam'ın İsrail'in kralı olacağını müjdelemiştir. Rabb, Davut'a duyduğu sevgiden dolayı onun hatırına bir oymağı Yerusolim'de Süleyman'ın oğullarına bırakmıştır.²⁹²

Hoşea bir fahişe ile evlenmiştir.²⁹³ Bu evlilik, Tanrı ile İsrailoğullarının ilişkisini temsil etmiştir. Tanrı ile İsrail arasındaki ahit, evlilik bağına benzeterek yorumlanmıştır. Ben-i İsrail'in Tanrı'yı bırakıp putlara tapması zina olarak ifade edilmiştir.²⁹⁴ Söz konusu

* Beraha: bereket duası, mübarek kılmak, şans, başarı; Farsi, *a.g.e.*, I/177, 510.

²⁹⁰ Farsi, *a.g.e.*, I/197.

²⁹¹ Farsi, *a.g.e.*, I/190.

²⁹² I. Krallar, 11/29- 39.

²⁹³ Hoşea, 3/1- 5.

²⁹⁴ Katar, Mehmet, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamda Tövbe*, Andıç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 35.

evlilik biyolojik olarak değerlendirilmemiş, Hoşea'nın bu davranışı ile peygamberin tebliğinde bir metot olarak da kabul edilmiştir.²⁹⁵

Yeremya, Bet Amikdaş'ı yıkan Babil İmparatorluğunun yenilgiye uğrayacağını Yeremya parşömen üzerine yazmıştır. Bu parşömeni bir taşa bağlayarak Neriya'ya vermiş ve Fırat Nehrine atmasını istemiştir. Bu sembolik hareket Babil imparatorluğunun, suya atılan taş gibi hızla batacağını işaret etmiştir.²⁹⁶ Yeremya, Yehova'nın sözlerini dinlemeyen halkın onarılmaz şekilde Rabb tarafından yıkılacağını göstermek için çömlek kırmıştır.²⁹⁷ Yeşaya, Yehova dönecek umudunu ifade etmek için oğluna o manayı taşıyan “Şearyaşub” ismini vermiştir.

Hezekiel, Tanrı'nın İsrailoğullarına “*üzerinize temiz su dökeceğim ve arınacaksınız. Sizi bütün kirlerinizden ve putlarınızdan arındıracağım*” dediğini bildirmiştir.²⁹⁸ Zekeriya peygamber de Davut soyunu ve Yeruşalim'de yaşayanları Tanrı'nın günahıtan arındırmak için bir pınar çıkaracağından bahsetmiştir.²⁹⁹ Bu iki pasajda da suya daldırma simgeciliği kullanılmıştır. Tanrı halkını su ile arındıracağını bildirmiştir. Suyu giren her şey erir, biçimi parçalanır, yok olur. Her tür biçimi parçalayıp her geçmişi sildiği için de suyun arındırma ve yenileme özelliği olmuştur. Bu şekilde “yeni” bir yaşama başlanabilir.³⁰⁰ Hezekiel'in peygamberliğinde başka semboller de yerini almıştır. Yahuda'nın yıkılışını kafasını tıraş ederek anlatmış. Cemaatin ritüelik olarak kirlenmiş yemeklerin yenmesini kabul etmemiş, içine kül ve pislik attığı ekmekleri yiyerek manevi pisliğin maddi pislikten daha kötü olduğunu simgelemiştir. Hezekiel, paslanmış kazan simgesi ile halkına ölünün ardından yas tutulmasını yasaklamıştır. Kendi karısı öldükten sonra yas ile ilgili söylevde bulunmuştur.³⁰¹

Melek, Zekeriya'ya tam donanımlı bir Menora* göstermiştir. Menora, Tanrı'nın insanların her türlü ihtiyacını karşıladığını işaret etmiştir. İnsanın Tanrı'nın yardımını görebilmesi için gözlerini sürekli açıkta tutması gerekmiştir.³⁰²

²⁹⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 95.

²⁹⁶ Yeremya, 51/63- 64. Farsi, *a.g.e.*, I/82.

²⁹⁷ Yeremya, 19. bab.

²⁹⁸ Hezekiel, 36/ 25.

²⁹⁹ Zekeriya, 13/1.

³⁰⁰ Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çeviren: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 201-202.

³⁰¹ Hezekiel, 24/1- 17.

* Menora: Tanrı, Musa'ya vahiyle nasıl olacağını bildirmiştir. Musa yedi kollu şamdanı zanaatkâr Betsalel'e yaptırmıştır. Çıkış, 25/31- 40; 37/17- 24. Yedi kollu şamdanın kolları kâinatın yedi günde yaratıldığını, ışığı

5) Nübüvvette Derecelendirme

İbrani peygamberlerin arasında sadece Musa'nın diğerlerinden farklı olduğu ve onları aştığı kabul edilmiştir.³⁰³ Yahudilerin en büyük peygamberi hiç şüphe yoktur ki Musa'dır. Musa, yapmış olduğu önderlik veya taşıdığı mesajlar sebebi ile peygamberlerin en büyüğü sayılmıştır. Musa'nın üstünlüğü Rabb ile yüz yüze görüşebilen tek peygamber olma özelliğinden de gelmiştir.³⁰⁴

Musa bin Meymun tarafından da Yahudi kredo'suna (amentü) bu şekilde eklenmiştir. Madde şu şekildedir: *“Öğretmenimiz Musa'nın, barış üzerine olsun, tüm kehanet sözlerinin doğru olduğuna ve onun peygamberlerin -ondan önce ve ondan sonra gelen- üstadı olduğuna tam bir imanla inanıyorum.”*³⁰⁵

İbn Meymun'a göre sadece Musa'ya gerçek anlamda peygamber denilmiştir. Diğer bütün peygamberlerin peygamberliği, Musa'daki peygamberliğin ancak taklidi sayılmıştır. Nebi ismi Musa için kullanılabilir, diğer peygamberlere nebi denmesi şüpheli bir konu olmuştur. Mucize gösterme konusunda da durum aynıdır. Musa'nın diğer peygamberlerden farkı, onun kendi muhayyilesini hiç kullanmadan faal akılla irtibat kurabilecek derecede güçlü bir akla sahip olmasıdır. Bu sebeple muhayyilelerini kullanma gereği duyan diğer peygamberlerin nübüvveti daha zayıf sayılmıştır.³⁰⁶ İbn Meymun, Musa'nın peygamberler içinde üstün olmasını sadece büyük mucizelerine bağlamamıştır. Musa akılla anlaşılabilen bir şariat getirmesi ile peygamberliğini kuvvetlendirmiştir. Tora'yı Musa'nın en somut peygamberliği olarak kabul etmiştir. Diğer peygamberlerin peygamberlikleri ancak Musa'nın peygamberliği ile mümkün olduğu ve Musa'nın diğer tüm peygamberlerin manevi babası olarak kabul edilmiştir. Musa'nın peygamberliği ne atalarının peygamberliğine ne de kendisinden sonra gelen peygamberlerin peygamberliğine benzemiştir. Onların hepsinden daha büyük olduğunu bildirmiştir. Hiçbir peygamber ne Musa'nın anlayışı gibi bir anlayışa ne de Musa'nın gibi etki alanı geniş mucizeleri olmuştur.³⁰⁷

da Tanrı'nın varlığını sembolize etmektedir. Günümüzde İsrail Devleti'nin resmi sembolü olarak da kullanılmaktadır. Atasagun, *a.g.e.*, ss. 48- 50.

³⁰² Farsi, *a.g.e.*, I/503.

³⁰³ Sayılar, 12/6- 8; Tesniye, 18/15- 19; 34/10.

³⁰⁴ Tesniye, 34/10- 12.

³⁰⁵ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 151.

³⁰⁶ Uğur, *a.g.t.*, s. 221.

³⁰⁷ Doğan, *a.g.t.*, s. 151, 152.

İbn Meymun, üç özellik belirtmiş, bu özelliklerin peygamberlerde olması gerekliliğinden ve sonuçlarından bahsetmiştir. Bunlar; eğitimle insanın aklî (kuvvet-i natika) kuvvetinin kâmillik kazanılması, karakteri sebebi ile mütehayyile gücünün mükemmel olması ve bedenî ve cahili arzulardan kendisini geri çekebilmesidir. Bu özellikler peygamberler arasında derece farkının da oluşmasına sebep olduğunu söylemiştir.³⁰⁸

En büyük peygamber olan Musa'dan sonra peygamberleri dereceleri bakımından da ikiye ayırmışlardır. Birinci grupta Tanah'ta kitapları bulunan Yeşaya, Yeremya, Hezekiel gibi peygamberler; ikinci grupta ise Samuel, Elişa ve Natan gibi peygamberler yer almıştır. İkinci gruptaki peygamberlere "roeh ve hoze" sıfatları verilmiştir.³⁰⁹

İbn Meymun, peygamberliğin derecelerinden bahsetmiştir, bunlar;

1. Dereceden Peygamberlik: Bu kişinin büyük, doğru ve önemli bir eylemi yapmaya yönlendiren veya bu konuda onu etkin kılan ilahi yardım almış olmasıdır. İsrail hâkimleri ve kralları bu gruba girmiştir. Hâkimler İsrail halkını kötülüklerden kurtarmışlardır.³¹⁰ Zaten 1. dereceden olabilmenin özelliği, faziletli toplumu kötü topluluklardan kurtarmak ile insanlara iyiliklerde bulunmak olmuştur. Onları harekete geçiren şey "*Rabbin ruhu*"³¹¹ olmuştur. Yeftah,³¹² Samson,³¹³ Saul,³¹⁴ Davut³¹⁵ ve Amasay'ın³¹⁶ peygamberliği bu mertebededir. Peygamberliğin bu mertebesi Musa olgunlaştıktan sonra bile onu terk etmemiştir. İsrailli birini korumak adına Mısırlıyı öldürmesi, her daim halkını kurtarma amacı gütmesi, halkı için sürekli gayret göstermesi bu ruhtan kaynaklanmıştır. Kutsal Ruh'un eşlik ettiği kişi, peygamber olarak zikredilmiştir.

2. Dereceden Peygamberlik: Hikmetli sözler söyleyen, Tanrı'ya çokça hamd ve senada bulunan kişilerdir. Halklarını ikaz etmişler, siyasi ve dini işlerde halklarına çeki

³⁰⁸ Özgenç, *a.g.t.*, s. 37.

³⁰⁹ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 158.

³¹⁰ Hâkimler, 2/18.

³¹¹ Hâkimler, 2/18, 6/34; I. Tarihler, 12/18; II. Tarihler, 24/20.

³¹² Hâkimler, 11/29.

³¹³ Hâkimler, 14/19.

³¹⁴ I. Samuel, 11/6.

³¹⁵ I. Tarihler, 12/18.

³¹⁶ I. Tarihler, 12/18.

düzen vermişlerdir. Bu kişileri konuşturan başka bir kuvvetten bahsedilmiştir. Bu ruh Davut’a Mezmurlar’ı, Süleyman’a da Mesellerini yazdırmıştır.³¹⁷

Burada geçen birinci ve ikinci dereceden peygamberlik, daha önce özelliklerinden bahsettiğimiz peygamberlik değildir. Birinci ve ikinci dereceden kişilere peygamber denmesinin sebebi genel kullanımla alakalı olmuştur. İbn Meymun, birinci ve ikinci derecedekiler için kullanılan peygamber ifadesinin genel manada kullanılmış olduğunu, özellikleri belirtilen peygamber tanımını karşılamadığını, kullanılan peygamber ifadesinin yanlış anlaşılmasında gerektiğini belirtmiştir. Bu iki seviye Tanrı inayetinin insanlar üzerindeki etkisinin bazı insanlara göre daha yoğun olduğu haller olmuştur.³¹⁸

3. Dereceden Peygamberlik: Bu grupta “*Rabbin kelamı bana geldi*” diyenler bulunmaktadır. Peygamberlikten önce gördükleri bir rüya yolu ile kendilerini ortaya çıkarmışlardır. Bu gruba örnek olarak Zekeriya gösterilmiştir.³¹⁹

4. Dereceden Peygamberlik: Peygamberlik rüyasında söyleyeni görmemesine rağmen sözleri işiten kişiler bu sınıfta olmuştur. Samuel vahyi tapınakta ilk kez bu şekilde almıştır.³²⁰

5. Dereceden Peygamberlik: Rüya bir insanın hitap etmesi şeklindedir. Bu duruma en güzel örnek Hezekiel’in peygamberliği olmuştur. Rabb, Hezekiel’i rüyasında almış ve İsrail’e götürmüştür. Orada bir adam Hezekiel’e seslenmiştir.³²¹

6. Dereceden Peygamberlik: Bu derecedeki peygamberlere rüyalarında melek seslenmiştir. İbn Meymun’a göre birçok peygamber bu tecrübeyi yaşamıştır.³²²

7. Dereceden Peygamberlik: Bu gruptaki peygamberler, rüyalarında Tanrı’nın kendilerine hitap ettiğini görmüşlerdir. Yeşaya peygamber bu şekilde tecrübe yaşamıştır.³²³

8. Dereceden Peygamberlik: Peygamberliğin vizyon olarak ortaya çıkması ile bu derecedeki sınıf oluşmuştur.

³¹⁷ Doğan, *a.g.t.*, ss. 161- 162.

³¹⁸ Özgenç, *a.g.t.*, s. 79, 80.

³¹⁹ Zekeriya, 1. bab.

³²⁰ I. Samuel, 3/3- 14.

³²¹ Hezekiel, 40/3- 4.

³²² Tekvin, 31/11.

³²³ Yeşaya, 6/1- 8.

9. Dereceden Peygamberlik: Peygamberliğin vizyon olarak gelmesi esnasında kelamın da işitilmiş olması dokuzuncu dereceyi oluşturmuştur. İbrahim'in görmüş olduğu vizyon bu gruptadır.³²⁴

10. Dereceden Peygamberlik: Sekizinci ve dokuzuncu derecelerin bir ileri mertebesi olmuştur. Vizyon esnasında bir adamın çıkıp peygamberle konuşması şeklinde gerçekleşmiştir. Yeşu peygamberin peygamberliği bu gruba dâhil edilmiştir.

11. Dereceden Peygamberlik: Vizyon sırası bir meleğin çıkıp peygamberle konuşmasıdır. İbrahim'in tecrübesi bu derecede de geçmektedir.³²⁵

12. Dereceden Peygamberlik: Bu derecenin en mükemmel örneği Musa olmuştur. İlahi kelam aracısız olarak bu vizyonda algılanmıştır. Bu durum Musa dışında başka bir peygamberde görülmemiştir.³²⁶ Tora'da “ağızdan ağza konuşma”³²⁷ şeklinde de tabir edilmiştir.³²⁸

İbn Meymun birbirlerine yakın olan dereceleri birleştirerek sekiz mertebeye indirilebileceğini de söylemiştir.

Midraş'ta Musa'dan sonra gelen peygamber arasından Yeşaya'dan en büyük peygamber olarak bahsedilirken, peygamberlik derecesi bakımından en düşük kişi olarak da Obadya zikredilmiştir.³²⁹

İbrani peygamberleri içinde kadın peygamberlerin erkek peygamberlerden daha düşük bir sınıfa dâhil olduğu ile ilgili Tanah'ta bir işaret olmamıştır. Bununla birlikte İbrani olmayan başka milletlerin peygamberlerinden Tanah ve Talmud'da bahsedilmiştir. Bu peygamberler Musa'dan önce yaşamış ve sayıları yedi olarak geçmiştir. Bunlar; Balam³³⁰, Beor³³¹, Elişa ben Barakel, Eyub ve üç arkadaşıdır.³³² İsrailoğulları, başka peygamber ve nebilerin varlığını kabul etmiş olsalarda kendi peygamberleri dışındaki nebi ve peygamberlere iman etmemişlerdir.³³³ İbrani peygamberler vahyi alış şekli ve içeriği

³²⁴ Tekvin, 15/1.

³²⁵ Tekvin, 22/11- 18.

³²⁶ Sayılar, 12/6.

³²⁷ Sayılar, 12/8.

³²⁸ Doğan, *a.g.t.*, ss. 161- 163.

³²⁹ Hirsch- vd, *a.g.md.*, *JE*, *CD Edition*.

³³⁰ Sayılar, 22/5- 41; 23. bab, 24. bab.

³³¹ Tekvin, 36/32; Sayılar, 22/5, 24/3, 15; 31/8, Tesniye, 23/4.

³³² Eyüp kitabı.

³³³ Hemmu, Abdülmecid, *El-Yahudiyye ba'de Azra ve keyfe Ukurret*, Darul Evail, Dimeşk, 2003, s. 140.

bakımından daha farklı bir konumdadırlar. Bir başka Rabbani yorum ise İbrani peygamberlerin herkese karşı merhametli ve günaha karşı aksiyoner olmasına rağmen diğer milletlerin peygamberleri İsrail'i ve insanlığı yok etmek için uğraşmıştır.³³⁴ İbn Meymun, Yahudi olmayan milletlerin içinden de peygamberler çıktığını fakat bu peygamberlerin en düşük İbrani peygamberin derecesinden daha düşük bir peygamberlik seviyesinde olduğunu ifade etmiştir.³³⁵

İbrani olmayan peygamberler ile İbrani peygamberleri arasında üstünlük farkı olduğu Yahudi anlayışına göre kabul edilmiştir. Bir meselle bu konu örneklendirmiştir; bir kralın sıradan arkadaşları ile perdenin arkasından sohbet ettiğini, samimi dostları ile de perde olmaksızın muhabbet ettiğini söylemiştir. İbrani peygamberler kralla perde olmaksızın konuşan gibidir. Diğer peygamberlerden farkı Tanrı ile dolaylı değil doğrudan muhatap olmuşlardır. Tanrı üstünlük açısından İsrail peygamberlerini kendisine daha yakın bulmuştur. Başka milletlerin peygamberleri arasından en seçkin olanı Balam olarak kabul edilmiştir.³³⁶

Başka milletlerden olan peygamberler Tanrı'dan vahiy alsalar bile kitabi peygamberlik daha çok İbrani peygamberleri ile özdeşleşmiştir. Musa ile de tamamen Ben-i İsrail ile anılan bir statü şeklini almıştır.³³⁷

B) Vahiy

1) Yahudilikte Vahiy Anlayışı

Latince “*revelatio*”dan gelen vahiy kelimesi İngilizcede “*revelation*” olarak kullanmıştır. Vahiy, gizli kalacak şeylerin Tanrı tarafından insana gösterilmesi anlamına gelmektedir. Tanrı'dan geldiği kabul edilen cevaplara vahiy denmiştir.³³⁸ Klasik dönemde vahiy açıklamak için kullanılan İbranice kelimeler ise şunlardır; Tanrı'nın kendisini ifade etmesi anlamına gelen “*galah*”, kutsal bir mekânda Tanrı'nın tezahürünün ihsas etmesi anlamındaki “*nir'ah*”, kendini bildirme anlamında “*nada*”dır.³³⁹

³³⁴ Gürkan, *a.g.e.*, ss. 95- 96.

³³⁵ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/504.

³³⁶ Hirsch- vd, *a.g.md.*, *JE, CD Edition*.

³³⁷ Gürkan, *a.g.e.*, s.96.

³³⁸ Aydın, Mehmet, “Vahiy”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 778.

³³⁹ Özgenç, *a.g.t.*, s. 16.

İbn Meymun'a (d.1135- ö.1204)³⁴⁰ göre; "*Vahiy (nübüvvet, prophecy) hakikatte, ilâhî varlıktan çıkan, Faal Akıl aracılığı ile önce insanın aklî melekesine sonra da mütehayyile gücüne ulaşan bir feyizdir. O insanın en üst mertebesi ve ulaşabileceği en üst yetkinliktir.*" Tanrı, hoşnut olduğu kimseleri seçmiş ve onlara vahyederek peygamberlik ile görevlendirmiştir. Peygamber olacak kişi ahlaken iyi vasıflara sahip olmak zorundadır. İbn Meymun'a göre insanlık şimdiye kadar -Tanrı'nın iyi bir kimse haline getirmediği- kötü birinin peygamberlik yaptığına şahit olmamıştır.³⁴¹

Yahudi geleneğine göre, insanın kendi kabiliyeti ve çabaları ile Tanrı'nın iradesini bilmesi ve bildirmesi imkânsız kabul edilmiştir.³⁴² Yehova'nın seçmiş olduğu peygamberler, vahyi özel bir iç tecrübe ile O'nun sözünü işittikten sonra yahut bayıltıcı bir müşahede ile Rabb'in yüzünü, kutsiyetini ruhani gözleri ile görmüşlerdir. Daha sonra bütün millete, büyük- küçük herkese hitap etmiş, yolunu şaşırmışlara Allah'ın emir ve yasaklarını ilan etmiş, onları doğru yola yönlendirmek için uğraşmışlardır.³⁴³ Vahiy ile sadece Tanrı'nın önemli mesajları peygamberlere iletilmemiş olup aynı zamanda Tanrı'nın varoluşu, sıfatları, iradesi gibi temel bilgilerin de insanlığa ulaşmasına sebep olmuştur.³⁴⁴ Ortaçağ Yahudi düşünürleri vahiy (revelation) ile ilhamı (prophecy) birbirleri ile özdeşleştirmişler ve iki kelimeyi vahiy anlamında kullanmışlardır.³⁴⁵ Vahiy, Tanrı'nın tecelli etmesi, ruhu veya meleği sayesinde farklı şekillerde tezahür etmiştir.

Peygamberler, nübüvvetleri süresince sürekli vahiy almamışlardır. Vahiy alma derecesi de değişebilmektedir. Bazen düşük dereceden vahiy alırken bazen de yüksek dereceden vahye muhatap olmuştur. Nübüvveti esnasında bir kez yüksek dereceden vahiy almışken ömrünün sonuna kadar düşük dereceden vahiy alabilmektedir. Peygamberin ölümünden kısa veya uzun bir süre önce nübüvvetin kesildiği bildirilmiştir.³⁴⁶

Ortodoks Yahudi inancına göre; Tanrı'nın vahyinin en yüksek biçimi Tanah'tır. Vahiy sıralamasında birinci sırayı Tora alırken, ikinci sırayı, Tanrı'nın dolaylı olarak rüya veya vizyon (müşahade) yolu ile vahyini ulaştırdığı Peygamber Kitapları, üçüncü

³⁴⁰ Doğan, *a.g.e.*, s. 21, 33; ayrıntılı bilgi için bkz. 21- 33.

³⁴¹ Özgenç, *a.g.t.*, s. 30, 32.

³⁴² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 50.

³⁴³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 144.

³⁴⁴ Cevizci, "Vahiy", *a.g.e.*, s. 351.

³⁴⁵ Özgenç, *a.g.t.*, s. 16.

³⁴⁶ Özgenç, *a.g.t.*, s. 79.

dereceden vahiy ise ilahi ilhama dayandırılmış vahiy özelliği taşıyan Yazılar gösterilmiştir.³⁴⁷

2) Vahiy Şekilleri

İbn Meymun Kutsal Kitap'ın ifadelerini temel alarak peygamberlerin vahiy alma şekillerini şu şekilde açıklamıştır:

a)Peygamber, vahyi melek tarafından rüya ve rü'yet halinde iken almıştır.³⁴⁸

b)Peygamber, rüya ve rü'yet halinde olmadan vahyi direk melek tarafından almıştır.³⁴⁹

c)Peygamber, meleksiz şekilde vahyi Tanrı'dan rüya veya rü'yet halinde almıştır.³⁵⁰

d)Peygamber, hiçbir aracı olmadan vahyi direk Tanrı'dan almıştır.³⁵¹

İbn Meymun bu sıralamasında şu ön kabullerden sonra sonuca vardığını açıklamıştır; Peygamber, kendisine gelen hitabı meleğe ya da Tanrı'ya atfetmiş olsa da hitap, melek aracılığı ile gerçekleşmiştir. Peygamber, vahyin rüya veya rü'yet yolu ile gerçekleşip gerçekleşmediği belirtilmese de fark etmez, hitap bu ikisinden biri ile gerçekleşmiş demektir. Tanrı'nın ruhu ve elini tek başına vahiy etkeni olarak görmemiş, direk Tanrı'ya atfetmiştir.³⁵² İbn Meymun, nübüvvetin dört vahiy şekliyle gerçekleştiğini; bu dört şekilden birisi ile söylemenin nübüvvet, söyleyenin de peygamber/nebi olduğunu bildirmiştir.³⁵³

a) Teofani

Teofani, Tanrı'nın kendisini insanoğluna belli etmesidir. Tanrı'nın tecelli şeklinin konuşma vasıtası ile olduğu söylenmiştir. Tanrı, fiziksel bir varlık olmadığı için ne şekilde “görüldüğü” veya “konuştuğu” ebedi bir sır olarak yorumlanmıştır. Tora tefsirinde Tanrı'nın somut şekilde algılandığı belirtilmiştir.³⁵⁴

³⁴⁷ Adoni, *a.g.e.*, s. 67.

³⁴⁸ Tekvin, 31/11; 46/2; Sayılar, 22/8.

³⁴⁹ Tekvin, 6/13; 8/15; 22/11, 19; 25/1; 35/10.

³⁵⁰ Tekvin, 15/1.

³⁵¹ Tekvin, 12/1; 31/3; Yeşu, 3/7; 8/1; Hâkimler, 7/2; II. Krallar, 19/20; 24/2; Hezekiel, 1/3; 21/1; 37/1; Hoşea, 1/2.

³⁵² Sinanoğlu, *a.g.t.*, ss. 68- 69.

³⁵³ Harman, *a.g.m.*, s. 144, 145.

³⁵⁴ Farsi, *a.g.e.*, s. I/82.

Teofaninin temel özelliği Tanrı'nın huzurunda hürmetle karışık korku hissinin uyanmasıdır. Hatta Tanrı'yı görmenin göreni öldüreceği düşüncesi Kutsal Kitap'ta da geçmiştir.³⁵⁵ Söz konusu pasajda “*Tanrı'nın arkasının*” görüldüğü söylenmiştir. Bunu bir çelişki olarak görenler olmuştur. Rabbin arkasını görmek demek Rabbin kendisini görmek demektir, denmiştir.³⁵⁶

Rabb sadece seçtiği kullara değil, halkına da izzeti ile tecellide bulunmuştur.³⁵⁷ Ama bu tecellinin vuku bulması teologlar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir; sadece Musa, Rabbin tecellisini net bir cama bakar gibi görmüş, onun dışındakiler ise bulanık bir cama bakar gibi görmüşlerdir. Tanrı, Sina Dağı'nda Musa'ya görünmüştür.³⁵⁸ Rüya ve rü'yet yolu ile değil doğrudan hitap etmiştir. Çıkış kitabında bu konu ile ilgili şu pasaj geçmiştir: “*Rabb Musa ile bir adam arkadaşı ile söyleşir gibi yüz yüze söyleşirdi.*”³⁵⁹ Bu görmenin Tanrı'nın yüzünün değil, yüzünün parlaklığıdır diye yorumlayanlar olmuştur.³⁶⁰ İbn Meymun, İsrail halkının mükemmel vahye Musa'nın Tanrı ile görüşmesi sayesinde sahip olduğunu bildirmiştir.³⁶¹

Tanrı, gök gürlemesi, şimşek, ateş ve duman şeklinde de tecelli etmiştir.³⁶² Tanrı'nın kendisine tecelli etmesine yardımcı olabilmenin araçları ise; dua, dil ve şarkı söylemek olmuştur.³⁶³ Tanah'ta Rabb sadece peygamberlerine tecelli de bulunmamıştır, bütün bir halkına da izzeti ile tecelli etmiştir. Bu iki yolla gerçekleşmiştir:

a) Rabbin izzetinin bütün yeryüzünü doldurması şeklinde tezahür etmektedir.³⁶⁴ Buradaki izzetin anlamı, yaratmak ve olaylara müdahale etmek şeklinde kullanılmıştır.

b) Rabbin izzetinin doğrudan tezahürüdür. Musa'nın Rabb ile görüşmesi gibi. Musa, Tanrı'nın yüzünü görmek istediğinde ona izin vermemiştir. Tanrı'yı gören insan yaşayamaz,³⁶⁵ denmiştir. Yalnızca Rabb istediği zaman kendini göstermiştir.³⁶⁶

³⁵⁵ Tekvin, 32/30; Çıkış, 33/20- 23; Yeşaya, 6/5.

³⁵⁶ İnci, *a.g.t.*, s. 24.

³⁵⁷ Sayılar, 14/21; Yeşaya, 40/5; 42/8; 48/11.

³⁵⁸ Sayılar, 12/6- 8.

³⁵⁹ Çıkış, 33/11.

³⁶⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 53.

³⁶¹ Doğan, *a.g.t.*, s. 151.

³⁶² I.Samuel, 12/18; Eyub, 36/33- 37/5.

³⁶³ Epstein, Perle, ‘*Kabala*’ *Musevi Mistiklerin Yolu*, Çeviren: Nusret Karayazgan- Şimya Barkın, Dharma Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 216.

³⁶⁴ Sayılar, 14/21; Yeşaya, 40/5.

³⁶⁵ Çıkış, 33/20.

³⁶⁶ Harman, *a.g.m.*, s. 138.

b) Rüya - Rüyet

Rüyet (vision), rüya veya vecd gibi bir halde iken zihne bir şeyin verilmesidir. Rüyet en genel anlamıyla normalde diğer insanlardan gizlenen şeylerin görülmesi, duyulması şeklinde tarif edilmiştir. R yetin İbranicesi mar'ehtir. Mar'eh kelimesi görmek anlamına gelen ra'oh kelimesinden türemiştir.³⁶⁷ Teofani'de ilahi bir varlığın tecellisi veya ilahi varlığın verdiği mesaj üzerine vurgu yapılırken, r yette bir nesne, mekân ya da bir olayın sonucunun bilinmesi söz konusu olup o vurgulanmıştır.³⁶⁸

Tora'da rüya ve r yet, *“Rabb onlara seslendi: ‘Sözlerime kulak verin: Eğer aranızda bir peygamber varsa, Ben Rabb r yette kendimi ona tanıtır, Onunla rüyada konu urum”*³⁶⁹ şeklinde geçmiştir. Bu pasajla rüya ve r yet vahiy şekli olarak belirtilmiştir. İbn Meymun'a göre Tora için vahiy, sadece bu iki yolla gerçekleşmiştir, başka bir yol olmamıştır.³⁷⁰

Rüyet, uykuda ger ekle memi tir.³⁷¹ Akıl ve duyular işlevlerine yerine getirmiyorken peygamber kendinden geçmiş ve vahyi bu şekilde almıştır.³⁷² İbn Meymun, r yetin (vizyon) korkutucu ve deh ete düşürücü bir durum olduğunu söylemiştir. İbrani geleneğine göre peygamberli e ilk adım r yet (vizyon) ile ba lamı tır.³⁷³

Rüyet Tanrı istediği zaman gerçekleşmiştir. Peygamberin bu konuda herhangi bir fonksiyonu yoktur, sürekli alıcı konumdadır.³⁷⁴ Rüyet alındıktan sonra görüntü yönü kaybolmuş, l fz  yönü kalmıştır. Bu prensip hemen hemen çoğu r yetler için geçerlidir.³⁷⁵

Peygamberler, ilk kez r yet ile muhatap olduktan sonra fiziki ve psikolojik bazı garip olaylar ile kar ıla mı lardır. Hezekiel, yedi gün boyunca konu amamı ,³⁷⁶ Daniel,

³⁶⁷  zgen , a.g.t., s. 76.

³⁶⁸ Sinanoğlu, a.g.t., s. 55.

³⁶⁹ Sayılar, 12/6.

³⁷⁰  zgen , a.g.t., s. 76.

³⁷¹ Daniel, 10/8.

³⁷² U ur, a.g.t., s. 205.

³⁷³ Doğan, a.g.t., s. 159.

³⁷⁴ Yeremya r yet için on gün beklemi tir; Yeremya, 42/7.

³⁷⁵ Sinanoğlu, a.g.t., s. 56.

³⁷⁶ Hezekiel, 3/15.

kuvvetten düşmüş, yüzünün rengi değişmiş ve derin bir uykuya³⁷⁷ dalmıştır.³⁷⁸ Bu durum süreklilik arz etmemiş, vahiy alımında da bilincin kaybolmasına sebep olmamıştır.³⁷⁹

Sadık rüyalar, peygamberliğin esas illetlerinden sayılmıştır. Talmud âlimleri “*rüya, peygamberliğin altmışta biridir*” ve “*rüya, peygamberliğin ham meyvesidir*” demişlerdir. İbn Meymun, peygamberliğin rüya veya müşahede (roeh) halinde mükemmel şekilde geldiğini bildirmiştir.³⁸⁰

Yakup’un geleceğinin tayini ve teyit edilmesi rüya şekliyle olmuştur.³⁸¹ Yakup dışında patriarkların hiçbirine rüya yolu ile vahiy gelmemiştir.³⁸² Yakup’un Tanrı ile görüşüp İsrail adını almasından sonra aldığı vahiyler rüya olarak isimlendirilmemiştir.³⁸³ Sadece İbrahim derin bir uykuda iken Tanrı seslenmiş ama bu da rüya olarak isimlendirilmemiştir.³⁸⁴ Tanrı’nın razı olduğu bazı kişiler rüyalarında O’nunla irtibat kurmuştur. Yusuf³⁸⁵, rüyasında bazı bilgiler alırken Kral Süleyman da rüya yolu ile Tanrı’dan emirler almıştır.³⁸⁶ Böylece Tanah, rüya ile vahiy meşrulaştırmış, ilahi bilgiyi elde etmede meşru bir yol kabul edilmiştir.³⁸⁷

Sahte peygamberler de rüyalarında Tanrı ile görüştüklerini iddia etmişlerdir.³⁸⁸ Yalancı peygamberlerin “rüya gördük” diyerek halkı yanlış yönlendirmelerini, kavimlerine Yahova’yı unutturmaya çalışmaları Yeremya’nın kitabında bahsedilmiştir.³⁸⁹ Bu istismar ile rüyaya karşı olumsuz bir tavır ortaya çıkmıştır. Onların bu iddialarından sonra bu tür rüyalar ilahi vahyin bir şekli olarak tasvip görmemiştir diyenlere karşı Yahudi teologlar, yalancı rüyaları bir tarafa ayırarak, Kutsal Kitap’ta rüyanın belli kişiler için vahiy şekli olarak kabul edileceğini söylemişlerdir.³⁹⁰

³⁷⁷ Daniel, 10/8- 9.

³⁷⁸ Sinanoğlu, *a.g.t.*, ss. 54- 55.

³⁷⁹ İnci, *a.g.t.*, s. 25.

³⁸⁰ Doğan, *a.g.t.*, s. 153.

³⁸¹ Tekvin, 28/11- 16.

³⁸² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 54; Tekvin, 28/12- 15; 31/10- 13.

³⁸³ Tekvin, 35/1, 9- 1; 46/2- 4. “*Tanrı ona yine görünerek onu kutsadı.*”

³⁸⁴ Tekvin, 15/12.

³⁸⁵ Tekvin, 37/5- 10; 42/9.

³⁸⁶ I.Krallar, 3/4 -5.

³⁸⁷ Harman, *a.g.m.*, s. 137.

³⁸⁸ Tesniye, 13/1- 3, Yeremya, 23/27; 28, 32; 27/9- 29/8; Zekeriya, 10/2.

³⁸⁹ Yeremya, 23/25- 27.

³⁹⁰ Harman, *a.g.m.*, s. 137; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 55.

c) Tanrı Kelamı

Bazı peygamberler vahiylerini “*Tanrı’nın kelamı falana geldi*”, “*Yehova dedi*”, “*Yehova şöyle buyurdu*”³⁹¹ şeklinde aktarmışlardır.³⁹² İbn Meymun, Tanrı kelamı için kullanılan beş terim olduğunu söylemiştir. Bunlar: “emretmek”, “söylemek”, “çağırarak”, “yollamak” ve “konuşmak” tır. Bu yolla Tanrı, peygamberlere peygamberliklerini bildirmiştir.³⁹³

İlk dönem nebileri sözlerini halka iletirken “*Tanrı’nın Ruhu- Eli*”³⁹⁴ kalıplarını kullanmışlardır. Son dönem nebilerinin kitaplarında ise vahiy aktarılırken genellikle “*Tanrı’nın kelamı*” ifadesi kullanılmıştır. Teologların bazıları bu kullanım farkı için, son dönem nebilerinin Tanrı’nın Ruhu yerine Kelamının etkisi altında kaldıklarına yorumlamışlardır.³⁹⁵

Bu vahiy türü İsrailoğullarının en büyük imtiyazı olarak kabul edilmiştir. Bu imtiyaz Tanrı’nın İsrail halkını taltif etmesi olarak kabul edilmiştir. İsrail halkı her ne kadar taltif de edilmiş olsalar Tanrı’nın sesine muhatap olmaktan korkmuşlardır. Halk, Musa’ya, “*Bizimle sen konuş, dinleyelim*” dediler, “*Ama Tanrı konuşmasın, yoksa ölürüz*”³⁹⁶ demişlerdir.

Tanrı’nın kelamı bütün halka olmuştur. Tanrı halka hitap etmek için aracı sözcüler kullanmıştır. Aracı ve sözcüler ise peygamberlerdir. Tanrı’nın kelamı peygamberlere mahsustur.³⁹⁷ Tanrı kelam’da bulunmuş ise o söz er ya da geç mutlaka gerçekleşecektir.³⁹⁸ Tanrı’nın kelamı kanonik* peygamberlerin dışında Âdem,³⁹⁹ Kâin (Kabil)⁴⁰⁰, Nuh⁴⁰¹ ve kral olarak kabul edilen Davut ve Süleyman’a gelmiştir.⁴⁰²

³⁹¹ Yeremya, 1/2, 4, 11, 13; Hezekiel, 3/16; Amos, 1;2; 5/3; Zekeriya, 4/8.

³⁹² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 66.

³⁹³ Doğan, *a.g.t.*, s. 164.

³⁹⁴ II. Krallar, 3/15; Tekvin, 15/1; Sayılar, 24/4, 16.

³⁹⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 67.

³⁹⁶ Çıkış, 20/18- 19.

³⁹⁷ Harman, *a.g.m.*, s. 138.

³⁹⁸ Yeşaya, 55/11; I.Krallar, 22.

* Kanonik: Doğru, güvenilir ya da sahih dinsel literatürü ifade etmede kullanılan bir terim. Gündüz, “Kanonik”, *a.g.e.*, s. 212.

³⁹⁹ Tekvin, 2/16; 3/9- 10.

⁴⁰⁰ Tekvin, 4/6- 15.

⁴⁰¹ Tekvin, 6/13; 7/1

⁴⁰² Harman, *a.g.m.*, s. 138; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 99.

d) Tanrı'nın Meleği – İlâhi Ruh

Tanrı mesajını, bazen de “*Yehova'nın meleği*”⁴⁰³ ya da “*Tanrı'nın meleği*”⁴⁰⁴ olarak isimlendirilen bir melek vasıtasıyla göndermiştir.⁴⁰⁵ Yahudiliğe göre Cebrail, vahiy taşıyıcısı ve ateşin koruyucusudur.⁴⁰⁶ İbn Meymun, Musa peygamber hariç diğer tüm peygamberlere vahyin, melek vasıtası ile⁴⁰⁷ geldiğini bildirmiştir.⁴⁰⁸

Melek aracılığı ile gelen vahiy bazen Teofani ile karıştırılmıştır. Hitap olunan şahıs direk Tanrı ile muhatap olduğunu sanmıştır.⁴⁰⁹ Bunun sebebi ise meleğin vahye aracılık yaparken Tanrı gibi direk hitap etmesinden kaynaklanmıştır.⁴¹⁰ Melek, Tanrı'yı kastederek “*ben*” demiştir. Bu sözden Tanrı'nın kendisinin seslenmesini değil; meleğin, kendinin vahyine aracılık ettiği Varlık ile kendisini özdeşleştirmesi olarak anlamalıyız.⁴¹¹

Tanrı, İsrailoğullarına gerek şeriatını, gerekse sözlerini Ruh'u vasıtası ile göndermiştir.⁴¹² Musa'yı hem peygamber, hem kanun koyucu olarak yönlendiren bu ruhtur.⁴¹³ Peygamberler hep bu ruh ile harekete geçirilmişlerdir.⁴¹⁴ Bu ruha, *Ruah AKodeş* de denmiştir. *Ruah AKodeş*, bir insanın gelecek ile öngöründe bulunmasını sağlayan peygamberlik ruhudur.⁴¹⁵ Bu ruh bazen peygamberi çepeçevre saran rüzgâr şeklinde kendini göstermiştir.⁴¹⁶ Bazen de peygamberin üzerine Tanrı tarafından serpilerek ruh şeklinde olmuştur.⁴¹⁷ Kutsal Kitap'ta ilâhi ruh'un peygamberin ölümü ile başka bir peygambere geçtiği söylenmiştir. Musa ölmeden önce üzerindeki ruh Yeşu'ya geçmiştir.⁴¹⁸

Yahudilikte; peygamberler, rüya ve rü'yet halinde Yehova ile diyalog kurabilmiş; ilâhi kelimeler, kutsal ruh veya melek aracılığı ile vahiy peygamberlere iletilmiştir.⁴¹⁹ Genel olarak şunu diyebiliriz ki, Musa'ya has olan teofani şeklini⁴²⁰ umumileştiremeyiz. Bunun

⁴⁰³ Tekvin, 16/7, 9; 22/11, 15; 31/11; Çıkış, 3/2, 4; Hâkimler, 2/1; 6/11.

⁴⁰⁴ Tekvin, 21/17; Hâkimler, 13/6, 9.

⁴⁰⁵ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁰⁶ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 273.

⁴⁰⁷ Tekvin, 31/11.

⁴⁰⁸ Doğan, *a.g.t.*, s. 151.

⁴⁰⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 65.

⁴¹⁰ Tekvin, 16/13.

⁴¹¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 65, 66.

⁴¹² Sayılar, 11/ 25- 27; Tesniye, 34/ 9; Zekeriya, 7/12. Nehemya, 9/30.

⁴¹³ Harman, *a.g.m.*, s. 139.

⁴¹⁴ II. Samuel, 23/2; Yeşaya, 42/1; 59/21; 61/1; II. Tarihler, 15/1; 20/14; 24/20.

⁴¹⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/523.

⁴¹⁶ Hâkimler, 6/ 34; I. Tarihler, 12/ 18.

⁴¹⁷ Yeşaya, 29/10; Hezekiel, 39/29.

⁴¹⁸ Tesniye, 34/9.

⁴¹⁹ Harman, *a.g.m.*, s. 139.

⁴²⁰ Sayılar, 12/6- 8; Tesniye, 34/12.

dışındaki vahiy şekillerinden rüya ve rü'yeti genelde bütün peygamberler kullanmıştır. Tanrı kelamı, daha çok yazar peygamberler döneminde geçmiştir.⁴²¹

⁴²¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, ss. 69.

II. BÖLÜM

YAHUDİLİKTE PEYGAMBERLER VE NEBİLER

A) Peygamberler ve Nebiler İçin Kullanılan Kavramlar

Peygamber, Farsça'da “*haber getiren, elçi*” anlamındadır. Navi/nebi terimi Yunanca'dan ‘*Prophet*’ kelimesi ile çevrilmiştir. “*Birinin adına konuşan*” veya “*birinin yerine konuşan*” anlamına gelen prophet kelimesi ‘*kâhin*’ veya ‘*falcı*’ anlamından çok “*bir şeyi olmadan önce haber veren*” anlamına gelmiştir.⁴²² İbranice’de ise “*temsilci*” ve “*sözcü*” anlamında kullanılmıştır.⁴²³ Ama Semitik kullanımda ise peygamber, “*bildirme*”, “*haber verme*”, “*ilan etme*” anlamlarına gelmektedir.⁴²⁴ Tanah’ta peygamberler için “*salah*” fiili kullanılmıştır.⁴²⁵

1) Nebi

İbranice “*çağırma*” anlamına gelen ‘nebi’ kelimesi ‘naba’ kelimesinden türemiştir. “*Tanrı adına insanlara hitap eden*”⁴²⁶, “*Hem çağrılan hem de çağıran*” anlamlarına gelmektedir. Çağrılan anlamı ile peygamberin şahsi tecrübesini, çağıran ile de peygamberin toplumdaki görevini ön plana çıkarmıştır.⁴²⁷ “Nebi” kelimesinin “*bağırان adamlar*”⁴²⁸ anlamına geldiğini de söyleyen olmuştur. Bunun sebebi ise sözlerini sürekli tekrar etmelerinden, kötülükte bulunan krallarını uyarmalarından, başlarına ne gelirse gelsin yüksek sesle Tanrı’nın tebliğinde bulunmalarından kaynaklanmıştır.

“Naba”nın Akadça “nabu” fiil kökünden geldiği ileri sürülmüştür.⁴²⁹ Akadca’da bu kelime M.Ö. 3000 yılı ortalarından 1000 yılı ortalarına kadar “*çağırma*” anlamında kullanılmıştır. Babilonya’da kral, tanrıların çağırdığı kimseler olarak kabul görmüştür. Burada çağırma anlamında “nibutu” kelimesi de kullanılmıştır. Böylece bu kelimenin hem çağırma hem de çağrılmak anlamlarına gelen bir kökten türediği anlaşılmaktadır.⁴³⁰

⁴²² Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1153.

⁴²³ Çıkış, 7/1’de bu anlamda kullanılmıştır.

⁴²⁴ Hirsch- vd, *a.g.md.*, *JE*, *CD Edition*.

⁴²⁵ Oğuz, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, İstanbul, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınevi, 1992, s. 156; Çıkış, 3/13, 4/13; Yeşaya 6/8; Yeremya, 1/7.

⁴²⁶ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1152.

⁴²⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 22.

⁴²⁸ Doğrul, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılâp- Aka Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 166.

⁴²⁹ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1152; Tekvin, 20/7.

⁴³⁰ Harman, *a.g.m.*, s. 129.

Tanah'ta nebi kelimesi “*Tanrı ile münasebeti olan kişi*”yi ifade etmiştir. Kelime bu anlamda ilk defa İbrahim peygamber için kullanılmıştır. Bu unvana en layık kişi olduğu söylenmiştir çünkü Tanrı ile insan arasında arabulucu görevini üstlenmiştir.⁴³¹ Tekvin kitabında İbrahim için,⁴³² Tesniye kitabında Musa⁴³³ için kullanılmıştır. Bu kelime Klasik dönem peygamberlerinden mucizeler gösteren, Yehova’nın Baaller’den üstün olduğunu ortaya koyan Amos, Hoşea, Yeşaya, Yeremya ve Hezekiel’e işaret etmiştir.⁴³⁴

Nebi kelimesi Tora’da Tanrı’ya izafe edilerek de kullanılmıştır. Bu anlamın dışında sadece bir yerde Harun’dan “*Musa’nın nebisi*” diye bahsedilmiştir.⁴³⁵

Nebi kelimesi, Kutsal Kitap’ta 309 defa zikredilmiştir. Tora’da 14 kez geçmiştir. Bunların 10 tanesi Tesniye’dedir. Mezmurlar’da 3, Hakimler’den II. Krallar’a kadar 97, I.-II. Tarihler, Ezra ve Nehemya’da 33, Peygamber kitaplarında 154, Mersiyeler ve Daniel’de 4’er defa zikredilmiştir.⁴³⁶ “Nebe” kelimesi, Mikaya ile kral Ahab arasında geçen olaylar anlatılırken “*mesaj vermek*”⁴³⁷, Amos’un ifadelerinde de bu kelime “*Tanrı’nın verilen sözünü aktarmak*” anlamında kullanılmıştır.⁴³⁸ Hezekiel’de, “*söylemek*” fiili ile birlikte ifade edilmiştir.⁴³⁹ I. Tarihler kitabında ise nebi kelimesi ile lir, çenk, ziller eşliğinde mabet müzisyenlerinin peygamberlik faaliyetlerinde bulunmalarını ifade etmiştir.⁴⁴⁰

“*Peygamberlik etmek; bir ilham sebebi ile vecd halinde geleceğe dair bilgi vermek, mesaj vermek*” anlamları ile 115 kez Tanah’ta geçmiştir. Kutsal Ruh’un bir seferliğine yetmiş ihtiyarla Eldad ve Medgad isimli iki kişinin üzerine ruhunun inmesi ile peygamberlikte (nebevi faaliyette) bulunmasında da yine bu kelime geçmiştir.⁴⁴¹

Nebi kelimesinin müennes şekli “nebi’ah” da Tora’da 6 kez kullanılmıştır. “*Tanrı adına hitap eden kişi*” anlamı ile insanları uyaran, doğru yola teşvik eden azizlere de “nebi” denmiştir.⁴⁴²

⁴³¹ Shalom, *a.g.md.*, EJ, XIII/1152.

⁴³² Tekvin, 20/7.

⁴³³ Tesniye, 18/15.

⁴³⁴ Eliade - Couliano, *a.g.e.*, s. 292.

⁴³⁵ Çıkış, 7/1.

⁴³⁶ Uğur, *a.g.t.*, s. 213.

⁴³⁷ I.Krallar, 22/22.

⁴³⁸ Amos, 3/8.

⁴³⁹ Hezekiel, 21/9, 28; 30/2; 36/3; 37/12; 38/14; msl. “*peygamberlik et (söyle)...*”

⁴⁴⁰ I.Tarihler, 25/1- 3.

⁴⁴¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 23.

⁴⁴² Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2002, s. 106.

Tora’da nebi kelimesi peygamber ve azizler dışında, İsrailoğulları’nı saptırmaya ve yanlış vaatlerle onları doğru yoldan ayırmaya çalışan sahte peygamberler için de kullanılmıştır.⁴⁴³

2) Roeh ve Hozeh

Bu iki kelime farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır diyenler olduğu gibi, Hozeh’in Aramice’den, Roeh’in de Arapça’dan geldiğini ve ikisinin de hemen hemen aynı anlamları taşıdığını söyleyenler de olmuştur.⁴⁴⁴ Tanah’ta peygamberi ifade eden “hozeh” ve “roeh” kelimeleri, Türkçe Kitab-ı Mukaddes’te “gören” diye çevrilmiştir.⁴⁴⁵

“Roeh/ Gören”, sıradan insanlardan gizlenen şeyleri açığa çıkarabilen kişi ve geleceğe yönelik bilgi verme kabiliyetine sahip olan anlamına gelmiştir.⁴⁴⁶ Peygamberlere ilk dönemlerde “roeh/ gören” denmiştir. Roeh sıfatı ile isimlendirilen ilk peygamber Samuel⁴⁴⁷ olmuştur. Bu tabir, Kenani kavimlerde de peygamber kavramını ifade etmek üzere kullanılmıştır.⁴⁴⁸ Peygamberlerin vahyi rü’yet yolu ile almış olmasından dolayı peygamberler için Roeh sıfatının kullanıldığı söyleyenler olmuştur.⁴⁴⁹ Fakat Samuel ile ilgili olarak Tora’da “roeh” kelimesinin 12 defa zikredildiği yerlerde, “gören” in vahyi sadece rüya ve rü’yet yolu ile aldığını teyit edici bir kullanıma rastlamak mümkün olamamıştır.⁴⁵⁰ I. Samuel 9/9 pasuğunda “roeh” kelimesi ile peygamber kavramı ifade edilmiştir: “*Eskiden İsrail’de biri Tanrı’ya bir şey sormak istediğinde “Gel, Gören’e (Roeh) gidelim” derdi. Çünkü bugün peygamber (nebi) denilene o zaman Gören denilirdi.*”⁴⁵¹

Hozeh, “görmek, algılamak” anlamına gelen “haza” fiilinden türetilmiştir. Bu da Tanrı ile ilişki neticesinde geleceğe ait bilgileri öğrenen, algılayan kimse demektir.⁴⁵² Hozeh bu şekliyle peygamberlerin özelliklerinden olan gelecekte haber verme anlamına gelmiştir.⁴⁵³ Hozeh kelimesi ilk olarak peygamber Gad’a nispet edilmiştir. Aynı dönemde

⁴⁴³ Uğur, *a.g.t.*, s. 213.

⁴⁴⁴ Harman, *a.g.m.*, s. 133.

⁴⁴⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 132.

⁴⁴⁶ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1154.

⁴⁴⁷ I. Samuel, 9; I.Tarihler, 9/22.

⁴⁴⁸ Uğur, *a.g.t.*, s. 212.

⁴⁴⁹ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁵⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 25.

⁴⁵¹ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1154.

⁴⁵² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 25.

⁴⁵³ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 87; Harman, *a.g.m.*, s. 133.

peygamberlik yapan Natan’a nebi denilirken Gad’a gören denmiştir ve ‘Hozeh of David’ (Kral Davut’un Göreni) biçiminde⁴⁵⁴ kullanılmıştır.⁴⁵⁵

Hozeh kelimesi nebi kelimesi ile birlikte kullanıldığında II. Samuel, 24/11 ve II. Krallar, 17/13’te olumlu anlamda, Yeşaya, 29/10; Amos, 7/12 ve Mika, 3/7. pasajlarında ise olumsuz bir anlamda kullanılmıştır.⁴⁵⁶ Hozeh fiili, sahte peygamberlerin kendi asılsız görümlerini⁴⁵⁷ tanımlarken de kullanılmıştır.⁴⁵⁸

3) İsh ha-Elohim/ Tanrı Adamı

Tanrı ile özel bir ilişkisi olan kişiyi ifade etmiştir; Kutsal Kitap’ta yalnızca peygamberler ve özellikle Musa için kullanılmıştır.⁴⁵⁹

“Tanrı adamı” unvanı, Musa gibi mucizevî bir şekilde ilahi gücü kullanma kabiliyetine sahip peygamberlere verilmiştir. Fakat daha sonraları Tanrı ile özel bir ilişkisi olan herkes için bu kelime kullanılmaya başlanmıştır. Kullanım itibari ile nebi ve Tanrı adamı kelimelerinin fonksiyonları açısından ayrıma gitmek mümkün görülmemiştir.⁴⁶⁰

Bu kelime Yeremya 35/4 dışında Tora’da nebiim kitaplarında veya ketubim kitaplarında geçmemiştir. Tora bölümünde sadece Musa için, diğer bölümlerde ise en çok Samuel, Şemaya, İlya ve Elişa için kullanılmıştır.⁴⁶¹

4) Obedah ha-Elohim/ Tanrı’nın Kulu

Yehova, bu sıfatı taşıyan kimselere gizli bilgilerini bildirmiş, sırrını açıklamış ve onları insanlara göndererek peygamberleri vasıtası ile konuşmuştur. Peygamberler için kullanılsa da; sadece onlarla sınırlandırılmamıştır. Kutsal Kitap’ta doğru insanları⁴⁶² ve

⁴⁵⁴ II. Samuel, 24/11, I. Tarihler, 21/ 9.

⁴⁵⁵ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1154.

⁴⁵⁶ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1155.

⁴⁵⁷ Hezekiel, 13/8, 16, 23; 21/29; 22/28, Tesniye, 13/1- 3, Yeremya, 23/25- 28, 32; 27/9; 29/8, Zekarya, 10/2.

⁴⁵⁸ Harman, *a.g.m.*, s. 147.

⁴⁵⁹ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 88; Tesniye, 33/1: “Tanrı adamı Musa, ölümünden önce İsrailiiler’i kutsadı.”

⁴⁶⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 29.

⁴⁶¹ Harman, *a.g.m.*, s. 134; I.Samuel, 9/6- 10, I.Krallar, 12/21- 24.

⁴⁶² Mezmurlar, 119.

Musa öncesi yaşamış patriarkları⁴⁶³ ifade etmek için de kullanılmıştır.⁴⁶⁴ Fakat Musa ve sonrası dönemde bu kelime genellikle peygamberleri ifade etmiştir.⁴⁶⁵

Bu kelime Musa'dan sonra kullanılmakla beraber Yeşu, Samuel, Ahiya, İlya, Yunus, Yeşaya için de kullanılmıştır.⁴⁶⁶

5) Obednu Nebiim/ Kullarım Peygamberler

“Kullarım peygamberler”⁴⁶⁷ terkihi, Tanrı tarafından İsrail halkına bazı hatırlatmalar ve ikazlar yapmak için kullanılmıştır. Yehova, bu ifade ile şeriatını peygamberleri aracılığı ile İsrailoğullarına ifade etmiştir.⁴⁶⁸

Kutsal Kitap'ta çok sık kullanılmamakla birlikte peygamberleri ifade eden kelimeler arasında sayılmıştır.⁴⁶⁹ Bu ifade, Tanrı'nın şeriatını peygamberler vasıtası ile diğer insanlara bildirdiğini göstermiştir. Bu terkihe klasik dönem öncesinde ve klasik dönem peygamberlere ait bölümlerde rastlanmaktadır.⁴⁷⁰

6) Mal'ak/ Haberci- Elçi

Haberci, Elçi* (Mal'ak), Sürgün sonrası dönemde peygamberler için kullanılmıştır. Kul kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.⁴⁷¹ Tanrı'dan insanlara haber götüren⁴⁷² anlamına gelmiştir.⁴⁷³

Ancak peygamberi ifade etmek üzere bu sıfatın kullanılması, sürgün sonrası döneme rastlamıştır.⁴⁷⁴ Hagay, “*Yahova'nın habercisi*” unvanını almıştır. Kutsal Kitap'ın Tora bölümünde peygamberler için kullanılmamıştır. Kutsal Kitap'ta “haberci”nin

⁴⁶³ Tekvin, 2; 6/ 24. Patriark: bir ailenin babası veya kabilenin yöneticisi anlamına gelen bu kelime Kutsal Kitap'ta özellikle İbrahim, İshak, Yakup ve Yakup'un 12 oğlu için bir unvandır. Bkz. Gündüz, “Patriark”, *a.g.e.*, s. 302.

⁴⁶⁴ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁶⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 134.

⁴⁶⁶ Harman, *a.g.m.*, ss. 134- 135.

⁴⁶⁷ Ezra, 9/10- 12.

⁴⁶⁸ Harman, *a.g.m.*, s. 134; II. Krallar, 9/7; 17/13, 23; 21/10; 24/2; Amos, 3/7; Hezekiel, 38/17; Yeremya, 25/4; 26/5; 29/19; 35/15; 44/4.

⁴⁶⁹ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 88; II. Krallar, 17/18; Amos, Hezekiel, Yeremya kitaplarında da bu ifade kullanılmıştır.

⁴⁷⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 30.

* Arapça'da peygamberi ifade etmek için kullanılan “rasul” kelimesi de “elçi” anlamındadır. Harman, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁷¹ II. Samuel, 10/2- 4.

⁴⁷² Malaki, 3/1.

⁴⁷³ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁷⁴ Yeşaya, 42/19, 44/26, II. Tarihler, 35/15- 16, Hagay, 1/13, Malaki, 3/1.

kullanımı isim olmayıp bir unvan olduğu kabul edilmiştir.⁴⁷⁵ Elçi, kral ile tebaası arasında bir aracıdır. Yehova da İsrailoğullarının kralı olduğuna göre aracılık görevini yapan elçiler de peygamberleridir.⁴⁷⁶

Tora’da peygamberler için “*Sürülerin çobanı*”⁴⁷⁷, “*Tarlaların bekçisi*”⁴⁷⁸, “*Mecnun*”⁴⁷⁹, “*Bekçi*” gibi ifadeler de kullanılmıştır. “*Sürülerin çobanı*”, “*Tarlaların bekçisi*”, “*Bekçi*” terimleri peygamberlerin Tanrı adına halkını koruyup gözetlemeleri anlamına gelmiştir. Tanrı’nın sözlerini iletmesi için “*Tanrı’nın sözcüsü*”⁴⁸⁰ denilmiştir. Kutsal Kitap’ta “*meshiah*”⁴⁸¹ kutsal krallarına verdikleri sıfatın yanında din adamı ve peygamberleri içinde ifade edildiği olmuştur.⁴⁸²

“*Tanrı’nın ağzı*”⁴⁸³ olarak da zikredilen peygamberler, bu sıfatları ile söylediklerinin doğruluğunu açıkça ortaya koymuşlardır.⁴⁸⁴ Peygamberlerin tanrının ağzı olması tanrı tarafından ilk defa Musa için Tora’da zikredilmiştir.⁴⁸⁵

Ne doğuştan gelen özellikler, ne sonradan kazanılan bilgi ve yetenek, ne de ilahi güçler ile geçilen irtibat sonucunda peygamberlik kazanılmadığından; medyum, büyücü gibi kişiler ile karıştırılmaması için özellikle peygamberlere ayırıcı bir sıfatla “*Tanrı adamı*”, “*Tanrı’nın hizmetçisi*”⁴⁸⁶ denmiştir.⁴⁸⁷

Peygamberi ifade etmek için neden bu kadar çok kelime kullanılmıştır, sorusu akla gelmektedir. Kullanılan bu ifadelerin her birisi, peygamberlerin değişik yönlerini, İsrail peygamberlerinin geçirdiği tarihi seyri göstermiştir. Üstün bir kudret tarafından göreve çağrılışları sebebi ile “*nebi*”, insanlar için meçhul olan bilgileri nakletmeleri sebebi ile “*hozeh*”-“*roeh*”, Tanrının kulu ve elçisi olmaları sebebiyle ise “*kul*” ve “*elçi*” diye isimlendirilmişlerdir. Diğer taraftan Tanrı’nın emirlerini kollayıp gözetken, insanları kötülükten sakındıran kişi olmaları sebebiyle de “*bekçi*” ve “*uyarıcı*” denilmiştir. Vahyin

⁴⁷⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.31; Harman, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁷⁶ Harman, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁷⁷ I.Samuel, 17/20.

⁴⁷⁸ Yereya, 4/17.

⁴⁷⁹ Hoşea, 9/7.

⁴⁸⁰ Tesniye, 5/24; Çıkış, 19/9; Yereya, 15/19.

⁴⁸¹ I. Krallar, 19/16; I. Tarihler, 16/22; Mezmurlar, 105/15.

⁴⁸² Batuk, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, 68.

⁴⁸³ Çıkış, 4/15- 16; Sayılar, 22/38; 23/5, 12, 16; Tesniye, 18/18; Yereya 1/9; 5/14; 15/19

⁴⁸⁴ Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, XXIII/134.

⁴⁸⁵ Çıkış, 4/12.

⁴⁸⁶ I. Krallar, 12/22, 13/1; II. Krallar, 21/10, 24/2; II. Tarihler, 25/7.

⁴⁸⁷ Gürkan, *a.g.e.*, s. 95.

alınması esnasında ortaya çıkan fizyolojik ve psikolojik değişikliklerle ilk anda insanlara garip gelebilecek ilahi esrarı bildirmeleri sebebi ile de “akılsız” ve “mecnun” dahi denilmiştir.⁴⁸⁸ Kullanılan ifadeler farklı dönemlerde halkın ve dönemim ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir.

Her dönemde asıl ve yaygın olan terim ise “Kendisi Tanrı tarafından çağrılan, Tanrı’ya ve O’nun emirlerine başkalarını çağıran veya büyük bir inanç ve kat’iyetle geleceğe dair haber veren kimse” anlamını taşıyan “nebi”dir. Bu terim İbrahim peygamber ile kullanılmaya başlanarak son İbrani peygamberi Malaki’ye kadar olan peygamberlerde kullanılmıştır. Roeh, ilk kez Samuel⁴⁸⁹ için Hâkimler döneminde kullanılmıştır. Hozeh de ilk olarak hâkimlerden sonra monarşi döneminde yaşayan Gad ile anılmıştır.⁴⁹⁰ Bu iki terim Musa ile klasik peygamberler arasındaki dönemde sıklıkla kullanılmıştır (çölden yerleşik hayata geçen süreç). İleriyi görme işlevini taşıdıkları için nebi kelimesinin yanında bu terimi de kullanmışlardır. Klasik/yazar dönem peygamberleri için genellikle nebi kelimesi kullanılmıştır.⁴⁹¹ Peygamberlerin unvanlarından olan nebi, roeh, hozehin aynı zaman diliminde kullanıldığı da olmuştur. Kral Davut zamanında; Samuel, roeh ile, Natan, nebi ile ve Gad da hozeh ile isimlendirilmiştir.⁴⁹²

Yahudi edebiyatında büyük peygamberlere ve saygın din adamlarına (İslam’da kullanılan ifadeler gibi) ‘Tanrı onu takdis etsin’ ve ‘Tanrı hoşnut olsun’ gibi ifadeler kullanılmıştır.⁴⁹³

B) Peygamberler

1) Musa Öncesi Dönem

Âdem’den Musa’ya kadar olan dönemdir. Yahova’nın İsrail halkı ile ilişkisinin başlangıcı olarak İbrahim’in Tanrı ile ahitleşmesi kabul edilmiştir.⁴⁹⁴

1.a. Hanok

Tanah’ta, Tanrı’nın yanına aldığını bildirdiği ilk kişi Hanok peygamberdir.⁴⁹⁶ Hanok, üç yüz yıl Tanrı ile yürümüş ve Rabbi hoşnut etmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁸⁸ Harman, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁸⁹ I. Samuel, 9/ 9- 10.

⁴⁹⁰ II. Samuel, 24/ 11; I.Tarihler, 21/ 9.

⁴⁹¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 386, 387.

⁴⁹² Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1154.

⁴⁹³ Oğuz, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁹⁴ Tekvin, 20/7.

Hanok peygamber, Tekvin kitabının 4. babında geçen Hanok ve Lemek ile karıştırılmamalıdır. 18. pasajda geçen Hanok, Âdem'den sonra üçüncü değil yedinci kişidir. Nuh'un büyük dedesidir.⁴⁹⁸

Oğlunun doğumu, Hanok'un yaşamını kutsallık ve soyluluk konusunda etkilemiştir. Pasajda oğlu Metuşelah'ın doğumunun hemen ardından üç yüz yıl Tanrı'nın yolundan yürüdüğü yazılmıştır.⁴⁹⁹ Başlangıcın iyi olması önemlidir ama sonuna kadar değişmeden devam etmek daha önemlidir. Burada “yürümek” sözcüğü rastgele bir durumu veya ahbaplığı değil, düzenli bir durumu, ilişkiyi ima etmiştir. Tanrı ile yürümek yaşam boyu süren bir ilişkidir, bir saatlik bir performans olmamıştır. Büyük bir sıkıntı başlamadan önce (yani tufandan önce) Tanrı, Hanok'u 365 yaşında iken yanına almıştır.⁵⁰⁰ Bu pasuğu Targum Yonatan şöyle çevirir: “*Hanok, Tanrı'nın önünde dürüst bir şekilde hizmet etti; işte artık dünyanın barınanları arasında değildi. Çünkü Tanrı'nın sözü üzerine oradan alındı ve gökyüzüne yükseldi.*”⁵⁰¹

Hanok, İsrail geleneğine göre cennete ölmeden önce girmiştir. Bunun sebebi ise Hanok'un hata işlemeye müsait biri olması olarak açıklanmıştır.⁵⁰² Bu şekilde günahlardan korunmuştur. Fakat Hanok'un gökyüzüne çekilmesinin ilahi öğretileri almak için olduğunu söyleyen teologlar da olmuştur. Bu geleneğe göre Hanok, semaya çekilmeden önce otuz gün boyunca yeryüzünde yaşamış, daha sonra da melekler onu gökyüzünün en üst âlemine çıkarmışlardır. Bu düşünceye göre Hanok gökyüzünde kendisinden sonra yükselecek kişilere kılavuzluk etme görevini üstlenen melek *Metatron*'a dönüşmüştür. Hanok, İslami gelenekte İdris olarak zikredilmiştir.⁵⁰³

Hanok zamanında halk sadece çobanlık yapmamıştır. Basit el gereçleri yapmayı da öğrenmişlerdir. Tarlaları ekmiş, mahsuller almışlardır.⁵⁰⁴

⁴⁹⁵ Tekvin, 20/7.

⁴⁹⁶ Tekvin, 5/18- 24.

⁴⁹⁷ İbraniler, 11/5 : “*İmanı sayesinde Hanok ölümü tatmamak üzere yukarı alındı. Kimse onu bulamadı, çünkü Tanrı onu yukarı almıştı. Yukarı alınmadan önce Tanrı'yı hoşnut eden biri olduğuna tanıklık edildi.*”

⁴⁹⁸ Çağıl, Necdet, *Kur'an'ı Kerim ve Kitab'ı Mukaddes Mukayyesine Özgün Bir Yaklaşım*, Araştırma Yayınevi, Ankara, 2005, s. 169.

⁴⁹⁹ Tekvin, 5/22.

⁵⁰⁰ Tekvin, 5/23- 24.

⁵⁰¹ Farsi, a.g.e., I/35.

⁵⁰² Farsi, a.g.e., I/35.

⁵⁰³ Gündüz, Şinasi- Ünal, Yavuz- Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Vadi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 48.

⁵⁰⁴ Doğrul, a.g.e., s. 154.

Hanok'un oğlu Metuşelah 969 yaşında ölümlük en uzun yaşayan insan olmuştur. Metuşelah'ın ismi, “gönderilecek” anlamına geliyorsa bunun bir peygamberlik olabileceğini söyleyen olmuştur. Tufan öldüğü yıl meydana gelmiştir.

1.b. Nuh (Noah)

Nuh, M. Ö. 2100'lü yıllarda nefilim adlı zorba devlerin* olduğu dönemde yaşamıştır. Nuh, Âdem'in ölümünden 126 yıl sonra doğmuştur; Âdem de Yaratılış'ın 930. yılında ölmüştür.⁵⁰⁵ Lemek, oğlunun doğuştan sünnetli olduğunu görmüş ve bu sebepten oğluna Nuh ismini vermiştir. Belki de Lemek oğlunun adını “*rahatlık*” anlamına gelen “*Nuh*”⁵⁰⁶ ismini koyarken** peygamberlikte bulunmuştur.⁵⁰⁷

Nuh'un ismi “*rahatlama getirmek, teselli etmek*” anlamı ile bağlantılı görülmüştür. “*Bu bizi ferahlatacak...*” sözleri peygamberi bir öngörü ile Nuh'un çiftçilik aletlerini icadı ile de ifade edilmiştir. Bununla birlikte buğday ekilen toprak, sadece diken ve çalılık vermekte iken Nuh'un günlerinde bu son bulmuş, ferahlık gelmiştir.⁵⁰⁸

Tanrı'nın tufanla yeryüzündeki bütün canlıları ortadan kaldırmaya karar verdiği zamanda Tanrı'nın sevgisini kazanmış dürüst bir insandır. Tanrı ondan bir gemi yapmasını ve gemiye her çeşit hayvandan almasını emretmiştir. Tufan gerçekleşmeye başladığında Nuh, 600 yaşındadır. Ve kırk gün ve gece süren yağmurdan sonra Nuh'un gemisi Ararat Dağı'nın tepesine yerleşmiştir. Yeryüzüne inince Tanrı, insanoğluna bir daha böyle bir felaket vermeyeceğinin nişanesi olarak gökkuşağını yaratmıştır.⁵⁰⁹

Nuh, 930 yıl yaşamıştır.⁵¹⁰ Şem, Ham ve Yafet adında üç oğlu olmuştur. Nuh'un oğulları üç büyük – Şem, Asya'da; Ham, Afrika'da; Yafet ise Avrupa - kıtada kendini göstermiştir.⁵¹¹

Nuh, Tanah'ta Tanrı ile yürüdüğü söylenen ikinci kişidir. Rabb onu çağdaşları arasında kusursuz biri olarak nitelemiştir.⁵¹² Bu cümleyi iki şekilde yorumlayanlar

* Nefilim, güçlü kuvvetli kaba saba varlıklar olarak kabul edilir. Gündüz, “Nefilim”, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁰⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/32.

⁵⁰⁶ Tekvin, 5/29.

** Bu şekilde isim koymak geleceğe ait bir alamet olarak peygamberlik özelliklerinden biri olarak sayılabilir. Ya da tanrının sevdiği kişilere ilhamı şekli olarak da düşünülebilir.

⁵⁰⁷ MacDonald, *a.g.e.*, I/39.

⁵⁰⁸ Farsi, *a.g.e.*, I/35.

⁵⁰⁹ Tekvin, 9/11- 16.

⁵¹⁰ Tekvin, 5/9.

⁵¹¹ Farsi, *a.g.e.*, I/57.

olmuştur; birincisi Nuh, etrafındaki kötü insanlar arasında iyi ve büyük bir adamdı. İkincisi de Nuh, kendi devrindeki insanlara göre üstün bir kişi idi.⁵¹³ Tanrı'dan korkan Nuh, Tanrı'nın kendisine gösterdiği yoldan yürümüştür. Bu yüzden Tora tefsirinde peygamber olarak zikredilmiştir.⁵¹⁴

Tanrı, Nuh'a bir dizi kurallar içeren yasa vermiştir. Bu yasalar başlangıçta insanlık için toplum hayatını düzenleyecek ahlaki prensipler oluşturmaya yöneliktir.⁵¹⁵ “*Nuh Yasaları*” denen bu yasalar daha sonraki Yahudi inanişında tüm insanlığı kapsayan yasalar olarak değerlendirilmiştir.⁵¹⁶ Yahudiler, Yahudi olmayanlardan Tora'ya uymalarını istememişlerdir ama Yahudi olmayanlardan birtakım ahlaki kaidelere uymalarını beklemişlerdir.⁵¹⁷ *Nuhilik** Yahudilerce Yahudiliğin diğer dinlere bakışını anlatmak için de kullanılmıştır.⁵¹⁸

2) Ata Peygamberler

Yahudi halkını kuran üç ata “*Yahudilerin Ataları, Avotenu*”; İbrahim, İshak ve Yakup olmuştur. Bu üç ismin hayatları gelecek çağlarda yaşayanlar için ideal davranışla örnekleri oluşturmuştur.

Yahudilerin üç atası Tanrı ile irtibat kurmuş ve O'nunla sözleşmiştir. Tanrı onlara Kenan topraklarının halklarının ebedi mirası olacağını bildirmiştir.

Agada'da İbrahim; “*hesed*”i veya başkalarına karşı iyiliği, İshak; “*din*”i ve kesin adaleti, Yakup da “*merhameti*” ve merhameti sevmeyi temsil etmiştir. Amida'nın açılış berahası “... *İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı, Yakup'un Tanrısı*” cümlesi ile başlar. Birçok dua da Tanrı'ya Yahudilerin atalarının sevabına değinerek seslenmiştir. İshak'ın kurban edilmesi “*akeda*” bu seslenişte belirgin şekilde yer teşkil etmiştir. Yahudi

⁵¹² Tekvin, 6/9.

⁵¹³ Besalel, “Noah”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/448.

⁵¹⁴ Farsi, *a.g.e.*, I/39.

⁵¹⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 99.

⁵¹⁶ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/447.

⁵¹⁷ Besalel, “Naohid Yasaları”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/448.

* Halaha'ya göre Yahudi olmayanlar, “Nuhiler” ve “Putperestler” olarak ikiye ayrılırlar. Nuhiler, Nuh'un tevhid esasına dayalı yedi temel kanunu benimseyen kimselerdir. Bu yedi kanun şunlardır: Adaletli davranmak, hayâ etmek, Alalh'ı takdis etmek, babaya ve anaya saygılı olmak, komşuyu sevmek, zinada sakınmak, pislikten ve zinadan sakınmak. Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 113. İslam ve Hristiyanlık Nuhî dinlerden sayılır. Yahudiler İslam'ı Yahudilikten çalıntı sayar. Hz. Muhammed'i peygamber kabul etmezler ama arada ciddi yakınlığın olduğunu kabul ederler. İbadethanelere suret sokmamak, domuz eti yememek, sünnet olmak iki dinin ortak noktalarındandır; Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, s. 448.

⁵¹⁸ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 290, 291.

gelenegine göre İbrahim sabah duasını “*şahrit*”, İshak öğleden sonra duasını “*minha*”, Yakup da akşam duasını “*arvit/ma’ariv*” oluşturmuşlardır.⁵¹⁹

2.a. İbrahim (Avraam)

İbrahim’in doğuşu yaratılışın tekrar başlaması olarak yorumlanmıştır. Bunun sebebini ise yorumcular, İbrahim’in dünyaya kutsiyeti getirme görevini üstlenecek olan kişi olmasındandır denmiştir. İsmnin de bunu vurguladığı söylenmiştir.⁵²⁰

Başta adı Abram idi. İbranice’de bu isim değişikliği çok büyük anlam ifade etmektedir. İbrahim’in ismi Abram iken anlamı “*Aram’ın babası*” idi. Bu da liderliğini küçük bir grupla sınırlandırır. Avraam ise, *av hamon goy*’im “birçok ulusun babası” cümlesinin kısaltılmışıdır.⁵²¹ İbrahim önce kendi milletin lideri olmuş; daha sonra da tüm insanlığın babası haline gelmiştir.

Talmud, İbrahim’in annesinin Karnebo kızı Amatlay olduğunu belirtmiştir.⁵²² Babasının adı Terah’tır.⁵²³ Terah önceleri putperest iken daha sonra doğru yola dönmüştür.⁵²⁴

İbrahim’in, M. Ö. XVIII. yy. da yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. İbrahim M.Ö. 1812’de doğmuştur. Nuh öldüğünde İbrahim 58 yaşındadır. Babil Kulesi’nin kurulması ve dağılması olayında İbrahim 48 yaşında ve Tanrı’yı keşfetmiş haldedir.⁵²⁵

Yahudi halkının kurucusu sayılmıştır. Tora’da peygamber olarak tanımlanan ilk kişidir.⁵²⁶ Yahudi geleneginde de İbrahim’den önce kimseye peygamberlik unvanı verilmemiştir. Bunun sebebi ise Yahova’nın İsrailoğulları ile ilişkisinin İbrahim ile başlamasıdır.⁵²⁷

İbrahim, Keldaniler arasında yaşamıştır. Keldaniler savaşçı bir millet olduklarından sürekli komşuları ile savaşıyorlardı. İbrahim ise barış adamı olduğu için bu durumdan

⁵¹⁹ Besalel, “Ata- Peygamberler”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/84.

⁵²⁰ Farsi, *a.g.e.*, I/75.

⁵²¹ Tekvin, 17/5.

⁵²² Farsi, *a.g.e.*, I/75.

⁵²³ Besalel, “Avraam”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/87.

⁵²⁴ Farsi, *a.g.e.*, I/105.

⁵²⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/59, 71, 75; Besalel, “Avraam”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/87.

⁵²⁶ Tekvin, 20/7: “Çünkü o bir peygamberdir. Senin için dua eder, ölmezsin.”

⁵²⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 99.

hoşnut kalmamıştır.⁵²⁸ Yehova, İbrahim'e "Harran" bölgesinden Kenan ülkesine göç etmesini emretmiştir.⁵²⁹ İbrahim de bu emri yerine getirmiştir.⁵³⁰ Tektanrıcılığı kabul eden İbrahim, bu inancını dünyaya yaymakla görevlendirilmiştir.⁵³¹ Fakat İbrahim'in cemaati ailesi ile sınırlı kalmıştır.⁵³² Tora'da İbrahim'in tebliği anlatılmıştır.⁵³³

Tanrı, dünya milletleri arasından İbrahim'in soyundan gelecek kavmi kendisi için seçmiştir. O kavmi de Sina yarımadasına götürmüş, kendine muhatap kabul etmiş ve Tora'yı vermiştir.⁵³⁴ Tanrı İbrahim ile *ahitleşmiştir (covenant)*. Bu ahitte Tanrı, İbrahim ve zürriyetine hep Tanrı olacağını ve ahdini nesiller boyu sürdüreceğini söylemiştir.⁵³⁵ Kenan ülkesini İsrail halkına vereceğini, halkını kutsayanlarını kutsayacağını, lanet edenlere de lanet edeceğini bildirmiştir. Diğer halkların da onların sayesinde kutsanacaklarını söylemiştir.⁵³⁶ İlk peygamberler ile yapılan vaadin kökeninde yerleşik hayata geçme vaadi yer almıştır. Göçebe hayatı yaşayan ve meskûn bir yere yerleşme özlemi çeken göçebe gruplarına yönelik vaat olduğu söylenmiştir. Böylelikle askeri, siyasi ve milli bir anlayışa bürünmüş, fethin öngörüsü Davut imparatorluğunun müjdenmesi olarak yorumlanmıştır.⁵³⁷

Bu ahdin işaretlerinden biri de Tanrı'nın İsrail halkının sünnet "*Berit- Mila*"* olmasını istemesidir.⁵³⁸ Bu emir İbrahim'e 99 yaşında, Sara'nın İshak'a hamile kalmasından önce gelmiştir. Bunun amacı; İshak'ın ana rahminde iken kutsanması ve İbrahim'in ilerlemiş yaşına rağmen yeniden çocuk sahibi olabileceği mucizesinin belirtmek için olmasındandır. İbrahim, daha önce denenmemiş acı verici bu emri yerine getirirken

⁵²⁸ Doğrul, *a.g.e.*, s. 155.

⁵²⁹ Tekvin, 12/1.

⁵³⁰ Tekvin, 11/31;12/5.

⁵³¹ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 102

⁵³² Harman, *a.g.m.*, s. 153; Tekvin, 18/19.

⁵³³ Tekvin, 18/17- 19.

⁵³⁴ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 249.

⁵³⁵ Yahudilikte var olan "seçilmiş millet" anlayışı bu antlaşmadan filizlenmiştir. Seçilmiş millet konusuyla bağlantılı diğer pasajlar ise şunlardır: Tesniye, 7/6- 8, 10/12- 22; Levililer, 20/ 24, 26; Çıkış, 34/10. Anonim Yahudi sözü olan "Yahudiler Tanrı'yı seçti" ise şu şekilde hikâye edilmiştir. Tanrı, insana kutsal görevi vermek istemiş, ama vermek istediği halklar görevlerini sormuşlardır. Adam öldürmemek, hırsızlık yapmamak gibi kuralları duyunca da vazgeçmişler. Sadece Ben-i İsrail kendisine sunulan bu görevi seçmiştir. Böylece, Yahudi edebiyatına Tanrı'yı seçen millet olarak girmiştir. Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 38.

⁵³⁶ Tekvin, 12/1- 3.

⁵³⁷ Garaudy, Roger, *İsrail Mitler ve Terör*, Çeviren: Cemal Aydın, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 35- 36.

* O tarihlerde Ortadoğu'da sünnet geleneği hali hazırda zaten uygulanıyordu. Sünnet İbrahim ve ailesi için yeni bir anlam kazanmış oluyordu. Sünnet, Tanrı ile yapılan anlaşmanın fiziksel işareti olarak kabul edilmiştir. MacDonald, *a.g.e.*, I/57. Bu fiziksel işaret "*Tanrının kulu*" olduğunu mühürleyen bir işarettir. Yahudiler farklı bir ruh taşıdıkları için vücutları da farklı olmalıydı. Tanrı'nın bu işareti özellikle üreme organına koymasının sebebi ise İsrailoğullarının sonsuzluğunu sembolize etmesindendir. Farsi, *a.g.e.*, I/112.

⁵³⁸ Tekvin, 17/7- 14.

hiç tereddüt etmemiştir.⁵³⁹ İbn Meymun'a göre İbrahim'in sünnet olması, Tanrı'nın tavsiyesi mahiyetinde olmuştur. Herhangi bir şeriatı uygulamayı gerektirecek bir emir değildir.⁵⁴⁰ Tanrı, İshak⁵⁴¹ ve Yakup⁵⁴² ile aynı ahdi yenilemiştir.

Tanrı, İbrahim'i bir asır sonra verdiği kıymetli oğlunu kurban etmesini (akeda) istemesi ile imtihan etmiştir. Tora, İbrahim'in başına gelen kötü olayların içinden sadece bu olay için "*imtihan*" kelimesini kullanmıştır. Bu olaydan sonra Tanrı İbrahim'e bir daha hitap etmemiştir. Bunun sebebi ise İbrahim'in artık manevi açıdan zirveye ulaşmış olmasındandır. Talmud'da Tanrı, İbrahim'e bu görevi verirken onun emri iyice içine sindirmesi, İbrahim'in gözünde daha değerli kılması için birden söylemediğini, Ona ağır ağır emri şu şekilde tebliğ ettiğini yazmıştır:

— Oğlunu al.

—Ama benim iki oğlum var.

—Biricik olanını.

—Ama ikisi de annelerinin biricik oğlu.

—Sevdiğini.

—Ama ikisini de seviyorum.

—İshak'ı.⁵⁴³

Bütün pasajlara bakınca İbrahim'in tebliği ile ilgili öne çıkan hususlar şunlardır; Kenan ülkesinin İsrail halkının toprakları olması, İsrail ırkının kutsal millet olacağına yönelik vaatleridir. Sünnet ise tavsiye niteliğinde bir emir olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴⁴

Yahudi hahamları İbrahim'in on kez Tanrı tarafından sınamadan geçtiğini belirtmişlerdir. Hahamlarca bu on sınavın ne olduğuna dair değişik bilgiler sunulmuştur. Burada Raşi ve Rambam'ın görüşlerine ait iki liste verilmiştir:

⁵³⁹ Farsi, *a.g.e.*, I/108.

⁵⁴⁰ Sinanoğlu *a.g.t.*, s. 110.

⁵⁴¹ Tekvin, 26/1- 3, 24, 27- 29.

⁵⁴² Tekvin, 28/10- 15.

⁵⁴³ Farsi, *a.g.e.*, I/144, 148; ayrıntılı bilgi için bkz. 146.

⁵⁴⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.75.

Raşi:

1. İbrahim'in kendisini öldürmek isteyen kral Nimrod'dan korunmak için on üç yıl boyunca saklanmak zorunda kalması.
2. Nimrod'un İbrahim'i yanan ocağa atması ve İbrahim'in mucize ile kurtulması.
3. Tanrı'nın İbrahim'e ailesini ve ülkesini terk etmesini emretmesi.⁵⁴⁵
4. Kenan'a geldiğinde kıtlık çıkması ve o yüzden oradan ayrılmak zorunda kalması.⁵⁴⁶
5. Sara'nın Mısır'da Paro'nun memurları tarafından saraya alınması.⁵⁴⁷
6. İbrahim'in Lut'u kurtarmak için savaşa girmek zorunda kalması.⁵⁴⁸
7. Tanrı'nın İbrahim'e ırkının tarihin seyri içerisinde dört büyük krallığın altında acı çekeceğini bildirmesi.
8. Tanrı'nın İbrahim'in ilerlemiş yaşına rağmen kendisini ve oğlunu sünnet etmesini emretmesi.⁵⁴⁹
9. İsmail ve Agar'ı (Hacer) evden uzaklaştırmasını Tanrı'nın emretmesi.⁵⁵⁰
10. Tanrı'nın İshak'ı kurban etmesini emretmesi.⁵⁵¹

Rambam:

1. İbrahim'in ülkesinden ve ailesinden ayrılması.
2. Kenan'da baş gösteren kıtlık.
3. Sara'nın Mısır'da sarayda alınması.

⁵⁴⁵ Tekvin, 12/1.

⁵⁴⁶ Tekvin, 12/10.

⁵⁴⁷ Tekvin, 12/15.

⁵⁴⁸ Tekvin, 14/14.

⁵⁴⁹ Tekvin, 17/11.

⁵⁵⁰ Tekvin, 21/12.

⁵⁵¹ Tekvin, 22/2.

4. Dört kralla yapılacak olan savaş.
5. İbrahim'in, Sara'nın çocuğu olmamasından dolayı ümitsizliğe kapılması, bu yüzden Agar ile evlenmesi.⁵⁵²
6. İbrahim'e Tanrı'nın sünnet olmasını emretmesi.
7. Avimeleh'in Sara'yı sarayda alıkoyması.⁵⁵³
8. Agar, İsmail'i doğurmadan önce kaçmak zorunda kalması.⁵⁵⁴
9. İsmail ve Agar'ın uzaklaştırmasını bildiren emir.
10. İshak'ın kurban edilmek üzere bağlanması.⁵⁵⁵

İbrahim, ölmeden önce melek Yahoel tarafından alınarak semavi bir araba ile bulut içerisinden ilahi âlemlere çıkarılmış. Yeryüzünü izlemiş, ateş ve nurla kaplı tahtı müşahade etmiş, yeniden yeryüzüne getirilmiştir. Bir süre sonra da vefat etmiştir.⁵⁵⁶

İbrahim, yüz yetmiş beş yaşında iken ölmüştür. İbrahim'in ölümünü bildiren pasajda; onun hayatının tek bir gününü bile boşa harcamadan geçirdiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁷ Oğulları İshak ve İsmail onu Mamre karşısında olan Makpela (Hevron) Mağarasına*, Hitti Tsohar oğlu Efron'un tarlasına, İbrahim'in Het oğullarından satın aldığı tarlaya gömmüşlerdir. İbrahim ve karısı Sara oraya gömüldüler.⁵⁵⁸

2.b. İshak (Yitzhak)

İshak, İbranice “*kahkaha*” sözcüğü kökünden türemiş bir isimdir. Bazı görüşlere göre de ismin anlamı “*çok memnun oldu*” şeklindedir.⁵⁵⁹ Bu isim hem kendi sevinçlerini hem de haberi duyacak olanların sevinçlerini ifade etmek için konmuştur.⁵⁶⁰ Yüz yaşındaki İbrahim ile doksan yaşındaki Sara'ya bir çocukla kutsanacakları söylendiğinde onlara şaka

⁵⁵² Tekvin, 16/2.

⁵⁵³ Tekvin, 20/2.

⁵⁵⁴ Tekvin, 16/5.

⁵⁵⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/144.

⁵⁵⁶ Gündüz- vd, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁵⁷ Farsi, *a.g.e.*, I/177; Tekvin, 25/ 7- 8.

* Makpela mağarası/ Kiryat Arba'da: Anlamı “Dört'ün Şehri” dir. Âdem v e Havva, İbrahim ve Sara, İshak ve Rivka, Yakup ve Lea orada gömülmüşlerdir. Farsi, *a.g.e.*, I/155. Aynı yerde şimdi bir cami bulunmaktadır. MacDonald, *a.g.e.*, I/63.

⁵⁵⁸ Tekvin, 25/9- 10.

⁵⁵⁹ Farsi, *a.g.e.*, I/115.

⁵⁶⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/61.

gibi gelmiş, Sara'nın gülümsemesine neden olmuştur. İshak isminin bu sebepten konulduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu haber üzerine İbrahim de gülmüştür. Ama onun gülmesi Tanrı'ya tam bir imanla memnuniyetini belirtmek için olmuştur. Sara'nın gülmesinde ise inanmazlık veya şüphecilik vardır. O nedenle Tanrı'nın Sara'ya kızdığı yazılmıştır.⁵⁶¹ Geleneğe göre Sara, Roş Aşana'nın* ilk günü hamile kalmıştır. O yüzden Sara'nın dürüstlüğünü ve duaları örnek alınsın diye Tora'daki bu bölüm Roş Aşana gününde okunmaktadır.⁵⁶²

Midraş'a göre İshak'ın yüz hatları şaşırtıcı olarak İbrahim'e benzemektedir. Bunun sebebini ise; Sara'nın Avimeleh tarafından alıkonulduktan kısa bir süre sonra hamile kalmış olmasının çocuğun İbrahim'den olmadığını düşünen kötü niyetlilerin söyleyecek sözünün kalmaması içindir. Öyle ki onlar da “*İbrahim İshak'a baba oldu*” itirafında bulunmak zorunda kalmışlardır.⁵⁶³

İshak'ın ön plana çıkan karakter özelliği “Gevura- irade/ öz- kontrol/ kuvvetli karakter”dir. İsmi ile çelişkili görülsede bu bir çelişki değildir. Gerçekten kuvvetli olabilmek için dünyaya ve onun halledilemeyecek gibi görünen engellerine gülebilmesi gerekmektedir.⁵⁶⁴

İbrahim'in zamanında çocuk katli (pagan tanrılarına çocuk kurban etme) yaygındı. Bu ayin Yahuda'da M. Ö. VII. asra kadar devam etmiştir.⁵⁶⁵ Tanrı'nın İbrahim'den oğlu İshak'ı kurban (akedat) etmesini istemesi sonra da durmasını söylemesi bu pagan geleneğinden hoşlanmadığını ve kendisine insan kurban edilmesine karşı olduğunu göstermiştir.⁵⁶⁶ İshak, kurban sırasında 37 yaşındadır. İshak'ın yaş hesabı Sara'nın yaşına göre yapılmıştır. Sara İshak doğduğunda 90, kendi öldüğünde ise 127 yaşındaydı. Geleneksel bilgilerde Sara, İshak'ın kurban edileceğini öğrendiğinde ölmüştür.⁵⁶⁷ Sara'yı İshak'ın kurban edilmesi haberi öldürmüştür. Şeytan, Sara'ya İbrahim'in gerçekten İshak'ı kurban ettiğini söylemiş, Sara'da büyük bir keder içerisinde fakat Tanrı için feda

⁵⁶¹ Farsi, *a.g.e.*, I/115, 121, 139.

* Yahudi takvimine göre yılbaşısıdır. Bu günde Tanrı insanı yargılar ve gelecek yıl ile hüküm verir; Farsi, *a.g.e.*, I/522.

⁵⁶² Farsi, *a.g.e.*, I/139.

⁵⁶³ Farsi, *a.g.e.*, I/180.

⁵⁶⁴ Farsi, *a.g.e.*, I/139.

⁵⁶⁵ Toynbee, Arnold J. , *Hristiyanlık Ve Dünya Dinleri*, Çeviren: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2000, s. 38.

⁵⁶⁶ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 104.

⁵⁶⁷ Tekvin, 23/1- 3; Farsi, *a.g.e.*, I/145.

edilebilecek kadar Tanrı'ya bağlı olan bir oğul yetiştirmiş olmanın gururu ile ağlayarak ölmüştür. Sara'nın öldüğü sırada İshak ve İbrahim bu nedenle yanında olamamıştır.⁵⁶⁸

İbrahim; kurban için aldığı odunları İshak'ın omuzlarına yerleştirmiş, kendisi de ateş ve bıçağı almıştır. İshak, yolculuk esnasında etrafta hiçbir hayvan görmemesi; babası İbrahim'in de kendisinden ayrılmayarak hayvan aramaya gitmemiş olması, onu şüphelendirmiş ve İshak, babasına kurban için kuzunun nerede olduğunu sormuştur. İbrahim'den şu cevabı almıştır: *“Tanrı sağlayacaktır Kendisi'ne kuzuyu, kurbanlık oğlum”*. İshak, şifreyi babasının cümlesinde çözmüştür. *“Tanrı kendisine kuzuyu sağlayacaktır- ama sağlamazsa- kurbanlık olan- sensin- oğlum.”* İshak, babasının kendisini kurban etmek istediğini anlamış fakat anlamamış gibi babası ile yola devam etmiştir. İshak, babasına göre daha genç ve güçlü olduğu halde bu duruma karşı gelebilir veya kaçabilirken bunu yapmamıştır. Midraş'ta, İshak'ın babasından kendisine zarar vermemesi ve Tanrı'ya layık bir kurban olabilmek için ellerini bağlamasını istediği yazılmıştır. İshak'ın kurban edilmesi esnasında melekler bile ağlamış, gözyaşları İshak'ın gözlerine dökülmüştür. Ve melekler onun kurtulması için Tanrı'ya yalvarmışlardır.⁵⁶⁹ Tanrı İbrahim'e; *“Ona bir şey yapma. Tanrı'dan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin”* diyerek Tanrı İshak'ın canını bağışlamış yerine kurban etmesi için bir koç göndermiştir.⁵⁷⁰

İbrahim, oğlu İshak'a kız bulması için evin en yaşlı hizmetkârı Eliezer'i görevlendirmiştir. Eliezer de İshak için en uygun kızı, Rivka'yı* seçmiştir. İshak, Rivka ile 40 yaşında evlenmiştir.⁵⁷¹

Rivka da Sara gibi kısırdır. Hahamlar, İsrailoğullarının annelerinden Sara, Rivka ve Rahel'in kısır olmalarına dikkat çekmişlerdir. Annelerin bu durumlarının birer ibret vesikası olduğunu düşünmüşlerdir. Ben-i İsrail'in varlığının bir mucize olduğunun kanıtı olduğunu çünkü İsrailoğullarını oluşturacak bu üç neslin her birinin, Tanrı'nın normalde doğum yapamayacak kadınlara armağanı olmuştur. Tanrı'ya dua etmeleri için başta onlardan bazı şeyleri esirgemiş. Onlar da kendilerinden esirgenen bu şeyleri elde

⁵⁶⁸ Farsi, *a.g.e.*, I/155.

⁵⁶⁹ Farsi, *a.g.e.*, I/148, 149. Ayrıntılı bilgi için bkz. 148, 151.

⁵⁷⁰ Tekvin, 22/12- 13.

* Rivka, kendi adına bilgi alabilmek için peygamber olan Şem'e danışmak için yeşivasına gitmiştir(Şem'in Yeşivası: Nuh'un oğlu Şem'in Tanrı'yı ve Tora'nın temellerini öğretmek için toplandıkları yerdir). Rivka'nın İbrahim'e ve İshak'a danışmamasının sebebi olarak da kendisinin günah işlediğini düşünmelerinden korktuğu içindir. Şem, Rivka'ya iki çocuğu olacağını ve bu çocukların iki ulusu – İsrail ve Edom- ve onların ideolojik olarak sürekli çatışma halinde olacaklarını bildirmiştir. Farsi, *a.g.e.*, I/183, 531.

⁵⁷¹ Tekvin, 24/ 1- 10; 25/ 20.

edebilmek için Tanrı'ya yakarmış ve kendilerini geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu da manevi açıdan onların yükselmesini sağlamıştır. İshak, eşinin hamile kalabilmesi için çok dua etmiştir. Bazen eşi bir köşede dururken karşı köşede de İshak dua etmiştir. İshak, kısır Rivka'yı Akeda'nın (kurban) gerçekleştiği Moria Dağı'na dua etmeye de götürmüştür. O çocuk sahibi olacağının farkındaydı çünkü Rabb, İbrahim'e soyu için verdiği sözü İshak için de gerçekleştirecektir.⁵⁷² Ancak bu soyun Rivka'dan olacağı belli değildir. İshak, bu soyun Rivka ile gerçekleşmesi için Tanrı'ya yalvarmıştır. Sonun da Rabb, yirmi yıl sonra Rivka (Rivka altmış yaşında idi) ile İshak'a Yakup ve Esav adında oğullar bahşetmiştir.⁵⁷³

Tanrı, İbrahim'in ölümünden sonra Beer-Lahay-Roi'de yaşayan oğlu İshak'ı (beraha) mübarek kılmıştır.⁵⁷⁴ Hahamlar, bu mübarek kılınışın İshak'ın teselli edilmesi için olduğunu söylemişler. Bu şekilde Tanrı'nın daha önce İbrahim'e verdiği berahayı* İshak'a aktardığı belirtmişlerdir.

İshak, oğlu Esav'ı kutsamayı düşünürken karısı Rivka'nın düzeni ile Yakup'u kutsamıştır. Kutsamadan önce İshak yemek için yiyecek istemiştir.⁵⁷⁵ Bunun sebebini de fiziksel gereksinimlerini gidererek, fiziksel ihtiyaçların berahayı verirken maneviyatını etkilemesini önlemek için olmuştur. Bunun için tüm ihtiyaçların önceden giderilmesi gerekmektedir. Peygamberlikte bulunabilmek için gerekli olan *Ruah Akodeş*** ancak saadet içindeki birinin üzerine inebilirdi.⁵⁷⁶ İshak karnını doyurmuş ve daha sonra da oğlunu kutsamada bulunmuştur.

İbrahim'in ahdindeki temalar İshak'ta da tekrarlanmıştır. Tanrı, İshak'a görüldüğünde ona şu şekilde seslenmiştir: *“Seninle olacağım ve seni mübarek kılacağım; çünkü bütün bu memleketleri sana ve zürriyetine vereceğim. Ve baban İbrahim'e ettiğim yemini pekiştireceğim.”*⁵⁷⁷ Böylece Tanrı'nın alameti haline gelmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷² Tekvin, 17/19: “Tanrı, “Hayır. Ama karın Sara sana bir oğul doğuracak, adını İshak koyacaksın” dedi, “Onunla ve soyuyla antlaşmamı sonsuza dek sürdüreceğim.”

⁵⁷³ Farsi, a.g.e., I/180, 181, 185; Tekvin, 25/ 23- 26.

⁵⁷⁴ Tekvin, 25/11.

* Beraha: bereket duası, mübarek kılmak, şans, başarı. Farsi, a.g.e., I/177, 510.

⁵⁷⁵ Tekvin, 27/3- 4.

** Ruah Akodeş: Kutsal Ruh.

⁵⁷⁶ Farsi, a.g.e., I/196.

⁵⁷⁷ Tekvin, 26/1- 3, 24, 27- 29.

⁵⁷⁸ Sinanoğlu, a.g.t., s. 109.

Kutsal Kitap'ta patriarklar içinde sadece İbrahim için “peygamber” kelimesi kullanılmıştır. İshak ve Yakup da işlevsel bakımdan İbrahim'den farklı bir yönleri olmadığı halde onlar için bu terimler kullanılmamıştır. O dönemin patriarkları toplumun içindeki diğer insanlardan farklı olmuşlardır. Tanrı'nın, ilahi ilişki ile irade, emir, lütuf ve vahyini onlara bildirdiği ileri sürülmüştür.⁵⁷⁹

2.c. Yakup (Yaakov)

Yakup (Yaakov), İsrailoğullarının üçüncü atasıdır. Yakup, M. Ö. 2108'de doğmuştur. Yakup'un ismi İbranice “*topuk*” sözcüğünden gelmiştir.⁵⁸⁰ Bu ismi kimin verdiği pasajda açıkça belirtilmemiştir. Yahudi kaynaklarına göre ismi bizzat Tanrı'nın verdiği söylenmiştir. Yakup, ikizi Esav'ın* topuğundan yakalamıştır. Bunun sebebi de Yakup'un ilk olarak doğmasını önlemek istemesindendir. Midraş bu isteğin normal olduğundan bahsetmiştir. Yakup, ana rahmine Esav'dan önce düşmüştür, bu yüzden ilk doğma hakkı da onun olmalıydı. Yakup'un Esav'ın topuğunu kavraması, Esav'ın üstünlük döneminin Yakup'un ondan hâkimiyeti ondan almadan önce biteceğine dair işareti olmuştur.⁵⁸¹ Annesi Rikva, Yakup'u Esav'dan daha çok sevmiştir. Şem'in bildirimine göre Rivka, Yakup'un seçilecek kişi olduğunu biliyordur. 28/ 5'teki pasajda “*Yakup ve Esav'ın annesi Rivka*” denmesi, Yakup'un küçük olmasına rağmen isminin Esav'dan önce verilmesini bu sevgi sebebiyle açıklamıştır.⁵⁸²

Yakup, on üç yaşından itibaren Esav'dan farklı olarak bilgeliğin peşine düşmüştür. Esav, putlara ve avcılığa yönelmiştir. Avladığı av etleri ile de babasının gönlünü kazanmıştır. Yakup ise ahlaki açıdan kendini mükemmel şekilde yetiştirmiş, Esav gibi ikiyüzlü davranmayıp hep doğruları söylemiştir. Zamanının çoğunu da Şem'in öğrenim çadırında geçirmiştir. Tekvin 25/27. pasajda geçen “kusursuz” kelimesi basit, gösterişsiz, öğrenim ağırlıklı, sessiz, içten ve samimi anlamlarına gelmektedir.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 110.

⁵⁸⁰ Tekvin, 25/26.

* Esav ve Yakup aynı gün içinde ölmelerine rağmen aynı günde gömülmüştür. Esav, Yakup'un Mahpela mağarasını gömülmesini istememiş, bunu öğrenen yeğeni tarafından kafasına sopa vurularak öldürülmüştür. Farsi, *a.g.e.*, I/416.

⁵⁸¹ Farsi, *a.g.e.*, I/182, 185.

⁵⁸² Farsi, *a.g.e.*, I/183.

⁵⁸³ Farsi, *a.g.e.*, I/185.

Rikva, Yakup'un ilk doğan kutsamasını "behorluk"⁵⁸⁴ kardeşinden hile yolu ile büyük bir çaba ile almasına sebep olmuştur.⁵⁸⁵ Bu çabanın Yakup'un fiziksel değil de manevi olarak bu hakkın ona ait olması şeklinde değerlendirilmesi gerektiği söylenmiştir. Esav'ın davranışları göz önüne alındığında Yakup'un, böyle bir manevi göreve Esav'ın hiç uygun olmadığına kanaat getirmesine sebep olmuştur. Bu manevi görev o kadar önemlidir ki berahayı alan kişi aynı zamanda Ruah Akedaş'ın da üstüne gelmesini sağlamış olacaktır. Böylesi bir berahanın da geri alınması imkânsızdır. Eğer berahayı Esav almış olsa idi sonsuza kadar kutsama Esav ve soyuna geçmiş olacaktı.⁵⁸⁶ Yakup'un, annesinin planına uyması kendisi için akeda niteliğinde olmuştur. Çünkü böylesi bir plana uymak Yakup'un doğası ile uyuşmamaktadır. Ama Rivka oğluna bu plana uyması için telkinatta bulunmuştur.⁵⁸⁷ İki kardeş de kutsamayı alabilmek için kendilerince zor olan sınamadan geçmişlerdir. Esav, avlanmaya çıkarken; Yakup da evde ruhunu ve manevi benliğini riske etmiştir. Midraş'ta Yakup'un Esav'ın kıyafetlerini giyip İshak'ın huzuruna giderken başı eğik ve gözyaşları dökülür halde olduğu yazılmıştır. Bunun da zaten kendisine ait olan bir şeyin hile yolu ile almaya çalışmasının onu rahatsız etmesinden kaynaklandığı için denmiştir. Yine de Yakup babasının sorularına doğrudan yalan cevap vermemiş, karmaşık bir söylem de bulunmuştur. Bu halde bile doğruya en yakın yerde kalmaya gayret etmiştir.⁵⁸⁸

Tora'da İbrahim ve Yakup'un hayatlarının birbirlerine benzer şekilde ilerlediği görülmüştür.⁵⁸⁹ Yakup, kıtlık ile sınanmış ve göç etmiş, eşini kız kardeşi olarak tanıtmış, kuyu açmış, Gerar kralı ile antlaşma sağlamıştır.⁵⁹⁰

Annesi, Yakup'un Esav gibi Kenaniler'den kız almasını istememiş, çok sevdiği oğlunu erkek kardeşi Lavan'ın yanına oradaki kızlardan birini kendine eş seçmesi için göndermiştir. Yakup, Lavan'a yedi yıl hizmet karşılığı kızı Rahel ile evlenmeyi istemiş, Lavan da bunu kabul etmiştir. Ama yedi yılın sonunda Yakup'u kandırarak diğer kızı Lea'yı vermiştir.⁵⁹¹ Teologlar, kısasa kısas sisteminin bu şekilde işlediğini söylemişlerdir. Ağabeyinin ilk kutsama hakkını hile ile alan Yakup da kayınbabası tarafından kandırılarak

⁵⁸⁴ Behorluk hakkı: Bir babanın ilk doğan çocuğu erkek ise "behor" unvanına sahip olur. Miras, oğul sayısının bir fazlasına bölünür ve behor olan kişi diğer kardeşlerine göre iki pay alır. Farsi, *a.g.e.*, I/184.

⁵⁸⁵ Tekvin, 27/1- 22.

⁵⁸⁶ Farsi, *a.g.e.*, I/182, 184- 185, 199.

⁵⁸⁷ Tekvin, 27/13.

⁵⁸⁸ Farsi, *a.g.e.*, I/196, 198, 199. Ayrıntılı bilgi için bkz: 200, 201, 203.

⁵⁸⁹ Farsi, *a.g.e.*, I/187.

⁵⁹⁰ Tekvin, 26/1, 6, 19- 22.

⁵⁹¹ Tekvin, 29/15- 35.

diğer kızını vermiştir ve daha da sonra oğulları tarafından çok sevdiği oğlu Yusuf'un vahşi bir hayvan tarafından parçalandığını söylemeleri üzerine kandırılmıştır.⁵⁹² Yakup, Lea ve Rahel ile evlenmiştir. Daha sonra da Rahel ve Lea'nın hizmetçileri Bila ve Zilpa'yı da kendine eş olarak almış, bu dört kadından 12 erkek çocuğu (Reuven, Şimon, Levi, Yeuda, Yisahar, Zevulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Yosef ve Binyamin) ve Dina adlı bir kızı olmuştur.

Yakup dayısı Lavan'a giderken Beytel'de bir düş görmüştür. Rüyasında yeryüzünden bir merdiven çıktığını, başının da göklere eriştiğini görmüştür.⁵⁹³ Bu rüya Yahudi ırkının geleceğini simgelemiştir. Rüyadaki merdiven, Sina Dağı'nı simgelemiştir. Rüyadaki melekler, Musa ve Harun'u temsil etmiştir. Tanrı ise merdivenin en ucunda durmuştur. Bu duruş, Tanrı'nın Tora'yı, Sina'da Musa'ya vermesine benzetilmiştir. Tora, gökyüzü ve dünya arasındaki köprüyü simgelemiştir.⁵⁹⁴ Bu rüyanın başka bir yorumunda "göğe çıkmanın" ölümsüzlüğün elde edilmesine gönderme yapılmış olmasıdır.⁵⁹⁵ Yakup'un ölmediğini söyleyenler belki de bu sebepten demiş olabilir. Rüya; İbrahim, İshak ile yapılan anlaşmayı Yakup'la yenilemiştir.

Yakup, yıllarca Lavan'ın yanında kaldıktan sonra ailesi ile birlikte yeniden baba evine dönmeye karar vermiştir. Esav ile karşılaşmadan evvel ismi İsrail (Yisrael) olarak değiştirilmiştir.⁵⁹⁶ İsrail kelimesi, "güreşte yenen", bir çarpışmada "üstün gelen", "Tanrı'ya karşı kuvvetli" anlamlarına* gelmiştir.⁵⁹⁷ Bu anlamları ile Tora'da kullanılmıştır. Böylece Yahudi milleti Yakup'tan Süleyman sonrasına kadar olan dönemde "İsrail" olarak anılmıştır.⁵⁹⁸

Yahudiler, "İsrail'i" Tanrı ile gürleşen değil de Tanrı ile mücadele eden şekilde anlamaktadırlar. Yani isteklerini zorla Tanrı'ya kabul ettiren anlamında yorumlamışlardır. Taberi ise Yakup'a "Geceleyin Tanrı'ya giden" anlamında İsrail denildiğini belirtmiştir.⁵⁹⁹

⁵⁹² Blech *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 108.

⁵⁹³ Tekvin, 28/10- 15.

⁵⁹⁴ Farsi, *a.g.e.*, I/210. Bkz. 210, 213.

⁵⁹⁵ Eliade, Mircea, *İmgeler Simgeler*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınevi, Ankara, 1992, s. 25.

⁵⁹⁶ Tekvin, 32/22-32.

* Antropomorfizm: Allah'a insani şekil atfeden ve ona insani duygular ve aksiyonlar isnat eden Kitab-ı Mukaddes ifadelerinin ortaya koyduğu Tanrı şeklidir. Aydın, Mehmet, "Antropomorfizm", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 34.

⁵⁹⁷ Tekvin, 32/28; 35/10.

⁵⁹⁸ Adam, Baki, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 22.

⁵⁹⁹ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 106, 107.

Yakup çocukluğunda içine kapanık, pasif, karşı gelmeyen biri olması dolayısıyla ismini üzerinde mükemmel bir şekilde taşımıştır. İnsanların kolaylıkla ezebileceği biri olmuştur. Yakup kendine saldıranlarla savaştığı anda ismi değiştirilmiştir.⁶⁰⁰ Kötü ile savaşmamanın, kötünün kazanmasına sebep olacağını öğrenen bir adamın soyuna da “İsrailoğulları” denmiştir.⁶⁰¹

Yakup çok sevdiği oğlu Yusuf’a kavuştuğunda 130 yaşında idi, Mısır’da da 17 sene yaşamıştır. Ölmeden önce oğlu Yusuf’a Mearat Amahpela’ya atalarının yanına gömülmek istediğini söylemiştir.⁶⁰² Yakup, mezarının Mısırlılar tarafından putlara tapınılan bir yerde olmasını istememiştir.⁶⁰³ Yakup hastalanmış, Yusuf da iki oğlunu yanına alarak kutsaması için babasının yanına getirmiştir. Yakup, Yusuf’un oğullarını kendi oğullarının derecesine yükseltmiştir.⁶⁰⁴ Yakup öldüğünde Mısırlılar bile yetmiş gün (kırk gün mumyalama süresi, otuz günü de geleneksel yas süresidir) süre ile yas tutmuşlardır. Yakup’un bedeni saray doktorları tarafından mumyalanmıştır.⁶⁰⁵ Firavun, Yusuf’a babasının bedenini Kenan’a götürmesi için izin vermiştir.⁶⁰⁶ Yusuf, babasını kardeşleri ile birlikte gömmek üzere Kenan topraklarına getirmiştir. Talmud’a göre Yakup, Akşam Duaları’nı⁶⁰⁷ oluşturan ata-peygamberdir.⁶⁰⁸

Talmud, “*Babamız Yakup ölmedi*” demiştir. Her ne kadar Kutsal Kitap’ta Yakup’un ölümü, mumyalanması ve onun için yas tutulması anlatılmış olsa da Rabbi Yohanan onun ölmediğini belirtmiş ve sözlerini Yeremya’da geçen bir pasaj ile delillendirmiştir: “*Ve sen, korkma hizmetkârım Yakup, diyor Tanrı; ‘Dehşete kapılma İsrail. Çünkü seni uzaklardan, soyunu da esaretlerinden kurtaracağım.*”⁶⁰⁹ Yeremya, Yakup ile soyunu bağdaştırmış, soyu halen devam ettiğine göre Yakup da hala yaşamaktadır demiştir. Rabbi Tosafot,

⁶⁰⁰ “İsrail” kelimesinin belirttiği gibi “öbür yanağını çevirme” fikri bir Yahudi ideali değildir. Talmud, ikinci tokat için yanağın çevrilmesine o tokattan sorumlu olanın yine kendisi olacağını belirtir. Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 104.

⁶⁰¹ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 104.

⁶⁰² Tekvin, 47/28- 31.

⁶⁰³ Farsi, *a.g.e.*, I/389.

⁶⁰⁴ Tekvin, 48/1- 7.

⁶⁰⁵ Yahudi yasalarına göre mumyalama tekniğini yapmak yasaktır. Mısırdaki mumyalama putperest geleneğin bir ürünüdür. Yusuf’un Yakup’u mumyalatmasının bu gelenekle ilgisi elbette yoktur. Bir peygamber olarak O’nun vücudu zaten çürümeyecektir. Kimi bilginler Yakup için tutulacak yas süresi ve Kenan topraklarına yolculuğu düşünen Yusuf’un bu niyetle mumyaladığını söylemiştir. Ama Yusuf zaten Yakup’un çürümeyeceğini biliyordur. Yusuf, Mısır halkının babasının çürümeyen bedenini gördüklerinde O’nu putlaştırıp tapınmalarından çekindiği için mumyalatmıştır. Farsi, *a.g.e.*, I/415.

⁶⁰⁶ Tekvin, 50/ 1- 14.

⁶⁰⁷ Bu dualara Berahot denir. Bkz. Besalel, “Berahot”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/105.

⁶⁰⁸ Besalel, “Yaakov”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/758.

⁶⁰⁹ Yeremya, 30/ 10.

Yohanan'ın sözlerini doğrulamış, Tora, İbrahim ve İshak için “öldüklerini” açıkça belirtmişken Yakup için “*halkına katıldı*” sözünü kullanılmış, demiştir. Bu yorumlara karşı diğer otoriterler ise, Yakup'un yaşıyor olmasını onun çocuklarının mirasını manevi olarak devam ettirmesinden kaynaklandığını söylemişlerdir.⁶¹⁰

Yahova, İbrahim ve İshak'tan sonra Yakup ile de aynı vaadi yenilemiştir.⁶¹¹ Fonksiyonları itibari ile üç şahıs arasında farklı bir mevkiye rastlanmamıştır.⁶¹²

İbn Meymun, Tanrı'nın İbrahim, İshak ve Yakup'a vahyetmesi ve onlarla ahitleşmesi sebebi ile Musa'nın nübüvvetinden farklı da olsa onları peygamberler arasında saymıştır.⁶¹³ Tanah sonrası oluşan Yahudi geleneğinde de İshak ve Yakup da peygamber sayılmıştır. İbn Meymun, İshak ve Yakup'un peygamberlik içeriğine açıklık getirmiş, toplum içindeki konumlarını belirtmiştir. Kendi nesillerine “*Tanrı beni size gönderdi, şunları yapın, bunları yapmayın*” şeklinde hitap etmediğini; topluma yöneltile hitabın sadece kendi zürriyetlerinin işlerini yönlendirmek için olduğunu söylemiştir.⁶¹⁴ Bu sebeple görevleri Musa'nın görevi ile denk olmamıştır. Tanrı'nın bazı kişiler ile ilişkisi, onlarla sözleşmesi ve bazı şeyleri onlara vahyetmesinden ibaret olmuştur. O yüzden onları da peygamber olarak kabul etmiştir.⁶¹⁵

3) Musa Dönemi

Yahudi peygamber geleneğine göre Musa, peygamberlik müessesesinin tüm özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzden diğer peygamberler için Musa ilk örneği teşkil etmiştir. Yahudi tarihinde tam anlamıyla peygamberliğin Musa ile başladığı kabul edilmiştir.⁶¹⁶ Musa, din ve dünya işlerinin tek bir elde toplanmasının da temsilcisi olmuştur. Musa'nın ilk örnek ve en büyük peygamber olması, Ben-i İsrail'in Musa peygamberliği ile Yehova'ya ibadete başlamasından, kabile sisteminden daha gelişmiş hukuk ve adalet anlayışından kaynaklanmıştır.⁶¹⁷

⁶¹⁰ Farsi, *a.g.e.*, I/412.

⁶¹¹ Tekvin, 28/ 10- 15.

⁶¹² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 110.

⁶¹³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 110.

⁶¹⁴ Tekvin, 12/ 5.

⁶¹⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 110.

⁶¹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 111.

⁶¹⁷ Harman, *a.g.m.*, s. 153.

3.a. Musa (Moşe)

Musa, Yahudi dininin kurucusu sayılır. Bu sebeple Türkiye’de bu dine “*Musevilik*” diyenler olmuştur. Musa M.Ö. 1250 yıllarında yaşamıştır. Musa, Levi kavmindendir. Annesi Yohebed, babası Amran’dır. Beşinci batından İbrahim’in torunudur.⁶¹⁸ Mısır’da doğmuştur.

Tora’da Musa isminin anlamı “*sudan çıkarılmış*”⁶¹⁹ anlamına gelmektedir. Eski Mısır dilinde ise “*tanrı verdi*” yahut “*çocuk/ oğul*”⁶²⁰ anlamına gelen bir kelime olabileceği söylenmiştir.⁶²¹ Musa isminin Mısırlılar tarafından kullanılan ve o dilin anlamına gelen bir isim (ra- moses, ra-mses gibi) olduğu söylenmiştir. Musa’yı sudan çıkaran bir Mısırlı neden İbrani bir isim koysun ki, denilerek bu tezlerini güçlendirmeye çalışmışlardır.⁶²²

Firavun, Yahudilerin gelişmesini, kölelik ve ağır işler ile durduramamış, Yahudileri yok etmek için başka bir plan düşünmüştür. Bu fikir, Mısır’da doğan İsrailoğullarının erkek bebeklerinin öldürülmesidir.⁶²³ Kız bebekleri öldürmemelerinin nedenini Yahudi kızların Mısırlılar’la evlenerek Mısırlılara karışacaklarını düşünmelerindendir. Tanrı’dan korkan ebeler erkek çocuklarını öldürememişlerdir. Hahamlar, çocuk katliamının başka bir nedeninin ise Firavun’un astrologlarının Yahudi halkını kurtaracak kişinin doğmak üzere olduğunu bildirmeleri olarak göstermiştir. Musa bu dönemde doğmuştur.⁶²⁴

Musa’nın anne ve babası Firavun’un erkek bebekleri öldürme kararından sonra ayrılmışlardır. Altı yaşındaki kızları Miryam bu karara karşı çıkmış, Firavun’un ölümlü olduğunu ve mutlaka bu emrin son bulacağını söylemiştir. Bunun ardından eşler yeniden birleşmiş ve ardından Musa doğmuştur. Talmud, Musa doğduğunda evin ışıkla doğduğunu ve sünnetli olduğunu bildirmiştir. Bu Musa’nın manevi olarak mükemmel olduğunun işaretidir. Annesi Musa’yı üç ay boyunca saklamıştır.⁶²⁵

⁶¹⁸ MacDonald, *a.g.e.*, I/97.

* Musa, bu kimliği ile ileride halkını Kızıldeniz’in sularından çekip çıkaracaktır; Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 82.

⁶¹⁹ Çıkış, 2/10.

⁶²⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/97.

⁶²¹ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, I/251.

⁶²² Demirci, Kürşat, *Dinlerin Dejenerasyonu*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 33.

⁶²³ Çıkış, 1/16.

⁶²⁴ Farsi, *a.g.e.*, II/6.

⁶²⁵ Farsi, *a.g.e.*, II/11.

Nehre bırakılan Musa'yı Firavun'un kızı bulmuştur.⁶²⁶ Prenses, Musa'nın sünnetli olmasından İbrani olduğunu anlamış ama içindeki şefkat duygusu yüzünden onu sahiplenmiştir. Musa, annesi dışında başka bir kadını emmemiştir. Annesi oğlunu emzirmekle birlikte Yahudi inançlarını da ona aşılayabilecektir. Ayrıca Şehina (Tanrı'nın kutsal varlığı, Tanrı'nın onuru) ile konuşacak birinin temiz olmayan yiyeceklerden üretilen sütü içmesi Tanrı tarafından istenmemiştir. Bununla birlikte Mısırlı bir kadının da “*Şehina ile konuşan Musa'yı ben emzirdim*” diyerek övünmesini hoş karşılamamıştır.⁶²⁷ Bunların dışında annesinin yanında üç ay boyunca kalan Musa, başka birini emmeyi reddetmiş, annesi geldiğinde kokusundan tanıyarak onu emmiş de olabilir. Musa sarayda büyütülmeye başlanmıştır.⁶²⁸ Musa, Mısır kâhini olabilmesi için yetiştirilmiş, bu konuda eğitim almıştır. Sarayda bir prens gibi yaşayan Musa Habeşliler ile yapılan bir savaşta ordunun başına geçmiş, başarılı olmuştur. Genç Musa askerlikten ziyade ilimle meşgul olmak istemiş ve Helipolis'e (Güneş Şehir) giderek orada din ilimleri öğreten okula girmiştir. Saçlarını tıraş eden Musa, beden terbiyesi derslerine de ihtimam göstermiştir.⁶²⁹

Musa, Yahudiler ile birlikte vakit geçirmeye başlamış ve bir zamanlar Yahudilerin de ihtişamlı geçmişleri olduğunu onlardan dinlemiştir. İbrahim'den ve Tanrı'nın onlara vaat ettiği topraklardan bahseden bu insanlardan etkilenen Musa vaktinin çoğunu onların yanında geçirmeye başlamıştır. Bir gün Yahudi bir kölenin Mısırlı biri tarafından kırbaçlandığını görmüş ve ona engel olmak için öne atılmıştır.⁶³⁰ Musa'nın Mısır'dan çıkış hikâyesinin başlangıcı İbrani'yi döven Mısırlı'yı öldürmesinden sonra başlamıştır.⁶³¹

Bir köle için Mısırlı'yı öldürmek önemli bir durumdu ve cezasız kalamazdı. İdam ile yargılanacaktır. Midraş'a göre Musa yargılanır ve kılıç boynuna indiği sırada mucize ile boynu sertleşir. Olayı seyredenler geçici körlük yaşarken, Musa da oradan kaçır.⁶³² Bu durumdan korkan Musa çöle, Midyan'a kaçmıştır. Midyan, Musa için manevi olgunlaşma dönemi olmuştur.⁶³³ Orada Rahip Yitro ile tanışmış ve Rahip Yitro'nun kızı Tsippora ile evlenerek çobanlığa başlamıştır.⁶³⁴ Musa, çobanlık yaparken aynı zamanda Tanrı'nın

⁶²⁶ Çıkış, 2/6- 9.

⁶²⁷ Farsi, *a.g.e.*, II/13.

⁶²⁸ Çıkış, 2/5- 10.

⁶²⁹ Doğrul, *a.g.e.*, s. 156.

⁶³⁰ Doğrul, *a.g.e.*, s. 157.

⁶³¹ Çıkış, 2/13- 15.

⁶³² Çıkış, 2/14- 15.

⁶³³ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Universal Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 33.

⁶³⁴ Çıkış, 2/15- 21; 3/1. Musa, ileride İsrailoğulları'nın çobanı olacaktır.

halkına önderlik edebilmesi için önemli dersler almıştır.⁶³⁵ Tanrı, ulusunu kurtarmak için seçmiş olduğu Musa'yı izlemiştir. Sürüden kaçan bir kuzuyu takip eden Musa, susadığını anlayınca o susuzluğunu giderene kadar beklemiş, sonra da sırtına alıp tekrar sürüye getirmiştir. Tanrı Musa'nın bu şefkatli halini beğenmiş, halkına da bu şekilde davranacağından onu uygun görmüştür.⁶³⁶ Çobanlığı sırasında Musa'nın Geršem (çünkü yabancı bir ülkede göçmen olarak yaşadım) ve Eliezer isimli iki oğlu olmuştur.⁶³⁷

Musa, kayınbabası Yitro'nun sürüsünü güderken Horev Dağı'nda ateşle yanan ama tükenmeyen bir çalıdan yükselen alevler içinde Rabb ile görüşmüştür.⁶³⁸ Kutsal Kitap yorumcuları yanan çalı için; Tanrı, halkının ortasında dururken yanıp tükenmeden var olabildiğinin simgesidir demişlerdir. İsrail halkı için de çalı gibi, Tanrı için tükenmeden yanmalıyız denmiştir.⁶³⁹ Başka bir yorum ise; yanıp tükenmeyen çalının görüntüsünün Mısır esaretini sembolize ettiğidir. Onların bu hali sanki Tanrı'nın acı çekmesine sebep olmuştur. Ateş içinde yanmayan çalı İsrail halkıdır, çünkü Rabb halkının yok olmasına izin vermemiştir. Rabb, Musa'ya kutsal olan yerde çarıklarını çıkarmasını emretmiştir.⁶⁴⁰ Şehina, dağın üstüne çökmüş o yüzden orası kutsal sayılmıştır.⁶⁴¹

Tanrı, İbrahim, İshak ve Yakup ile yapmış olduğu antlaşmayı Musa ile tekrarlamıştır.⁶⁴² Bununla birlikte Musa'nın Tanrı ile Sina Dağı'ndaki ahdi Tanrı'nın diğer ahitlerine nispetle daha kapsamlı olup İsrailoğulları için dönüm noktasını teşkil etmiştir.⁶⁴³ Tesniye'ye göre Musa'nın peygamberlik görevinin başlangıcı Sina'daki olay üzerine kurulmuştur.⁶⁴⁴ Bu olaydan sonra Tanrı'nın sözlerini direk almaktan korkan halk, Tanrı'nın tecellisini (teofani) üzerlerinde istememiş, Tanrı'nın sözlerini Musa'nın alması için ona ricada bulunmuşlardır. Böylece Musa, halkının nezdinde Tanrı adına konuşan adam (sözcü)⁶⁴⁵ haline gelmiştir.⁶⁴⁶ Yahudi imanının babası olarak Musa gelecekteki kuşaklar için Tanrı'nın açıklamalarını sürekli olarak kaydetmesi kaçınılmaz gereklilik olmuştur.⁶⁴⁷

⁶³⁵ MacDonald, *a.g.e.*, s. 98.

⁶³⁶ Farsi, *a.g.e.*, II/19.

⁶³⁷ Çıkış, 2/22; 18/3- 4.

⁶³⁸ Çıkış, 3/1- 5.

⁶³⁹ MacDonald, *a.g.e.*, II/99.

⁶⁴⁰ Çıkış, 3/5.

⁶⁴¹ Farsi, *a.g.e.*, II/21.

⁶⁴² İbrahim'le: Tekvin, 15/14; İshak'la: Tekvin, 17/21, 26/3; Yakup'la: Tekvin, 46/4.

⁶⁴³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 75; Çıkış, 19/5- 6.

⁶⁴⁴ Tesniye, 5/24.

⁶⁴⁵ Tesniye, 5/5; Çıkış, 19/19.

⁶⁴⁶ Shalom, *a.g.md. a.g.e.*, c.13, s. 1152.

⁶⁴⁷ MacDonald, *a.g.e.*, II/23

Yakup ve ailesinin Mısır'a gelmelerinin üzerinden 210, köleliğin başlamasından 116, baskının dayanılmaz hale gelmesinin ardından 86 yıl geçmiştir. Tanrı, artık halkını Mısır'dan çıkarmaya karar vermiştir. Yahudi halkı sürekli inlemekte, ah vah etmektedir. Tanrı Yahudi halkının yakarışlarını duymuştur. Bu görevi peygamberi Musa'ya bahşetmiştir.⁶⁴⁸ Musa, peygamberlik görevine başladığında seksen yaşındadır.⁶⁴⁹ Peygamberlik için yaşı ilerlemiş görünse de Tanrı; istediği kişiyi, istediği yaşta seçerek yüceliğini gösterebileceğini vurgulamıştır.

Musa, Tanrı'ya halkının kendisinin peygamber olduğuna tam mutmain olabilmesi için yalvarmıştır. Tanrı, Ben-i İsrail'in ona inanmalarını sağlayacak üç mucizeyi bildirmiştir.⁶⁵⁰ Musa'nın tedirgin olmasının başka sebepleri de vardır ve Tanrı'nın kendisine ilk kez yanan çalıdan seslendiğinde kendisinin eksikliklerini gidereceğini ve değişeceğini düşünmüştür. Musa'nın kendisinde gördüğü eksiklikler; zengin olmayışı, fiziksel anlamda yetkin olmayışıdır.⁶⁵¹ Musa, konuşma becerisine sahip olmadığını da belirterek Rabb'e yalvarmıştır.⁶⁵² Tanrı, neden kendisi için hitabı iyi olmayan birini seçmiştir diyenler için otoriteler şöyle bir açıklama getirmiştir. Konuşması akıcı olmayan birinin Tanrı'nın sözlerini bildirirken akıcı bir şekilde hitap etmesi Tanrı'nın mucizesi olarak ortaya çıkacaktır. Bu da halkın Tanrı'ya imanını güçlendirecektir. Çünkü geleneğe göre Musa Tanrı adına hitap ederken akıcı ve güzel konuşmuştur. Halk da bu sözlerin doğrudan Tanrı'dan kaynaklandığının kanıtı olarak kabul etmiştir. Genellikle kekeme olduğu söylenen Musa'nın sorunu* pasajda geçen "ağır ağızlı" ile dudaktan çıkarılan 'b, p, m' seslerini, "ağır dilli biri" ifadesi ile de dille çıkarılan 'l, d, t' seslerini çıkaramamasıyla ilgili olmuştur.⁶⁵³ Musa'nın ısrarcı tutumundan sonra Rabb ona öfkelenmiş, abisi Harun'u ona yardımcı olarak görevlendirmiştir.⁶⁵⁴ Tanrı'yı bu şekilde kızdırmanın cezası: abisine verilmiş olan kohenlik görevinin Musa'ya verilmemesidir. Eğer bu şekilde davranmamış olsaydı nesilden nesile aktarılan ebedi rütbe kendisinin olacaktı.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Çıkış, 2/23- 24; Farsi, *a.g.e.*, II/17.

⁶⁴⁹ Çıkış, 7/7.

⁶⁵⁰ Çıkış, 4/1- 9.

⁶⁵¹ Farsi, *a.g.e.*, II/28.

⁶⁵² Çıkış, 4/10.

* Musa'nın dilinin peltek olduğu söylenmiştir. Firavun, Musa henüz küçük bir çocukken ondan şüphelenmiş; zekâsını ölçmek için onu sınamıştır. Altın ve yanan kömürle sınanan Musa, altına uzandığında melek tarafından zorla kömüre eli yönlendirilmiş ve kömürü alarak dilinin yanmasına neden olmuştur. Bu hareket Musa'nın hayatının kurtulmasını sağlamıştır. Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 82.

⁶⁵³ Farsi, *a.g.e.*, II/30.

⁶⁵⁴ Çıkış, 4/14- 16.

⁶⁵⁵ Farsi, *a.g.e.*, II/32- 33.

Firavun, İsrail halkının Mısır'dan çıkmasına ısrarla izin vermemiş, üstelik Ben-i İsrail'e yapılan zulüm daha fazla artmıştır.⁶⁵⁶ Musa'nın gelmesi ile köleliğin daha çok zorlaşmasının nedeni Mısırlıların günahlarının iyice artması içindir, çünkü Tanrı, günahları taşana kadar onları cezalandırmayacaktır.⁶⁵⁷ Firavun'a karşı Tanrı'nın öfkesi iyice artmış, Firavun ve halkına dokuz bela vermiştir.⁶⁵⁸ Kutsal Kitap yorumcuları, ilk dokuz belanın bir ceza olmadığını, Tanrı'nın kendisinin büyüklüğünü kabul etmesi için birer mucize ve işaret olduğunu söylemişlerdir.⁶⁵⁹ Firavun'un İsrail halkının Mısır'dan çıkmasına sebep olan olay ise; Tanrı'nın ilk doğanların (behorların) canını alması olayı olmuştur.⁶⁶⁰

Mısır'dan çıkış 1224 yıllarında II. Ramses'in (işkence ve zulüm yapan) yerine geçen Mineptah⁶⁶¹ zamanında olmuştur.⁶⁶² Ancak bu çıkışın tek sebebi halkını kölelikten kurtarmak değildir. İsrailoğulları Mısır'da yaşarken yerli halkın dininden etkilenmiştir. Musa, halkını bu cahiliye ortamından çekip çıkarmak ve tevhit inancına ulaştırmak istemiştir. Nitekim İsrailoğulları etkilendikleri putperestlik-polyteizmi tarih içinde sürekli sergilemişlerdir. Ve Musa'ya Tanrı'yı görmek istediklerini sürekli belirtmişlerdir. Bu da tevhit inancını kabullenememe şeklinde yorumlanmıştır⁶⁶³

İsrail halkının Musa etrafında toplanmalarının bir başka sebebi de, onun peygamber özelliğinin yanı sıra kendilerini Mısırlıların köleliğinden kurtaracak bir lider olarak gördükleri içindi. Bunu da yine Tanah'ta geçen pasajlardan anlıyoruz. İsrail halkı Tanrı'nın vaat ettiği topraklara gidebilmek için Mısır'dan çıkar çıkmaz karşılaştıkları ilk zorlukta Musa'ya itiraz etmişlerdir. Bu itirazın sebebi onun taşıdığı liderlik özelliğinden kaynaklanmıştır. Kızıldeniz'in yakınlığında Firavun'un askerleri arkadan İbrani halkına yetiştiğinde; *“Rabb yaptığınızı görsün, cezanızı versin!”* dediler, *“Bizi Firavun'la görevlilerinin gözünde rezil ettiniz. Bizi öldürmeleri için ellerine bir kılıç verdiniz”*

⁶⁵⁶ Çıkış, 5/7- 22.

⁶⁵⁷ Farsi, a.g.e., II/47.

⁶⁵⁸ 1. Bela: Nil'in sularının kana dönmesi (Çıkış 7/ 14- 25) Bu belanın gerçekleşmesini Harun sağlamıştır. Musa suya konulduğunda onu koruduğu için, Musa'nın nehre bela getirmesi doğru olamazdı. (Farsi, 2004: 63). 2. Bela: Kurbağalar (8/ 1- 15). 3. Bela: Sivrisinekler (8/ 16- 19). 4. Bela: Atsinekleri (8/ 20- 32). 5. Bela: Hayvanların Ölümü (9/ 1- 7). 6. Bela: Çıbanlar (9/ 8- 12). 7. Bela: Dolu ve Yıldırım (9/ 13- 35). 8. Bela: Çekirgeler (10/ 1- 20). 9. Bela: Üç Gün Boyunca Karanlık (10/ 21- 29). Tanrı, Musa'nın yapmasını uygun görmediği bela uygulamalarını Harun'a yaptırtmıştır. Kan belası gibi bit belasını da (toprağa bulandığında onu korumuştur) yine aynı sebeplerden Harun'a yaptırtmıştır. Farsi, a.g.e., II/69.

⁶⁵⁹ Farsi, a.g.e., II/56.

⁶⁶⁰ Çıkış, 11/1; 12/ 12- 13.

⁶⁶¹ Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Çeviren: Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, Ankara, 2001, s. 350.

⁶⁶² Çelebi, a.g.e., s. 45.

⁶⁶³ Kotan, Şevket, “Kur'an'a Göre Yahudi ve Hristiyanlığın Geçerliliği Sorunu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 2.

demişlerdir.⁶⁶⁴ Mısır'daki rahatlıklarını kaybedip çölde yoksulluğa düşünce, sıkıntı yaşadıkça Musa ve Harun'a çıkışıp: *"Keşke Mısır'da et kazanlarının başında otururken ölseydik. Siz bu kadar cemaati öldürmek için mi bu Allah'ın belası çöle getirdiniz"* demişlerdir.⁶⁶⁵ Çölde açlıktan acı acı yakınan İsrail halkı; yiyeceklerin bol olduğu ama kendilerinin tutsak olduğu zamanları unutmuş gibi Mısır'daki hallerine özlem duymuşlardır.⁶⁶⁶ Refidim'de içecek suları kalmadığında Musa'ya çıkışan halka, Rabbin mucizesi ile kayadan su çıkmıştır.⁶⁶⁷

Musa, Tur Dağı'nda kırk gün ekmek yemeden su içmeden⁶⁶⁸ vaktini geçirdikten sonra Tanrı'nın on emrine muhatap olmuştur. Bazı Yahudi kaynakları Musa'nın on emri almak için Tanrı'nın onu yedi kat semaya yükselttiğini bildirmiştir. Musa bu yükselişte (miraç) ilahi mesajı almış (Musa'nın bu mesajları bizzat kendisinin bir tahtta oturarak yazdığını bildiren rivayetler de olmuştur), sır ve hikmetleri gözlemlemiş daha sonra da halkının arasına yeniden dönmüştür.⁶⁶⁹ "On Emir" Musa şeraitinin temelini oluşturmaktadır. Tora, çölde verilmiştir. Yahudi âlimleri bunun kanun olmazsa dünya bir çöldür- kıraç, verimsiz ve ıssız- kanun, çorak araziye verimli toprağa dönüştürür. Tanrı sadece bir fikir değildir; bir ahlak kuralıdır demişlerdir.⁶⁷⁰ Bu emirlerde; Tanrı, İsrailoğullarına doğrudan hitap ederek onları Mısır'dan kurtaran Rabb olduğunu ve yalnızca kendisine itaat edilmesini vurgulamıştır. Emirlerin bir kısmında ise politeizme, putperestliğe, Tanrı'nın ismini küçük görmenin kötülüğüne işaret eder. Şabat gününün kutsallığına değinir. Diğer emirler de ise, ana-baba ilişkilerinden başlayarak diğer insanlar arasındaki ilişkileri düzenler, komşulara verilen önemle toplum hayatının düzenini sağlayan yasaklamalar aktarılmaktadır.⁶⁷¹ Musa'nın halkına getirdiği şeriat on emirle sınırlı değildir. Toplum ilişkilerini düzenleyen, ibadet, mabet ve dini bayramlarla ilgili şer'i hükümler bulunmaktadır.⁶⁷²

⁶⁶⁴ Çıkış, 5/21.

⁶⁶⁵ Çıkış, 16/2- 3.

⁶⁶⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/112.

⁶⁶⁷ Çıkış, 17/1- 7.

⁶⁶⁸ Musa'nın Sina'da 40 gün oruç tuttuğunu bildirmiş olmaktadır. Feyizli, H. Tahsin, *İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 23.

⁶⁶⁹ Gündüz- vd. , *a.g.e.*, ss. 46- 47.

⁶⁷⁰ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 107.

⁶⁷¹ Çıkış, 20/1- 17.

⁶⁷² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 77.

Musa dağda iken İsrail halkı Harun'a tapınmaları için bir put yapmasını istemiştir.⁶⁷³ Harun altından yaptığı buzağıyı halka sunmuştur. Musa geri döndüğünde halkının halini görünce çok öfkelenmiş ve Tanrı'dan aldığı tabletleri kırmıştır. Halkını Filistin'e doğru götürmeye başlamıştır. Musa'nın Filistin topraklarına geçme isteğine itiraz eden İsrail halkına bu itiraz pahalıya mal olmuştur, Tanrı onların bu isyanlarından dolayı kırk yıl çölde dolaşmalarını emretmiştir. Tanrı, bu şekilde kötümser halkın ölmesini beklemiştir. Vaat edilmiş topraklara girmelerinin bir anlamı kalmamıştır. Çünkü Tanrı, halkının başaracağını söz verdiği halde Ben-i İsrail'in inancı olmadığı için hedeflerine ulaşamamıştır.⁶⁷⁴ Musa'nın çölde kırk yıl geçirmesi Musa için Tanrı'nın okulunda öğrenim görmesi olarak da yorumlanmıştır. Bu eğitim sadece Musa için geçerli olmamış, Tanrı'ya ve Musa'ya itiraz eden halk da eğitime tabi tutulmuştur.⁶⁷⁵

Musa, Sina'da koyu karanlığa yaklaşp Tanrı ile söyleşmiştir.⁶⁷⁶ Musa, dağda kırk gün ve gece Rabb ile söyleşir ve dağdan indiğinde bu söyleşme sebebinden yüzünün derisinin parladığı nakledilmiştir.⁶⁷⁷ Musa'nın Tanrı ile yüz yüze görüştüğünün delili olarak gösterilen bir başka delil de şöyledir: Harun ve Miryam, Etiyopyalı bir kadın ile evlenen Musa'ya karşı gelmişler, Musa'nın peygamberliğini küçümser gibi "*RABB yalnız Musa aracılığıyla mı konuştu? Bizim aracılığımızla da konuşmadı mı?*" demişlerdir.⁶⁷⁸ Bunun üzerine Tanrı; Musa, Harun ve Miryam'ı Buluşma Çadırı'nın kapısına çağırıştır. Harun ve Miryam'ı paylamış, kendilerini Musa ile eşdeğer gördükleri için onlara Musa'nın diğer peygamberlere kıyasla kendisine en yakın peygamber olduğunu hatırlatmıştır. Musa ile kurduğu yakınlıktan dolayı onunla açıkça yüz yüze görüştüğünü söylemiştir.⁶⁷⁹ "*Açıkça*" kelimesi ile Rabbin suretinin göz ile görülür şekilde temsil edilmesi anlatılmıştır.⁶⁸⁰

Musa'nın ruhi gelişimi ilerledikçe, bedeni ve manevi hali de o denli gelişmiştir. Manevi olarak Musa'dan daha alt seviyede olan peygamberler Tanrı ile böyle bir transta bilinçlerini kaybedebilirken, kusursuz bir peygamber (derece bakımından daha yüksek olan) günlük hayattaki en telaşlı anda bile Rabb'ine bağlı kalmıştır. Bu bağlanma ruhta

⁶⁷³ Çıkış, 32/1- 6.

⁶⁷⁴ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 107.

⁶⁷⁵ MacDonald, *a.g.e.*, s. 98.

⁶⁷⁶ Çıkış, 19/9- 21.

⁶⁷⁷ Çıkış, 34/27- 35.

⁶⁷⁸ Çıkış, 12/2.

⁶⁷⁹ Çıkış, 12/4- 9.

⁶⁸⁰ MacDonald , *a.g.e.*, I/203.

*devekuth'un (Tanrı'ya bağlanma) en yüksek düzeyde meydana gelmesini sağlamıştır. Devekuth'un en yüksek seviyede olması da Tanrı ile kusursuz birlik anlamına gelen yechidah'ı (Mutlak ile birleşme, birlik, fenafillâh) ortaya çıkarmıştır.*⁶⁸¹

Vaat Edilmiş Topraklara Musa da girememiştir. G. Campbell Morgan bu konu hakkında şu yorumu yapmıştır; *“Tanrı'nın hizmetkârı olan Musa çok doğal olan öfkesini halka göstermekle halkın önünde Tanrı'yı yanlış temsil etmiştir. Başarısızlığının nedeni imanının, eylem düzeyinin en üst noktasına ulaşamayışındır. Musa, Tanrı'ya ve gücüne inanıyordu ama Tanrı'nın kendisini halkın gözünde kutsayacağına inanmıyordu. Rabbin mesajını iletebilmek kadar, iletirken de bunu O'nun sesinin niteliği ve yaklaşımı ile de yapmamız önemlidir. Musa'nın başarısız olduğu nokta budur. Ve bu nedenle ülkeyi görememiştir.”*⁶⁸²

Musa'nın ölümü yaklaştığında, Tanrı, Musa ve Yeşu'yu Buluşma Çadırına çağırmıştır. Bulut sütununun içinde onlara görünerek Musa'ya halkının başka ilahlara bağlanarak Tanrı'nın öfkesine uğrayacaklarını bildirmiştir. Sonra da Musa'ya halkına öğretmesi için bir ezgi yazmasını buyurmuştur.⁶⁸³

Tanrı, Yeşu'ya da halkını vaat edilmiş ülkeye kendisinin götüreceğini, o yüzden cesur ve güçlü olmasını söylemiştir. Tanrı, Yeşu'ya halkının onu bırakacağını da bildirmiştir.⁶⁸⁴

Bu çöl ve göçebe hayatın içinde Musa yüz yirmi yaşında Nebo Dağı'nda vefat etmiştir. Dağa çıktığında vaat edilen ülkeyi de görebilmiştir. Musa, ölmeden önce hala güçlüydü. Gözleri zayıflamamış, gücü tükenmemiştir. Musa'nın İsrail halkına daha fazla önderlik etmemesinin sebebi fiziksel değil ruhsal nedenlerden kaynaklanmıştır. Tanrı günahı sebebi ile vaat edilmiş ülkeye giremeyeceğini söylemiştir. Böylece Musa'nın fiziksel olarak yapabileceği şeyi ruhsal olarak yapması mümkün görülmemiştir.⁶⁸⁵ Mısır'da ölen Yusuf kutsal topraklarda defnedilmişken; Musa, kutsal topraklara o denli

⁶⁸¹ Epstein, *a.g.e.*, s. 216.

⁶⁸² MacDonald, *a.g.e.*, s. 212; Musa'nın halkına kızması: Çıkış, 17. bab.

⁶⁸³ Tesniye, 31/14- 22.

⁶⁸⁴ Tesniye, 31/16, 23.

⁶⁸⁵ MacDonald, *a.g.e.*, I/261.

yakınken bu isteği gerçekleşmemiştir. Midraş şöyle açıklamıştır; Yusuf hiçbir zaman İbrani olduğunu gizlememiştir. Ama Musa kendisini Mısırlı olarak tanıtmıştır.⁶⁸⁶

Nebo Dağı'nda Tanrı ile Musa'nın konuşmasından bahsedilmiştir. Tanrı, Musa'ya öleceğini söylemiş, Musa da halkını Kenan'a götürdükten sonra ölmek istediğini söylemiştir. Tanrı bu isteğe hayır der; Musa yönetici olarak giremese de arkadaşları ile birlikte girmeyi ümit ederek yeniden sormuştur, Tanrı bunun da olamayacağını söylemiştir. Musa, hayatta iken giremese de bari cesedinin topraklara götürülmesini istemiştir, Rabb Musa'ya suçu yüzünden oraya cesedinin bile giremeyeceğini söylemiştir. Musa hayret ile Tanrı'ya O'na karşı bir suç mu işlediğini sormuş, Tanrı kendisine değil de halkına karşı suç işlediğini anlatmıştır: *“İnsanlığa karşı suç işledin. Onun aydınlığa kavuşmak için duyduğu fitri istekten şüphe ettin. İnsan, korkaktır, haristir, haset edicidir, şehvete tapar, yalan söyler, insafsız ve haindir. Kan dökücü ve terstir. Fakat sen de insan değil de nesin? Benim bildirdiklerimi sen öğrenebildinse, o halde başka insanların da bir gün bunları öğrenebileceklerinden niçin şüphelendin.”* Musa, halkının yavaş öğrendiğinden şikâyet edince ise, *“Her şeyi öğrenebilmeleri için önlerinde bir edebiyat (tora) var. Sabırlı olmak gerek. Rahmet ilahı olan ben de onlara karşı sabırlı olacağım.”* Bu sözleri duyduktan sonra Musa kendini ölüme teslim etmiştir. Bunun üzerine Rabb, Musa'yı usulca yatırarak peygamberin ruhunu dudaklarında toplamış ve Musa, Tanrısının bir busesi içinde ölmüştür.⁶⁸⁷

Cesedinin Tanrı tarafından gömüldüğü ve mezarını kimsenin bulamadığı söylenir.⁶⁸⁸ Bunun nedenini ise insanların yasanın verildiği Musa'nın mezarını türbe haline getirmeleri ve orada ona tapınmaların engellemek için olduğu söylenmiştir.⁶⁸⁹

Musa, Tanrı ile İsrail halkı arasındaki antlaşmayı sağlamıştır. Musa, Yahudi dininin kurucusu sayılmıştır. Esaret altındaki halkını kutsal millet haline getirmiştir. Milli hayatın kurucusu olması ile de bir lider ve kanun koyucudur.⁶⁹⁰ Musa, halkı için hâkim, kanun koyucu, ordu kumandanı olmuştur. İbrani klan inancını, milli sistem ve sosyo-politik şekle sokmuştur. Musa, on iki kabileyi birleştirmek için dini kanundan yararlanmıştır. O, adil ve

⁶⁸⁶ Çıkış, 2/19; Farsi, a.g.e., II/17.

⁶⁸⁷ Doğrul, a.g.e. ss. 162- 163.

⁶⁸⁸ Tesniye, 34/6.

⁶⁸⁹ MacDonald, a.g.e., I/261.

⁶⁹⁰ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 255. Çıkış, 19/5- 6; 33/11, Sayılar, 12/6- 8.

örnek bir devlet kurmak ve çevre ülkelerdeki putperestliğine karşı, Kenan ülkesini fethetme ideali ile ordusunu savaşa yönlendirmiştir.⁶⁹¹

Musa'yı bir peygamber ve kanun koyucu olarak yönlendiren Tanrı'nın kutsal ruhudur.⁶⁹² İbn Meymun, Âdem'den itibaren hiç kimsenin Musa'ya kadar olan dönemde Musa gibi şariat getirmediğini, ondan sonra da başka bir şariatın gelmeyeceğini belirtmiştir. Musa'dan önce Tanrı'nın bazı şahıslarla olan ilişkisi onlarla ahitleşmesinden ve bazı şeyleri vahyetmesinden ibaret olarak kabul etmiştir.⁶⁹³ Musa, şariatının asla değişmez ve neshedilemez şekilde nesilden nesile aktarılan bir değer olduğunu bildirmiştir.⁶⁹⁴

4) Peygamberlikle İlişkilendirilen Gruplar

Yahudilikte peygamberler dışında din adamları olarak isimlendirilen birtakım insanlar olmuştur. Tanah, dini alanda söz sahibi olan bu üç gruptan bahsetmiştir.⁶⁹⁵ Bunlar; Mabede bağlı olan “kohenler”, hiçbir yere bağlı olmayan “hikmetli kişiler” ve vecd halinde iken istikbale ait bilgiler “krallar”dır.⁶⁹⁶

Bu grupların temel vasıfları şunlardır; kohen için şariat,⁶⁹⁷ hikmetli kişiler için öğütler,⁶⁹⁸ kral için ise ahdin savunucusu ve takipçisi olmasıdır. Peygamber ve kohenin görevleri farklı olmuş olsa da Tanrı'nın insanlık için verdiği bilgisinden hikmetli kişi ile beraber sorumludurlar. Çünkü aynı Tanrı'ya tapıp aynı dini merasimlerde bulunan insanlardır. Bununla birlikte kontrol peygamberlere ait olup zaman zaman onları kınamış ve tenkit etmişlerdir.⁶⁹⁹

4.a. Rahip (Kohen)

Kohenler; Tanrı'nın, adının İsrailoğulları tarafından yakarılması görevini verdiği Yakup'un üçüncü oğlu Levi soyundan gelmiştir. İlk baş kohen olarak Harun kabul

⁶⁹¹ Kaufmann, Francine- Eisenberg, Josy, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çeviren: Mehmet Aydın, AÜİFD, Ankara, 1987, S. XXIX/268.

⁶⁹² Sayılar, 11/25- 27, Tesniye, 34/9, Yeşaya, 63/11.

⁶⁹³ Sinanoğlu *a.g.t.*, s. 110.

⁶⁹⁴ Doğan, *a.g.t.*, s. 151.

⁶⁹⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 149.

⁶⁹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 102.

⁶⁹⁷ Yeremya, 18/18; Malaki, 2/7.

⁶⁹⁸ Yeremya, 18/18; Hezekiel, 7/27.

⁶⁹⁹ Harman, *a.g.m.*, s. 149, 150.

edilmiştir.⁷⁰⁰ Bunlar dini açıdan yüksek ve değerli olduklarından; dinsel uygulamaların ayrıcalıklı kişileri oluşturmuşlardır.⁷⁰¹

Kohenler, dini gelenek ve usulleri korumakla görevlendirilmiş; insanların ulûhiyet ile irtibat sağlamasına yardımcı olan müessese olmuştur.⁷⁰² Kohenler, eskiçağ toplumlarında özel sınıf oluşturmuşlardır.⁷⁰³

Görevleri genelde mabetle ilgili olmuştur. Mabedin temizliği, bakımı, kurban merasimi, ibadetlerin yerine getirilmesinde cemaate rehberlikte bulunma, mabet ateşini devamlı yanıyor tutmak, teşhis koyup tedavi etmek gibi önemli görevleri üstlenmişlerdir.⁷⁰⁴ Kutsal Kitap'ta kâhinlerin de tıpkı peygamberler gibi Tanrı'nın vahyine muhatap oldukları yazılmıştır. Bu şekilde Tanrı'nın iradesini yorumlama, insanlara dini konuları anlatma görevlerini üstlenmişlerdir.

Kohenler, zaman zaman görevleri olan; şeriatı anlatma,⁷⁰⁵ davranışlar hakkında hüküm verme,⁷⁰⁶ halkın eğitimi⁷⁰⁷ ile ilgilenmemişler; para karşılığında çalışmaya başlamışlar, dinsizler gibi bozulmuşlar⁷⁰⁸, Tanrı'nın adını hor görür olmuşlar, içki içmişler ve kutsal şeyleri bozmuşlardır.⁷⁰⁹ Mukaddes olanı bırakıp pis olan şeylere tamah etmişlerdir.⁷¹⁰ Peygamberler, halkları ile birlikte kâhinleri de tenkit edip uyarmak zorunda kalmışlardır.⁷¹¹

Diğer dinlerin aksine Yahudilikte kâhinler kurumu babadan oğla geçmektedir. Kâhinleri diğer İsrailoğulları'ndan ayıran birtakım görevleri ve mecburiyetleri olmuştur. Kâhinler, halka öğretmenlik yaparlar ve toprak sahibi olamazlardı.⁷¹² I. Bet Amikdaş döneminde başkahin yağla meshedilmiş ve kralın konumuna yakın bir konuma sahip olmuştur.⁷¹³ Tezimizde kohen'lerin içinden sadece Harun'a yer vermemizin sebebi baş

⁷⁰⁰ Gürkan, *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁰¹ Besalel, "Kohen", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/332.

⁷⁰² İnci, *a.g.t.*, s. 18.

⁷⁰³ Dursun, Turan, *Kutsal Kitapların Kaynakları 2*, Kaynak Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 38.

⁷⁰⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 102.

⁷⁰⁵ Yeremya, 18/18; Hezekiel, 7/26; Malaki, 2/7.

⁷⁰⁶ Tesniye, 33/10; Hezekiel, 44/23; Hagay, 2/11.

⁷⁰⁷ Hoşea, 4/6; Nehemya, 4. bab.

⁷⁰⁸ Yeremya, 23/11.

⁷⁰⁹ Malaki, 1/6; Yeremya, 5/31; Mika, 3/11; Yeşaya, 28/7; Hezekiel, 22/26.

⁷¹⁰ Yeremya, 2/8; 5/31; 23/11; Mika, 3/11; Hezekiel, 7/26, 22/26; Hoşea, 4/6; Malaki, 1/6; Sefanya, 3/4; Yeşaya, 28/7.

⁷¹¹ Harman, *a.g.m.*, s. 150- 151.

⁷¹² Sayılar, 18/20.

⁷¹³ Besalel, "Kohen", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/332; ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 334- 336.

kohen olmasından ve en büyük peygamber olan Musa ile sürekli zikredilmesindendir. Bununla birlikte Harun, İslam dininde peygamber olarak kabul edilmiştir.

1.a. Harun (Aaron)

Harun, Musa'dan üç yaş büyüktür. Musa'nın peygamberliğinde en büyük yardımcısı olmuştur. Güzel konuşma kabiliyeti olmayan Musa'ya güzel konuşabilen kardeşi Harun'un yardımcı olacağı vaat edilmiştir.⁷¹⁴ Tanah'ta Harun'dan ilk defa bu şekilde bahsedilmiştir. Yahova, Harun için Musa'ya *“Ve o senin için kavme söyleyecek ve vaki olacak ki, o senin için Tanrı gibi olacaksın”*⁷¹⁵ demiştir. Harun'un, Musa'nın yardımcısı ve sözcüsü olduğu kanaati Tora'da bu şekilde işlenmiştir. Kendini Tanrı ilan eden Firavun'a karşı Musa, Tanrı'nın mesajını peygambere getiren bir melek; Harun ise mesajı halka ileten bir peygamberi, Firavun da peygamberin tebliğini alması gereken basit halkı temsil ettiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷¹⁶ Harun, Musa Sina'da iken halkın tehdidi ile altından bir buzağı yapmış ve Musa'nın kızgınlığa sebep olmuştur. Kenan topraklarını araştırmaya giden kâşiflerin anlattıklarından korkan halkını yatıştırmaya çalışmıştır.

Harun, Mişkan kurulduktan sonra baş kâhin (kohen- agadol) olmuştur. Rahiplik, sadece Harun'un ailesine verilmiştir. Tanrı bunu vurgulamak için İsrail'in her oymağı için bir değneğin Buluşma Çadırı'na, levha sandığının önünde bütün gece boyunca konulmasını emretmiştir. Her oymağın ismi değneklerinde yazılmıştır. Levi'nin değneğin üstünde de Harun'un ismi yazılmıştır. Kâhinlik hakkı, filizlenen değneğe ait olacaktır. Sabah olunca değneklere bakılmıştır ve değneklerin içinde Harun'un değneğin filiz verdiğini, tomurcuklanıp çiçek açtığını ve badem yettiğini görmüşlerdir.⁷¹⁷ Harun, yüksek kâhin olarak kalbinin üzerinde bir göğüs plaketi taşımıştır. Rabbiler, Harun'un kardeşi Musa'nın üstün rolünü kıskanmadığını, kalbinin temiz oluşuna ve büyüklüğünü göstermek için taşıdığını söylemişlerdir.⁷¹⁸

Harun ve Musa, Meriba Suyu'nda Tanrı'nın emirlerine uymadıkları için vaad edilmiş topraklara girememekle cezalandırılmıştır.⁷¹⁹ Matthew Henry şöyle söylemiştir; *“Harun'a ülkeye girmesi yasaklanmıştı ama ne hastalık ne de gökten inen bir ateşle değil*

⁷¹⁴ Çıkış, 4/10- 14.

⁷¹⁵ Çıkış, 4/16.

⁷¹⁶ Farsi, a.g.e., II/54.

⁷¹⁷ Sayılar, 17/1- 9.

⁷¹⁸ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 106.

⁷¹⁹ Sayılar, 20/7- 13.

*huzur ve onur içinde, Tanrı lütfunun kollarında ölmüştür. Halkının arasından atılmamıştır.*⁷²⁰

Harun, sürgünden sonra Kudüs'te zuhur etmiş olan rahipliğin atası olarak kabul edilmiştir. Harun ve iki oğlu Musa tarafından kâhinliğe atanmıştır.⁷²¹ Yahudilik rahiplik müessesesinin kurucusu sayılmıştır. Peygamber Mika'nın kitabında Musa, Harun ve kadın peygamber Miryam birlikte zikredilmiştir.⁷²² Tora'nın muhtelif yerlerinde Harun peygamber olarak söylenmekte, Tanrı'nın iradesini halka ilan ettiği belirtilmektedir.⁷²³ O yüzden Yahudi edebiyatında Harun'u, verilen bu bilgilerden dolayı peygamber sayanlar da olmuştur.⁷²⁴

Sürgün sonrası dönemde peygamberliğin yerine rahiplik düzeni gelmiştir. Artık cemaat başkanı yüksek rahipler olmuştur. Rahiplik görevlerinde Tora hukukunun açıklanmasına ağırlık vermişlerdir.⁷²⁵

Din yorumcuları, Harun'un peygamber Musa'ya göre halka daha yakın biri olduğunu ve değişik görüşler karşısında barışı sağlayabilecek ideal bir şahsiyet olarak tanımlamışlardır.⁷²⁶

Harun, yüz yirmi üç yaşında Hor Dağı'nın tepesinde ölmüş ve gömülmüştür.⁷²⁷ Musa, Harun'un elbiseleri elleri ile çıkarıp oğlu Eleazar'a giydirmiştir.⁷²⁸ Kâhinliğe saygı açısından Harun'un bu elbiseler içinde ölmesi yakışmazdı o sebepten ölmeden önce oğluna giydirilmiştir.⁷²⁹

⁷²⁰ MacDonald, *a.g.e.*, II/212.

⁷²¹ Çıkış, 29/28- 29; Levililer, 8- 9. bab.

⁷²² Mika, 6/4; ayrıca bkz. Yeşu, 24/5; I.Samuel, 12/6, 8; Mezmurlar, 77/20; 105/26.

⁷²³ Çıkış, 7/1; 4/16; 16/9; Sayılar 14/26- 28.

⁷²⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 115.

⁷²⁵ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 267.

⁷²⁶ Baselal, "Harun", *a.g.e.*, I/31.

⁷²⁷ Sayılar, 20/20, 29; 30/37, 39; Tesniye, 32/50.

⁷²⁸ Sayılar, 20/22- 29.

⁷²⁹ MacDonald, *a.g.e.*, II/212.

2) Hikmetli Kişi

Ben-i İsrail'in dini hayatlarındaki önemli otoritelerden biri de Hikmetli kişiler olmuştur. “Öğütçüler” olarak anılan bu insanlar Kutsal Kitap da hâkimler ve krallar ile birlikte anılmıştır.⁷³⁰

Herhangi bir tapınağa bağlı olmaksızın kendini ibadete adayan kimselerdir. Kimi zaman peygamberler tarafından tenkit edilmişlerdir. Yeremya, şunları söylemiştir: “*Biz hikmetliyiz ve Rabbin şeriatı bizdedir diye nasıl söylüyorsunuz? Fakat işte yazıcıların kalemi yalan düzdü. Hikmetli adamlar utandılar, yıldılar ve ele geçtiler. İşte onlar, Rabbin sözünü kendilerinden attılar.*”⁷³¹ Yeremya, Tanrı'nın sözüne uygun davranmadan yaşayan kimsenin hikmet sahibi olamayacağını bildirmiştir. Tezimiz için hikmetli kişi olarak Tanah'tan sadece iki kişiyi incelemek için aldık. Yusuf ve Eyüp'ü seçmemiz İslam dininde peygamber olarak kabul edilmesinden ve Tanah'ta da Yusuf'tan ve Eyüp'ten uzunca bahsedilip ayrı bir önem verilmesinden kaynaklanmıştır.

2.a. Yusuf (Yosef)

Yakup Peygamberin 12 erkek çocuğundan en çok sevdiği oğludur. M.Ö. 1700'lerde yaşamıştır. Yusuf'un ismi ile ilgili iki rivayet vardır. Birincisi, Rahel'in bir oğlunun olması ile utancının *ortadan kalkmıştır* anlamına gelen “Asaf”, diğeri de *ekleyecek, bir tane daha verecek* anlamına gelen Yosef'tir.⁷³²

Yusuf, on yedi yaşlarında kardeşleri ile davar gütmüştür. Bu olayı bildiren pasajda Yusuf için kullanılan “çocuk” kelimesinin; “naar” yani “genç- delikanlı” şeklinde doğal bir biçimde kullanım olduğunu söyleyenlerle birlikte, diğeri bir rivayet ise Yusuf'u eleştirel niteliktedir. Yusuf istenen olgunlukta davranmamıştır. Saçlarını uzatıp süslenmiş, daha güzel görünebilmek için gözlerini sürmelemiştir.⁷³³ Tora yorumcuları da Tanrı'nın bu davranışları çocukça bulup o şekilde hitap ettiği bildirilmiştir.

Yusuf, rüyasında demetinin kalkıp dikildiğini; kardeşlerine ait on bir demetin de kendi demetinin etrafında eğildiğini görmüştür.⁷³⁴ Bu günün birinde kardeşlerinin Yusuf'un önünde eğileceğine ön bildiri olmuştur. Bunun arkasından ikinci bir rüya gördü;

⁷³⁰ İnci, *a.g.t.*, s. 18; Harman, *a.g.m.*, s. 151.

⁷³¹ Yeremya, 8/8- 9.

⁷³² Tekvin, 30/23- 24.

⁷³³ Farsi, *a.g.e.*, I/290; Tekvin, 37/ 2.

⁷³⁴ Tekvin, 37/5- 8.

güneş, ay ve on bir yıldız Yusuf'un önünde eğiliyordu.⁷³⁵ Güneş ve ay; anne- babasını, on bir yıldız ise kardeşlerini temsil etmiştir.

Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlığı onun kuyuya atılması⁷³⁶ ve Mısır'a köle olarak satılmasına sebep olmuştur.⁷³⁷ Kardeşlerin kıskanma sebebi yalnızca Yusuf'un gördüğü rüyalarından kaynaklanmamıştır. Yusuf'un, babasına kardeşlerinin yaptıklarını anlatması,⁷³⁸ Yakup'un Yusuf'u diğer çocuklarından daha çok sevmesi⁷³⁹ de etkenlerdendir.

Potifar* tarafından satın alınan Yusuf'a Potifar'ın karısı âşık olmuş ve Yusuf için çileli günler yeniden başlamıştır.⁷⁴⁰ Potifar'ın karısı Zeliha tarafından iftira sonucunda hapisaneye atılan Yusuf, orada 12 yıl kalmıştır. Başta on yıl kalmasına karar verilmişken (Yusuf'un babası Yakup'a kardeşleri ile ilgili kötü haber vermesinin nedeni ile her biri için bir yıl kalacaktır), Yusuf'un Tanrı'ya güvenmek yerine sakinin kendisini kurtaracağını ümit etmesi ile bu süreye iki yıl daha eklenmiştir.⁷⁴¹ Yusuf hapisanede Firavun'un (paro) rüyalarını yorumlamış ve bu sayede hapisaneden kurtulmuştur.⁷⁴² Zeki, bilgece cevapları ve önerileri ile saraya otuz yaşında başvezir olarak tayin edilmiştir.⁷⁴³

Kıtlık yılları gelmeden Yusuf, Asenat ile evlenmiş, ondan iki oğlu olmuştur. Yusuf ilk oğluna Menase (geçmişî unutturan) ikinci oğluna da Efraim (semereli, iki kat verimli) adını vermiştir.⁷⁴⁴

Kıtlık dolayısı ile Mısır'a yiyecek almaya gelen kardeşleri ile Yusuf karşılaşmışlar ve onlar ile bir süre vakit geçirdikten sonra kendisinin Yusuf olduğunu açıklamıştır.⁷⁴⁵ Yusuf ile kardeşlerinin barışmasını Yahudi düşünürler şu şekilde yorumlamıştır: Değişimin

⁷³⁵ Tekvin, 37/9- 10.

⁷³⁶ Tekvin, 37/24.

⁷³⁷ Tekvin 37/18- 19; 29- 36.

⁷³⁸ Tekvin, 37/2.

⁷³⁹ Tekvin, 37/3. Yakup'un, Yusuf'u diğer çocuklarından fazla sevmesi normaldir. Zira ondaki maneviyatı fark etmiştir. Nitekim İbrahim İshak'ı, İshak Yakup'u diğer çocuklarından çok sevmiştir. (Yaşlılığında doğduğu için ona karşı şefkati de daha fazlaydı) Farsi, *a.g.e.*, I/293.

* Potifar Mısır ismidir. İsminin anlamı saraya ait olan şeklindedir. Bundan da saray içinde bir görev yaptığı anlaşılmaktadır. Farsi, *a.g.e.*, I/305.

⁷⁴⁰ Tekvin, 37/6- 20.

⁷⁴¹ Farsi, *a.g.e.*, I/318.

⁷⁴² Tekvin 40, 41. bab.

⁷⁴³ Tekvin, 41/37- 41, 46.

⁷⁴⁴ Tekvin, 41/50- 52.

⁷⁴⁵ Tekvin, 42- 46. Bab.

mümkün olabileceği, insanların kötülüklerinden vazgeçebileceği, pişmanlığın hataları düzeltebileceği ve nefretin yerini sevginin alabileceği.⁷⁴⁶

Yusuf, ailesini Mısır'da yerli halktan uzakta olan Goşen'e yerleştirmiştir.⁷⁴⁷ Yusuf, Yakup'un on iki oğlunun arasından en önce ölen kişi olmuştur. Yusuf, babasının ölümünden elli dört yıl sonra⁷⁴⁸ yüz on yaşında ölmüştür. Cesedini mumyalayıp Mısır'da bir tabuta koymuşlardır.⁷⁴⁹

Yusuf, Tanrı vergisi ticari yeteneğe ve rüya yorumlamasına sahiptir. Bu Tanrı vergisi yetenek onun ilerde Mısır yönetimine geçmesine de neden olmuştur.

Yahudi din âlimleri Yusuf'u "Yusuf Atsadik" (dürüst, doğru) olarak nitelendirmişlerdir. En önemli meziyeti olarak Tanrı'ya imanını ve yabancı toprak ve kültürde bir Yahudi olarak yaşayabilmesini göstermişlerdir.⁷⁵⁰

2.b. Eyüp (İyov)

Eyüp, Tanah'ta kayıp ve felakete uğrayan kutsal bir adam olarak geçer. Kendine adına kitabı vardır. Kitap, Eyüp'ün ibret verici hikâyesini ve Tanrı'ya karşı boyun eğişini anlatır. Kitabın en güçlü mesajı Eyüp'ün arkadaşlarının olaylar konusunda inandıklarının, yanlış olduğunu açıkça belirtmesidir. Onların inancına göre eğer acı çekiyorsanız mutlaka hak etmişsinizdir. Gerçekten iyi insanların başına kötü şeyler gelmez diye iddia edilmiştir. Ama Eyüp iyi ve dürüst bir insandı. İyi insanlar da acı çekebilirdi.

Sevdiklerini kaybeden Yahudiler, Eyüp'ün uğradığı felaket karşısında boyun eğdiğini gösteren sözleri yüzyıllar boyunca kullanmıştır. "*Tanrı verdi ve Tanrı aldı. Tanrı'nın adı kutsansın.*"⁷⁵¹

3) Kral

Ben-i İsrail'in tek ve gerçek kralı Rabb Yehova olmuştur. Halkın başındaki liderler de Yehova önünde kavimlerini temsil etmişlerdir. Halkı içinde kral, Tanrı'yı temsil

⁷⁴⁶ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s.107.

⁷⁴⁷ Tekvin, 47/1.

⁷⁴⁸ MacDonald, *a.g.e.*, s. 88.

⁷⁴⁹ Tekvin, 50/26.

⁷⁵⁰ Besalel, "Yosef", *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/795.

⁷⁵¹ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 125.

etmiştir.⁷⁵² İsrail kralı “Rabbin Mesihî”dir.⁷⁵³ Kralın yetkileri Tesniye kitabında krallık hukuku ile bildirilmiştir. Ruhban sınıfı oluşturulmadan önce ruhbanlık görevini yerine getirmişler, mabedi yönetmişler, kurban takdim etmişler ve halkı takdis⁷⁵⁴ etmişlerdir. İsrail’de krallar da peygamberlik karizması gibi karizmaya sahip olmuşlardır.⁷⁵⁵

Tanah’ta kralların da (peygambere benzer) Tanrı’nın vahyine muhatap olduğu görülmüştür.⁷⁵⁶ Tanah’ta Davut ve Süleyman İsrailoğulları’nın kralları olarak takdim edilmiştir.⁷⁵⁷ Tezimizde kral olarak sadece Davut’u ve Süleyman’ı işleyeceğimizin sebebi ise İslam dininde Davut ve Süleyman’ın peygamber kabul edilmesindendir. Ayrıca, Yahudilikte’de Davut ve Süleyman krallar içinde ayrı bir öneme sahip olmuştur. Öyle ki İbn Meymun onların vahyin en düşük derecesini aldıklarını belirtmiştir.

3.a. Davut (David)

İsrail halkının en büyük hükümdarlarından olan Davut faziletli ve hikmetli olarak kabul edilen bir kişidir. Davut “*sevgili*” anlamına gelen bir lakaptır. “*Davidum*” kelimesi eski tabletlerde sıkça geçmiş “*komutan- savaş şefi- çar*” anlamlarına gelmiştir. Unvan daha sonra isim olarak kullanılmıştır.⁷⁵⁸ Kral Saul’ün ölümü üzerine İsrail’in ikinci hükümdarı olmuştur. Yaklaşık M. Ö. 1004- 965 yılları arasında hükümdarlıkta bulunmuştur. Kurduğu ordusuyla ülkesinin sınırlarını güneyde Mısır’dan kuzeyde Toroslar’a kadar genişletmiş ve Kudüs’ü başkent yapmıştır. Musa’dan kalan Tora’yı ve diğer kutsal emanetleri (Tabtu’s-Sekine) Kudüs’e nakletmiştir.⁷⁵⁹ Davut’un ülke sınırlarını genişletmesi, İsrail halkının putperest komşular ile iç içe yaşamalarına neden olmuştur.⁷⁶⁰

Davut, Beytlehem’de sekiz kardeşin en küçüğü olarak fakir bir ailede dünyaya gelmiştir. Kırmızı benizli, sarışın, sevimli bir çocuktur. Annesi dindar bir kadındı. Evin küçüğü olarak babasının sürüsünü otlatmakla görevli idi. Sürüsüne saldıran hayvanları zekâsı ile atlatan Davut yine bu zekâsı ile Kral Saul’un silahtarlığına yükselmiştir. Filistîlerle yapılan savaşta zekâ ve cesareti ile meşhur komutan Golyat’ı öldürerek İsrail

⁷⁵² Eliade, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çeviren: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 1995, s. 40.

⁷⁵³ I. Samuel, 26/9, 11, 16, 23; II. Samuel, 1/24, 16; 19/22.

⁷⁵⁴ Tesniye, 7; II. Samuel, 6/13, 14, 17- 18; 24/18, 21, 25; I. Krallar, 8/1, 5, 14, 55.

⁷⁵⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 152.

⁷⁵⁶ I. Samuel, 10/6, 16/13; I. Krallar, 3/4- 14, 9- 10.

⁷⁵⁷ I. Krallar, 1/13; 47; II. Tarihler, 1/1.

⁷⁵⁸ Örs, *a.g.e.*, s. 179.

⁷⁵⁹ Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 40.

⁷⁶⁰ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

halkının savaşı kazanmasını sağlamıştır. O sıralarda Davut'un yirmili yaşlarda olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁶¹ Saul'un damadı ve komutanı olmuştur. Saul daha sonra halk arasında sevgisi ve şöhreti iyice yayılan Davut'tan kurtulmak istemiş, Davut kaçarak kurtulmuştur. Saul'un düşmanca davranışlarına karşı Davut Saul'e saygıda kusur etmemiştir. *"Tanrı'nın hükümdarlık verdiği ve takdis ettiği kimseye el kaldırılmaz"* diyerek saygısızlık edenleri de cezalandırmıştır.⁷⁶²

Davut, Ahit Sandığı'nı siyasi olduğu kadar dinsel başkent olabilmesi amacı için⁷⁶³ Yerusolim'e getirtmiştir.⁷⁶⁴ Davut, Tanrı'nın Sandığı için bir ev inşa etmek istemiştir. Ama Rabb, Natan aracılığı ile bu görevi kendi soyundan gelen birinin yapacağını bildirmiştir.⁷⁶⁵ Yorumcular Davut'un görevinin bina etmek değil savaşmak olduğunu bildirmişlerdir. Ama bu savaşlar aracılığı ile yüreğindeki bina yapmayı aşırı isteği ile de tapınma evini yapacak olan kişinin önünü açmıştır.⁷⁶⁶

Davut'un II. Samuel kitabında *"Rabbin ruhu benim vasıtam ile söyledi. Onun sözü benim dilimin üzerinde idi"*⁷⁶⁷ şeklindeki sözlerini İbn Meymun şu şekilde yorumlamıştır. Davut'a bunları söyleten Rabbin ruhudur. Bunu bu şekilde anlamamızın gerektiğini ileri sürmüştür. Yine Davut'un *"İsrail'in Tanrısı bana dedi"*⁷⁶⁸ ifadesinin peygamber aracılığı ile Davut'a iletilerek gerçekleştiğini belirtmiştir.⁷⁶⁹

Kutsal Kitap'ta yer alan 150 bölümlük Mezmurlar'ın çoğunu Davut yazmıştır. Mezmurlar'da insan ruhunun maruz kaldığı bütün üzüntü, sıkıntı, korku, kuşku, acı, zihin karışıklıkları ve gerilimlerin ifadesi bulunabilmiştir.

Bet Amikdaş'taki ayinler sırasında, Leviler'den oluşan koro, yaylı ve nefesli çalgı aletleri eşliğinde Mezmurlar'dan bölümler okumuştur. Mabet yıkılınca yerini sinagoglar almıştır. Bugün Mezmurlar, litürjinin (topluluk halinde dua) önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

⁷⁶¹ MacDonald, *a.g.e.*, I/354.

⁷⁶² I. Samuel, 24/7; 26/11.

⁷⁶³ MacDonald, *a.g.e.*, I/375.

⁷⁶⁴ II. Samuel, 6/1- 7, 12- 15.

⁷⁶⁵ II. Samuel, 7/1- 5.

⁷⁶⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/377.

⁷⁶⁷ II. Samuel 23/2.

⁷⁶⁸ II. Samuel 23/3.

⁷⁶⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 125.

Mezmurlar, Yahudilerin gündelik yaşamlarının bir parçasıdır. Özdeyişlerine ve dillerine girmiştir ve dualarının ana metnini oluşturur. İngiliz tarihçi Theodore Robinson'un belirttiği gibi: “Mezmurlar, insan ruhunun şarkılarıdır, zamansız ve evrenselidirler. İnsan ruhunu herkesten iyi ve doğru bir şekilde yorumlayanlar, İsrail’in şairleridir.”⁷⁷⁰

3.b. Süleyman (Şelomo)

Süleyman, Davut ve Betseba'nın oğullarıdır. Peygamber Natan aracılığı ile Tanrı çocuğa ikinci bir isim vermiştir, Yedidyah “*Rabb tarafından sevilen*”.⁷⁷¹ Kardeşlerinin en yeteneklisidir. M. Ö. 965- 928 yılları arasında krallık yapmıştır.⁷⁷² Şelomo, İbranice’de “barış adamı” anlamına gelmektedir.⁷⁷³

Firavun’un kızlarından biri ile evlenmesi dindar halkın ve kendi aleyhtarlarının onu putperestlik ile şeriatı çiğnemek ile suçlanmasına sebep olmuştur. Süleyman bilge ve harika bir yönetici olmasına rağmen, çok sayıda putperest kadınla evlenmesinden dolayı ruhsal gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Arami bölgesini ve Edom’u kaybetmesi de halkın Tanrı’nın Süleyman’ı cezalandırması şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁷⁴

Süleyman, ülkesinin topraklarını genişletmemiş, var olan topraklarını korumuştur. Ülkedeki ticaret güçlenmiş, halk zenginleşmiş, Kudüs imar edilmiş, saray ve köşkler ile süslenmiştir. Büyük, ihtişamlı meşhur Süleyman Mabedini yaptırmıştır. Süleyman Mabedi’nin yapılışı Tora’nın I. Krallar bölümünde genişçe anlatılmıştır.⁷⁷⁵ Süleyman Mabedi sayesinde ülkenin her yerine dağılmış olan dinsel merkezlerin önemi azalmıştır. Mabed, dini merkezin Kudüs’te yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁷⁷⁶

Süleyman Tanrı’nın, kendisine “*Mademki bu şey senin tarafından oldu ve sana emrettiğim ahdimi ve kanunlarımı tutmadın*”⁷⁷⁷ diyerek hitap ettiğini söylemiştir. İbn Meymun Süleyman’ın bu sözünün Şilolu Ahiya veya başka bir peygamber aracılığı ile gerçekleştiğini söylemiştir. Rabbin Süleyman’a Gibeon’da gece rüyasında görünmesini⁷⁷⁸

⁷⁷⁰ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, ss. 120- 122.

⁷⁷¹ II. Samuel, 12/24- 25.

⁷⁷² Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 41.

⁷⁷³ Örs, *a.g.e.*, s. 185.

⁷⁷⁴ MacDonald, *a.g.e.*, I/266.

⁷⁷⁵ Örs, *a.g.e.*, s. 185.

⁷⁷⁶ Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 41.

⁷⁷⁷ I. Krallar, 11/11.

⁷⁷⁸ I.Krallar, 3/5.

de tam bir nebevi olay olarak görmemiştir. Peygamberlerin birine rüyada vahiy geldiğinde nübüvvet sunan vahiy olduğunu bizzat vahyin kendisi içermiştir. Süleyman ile ilgili rüyanın sonunda “Ve Süleyman uyandı ve işte rüya idi”⁷⁷⁹ ifadesinden başka bir şey yoktur. Peygamberler bu şekilde basit bir rüya şeklinde değil de vahiy olduğunu⁷⁸⁰ kesin bir şekilde bilmişlerdir. İbn Meymun, Davut ve Süleyman için en düşük derecede nebevi fonksiyon özelliğine sahiptirler demiştir.⁷⁸¹

Otuz yedi yıl krallık yaptıktan sonra Kral Süleyman M. Ö. 922 tarihinde ölmüştür. Yeruslaim’e gömülmüştür.⁷⁸²

Süleyman gençken Ezgiler Ezgisi’ni yazmıştır. Rabbiler genç bir erkeğin aşk şarkıları yazmasını normal karşılamışlardır. Süleyman yaşlandıkça bilgelik kazanmış ve düşüncelerini özdeyişler ve aforizmalar ile dile getirmeyi öğrenmiştir. Bunlar da nesiller boyunca Yahudi halkını eğitmeye yardımcı olacak Süleyman’ın Özdeyişlerini oluşturmuştur. Bu Özdeyişler Yahudi halkının gündelik konuşmalarına yerleşmiştir.⁷⁸³

Kutsal Kitap’taki Süleyman Meselleri bölümü Süleyman’a dayanan ilahilerdir.⁷⁸⁴ İspanyol romancı Cervantes, Özdeyişler’i “*uzun deneyimlerden alınmış kısa cümleler*” diye adlandırmıştır. Özdeyişler Kitabı, Tanah’ın içinde yer almış olsa da sadece Yahudiler için olan bir kitap değildir. Kitap da bir kere bile “İsrail” sözcüğü geçmemiştir. Evrensel anlamda kullanılan “adam” sözcüğü 33 kez zikredilmiştir. O yüzden Yahudilerce bu öğreti ve sezgiler, her yerdeki herkese uygulanabilir.⁷⁸⁵ Bilgelik edebiyatının harika bir örneği olarak kabul edilmiştir.⁷⁸⁶

4) Sahte Peygamberler

Hakiki peygamberler, insanları Tanrı’ya kulluğa çağıran ve O’nun dışındaki tanrılara tapınmaktan men eden peygamberlerdir. Hakiki peygamberlerin dışında Tanrı adına faaliyetlerde bulunduklarını iddia edenlere “*sahte peygamberler*” denmiştir. Tora’da sahte peygamberleri ifade etmek için farklı bir kelime kullanılmamıştır. Bu peygamberlere ayırıcı olarak bazen Filistin’e hâkim olan Kenan kültürüne ait “Baal Peygamberleri”

⁷⁷⁹ I.Krallar, 3/15.

⁷⁸⁰ Tekvin, 28/16.

⁷⁸¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.125.

⁷⁸² I.Krallar, 11/42, 43.

⁷⁸³ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 126, 127.

⁷⁸⁴ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

⁷⁸⁵ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 127.

⁷⁸⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/585.

denmiştir.⁷⁸⁷ Hem hakiki hem sahte peygamberler “nebi” olarak isimlendirilmiştir.⁷⁸⁸ Yehova, Tanah’ta sahte peygamberlerin kendi adına yalan yere peygamberlik iddia ettiklerini; onları kendisinin göndermediğini ve onlara peygamberlik etmeleri için hiçbir şey buyurmadığını söylemiştir.⁷⁸⁹

Her iki peygamber grubu da ilham ve misyona sahip olma iddiasında bulunmuşlardır. Tanrı, sahte peygamberlerin yaptıklarına karşılık onlara uyulmamasını emrederek, onları kendisinin göndermediğini belirtmiş,⁷⁹⁰ sahte peygamberlere karşı öfkesini göstermiştir.⁷⁹¹ Sahte peygamberler ile gerçek peygamberlerin birbirlerinden kolayca ayırt edilemeyeceğini, bunun sezgiyle anlaşılabileceği belirtilmiştir. Hakiki peygamberlerde sahte peygamberlerde bulunmayan ahlakî bir din anlayışı ve tebliği söz konusu olmuştur.⁷⁹² Sahte peygamberler genellikle son dönem peygamberler zamanında ortaya çıkmıştır.⁷⁹³

Sahte ve gerçek peygamberleri ayırt edici ölçütler tek başına değerlendirilmemelidir. Tek bir konu, ölçüt olarak alınırsa bazı güçlüklerle karşılaşılabilir, hiç biri tek başına yeterli olmayabilir. Bazen gerçek peygamberin de başına sahte peygamberlerin özelliklerinden sayabileceğimiz şeyler gelmiş ve ahlaki olmayan bazı davranışlarda bulunmuşlardır. Hoşea’nın bir fahişe ile evlenmesi,⁷⁹⁴ Yeremya’nın kralla konuştuklarını kralın ona yalan söylemesini istemesi ile muhafızlara yalan söylemesi⁷⁹⁵ örnek olarak gösterilmiştir.

Sahte peygamberlerin özellikleri, mesajları ve şahısları ile ilgili olmak üzere iki şekilde gruplanmıştır. Gruplara ayırmanın faydası ise gerçek peygamberleri sahte peygamberlerden ayırt etmede mesajlarıyla ilgili ölçütlerin yetersiz kalınması durumunda şahsiyete bağlı ölçütlere bakılarak gerçek peygamberin ayırt edilmesi olmuştur.⁷⁹⁶

⁷⁸⁷ I. Krallar, 18/19, 26- 29; Yeremya, 2/8; 23/13.

⁷⁸⁸ Harman, *a.g.m.*, s. 145.

⁷⁸⁹ Yeremya, 14/14; 23/21, 32.

⁷⁹⁰ Yeremya, 14/14, 15; 23/21, 32.

⁷⁹¹ Hezekiel, 13 Yeremya, 14/15- 16.

⁷⁹² Harman, *a.g.m.*, s. 146, 148.

⁷⁹³ Gürkan, *a.g.e.*, s. 100.

⁷⁹⁴ Hoşea, 3/1- 5.

⁷⁹⁵ Yeremya, 38/14- 28.

⁷⁹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 95.

Sahte peygamberlere inanan kimseler, peygamberliğin aslına inandıkları için onlara tabi olmuşlardır. Onlar, gelen peygamberin sahte mi yoksa hakiki mi olduğunu araştırmamışlardır. Hâlbuki insanlar bunu araştırmak zorundadırlar.⁷⁹⁷

Sahte peygamberlerin mesajları ile ilgili ölçüt; başka Tanrılara kulluğa davet etme, verdikleri haberin gerçekleşmemesi, iyimser tavırla selameti müjdelemeleridir. Yalan söylemeleri,⁷⁹⁸ zina etmeleri,⁷⁹⁹ içkiye düşkün olmaları,⁸⁰⁰ hırsızlık yapmaları,⁸⁰¹ hilekârlıkta⁸⁰² bulunmaları da şahsiyetleri ile ilgili ölçütleridir.⁸⁰³

Yahudi inancında sahte peygamberlerin özelliklerini birkaç başlık altında değerlendirebiliriz:

4.a. Yehova'dan Başka Bir Tanrı'yı Rab Edinme

Başka tanrılara kulluğa davet etmek yalancı peygamberlerin en büyük özelliği olarak Tanah'ta geçmiştir. İsrailoğullarını Baal'e tapınmaya çağıran peygamberler, bu tür sahte peygamberler arasında zikredilmiştir.⁸⁰⁴ Tesniye kitabında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir; *"Aranızdan bir peygamber ya da düş gören biri çıkarsa, bir belirtiyi ya da şaşılasi bir olayı önceden bildirirse, Bilmediğiniz başka ilahlara yönelip tapınalım derse, söz ettiği belirti, şaşılasi olay gerçekleşse bile, o peygamberi ya da düş göreni dinlememelisiniz. Tanrınız Rabb kendisini bütün yüreğinizle, bütün canınızla sevip sevmediğinizi anlamak için sizi sınamaktadır. Tanrınız Rabbin ardınca yürüyün, O'ndan korkun. Buyruklarına uyun, O'nun sözüne kulak verin. O'na kulluk edin, O'na bağlı kalın"*⁸⁰⁵ Tanah'ta halkın Baal'e tapınmasını isteyen sahte peygamberlerden bahsedilmiştir.⁸⁰⁶ Tanrı, sahte peygamberlerin bazı alamet ve mucizeler göstermesine müsaade etmiştir. Bunun sebebi ise Tanrı'nın halkının sadakatini denemek istemesindendir.⁸⁰⁷

⁷⁹⁷ el- Mağribi, Samuel b. Yahya, *Yahudiliği Anlamak*, Çeviren: Osman Cilacı, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 47.

⁷⁹⁸ I. Krallar, 22/5- 28; Yeremya, 23/16- 32; Hezekiel, 13/17, 19; Mika, 3/11; Zekeriya, 13/14.

⁷⁹⁹ Yeremya, 23/14; 29/23.

⁸⁰⁰ Yeşaya, 5/11- 12; 28/7- 8; Mika, 2/11.

⁸⁰¹ Hezekiel, 22/25.

⁸⁰² Yeremya, 6/13.

⁸⁰³ Sinanoğlu, a.g.t., s. 95.

⁸⁰⁴ Uğur, a.g.t., s. 220; Harman, a.g.m., s. 145; I Krallar, 18/19- 26; Yeremya, 2/8, 23/13.

⁸⁰⁵ Tesniye, 13/1- 4.

⁸⁰⁶ Yeremya, 2/ 8, 26, 27; 23/13; 32/32- 35.

⁸⁰⁷ Tesniye, 13/1- 3.

Sahte peygamberler Baal adına peygamberlikte bulunurken aynı zamanda halkı etkilemek için Yahova'nın adını kullanarak faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁸⁰⁸ Yahova'nın adını kullanır ise sahtekârlığının anlaşılmayacağını sanmışlardır. Bu noktada gerçek peygamberi ayırıcı kıstas, şahsiyet olmuştur.⁸⁰⁹

4.b. Verdikleri Haberin Gerçekleşmemesi

Sahte peygamberlerin ikinci özelliği, verdikleri haberin gerçekleşmemesi olarak görülmüştür.⁸¹⁰ Bu haberin ölçüt oluşturabilmesi için sonucunun görülebilecek bir sürede gerçekleşiyor olması gerekmektedir. Eğer belirli bir süre ile sınırlı olmazsa bunun ölçüt olması mümkün görülmemiştir. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilemeyeceğimiz bir şey ölçüt olarak kabul edilemez.⁸¹¹ Tanah'ta bu konuya açıklık getirebilecek örnekler bulunmaktadır; Tsedikaya ve peygamber arkadaşları İsrail kralı Ahab'ın Suriye ile yapacağı savaşta kazanacaklarını söylemiştir. Peygamber Mikaya ise kralın hoşnut olmayacağı sahte peygamberlerin aksine konuşmuştur. Sonuçta peygamber Mikaya'nın sözleri gerçekleşmiş ve bunu dinleyen herkes olayı müşahade etmiştir.⁸¹² Peygamberlerin sahte oluşu yakın zamanda verdikleri haberin gerçekleşmemesi ile ortaya çıkmıştır. Örnek verilen olayda Tanrı, sahte peygamberlerin ağzına yalancı ruh koyarak onları aldatacağını söylemiştir.⁸¹³ Yeşaya yalancı peygamberlerin rü'yette yanıldıklarını da söylemiştir.⁸¹⁴ Kutsal Kitap ön bildirisi gerçekleşmeyen peygamberin öldürülmesi gerektiğini ve kimsenin de onun lanetlemesinden korkmaması gerektiğini yazmıştır.⁸¹⁵

Verilen haberin gerçekleşmemesinin iki ihtimali vardır; Tanrı ile bağlantısı olmadığı için haberin gerçekleşmesinin zayıf bir ihtimal olması, diğeri ise Tanrı'nın bizzat sahte peygamberin sözünün doğru çıkmaması için yalancı ruhun ağzına konması ile yanlış bir yöne yönlendirilmesidir.⁸¹⁶ Yalancı rü'yet için Hezekiel şunları söylemiştir; *“Egemen Rabb şöyle diyor: Hiçbir görüm görmemiş ama kurdukları hayaller uyarınca davranan akılsız peygamberlerin vay başına!”*⁸¹⁷ Hezekiel, insanlara ‘rabbın sözü’dür diyerek

⁸⁰⁸ I. Krallar, 22/5- 28; Yeremya, 23/16- 32; Hezekiel, 13/17, 19; Mika, 3/11; Zekeriya, 13/14.

⁸⁰⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 95.

⁸¹⁰ Tesniye, 18/21- 22.

⁸¹¹ Harman, *a.g.m.*, s. 145; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 93.

⁸¹² I. Krallar, 22. bab.

⁸¹³ I. Krallar, 22/23.

⁸¹⁴ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 91.

⁸¹⁵ Tesniye, 18/ 20- 22.

⁸¹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 90.

⁸¹⁷ Hezekiel, 13/1- 3.

falcılık yapanları yalancılıkla suçlamıştır.⁸¹⁸ Mika, Tanrı adına yalan söylediklerinden bahsetmiştir.⁸¹⁹

Bununla birlikte Yahova, halkının kendine sadık olup olmamasını sınamak için sahte peygamberlerin bazı sözlerini gerçekleştirmiş, rüyaları vaki olmuştur. Çünkü önemli olan kehanetlerin gerçekleşmesi değil, bir olan Tanrı Yahova'ya inanmak olmuştur.⁸²⁰ İsrailoğullarının imanlarının sınanması için bazen de sahte peygamberlerin mucize gösterdikleri de olmuştur.⁸²¹

Sahte peygamberlerin asılsız haber vermesine, Tanrı Yahova adına konuşması örnek olarak gösterilmiştir. Tesniye kitabında Rabb Yahova şöyle buyurmuştur; “*Ancak bir peygamber kendisine söylemeği emretmediğim bir sözü küstahça benim ismimle söyler yahut başka ilahların ismi ile söylerse, o peygamber ölecektir.*”⁸²² İbn Meymun, insanlara ait olan bu iddiayı “*nomoi*” olarak yani “*beşer yapımı*” olarak isimlendirmiştir. Peygamberi vahyin ispata ihtiyacı olmazken *beşer yapımı vahiy* de ise ispata ve kanıta ihtiyaç duymuştur.⁸²³

4.c. Ahlaksız Olmaları

Sahte peygamberlerin sarhoş ve içki düşkünü oldukları Tanah'ta yazılmıştır.⁸²⁴ En büyük ahlaksızlıkları ise yalan söyleyip halkı yanlış yönlendirmeleridir.⁸²⁵ Hakiki peygamberler, sahte peygamberlerin bu davranışları ile halkı kötü yola sevk ettiklerini belirtip şikâyet etmişlerdir.⁸²⁶

Yeremya kitabında sahte peygamberlerin ahlaksızlık içinde oldukları ve cinsel sapıklık içinde yaşadıkları söylenmiştir.⁸²⁷ Başkalarının sözlerini çalıp kendi sözleri gibi⁸²⁸

⁸¹⁸ Hezekiel, 13/6- 7.

⁸¹⁹ Mika, 3/11.

⁸²⁰ Tesniye, 13/1- 3.

⁸²¹ Uğur, *a.g.t.*, s. 220; Tesniye, 13/1- 3.

⁸²² Tesniye, 18/20, 20- 23.

⁸²³ Doğan, *a.g.t.*, s. 157.

⁸²⁴ Yeşaya, 28/7- 8; 5/11- 12.

⁸²⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 146; Mika, 2/11; Yeşaya 9/15- 16; Yeremya, 23/25- 28.

⁸²⁶ Yeremya, 23/14.

⁸²⁷ Yeremya, 23/9- 15; 29/22- 23.

⁸²⁸ Yeremya, 23/ 31.

söylemişlerdir.⁸²⁹ Toplum içinde bozgunculuk yapmış, halkın hazine ve kıymetli eşyalarını çaldıkları dahi olmuştur.⁸³⁰

Hezekiel, sahte peygamberlerin rü'yete muhatap olduklarını söyleyerek yalancılık yaptıklarını söylemiştir. Yeremya da sahte peygamberlerin haksız kazanca düşkün ve işlerinde hilekâr⁸³¹ olduklarını söylemiştir.⁸³² Fala bakan sahte kadın peygamberler de çıkmıştır. Tanrı, sahte kadın peygamberleri de azapla tehdit etmiştir.⁸³³

4.d. Aşırı İyimser Olmaları

Halkın sevgisini, ilgisini ve iltifatını kazanabilmek için halkın hoşuna gidebilecek yalan sözlerde bulunmuşlardır. Bu ölçüt, diğer ölçütlerden farklı bir konumdadır. Bu ölçüt hakiki peygamberlerin cemaatleri ile ilgili ilişkilerini göz önüne alarak değerlendirilmelidir. Sadece kendilerine ait rü'yetlere dayanarak insanları boş emellere sevk etmişlerdir.⁸³⁴ Halk, kulağına hoş gelen sözlerin ardınca gitmiş, gerçek peygamberlerin uyarılarına, Tanrı'nın azabına uğrayabilecek telkinlerine⁸³⁵ kulak asmamışlardır. Gerçek peygamberler, sahte peygamberlerin bu anlatışları ile halkın içindeki kötülükleri arttırdıklarından şikâyet etmişlerdir.⁸³⁶ Sahte peygamberler insanlara daima Tanrı'nın kendilerine selameti müjdelediğini haber vermiştir. Yeremya, sahte peygamberlerin bu özelliklerini şöyle açıklamıştır; *“Üzerinize kötülük gelmeyecek diyorlar. Çünkü Rabbin meclisinde kim durdu ki, görsün ve O'nun sözünü işitsin. Kim O'nun sözünü iyi dinleyip işitti? İşte Rabbin kızgınlığı, O'nun kasırgası, buran kasırğa çıktı. Kötülerin başına patlayacak.”*⁸³⁷ Sahte peygamberler Tanrı'nın meclisinde bulunmadıkları halde insanları boş vaatler ile aldatmıştır.⁸³⁸ Gerçek peygamberler ise her türlü zorluğun karşısında göğüs germişler, tehlikeler karşısında kaçmamışlardır.⁸³⁹ Mika da gerçek olmadığı halde insanları selamete kandırdıklarından bahsetmiştir.⁸⁴⁰

⁸²⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 91.

⁸³⁰ Harman, *a.g.m.*, s. 146; Hezekiel, 22/25.

⁸³¹ Yeremya, 6/13.

⁸³² İnci, *a.g.t.*, s. 15.

⁸³³ Hezekiel, 13/17- 23.

⁸³⁴ Yeremya, 23/16- 17; Hezekiel, 13/10, 16; Mika, 3/5.

⁸³⁵ Yeremya, 23/17- 22.

⁸³⁶ Yeremya, 23/14, 18, 22.

⁸³⁷ Yeremya, 23/17- 22.

⁸³⁸ Yeremya, 23/18, 22; 28/15- 16.

⁸³⁹ Harman, *a.g.m.*, s. 148.

⁸⁴⁰ Mika, 3/5.

Sahte peygamberlerin özellikleri hakiki peygamberler için bir ölçüt oluşturmuştur. Başka tanrılara tapan, ahlaksız, putperest, kötülük yapanları teşvik eden, şaşırılmışları destekleyen, bozgun yerine daima selamet haberleri veren, birbirlerinden çaldıkları rü'yet ve kehanetleri kullanan kişiler sahte peygamberler olarak kabul edilmiştir.⁸⁴¹

İbn Meymun, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin gerçek mi yoksa yalan mı söylediğini anlayabilecek bir testten bahsetmiştir. Testte, peygamber olduğunu söyleyen kişinin mükemmel olup olmadığı araştırılır, hareketleri dikkatlice incelenir, yaşam tarzı sorgulanır. En çok dikkat edilmesi gereken husus ise kişinin bedeni hazları reddedip reddetmediğidir. Bu bağlamda özellikle cinsel kirlenme, bedeni hazlara önem verme gibi zaaflara bakılmıştır.⁸⁴²

Talmud da, sahte peygamberlerin özelliklerini şöyle sıralar; 1. Tanrı görevlendirmedeği halde onun adına konuşmak, bunun örneği Tsedekiya'dır.⁸⁴³ 2. Tanrı'nın başkasına verdiği görevi kendisine verilmiş gibi göstermek, bunun örneği Hananya'dır.⁸⁴⁴ 3. Başka ilahlar adına konuşmak, buna örnek de Baal peygamberleridir.⁸⁴⁵

Mendelsohn, ölçüsünü Tesniye 13/6'ya dayandırılarak şunları sıralamıştır. Eğer bu üç husus gerçekleşmemişse, o kişi sahte peygamberdir.

1. Dini ve ahlaki yön, 2. Şeriata uygunluk, 3. Musa'ya mutabakat.⁸⁴⁶

Sahte peygamberlerin cezalandırılması meselesinde ise Tanah, onların öldürülmesi gerektiğini bildirmiştir.⁸⁴⁷ Bu öldürülme taşlanma şeklinde olmalıydı. Tanah'ta İlyas nebinin emriyle 450 Baal, 400 Aşera peygamberinin öldürüldüğü yazılmıştır.⁸⁴⁸ Bunun dışında Kral Yehu'da bütün Baal peygamberlerini öldürtmüştür.⁸⁴⁹ Bu olayların dışında Tanah'ta sahte peygamberlerin öldürülme hadisesini görmemekteyiz.⁸⁵⁰ Ayrıca Yehova, sahte peygamberlikte bulunan kimsenin öz anne ve babası tarafından bedeninin

⁸⁴¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 92.

⁸⁴² Doğan, *a.g.t.*, s. 158.

⁸⁴³ Tesniye, 18/20; I. Krallar, 22/11.

⁸⁴⁴ Yerehya, 28/2- 17; Harman, *a.g.m.*, s. 147.

⁸⁴⁵ Harman, *a.g.m.*, s. 147.

⁸⁴⁶ Tesniye, 13/1- 6; I. Krallar, 18/19- 40; II. Krallar, 10/18- 28; Tesniye, 13/1- 5.

⁸⁴⁷ Tesniye, 13/1- 6.

⁸⁴⁸ I. Krallar, 18/19- 40.

⁸⁴⁹ II. Krallar, 10/18- 28.

⁸⁵⁰ Harman, *a.g.m.*, s. 148.

deşileceğini söylemiştir. Bunun ardından yalancı peygamber korku ve utançtan kılık değiştirmiştir.⁸⁵¹

C) Nebiler

Nebilik müessesesi, Tanrı'nın isteklerini yine Tanrı'nın istediği kişilere iletmesine dayandırılmıştır. Nebiler, İsrail krallığının yıkılmasından kısa bir süre önce ortaya çıkmış ve Yahuda krallığının yıkılmasından yüz yıl sonra da ortadan kalkmıştır. Nebiler, üç yüz yıl kadar süre zarfında kralları ve İsrail halkını yönetmişlerdir.⁸⁵² Nebiler, özellikle İsrail halkının mutsuz ve umutsuzluk günlerinde onlara Tanrı'nın ilhamı ile gerçek yolu göstermişlerdir.⁸⁵³ Tanah, Ben-i İsrail'e gündelik meselelerinde yol gösterenlerin nebiler olduğunu yazmıştır.⁸⁵⁴

Kenanîlerde bulunan "nebi"lik eski Türklerdeki Şâmanizm'e* benzerken nebi de Şâmanlara** benzemektedir. Nebiler kendilerinden geçerek hastaları iyileştirirler, gelecekte bilgileri verirler ve cinleri kovarlardı.⁸⁵⁵ Şâmanın aslı görevleri ile Tanrı elçisinin görevleri arasında benzerlikler bulunmuştur. Kırğızlar, Şâmanlarına "Faghinunun" adını vermiştir. Bu kelime ise "Allah'ın Peygamberi" anlamına gelen kelimenin bozulmuş halidir. Bu da ilk Şâmanın peygamber/nebi olma ihtimalini güçlendirmiştir.⁸⁵⁶ Zamanla, Ben-i İsrail'de nebi olarak adlandırılan ve Kenanîler'e benzeyen bir sınıf oluşmuştur.⁸⁵⁷ Bu nebilere, halktan kendini tamamı ile ayırmış kâhinler sınıfı da denmiştir.⁸⁵⁸

Daha öncede bahsetmiş olduğumuz grup halindeki nebilerin de şaman ve büyücülere benzediği söylenmiştir. Bu nebilerin Frigya, Fenike ve Grek peygamberlerine benzediğini hatta onlardan Ben-i İsrail'e geçtiği iddia edilmiştir. Çünkü Frigya ve Fenike peygamberliğinin temelinde vecd hali bulunmaktadır. Grek peygamberliğinin temelini ise

⁸⁵¹ Zekeriya, 13/1- 6.

⁸⁵² Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 48.

⁸⁵³ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 129.

⁸⁵⁴ Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 226.

* Şâmanizm: Bazı kaynaklarda Türklerin dini şeklinde geçen Şâmanizm, bir din değildir. Şâmanizm, yüzyıllarca muhtelif dinlerin etkisinde kalmış bir karışımdır. Şâmanizm, bir vecd tekniğidir. Aydın, Mehmet, "Şâmanizm", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 727.

** Şâman (Tâltos): Çaman kelimesi Mançu-Tunguz kökünden gelen "Bilen kişi" anlamına gelen bir kelimedir. Şâmanın belli dört faaliyeti vardır: 1. Ruh çağırma, 2. Tedavi, 3. Büyü, 4. Kehanet. Aydın, Mehmet, "Şâman (Taltos)", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, ss. 726- 727.

⁸⁵⁵ Örs, a.g.e., s. 225.

⁸⁵⁶ Aydın, Mehmet, "Şâman (Taltos)", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, ss. 726- 727.

⁸⁵⁷ Örs, a.g.e., s. 225.

⁸⁵⁸ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 129.

kolektiflik oluşturmıştır. M..Ö. XI. yy.da İsrail nebilerinde her iki özelliğinde bulunması o kültürlerin bir devamı olduğu fikrinin ortaya atılmasına yol açmıştır. Bu konuya itiraz ise şu noktada olmuştur; Fenike peygamberlerinin vecd hali onları kanlı bir gösteriye itmiştir. Bu tür davranışlar İsrail’de M.Ö.IX. yy.da ortaya çıkmış⁸⁵⁹, M.Ö. XI. yy.da bu hareketler görülmemiştir. Amos ve Hoşea o yüzden bu tür nebilerden olmadığını sık sık belirtmişlerdir.⁸⁶⁰ Gerçek İsrail nebilerine hem ruh hem kelam birlikte gelirken, bu tür nebilere sadece ruhun geldiği ifade edilmiştir.⁸⁶¹

Nebiler; dini, ahlaki ve siyasi konularda etkinlikte bulunmuşlardır. Nebiler, ahlaki yozlaşmadan dolayı İsrail halkına, Tanrı’nın kendilerinden dindarlıktan ziyade ahlaklı olmalarını istediğini bildirmiştir. Nebilerin en büyük özelliklerinden birisi de Tanrı’ya imanla birlikte insanların kendi aralarındaki münasebetlerinde ahlaklı olmalarını istemesidir. Nebilere göre ahlak, bireysellikten daha çok toplumsal bir unsur olmuştur. Nebiler, yüksek konumlara gelen kişilerin mevkilerini kendi çıkarları için kullanmalarına karşı çıkmışlardır.⁸⁶² Nebilerin, kültlerle* yakın alakaları olmuştur. Nebiler, kültlerin icra edildiği yerlerde yaşamışlardır.⁸⁶³

Rabb, İsrail halkının günah ve çöküntü dönemlerinde nebileri aracılığı ile onlara seslenmiştir. Nebiler, Tanrı’nın ağzı gibi olmuşlardır. Nebiler, putperestlik, cinsel ahlaksızlık ve çeşitli günahlara karşı insanları tövbeye ve yeniden Rabbe uymaya davet etmişlerdir. Bazı nebiler öncelikle İsrail’e bazıları da Yahuda’ya gelmiştir. Bazı nebiler, her ikisine birden gelmiştir. İsrail krallığı Yahuda’ya göre daha kötü durumdaydı. O yüzden Tanrı, nebilerine mucize gösterirken, mesajını iletirken onunla sürekli birlikte olmuştur. Bu şekilde İsrail’in Tanrı’nın vereceği ceza karşısında herhangi bir bahanesi kalmamıştır.⁸⁶⁴

Klasik nebiler ile önceki dönem nebileri arasındaki farklardan olan şeylerden biri de grup halinde nebilik yapıyor olmasıdır. İlk dönem nebilerinden özellikle Samuel, İlyas ve Elişa nebi grupları ile birlikte nebilikte bulunmuşlar. Ama görevlerini yerine getirirken

⁸⁵⁹ I. Krallar, 18/28.

⁸⁶⁰ Amos, 7/14; Hoşea, 4/5; 6/5; 9/7- 8; 12/10.

⁸⁶¹ Harman, *a.g.m.*, ss. 156- 157.

⁸⁶² Besalel, *Yahudi Tarihi*, ss. 48- 49.

* * Dinlerin ayırt edici unsurlarını oluşturan merasimler bütününe kült denmiştir. Kült, birtakım ibadetleri, kurbanları, törenlerin vs. her çeşit toplantılarını içine almıştır. Aydın, Mehmet, “Kült”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 439.

⁸⁶³ Harman, *a.g.m.*, s. 157.

⁸⁶⁴ MacDonald, *a.g.e.*, I/429, 430.

tıpkı diğer nebiler gibi tek başlarına hareket etmişlerdir. Klasik dönem nebileri ise genelde ferdî şekilde nebilik yapmışlardır. Her ne kadar yalnız başlarına nebilik yapmış olsalar da kitaplarında beraberlerinde bazı takipçilerin olduğunu ve sözlerini yazan yardımcılarının⁸⁶⁵ bulunduğunu görmüşüzdür.⁸⁶⁶

“İlk dönem nebileri”, genelde istikbale yönelik “kehanetler”de bulunurken “son dönem nebileri” ise halkı uyaran işlevlerde bulunmuştur.⁸⁶⁷ Bu özellikleri taşıyan nebi dönemleri, elbette diğerinden keskin bir çizgiyle ayrılmış değildir. Klasik nebilerin içinde de gelecekle ilgili kehanetlerde bulunan nebiler olmuştur. Yeşaya, kral Hizkiya’nın geleceği ile ilgili bilgiler vermiştir.⁸⁶⁸ Yeremya, dönemin kralı ile ilgili kehanette bulunmuş⁸⁶⁹ ve yalancı nebi Hananya’nın öleceğini bildirmiştir.⁸⁷⁰

Nebilerin sözlerinde dikkat çekici olan husus ise, Musa şeriatı hakkında olmamalarıdır. Bunun sebebi ise o dönemlerde Musa şeraitini bilmemelerindendir. Tora, Babil sürgününden sonra ortaya çıkmıştır.⁸⁷¹

Tanah’ın Türkçe çevirilerinde Nebiim bölümündeki nebiler, “peygamber” olarak tercüme edilmiştir. Nebilere, peygamber denmemesi gerektiğini düşünen dinler tarihçiler de olmuştur. Çünkü Müslümanların anladığı şekliyle peygamber ve nebi sınıfı arasında hiçbir benzerlik bulunmadığı iddia edilmiştir.⁸⁷² Biz de çevirilerden aldığımız pasajlar dışında İbranilerin kullandığı şekli ile “nebi” kelimesini kullanmaya gayret edeceğiz.

İbrani Kanonik Kutsal Kitabı’nın (Tanah) ikinci bölümü “*Nebiim*”, “*Önceki Nebiler*” ve “*Yazıcı Nebiler*”^{**} olmak üzere iki gruptan oluşmuştur. Bu sınıflandırma basit bir kronolojik sisteme dayandırılmıştır. Sınıflandırma, Önceki Nebiler için “*Popüler Nebiler*”, Yazıcı Nebiler için ise “*Klasik Nebiler*” şeklindedir. Önceki Nebilerin sözleri nesilden nesile aktararak yazılmışken, Klasik Nebilerin sözleri kendileri yahut öğrencileri

⁸⁶⁵ Yeşaya, 8/16; Yeremya, 36/4.

⁸⁶⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 135.

⁸⁶⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 135.

⁸⁶⁸ Yeşaya, 37/1; 38/ 1.

⁸⁶⁹ Yeremya, 32/4- 5.

⁸⁷⁰ Yeremya, 28/16- 17.

⁸⁷¹ Örs, *a.g.e.*, s. 227.

⁸⁷² Örs, *a.g.e.*, s. 225.

^{**} “Neviim Rişonim, İlk Nebiler” olarak da zikredilmiştir; “Neviim Ahoronim, Son Nebiler” olarak da zikredilmiştir.

tarafından yazılmıştır. Kutsal Kitap'ta Musa'dan sonra klasik nebiler dönemine kadar olan İbrani nebilerinden sadece Yeşu'nun kendine ait kitabı bulunmaktadır.⁸⁷³

1) İlk Nebiler (Nebiim Rişonim)

Bu dönem, Musa'nın ölümünden sonra İsrail halkının vaad edilen topraklara yerleşme, krallıkların kuruluşu ve putperest kavimlerle yapılan savaşlar dönemidir. İlk peygamberler, Tanah'ta Yeşu, Hâkimler (Şoftim), I.-II. Samuel, I.-II. Krallar (Melahim) bölümlerinde adı geçen nebilerdir.

Bu gruba giren nebilere “roeh”, “hozeh”, “Tanrı adamı”, gibi isimler verilmiştir.⁸⁷⁴ Bu dönemde yaşayan nebilerin söylemlerinde “*Milli Tanrı*” fikri baskın olmuştur.⁸⁷⁵

Musa'dan sonraki Yeşu ve Hâkimler devrini içine alan dönemde (yaklaşık olarak M.Ö. XII. ve XI. yüzyıllara tekabül etmiştir) Yeşu, Debora ve Gidyon nebilikte bulunmuştur.⁸⁷⁶ Yeşu'dan Samuel'e kadar olan dönem, karizmatik nebilik dönemi sayılmıştır.⁸⁷⁷ Yeşu öldükten sonra kavim ona verdiği sözde durmayarak Yehova'ya kulluğu bırakmıştır. İsrail halkı Baallere* tapınmaya başlayınca Yehova kavme kızmış ve onları düşmanlarının eline vermiştir. Tanrı, İsrail halkına yeniden acıyarak hâkimlerini göndermiş, onları kurtarmıştır. Hâkimler döneminde iken İsrail halkı rahatlığa kavuşurken hâkimlerin ölümü ile Baal tanrılarına tapmaya -yine bir hâkim gelene kadar- başlamışlardır.⁸⁷⁸ Hâkimler İsrail halkına sürekli Yahova'ya boyun eğmelerini telkin etmiştir.⁸⁷⁹ Düşmanlarına karşı Yahova adına savaşmalarını istemişlerdir. Teologlar hâkimlerin bu özelliklerinden dolayı onları, Tanrı'nın üstünlüğünün ve egemenliğinin temsilcileri olarak tanımlamışlardır.⁸⁸⁰

⁸⁷³ Shalom, *a.g.md.*, EJ, XIII/1151.

⁸⁷⁴ Shalom, *a.g.md.*, EJ, XIII/1154.

⁸⁷⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 77.

⁸⁷⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 117.

⁸⁷⁷ Harman, *a.g.m.*, s. 154.

* Orijinal Kenan dini polidemonist Baalizmdir. Polidemonist Baalizm, çok ruhlu Baal kültürü anlamına gelmektedir. Bkz. Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 101. Kenan dillerinde “efendi” anlamına gelmektedir. Putatapar Kenan kavimlerinin en önemli bereket tanrısıdır. Baale tapınma, İsrailoğullarının tek tanrılı dine girdikleri ilk dönemlerde büyük tehlike oluşturmuştur. Yahuda kralı Heskuyau ve Yoşia baal tapınaklarını yıkmış ama baale tapınma I. Bet-Amikdaş dönemi boyunca etkisini sürdürmüştür. Basela, “Baal”, *a.g.e.*, I/90.

⁸⁷⁸ Hâkimler, 2/11- 23.

⁸⁷⁹ Hâkimler, 5/23.

⁸⁸⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 79.

Hâkimler devrinde halk, rüşvet gibi yolsuzlukların yaygınlaşması ve sürekli savaşların sebep olduğu sorunlar yüzünden kendilerini yönetecek krallar istemiştir.⁸⁸¹ Bu kriz sonrasında karizmatik liderlik olan hâkimler dönemi yerine krallık dönemine geçilmiştir.⁸⁸² İstedikleri gibi krallar tarafından yönetilmişlerdir. Kral Süleyman'ın ölümünden sonra ülke Kuzey ve Güney krallık olarak ikiye ayrılmıştır. Devletin ikiye bölünmesi toplumun dini hayatını da sarsmıştır. Zaman geçtikçe krallıklarda Baal kültürü hâkim olmuş, monoteizmi savunan din adamları, nebilik öldürülmüştür. Nebilik, kuzey krallığında daha yaygın olmuştur. Gerek ferdi gerekse grup halinde nebilik oldukça fazladır. Güney krallığındaki nebilik kuzeydeki kadar olmamıştır.⁸⁸³

1.a. Yeşu (Yeoşua - Yeşu b. Nun)

Tahmini olarak M.Ö. XIII. yy. da yaşamıştır. Efraim kabilesinden Nun'un oğludur. İsminin anlamı “Yehova kurtuluş”tur.⁸⁸⁴ Agada'nın* manevi takipçisidir.⁸⁸⁵ Mısır'dan çöllere gittikleri vakit Musa'ya yardımcı olmuştur.

Yeşu, ilk kez Amelekler ile savaşırken ortaya çıkmıştır. Musa, orduyu komuta etmesi için Yeşu'yu seçmiştir.⁸⁸⁶ Kenan toprakları ile bilgili toplamak için oraya giden ve döndüklerinde ise olumsuz propagandalar yapan kâşiflere karşı çıkmıştır. Musa'nın Sina Dağı'na çıkışında ve inişinde ona eşlik etmiş ve diğer zamanlarda ona yardımcı olmuştur.⁸⁸⁷

Yeşu, Musa'nın en yakın dostlarından biri olmuştur. Musa'dan sonra İsrail halkının başına hem nebi hem yönetici olarak Yeşu geçmiştir.⁸⁸⁸ Askeri liderlik özelliğine de sahip olan Yeşu'nun asıl görevi Kenan diyarını işgal etmek ve yerleşmektir.⁸⁸⁹ Musa elini Yeşu'nun elinin üzerine koyması ile “hikmet ruhu” ile dolmuştur.⁸⁹⁰ Musa henüz hayatta iken Yeşu'nun halef olacağı Tanrı tarafından tayin ile belirtilmiştir.⁸⁹¹ Ebal Dağı'nda Yeşu, Musa'dan almış olduğu şeriatın bir nüshasını taşlar üzerine yazmış ve şeriatı

⁸⁸¹ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 257.

⁸⁸² Harman, *a.g.m.*, s. 155.

⁸⁸³ Harman, *a.g.m.*, s. 158.

⁸⁸⁴ MacDonald, *a.g.e.*, I/113.

* Agada: Anlatı anlamına gelmektedir. Mısır'dan çıkışın anlatılmasını amaçlayan hikâyedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Besalel, “Agada”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/38, 39.

⁸⁸⁵ Besalel, “Yeoşua”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/779.

⁸⁸⁶ Çıkış, 17/8- 16.

⁸⁸⁷ Çıkış, 24/13; 32/17- 18.

⁸⁸⁸ Sayılar, 28/15- 20.

⁸⁸⁹ Tesniye, 3/21; 31/3- 8; Yeşu, 13. bab.

⁸⁹⁰ Sayılar, 27/18- 20; Tesniye, 34/ 9.

⁸⁹¹ Sayılar, 27/18- 23; Tesniye, 31/7- 29.

İsrailoğullarına okumuştur.⁸⁹² Yeşu'nun bu davranışı nebevi liderliğin devamı olarak nitelendirilmiştir.⁸⁹³

Yeşu, aldığı kutsal görevi yerine getirirken Tanrı ona güçlü ve cesur olmasını telkin etmiştir.⁸⁹⁴ Kendisine verilen görevin büyüklüğü, süresi, önderlik ettiği halkın inatçılığı, dara düştüğünde peygamber ve nebilerine yaptığı baskılar, ruhsal rehberi olan Musa'nın yokluğu Yeşu'yu endişelendirmekteydi. Ama Rabb onu önce güçlendirmiş ve daha sonra göreve çağırmıştır. Yeşu'nun güçlü olmasının üç nedeni vardır: Tanrı'nın onun sürekli yanında olacağını ve yalnız bırakmayacağını bildirmiş olması,⁸⁹⁵ Tanrı'nın yasasına uyduğu takdirde zafere ulaşacağı,⁸⁹⁶ Tanrı'nın bizzat kendisinin Yeşu'ya önderlik edeceğini⁸⁹⁷ söylemesidir.⁸⁹⁸

Yeşu İsrail'in başına geçtikten sonra Ürdün Nehri'nin kuzey doğusuna yönelmiştir. Yeşu'nun emri ile Şeria suları mucizevî bir yol ile geçilmiştir.⁸⁹⁹ Şeria Nehri'nin geçilmesi Musa'nın halkını Kızıldeniz'den geçirmesine benzetilmiştir.⁹⁰⁰ Yeşu bu olay sonrasında, gelecek kuşaklara Tanrı'nın İsraililer'i Şeria Nehri'nin kuru toprakları üzerinden geçebilmesi için akışının durdurulduğunun kalıcı anısına Gilgal'da 12 taş diktirtmiştir.⁹⁰¹

Rabb, Yeşu'ya sünnetin yenilemesini emretmiştir. Mısır'dan çıkan tüm erkekler sünnet edilmiş olsalar da çölde geçen kırk yılın ardından sünnet gerçekleşmemiştir. Mısır'dan gelen sünnetli erkekler de ölmüşlerdi. Antlaşmayı yenilemek de Yeşu'nun vazifesi olmuştur.⁹⁰² Sünnet, Ben-i İsrail'in dinsel birliğini Şeria'nın doğusunda sağladığı için Yeşu döneminde yapılmıştır.⁹⁰³ Yeşu, başka milletten olan kadın ve erkekler ile evlenilmesini yasaklamıştır.⁹⁰⁴

⁸⁹² Yeşu, 8/30- 35; Tesniye, 27. bab.

⁸⁹³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 118.

⁸⁹⁴ Yeşu, 1/6, 7, 9.

⁸⁹⁵ Yeşu, 1/6- 7.

⁸⁹⁶ Yeşu, 1/7- 8.

⁸⁹⁷ Yeşu, 1/9.

⁸⁹⁸ MacDonald, *a.g.e.*, I/272.

⁸⁹⁹ Yeşu, 3/7; 4/23.

⁹⁰⁰ Yeşu, 4/23: "Çünkü Allah'ınız Rab, biz geçinceye kadar önümüzden kurutmuş olduğu Kızıl denize yapmış olduğu gibi, Rab Erden sularını siz geçinceye kadar önünüzden kuruttu."

⁹⁰¹ Yeşu, 4/1- 24.

⁹⁰² Yeşu, 5/2- 9.

⁹⁰³ Örs, *a.g.e.*, s. 155.

⁹⁰⁴ Behar, Nisim, *İbranilerin Öyküsü*, Zvi- Geyik Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 50.

Filistin topraklarına Yeşu zamanında yerleşilmiştir.⁹⁰⁵ Yeşu'nun Kenan topraklarını fethedip yerleşmesi Yahudi mitoloji ve litürjisinde şerefli bir olay olarak yer almıştır.⁹⁰⁶

Yeşu kitabında bazı ifadelerle bakıldığında Yeşu neredeyse ikinci Musa konumunda zikredilmiştir. Yeşu'nun Şeria Nehri'nin sularını yarması ile Rabb, Musa'yı yücelttiği gibi Yeşu'yu da İsrail halkının gözünde yüceltilmiştir. Musa gibi Yahova ile görüşmüş olması da İsrail'in gözünde Yeşu'yu yüceltmıştır.⁹⁰⁷

Yeşu ihtiyarladığında yöneticileri ve tüm halkı Şekem'de etrafına toplamıştır. Onlara, Tanrı'ya itaat ettikleri takdirde muzaffer olacaklarını, Tanrı'ya itaatsizlik edip başka milletlere karışıp onların inançlarını benimsediklerinde ise yenilgiye uğrayacaklarını bildirmiştir.⁹⁰⁸ Yeşu, halkı ve Tanrı ile bu antlaşmayı sağladıktan sonra tanık olsun diye büyük bir taş almış, onu tapınağın yanındaki fıstık ağacının altına dikmiştir. Bu tür taşlara “*tanık- taşlar*” denmiştir. Tanrı'nın taşta tecelli olduğuna inanılmıştır. Taş, Tanrı'nın varlığına işaret ve tanık olur, böylece bir anlaşma imzalanmış olur. Daha sonra bu taşlar Harran halklarının tapındığı taşlara dönüşmüştür.⁹⁰⁹

Yeşu, fethettiği toprakların sınırları içinde 110 yaşında ölmüş ve Filistin topraklarına gömülmüştür.⁹¹⁰ Yeşu'nun ölümünden sonra Musa'nın siyaseti devam ettirilmiştir. İsrail'in idarecileri halkın ileri gelenleri tarafından seçilmeğe başlanmıştır. Bazen kadınlar da bu makama gelebilmiştir.

Yeşu'dan sonra İsrailoğulları tarihinde Hâkimler dönemi başlamıştır. Hâkimler ilahi ruh tarafından desteklenmiştir.⁹¹¹ Bu ilişkileri onlara dini bir yön kazandırmıştır. Dinler tarihçileri, Hâkimler için, “*Yahova'nın üstünlüğünün temsilcileri rolünü oynamışlardır*” demişlerdir.⁹¹²

⁹⁰⁵ Yeşu, 13, 24.

⁹⁰⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi (Yahudiliğin Mimarı Ezra)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 126.

⁹⁰⁷ Yeşu, 1/5, 17; 3/7; 4/14.

⁹⁰⁸ Yeşu, 24/1- 28.

⁹⁰⁹ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 233, 234.

⁹¹⁰ Yeşu, 24/29- 33.

⁹¹¹ Hâkimler, 6/34; 11/29.

⁹¹² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 119.

Yeşu, İslam bilginlerince hazırlanan Peygamberler Tarihi kitaplarında Yuşa bin Nun ismi ile yer almıştır. İstanbul’da adı ile anılan tepede makamı mevcuttur.⁹¹³

1.b. Gidyon (Gideon)

Gidyon Tanah’ta, hem Tanrı’nın sözcüsü hem de İsrail halkının kurtarıcısı olarak geçmiştir. Yahova, meleği ile ona seslenmiştir. Tanrı’nın onunla olduğunu bildirmiştir.⁹¹⁴ İsrail halkı Midyanlılardan gördüğü zulümler neticesinde Rabbe feryat etmiştir.⁹¹⁵ İsrail halkına, Tanah’ta ismi verilmeyen bir nebi gelmiş ve Tanrı’nın nasıl Musa öncülüğünde Mısır’dan halkını çıkarıp zulümden kurtarmışsa onları da öyle Rabbin kurtaracağından bahsetmiştir.⁹¹⁶ Bilinmez nebinin bu vaadinden hemen sonra tarih sahnesine Gidyon çıkmıştır. Tanrı, Gidyon’a “*Bu kuvvetinle git ve İsrail’i Midyan’ın elinden kurtar*”⁹¹⁷ demiştir. Bu yönleri ile Gidyon, Musa’ya benzetilmiştir.⁹¹⁸ Gidyon, halkını Midyanilerden kurtardıktan sonra kırk yıl rahat içinde yaşamışlardır. Onun ölümünden sonra yeniden Baallere tapınmaya başlamışlardır.⁹¹⁹

Din bilginleri Gidyon’un hâkimliğinin karizmatik bir yapıya sahip olduğunu, vahiy ve üstün güçlere haiz bir “Yahova adamı” olduğunu söylemişlerdir.⁹²⁰

Gidyon da kendisine görev verildiğinde ilk önce tereddüt edenlerden olmuştur. Melek ise Gidyon’a ona verilen görevin önemini hatırlatmış, kabul etmesini sağlamıştır.⁹²¹ Gidyon’un nebiliğinde Rabbin Ruhu üzerine inmiş ve o şekilde icraatlarda bulunmuştur.⁹²²

Gidyon’un babası Baal’e tapan putperestlerdendir.⁹²³ Gidyon’un pek çok karısı olmuştur, yetmiş oğlu vardır. Yaşlandıktan sonra ölmüş ve onu, Aviezerliler’e ait Ofra Kenti’nde babası Yoaş’ın mezarına defnetmişlerdir.⁹²⁴

⁹¹³ Ulucan, Yusuf, *Kitab-ı Mukaddes (Tevrat-Zebur ve İnciller) Üzerine Bir Çalışma*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 29.

⁹¹⁴ Hâkimler 6/12.

⁹¹⁵ Hâkimler, 6/7.

⁹¹⁶ Hâkimler, 6/8- 10.

⁹¹⁷ Hâkimler, 6/14.

⁹¹⁸ Çıkış, 3/9- 10: “... *Ve şimdi gel ve benim kavmimi, İsrailoğullarını, Mısır’dan çıkarmak için seni Firavun’a göndereyim...*” ; Çıkış, 3/13- 14.

⁹¹⁹ Örs, a.g.e., s. 165.

⁹²⁰ Sinanoğlu, a.g.t., s.119.

⁹²¹ Hâkimler, 6/7- 16.

⁹²² Hâkimler, 6/33- 35.

⁹²³ Hâkimler, 6/25.

⁹²⁴ Hâkimler, 8/28- 32.

1.c. Samuel (Şimoel)

M. Ö. XI. yy.ın sonlarından VIII. yy.ın ortalarına kadar olan dönemdeki nebiler Samuel dönemi nebiler olarak zikredilmiştir. Bu dönemdeki nebiler; Samuel, Gad ve Natan'dır. Bu dönem nebilerin kendileri tarafından yazılan metinleri yoktur. Hâkimler dönemi gibi bu metinler de Deuteronomist* kaynaktır.⁹²⁵

Samuel bir “Tanrı adamı,”⁹²⁶ “gören,”⁹²⁷ “nebi”⁹²⁸ ve İsrail halkı üzerinde otorite sahibi “hâkim”⁹²⁹ olarak sıfatlandırılmıştır.⁹³⁰ Saul kral olmadan önce İsrail’de görev yapan son yargıç olmuştur. Samuel’in dünyaya gelişi mucizevî şekilde gerçekleşmiştir. Babasının adı Elkana’dır⁹³¹ ve asil bir aileden gelmiştir.⁹³² Annesi Hanna hiç çocuk doğurmamıştır. Şilo mabedinde eğer erkek çocuğu olursa onu hayatı boyunca rabbe adayacağına söz vermiştir. Hanna, bebeği doğunca adını “*Tanrı duyar*” (şemo El) anlamına gelen “Samuel” koymuştur; çünkü çocuk Rabb’den istenmiştir.⁹³³ Samuel sütten kesilince Şilo’daki mabede götürülmüş ve rahip Eli’ye annesi tarafından teslim edilmiştir.⁹³⁴ Samuel çocukluğunu mabette geçirmiş sürekli rahip Eli’ye yardımda bulunmuştur. Samuel, Harun’un kuzeni olan Korah’ın soyundan gelmektedir.⁹³⁵

Rabb ona bir gece Ahit Sandığı’nın yanında yatarken konuşmuş ve orada Samuel’e nebilik verilmiştir. Samuel, daha sonrada mabetle bağlantısını kesmemiştir.⁹³⁶ Mabette uzun süre yaşaması nedeni ile kültlerle hep alakası olmuştur.⁹³⁷

Samuel’e “gören” denmiştir. I. Samuel’in kitabında “*Şimdi peygamber denilene önceleri gören denilirdi*”⁹³⁸ ifadesi ile Samuel’e hem peygamber (yani nebi) hem de gören

* Tevrat’ın 5. kitabıdır. Kral Yoşiya zamanında Mabet’te bulunan bu kitap kâhinler tarafından yazılmıştır. Cilacı, Osman, *Dinler Ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 94.

⁹²⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.121

⁹²⁶ I.Samuel, 9/8.

⁹²⁷ I. Samuel, 9/9.

⁹²⁸ I. Samuel, 3/19- 21; 9/9.

⁹²⁹ I. Samuel, 8/4- 5.

⁹³⁰ Shalom, *a.g.md.*, *EJ*, XIII/1154.

⁹³¹ I. Tarihler, 6/27.

⁹³² Besalel, “Şemuel”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/676.

⁹³³ MacDonald, *a.g.e.*, s. 340.

⁹³⁴ I. Samuel, 1. bab.

⁹³⁵ Korah, Levili idi ama kâhin değildir; Çıkış, 6/18- 21; I. Tarihler, 6/22- 23, 28.

⁹³⁶ I. Samuel, 3/1- 21.

⁹³⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.121

⁹³⁸ I.Samuel, 9/6- 10.

denildiği anlaşılmaktadır. Samuel döneminde nebilik yapan gruplar olmuştur. Vecd, coşku halinde nebilik yapan bu grubun başında Samuel olmuştur.⁹³⁹

Davut, kayınbabası Saul'ün kendisini öldürmek istediğinde Samuel'in yanına sığınmıştır.⁹⁴⁰ Bunun nedeni ise Samuel ile birlikte olan nebilerin yanına yaklaşmak istediklerinde kendilerinin de Tanrı'nın Ruhü'nun etkisi altına giriyor olmasındandı. Bu şekilde Davut'a bir şey yapamamışlardır.⁹⁴¹

Nebi Samuel, Davut'un krallığından ilk önce tedirgin olmuştur. Çünkü Davut kızıldı. Bu durumun kana susamışlığın işareti olabileceğinden korkmuştur. Tanrı, Davut'un çok güzel gözleri olduğunu söyleyerek güvence vermiştir.⁹⁴² Davut'un yalnızca (milletin gözleri olarak görev yapan) Sanhedrin'in** onayını aldığında sadece öldüreceğini bildirmiştir.⁹⁴³

Samuel, hâkim nebilerin sonuncusudur. Nebiliği süresince Musa gibi politik bir lider olmuştur.⁹⁴⁴ Monarşi döneminin başlangıcında nebilik yapmıştır.⁹⁴⁵ İsrail'in teokrasiden normal krallık sistemine geçişinde istemese de rolü olmuştur.⁹⁴⁶ Halkın kendilerine kral istemesi sonucu Saul'ü İsrailoğullarına kral olarak atamıştır. Samuel halkının başka tanrılara tapmasına karşı gelmiş ve onları yeniden İsrail'in Tanrısı Yahova'ya itaate çağırmıştır. Kötülüğe devam etmeleri sonucunda yok olacaklarını ihtar etmiştir.⁹⁴⁷ Kral Saul, Samuel'i iki kez hayal kırıklığına uğratmıştır. Saul'ün nebiyi beklemeden yakmalık sunuları sunması⁹⁴⁸ ve Amelek kralını kazandıkları savaşta öldürmemesidir⁹⁴⁹.

⁹³⁹ I. Samuel, 19/20: “*Ve Saul, Davut'u almak için ulaklar gönderdi; peygamber zümresinin peygamberlik etmekte ve Samuel'in baş olarak üzerinde durmakta olduğunu görünce, Saul'un ulakları üzerine de Tanrı'nın ruhu geldi ve onlar da peygamberlik ettiler.*”

⁹⁴⁰ I. Samuel, 19/18- 23.

⁹⁴¹ MacDonald, *a.g.e.*, I/355- 356.

⁹⁴² I. Samuel, 16/12.

** Sanhedrin (Sanhedrim): Yunanca Synedrion (bir konsil) kelimesinden gelen Sanhedrin, İsa zamanında Kudüs'te bulunan en yüksek hukuk kurumunu ve Yahudi konsilini ifade eder. Gündüz, “Sanhedrin”, *a.g.e.*, s. 332; 71 üyelik Sanhedrin'in kararları bütün İsrail için bağlayıcı kararlardı. Sanhedrin'in kararlarına uymayan hâkim, ölüm cezasına çarptırılırdı. Sanhedrin meclisi miladi 425'te kaldırılmıştır. Aydın, Mehmet, “Bet Din”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 104.

⁹⁴³ Farsi, *a.g.e.*, I/182.

⁹⁴⁴ Uğur, *a.g.t.*, s.219.

⁹⁴⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.79.

⁹⁴⁶ Örs, *a.g.e.*, s. 170.

⁹⁴⁷ I.Samuel, 11/14- 15; 12/6- 25.

⁹⁴⁸ I. Samuel, 13/8- 14.

⁹⁴⁹ I. Samuel, 15/32.

Samuel'in tebliğinin en belirgin özelliği, halkı ve kralı mutlak manada Yahova'ya itaati emretmiş olmasıdır. Kral Saul'e söylediği şu sözler ile bunu açıkça ortaya koymuştur: *“Rabb, kendi sözünün dinlenmesinden hoşlandığı kadar Yakmalık sunulardan, kurbanlardan hoşlanır mı? İşte söz dinlemek kurbandan, Sözü önemsemek de koçların yağlarından daha iyidir. Çünkü başkaldırma, falcılık kadar günahtır. Ve dik başlılık, putperestlik kadar kötüdür. Sen Rabbin buyruğunu reddettiğin için, Rab da senin kral olmanı reddetti.”*⁹⁵⁰

Talmud'a göre Samuel, Musa ve Harun kadar önemlidir. Bilginler Samuel'in 52 yıllık ömründe on yıl İsrail'i tek başına, bir yılda Saul ile birlikte yönettiğini söylemişlerdir. Samuel öldüğünde ona duyulan derin saygıdan dolayı tüm İsrail halkı onun için yas tutmuştur.⁹⁵¹ Samuel'i Ramat'a gömmüşlerdir. Bu yer Kudüs'ün kuzeybatısında Samuel'in de gömülü olduğuna inanılan yerdir.⁹⁵²

Samuel'in ölümünden sonra Saul, cinci bir kadından, “En-dor'un büyücüsü”⁹⁵³ Samuel'e danışmak için ruhunu yeniden çağırmasını istemiştir.⁹⁵⁴ Cinci kadın Samuel'in yerin altından çıktığını söylerken, bazı yorumcular kadının gördüğünün Samuel'in kişiliğine bürünmüş kötü bir ruh olabileceğini söylemişlerdir. Gerçekten Tanrı'nın Samuel'in görünmesine izin verdiğini düşünen yorumcular da olmuştur. Cinci kadın, diğer ruhları gördüğünde verdiği tepkiyi vermemiş Samuel'i gördüğünde dehşete kapılmıştır.⁹⁵⁵ Metinde görülenin kesinlikle Samuel olduğu belirtilirken,⁹⁵⁶ ruh ertesi gün olacakları bildirmiş ve bu olaylar kesin bir şekilde gerçekleşmiştir.⁹⁵⁷ Bu sebeplerden dolayı görünen ruhun kesinlikle Samuel olduğu konusundaki ikinci görüş kabul edilmiştir.⁹⁵⁸

1.d. Gad

Kral Davut ve Samuel zamanında yaşamıştır.⁹⁵⁹ Bu dönemde kralın yanında peygamberlik vazifesi yapan nebiler olmuştur. Bu nebiler, kralla sürekli irtibat halinde

⁹⁵⁰ I. Samuel, 15/22- 23.

⁹⁵¹ I. Samuel, 25/1.

⁹⁵² Besalel, “Şemuel”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/677.

⁹⁵³ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/676.

⁹⁵⁴ I. Samuel, 28/7- 10.

⁹⁵⁵ I. Samuel, 28/12.

⁹⁵⁶ I. Samuel, 28/14.

⁹⁵⁷ I. Samuel, 28/18- 19, 31/1- 6.

⁹⁵⁸ MacDonald, *a.g.e.*, s. 364.

⁹⁵⁹ I. Samuel, 22. bab.

olmuş, neredeyse saray çalışanlarından sayılmışlardır. Hatta bundan dolayı “*saray peygamberleri*” olarak isimlendirilmelerine neden olmuştur.⁹⁶⁰

Gad, nebi⁹⁶¹ sıfatını taşımakla birlikte Davut’un “göreni”⁹⁶² olarak da isimlendirilmiştir. Buradaki “gören” kelimesinin yerine “peygamber” veya “hozeh/ roeh” kelimeleri ile tercüme edilmesi gerektiğini söyleyenler olmuştur. Peygamberliği ifade eden hozeh ve roeh kelimeleri yerine kullanılan “gören” pek uygun görülmemiştir.⁹⁶³ Gad, kral Davut’u birçok işinde yönlendirmiştir. Davut’a Yahuda’ya dönmesini tavsiye etmiş,⁹⁶⁴ kavmini saymasının yanlış olduğunu bildirmiş ve onu kınamıştır. Yapılan günahtan sonra Tanrı’dan gelebilecek olan üç beladan birini seçmesini istemiştir.⁹⁶⁵ Tanrı’ya sunu için mezbah inşa etmesini de bildirmiştir.⁹⁶⁶ Levililerin mabede bağlanması da Gad’ın öncülüğünde gerçekleşmiştir.⁹⁶⁷

1.e. Natan

Kral Davut zamanında yaşamış bir nebidir. Davut’un “göreni”⁹⁶⁸ olarak zikredilen bir diğer nebi de Natan’dır.⁹⁶⁹ Tanrı, Davut’a uyarılarını Natan acılığı ile bildirmiştir.

Davut’un hükümdarlığındaki üç önemli kararda rol almıştır.⁹⁷⁰ Kral Davut, mabet inşa etmek istemiştir. Yahova, Natan aracılığı ile mabedi yapmamasını istemiştir. Çünkü Natan Yahova için yapılacak bu mabedin Davut’un zürriyeti tarafından inşa edeceğini iletmiştir.⁹⁷¹

Natan, kral Davut tarafından işlenen korkunç cinayete tanık olmuştur. Kral Davut, komutanının karısı ile zina etmiş ve komutanını savaşın ön saflarına sürerek öldürülmesine neden olmuştur. Natan, kralın karşısına çıkıp güzel bir meselle günahını bildirmiş ve onu uyarmıştır.⁹⁷² Aynı dönemde başka bir toplumda birinin kralla yüzleşmesi ve onu

⁹⁶⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 124.

⁹⁶¹ I. Samuel, 22/5.

⁹⁶² II. Samuel, 5/3.

⁹⁶³ Harman, *a.g.m.*, s. 132, 157.

⁹⁶⁴ I. Samuel, 22/5.

⁹⁶⁵ II. Samuel, 24/10, 11.

⁹⁶⁶ II. Samuel, 24/18.

⁹⁶⁷ Örs, *a.g.e.*, s. 157, 158.

⁹⁶⁸ “Gören”, Hozeh anlamı ile peygamberliği kasteden bir kelimedir. Türkçe’ye bu şekilde tercüme edilmiştir. Davut’un Gören’i ile kastedilen ise şudur; Natan’ın Davut’u sürekli doğru yolda olması için uyarması, Tanrı buyruğuna uyması yolunda telkinlerde bulunmasındandır.

⁹⁶⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s.124.

⁹⁷⁰ Örs, *a.g.e.*, s. 158.

⁹⁷¹ II. Samuel, 7. bab.

⁹⁷² II. Samuel, 12. bab.

suçlaması düşünülemezdi. Ancak Natan, günahkârla yüzleşmekten başka çaresinin olmadığını biliyordu. Öyküsü gerçek bir kahramanlık öyküsü olarak kabul edilmiştir. Krala yaptığı hatayı anlatmak için ondan bir konuda fikir danışması gerektiğini söyleyerek, eşsiz bir zekâ örneği sunmuştur. Natan, suçlu ne kadar güçlü olursa olsun kötülüğe karşı susulmaması, korkulmaması gerektiğini göstermiştir. Tora der ki; mesajı daha da kuvvetli kılan Natan'ın uyarılarında başarılı olmasıdır. Kral haksız olduğunu kabul etmiş, af dilemiş ve Yehova tarafından affedilmiştir.⁹⁷³

Natan, Kral Süleyman'ın yağla meshedilerek kral ilan edilmesinde bizzat rol oynamıştır.⁹⁷⁴ Kral Süleyman zamanında da etkili bir nebi olmuştur. Natan, İsrail'i korumak adına manen ne uyumuş ne de uyuklamıştır.⁹⁷⁵ Natan'ın oğulları Azarya ve Zabud, kralın yanında üst düzeyde görev yapmışlardır.⁹⁷⁶

Natan, kralın maiyetinde ona sadık bir nebinin dışında o kral günah işlediğinde uyararı, sorumluluklarını ifa etmesi için teşvik eden gerçek bir nebidir.⁹⁷⁷

Kral Süleyman öldükten hemen sonra krallık, Kuzey (İsrail) ve Güney (Yahuda) krallıkları olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey krallığı Asurluların M.Ö. 722 yılındaki işgaline kadar, Güney krallığı da M.Ö. 586'da Kudüs'ün düşüşüne kadar sürmüştür.⁹⁷⁸

Grup halinde nebilik yapmak, bu dönemin nübüvvet özelliklerinden olmuştur. Grup nebiligi, özellikle Kuzey krallıkta ön plana çıkmıştır. Samuel, İlyas ve Elişa gibi nebiler, bazen vecd ile bazen grup ile nebilikte bulunmuşlardır.⁹⁷⁹ Samuel ve Elişa gibi mabed kültürüne yakın olan nebiler, kültle sürekli alakadar olmuşlardır.⁹⁸⁰

İsrailoğulları'nın birlikte yaşadıkları Kenanlılardan etkilendikleri bir gerçektir. Bereket tanrısı sıfatı Yehova'ya da atfedilmiştir. Kenan dini bayramları da İsrail dinine uyarlanmıştır. Gören ve vecde dayalı nübüvveti İsrailoğulları'nda da görmekteyiz diyenler

⁹⁷³ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 118.

⁹⁷⁴ I. Krallar, 1/11- 48.

⁹⁷⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/461.

⁹⁷⁶ I. Krallar, 4/5.

⁹⁷⁷ Besalel, "Natan", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/439.

⁹⁷⁸ Besalel, *Yahudi Tarihi*, ss. 19- 20, 48.

⁹⁷⁹ I. Samuel, 10/5, 9- 13; I.Krallar, 18/46; II. Krallar, 3/15.

⁹⁸⁰ I. Samuel, 9/11- 14; 13/8- 15; I. Krallar, 18. bab.

olmuşsa da bunun Tanrı'nın Ruhü'nün tesiri altında kalmış insanlarda görülebilecek normal bir davranış olarak görenlerde olmuştur.⁹⁸¹

Kuzey'in kralı Yerobeam, halkı Kudüs Mabedi'ne eğilim gösterir endişesi ile iki altın buzağı yaptırarak halkını putlara tapmaya teşvik etmiştir.⁹⁸² Bu putları halk daha çabuk benimsesin diye kendilerini Mısır'dan çıkaran tanrılar olduğunu ilan ederek haccı da bu putlara yönlendirmiştir. Tora'yı yürürlükten kaldırmış, monoteist krallığı putperestliğe dönüştürmüştür.⁹⁸³

Güneydeki Yahuda krallığı da tıpkı Kuzey krallık gibi zamanla Musa'nın getirdiği dinden ayrılıp putperestliğe yönelmiş, Tora'yı terk etmiştir. Bazı krallar Musa inancını ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. M. Ö. 841 de tahta geçen Ahazya, Tora'dan Tanrı'nın kutsal isimlerini çıkarmış yerine put isimlerini koydurtmuştur. Kral Ahaz ve Kral Menaşşe Tora okumayı yasaklayıp nüshalarını tahrip ettirmiştir.⁹⁸⁴

Bu dönemde yaşayan nebiler hakkında fazla bilgimiz olmayanları kısaca tanıtacağız, bunlar:

1.f. Şemaya (Schemai'ah)

Güney krallığında, Kral Reheboam zamanında nebilikte bulunmuştur. Şemaya, krala Yahova'nın Kuzey krallık ile savaşa girmesini istemediğini⁹⁸⁵ söyleyerek krala uyarıda bulunmuştur.⁹⁸⁶

1.g. İddo

Güney krallıkta yaşamıştır. Kral Ahiya zamanında nebilikte bulunmuştur.⁹⁸⁷

1.h. Azarya ve Odet

Güney krallıkta nebilikte bulunan İsrail nebilerindendirler.⁹⁸⁸ Kral Asa zamanında yaşamışlardır. Azarya putperestliğe karşı mücadelede bulunmuştur. Onun nebiliği eski peygamberlere benzetilmiştir. Azarya'nın koyduğu şu prensip nebilerin ahlaki düşüncelerini temellendirmiştir: *“Rabb ile birlikte olduğunuz sürece, O da sizinle birlikte*

⁹⁸¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 130.

⁹⁸² Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 261.

⁹⁸³ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 82.

⁹⁸⁴ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 83.

⁹⁸⁵ I. Krallar, 12/22- 24; II. Tarihler, 11/2.

⁹⁸⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 126

⁹⁸⁷ II. Tarihler, 13. Bab.

⁹⁸⁸ II. Tarihler, 15/8; 28/9.

olacaktır. O'nu ararsanız bulursunuz. Ama O'nu bırakırsanız, O da sizi bırakır."⁹⁸⁹ Krallığı putperestlikten arındıran Kral Asa, peygamber Azarya'dan güç almıştır. Azarya, krala "*Güçlü ol, cesaretini yitirme. Yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız*" demiştir. Azarya, Odet'in büyük oğludur. Kralı yüreklendirmesi Asa'nın krallığındaki putları temizlemesini hızlandırmıştır. Ve içtenlikle nebinin sözlerine uymuştur. Rabb'in Azarya aracılığı ile vaat ettiği gibi Asa ödüllendirilmiş ve ülkesi barış içerisinde yaşamıştır.⁹⁹⁰ Tanah'ta Odet ile ilgili iki yerde bahis geçmiştir. Odet, Azarya'nın babasıdır. Baba- oğul nebilikte bulunmuşlardır.⁹⁹¹

1.i. Ahiya (Ahi'jah)

Süleyman'dan sonra kral Yarovam zamanında Şilo'lu nebi Ahiya yaşamıştır.⁹⁹² Ahiya, elbisesini on iki parçaya yırtarak kral Yarovam'ın krallığının bölüneceği "kehanel"inde bulunmuştur.⁹⁹³ Yarovam'ın oğlu hastalanmış, kral karısını Ahiya'ya göndermiştir. Kralın karısı, Ahiya'ya giderken kılık değiştirmiştir.⁹⁹⁴ Ahiya'nın gözleri görmemektedir, Rabb kraliçenin yaklaştığını Ahiya'ya önceden bildirmiştir. Kraliçe geldiğinde Ahiya hemen onun kim olduğunu söylemiş, kendisinin kente girdiğinde oğlunun öleceğini bildirmiştir.⁹⁹⁵ Yarovam'ın ailesinin tüm üyelerinin öldürülmesi ile Ahiya'nın öngörüsü gerçekleşmiştir.⁹⁹⁶

1.i. Yehu (Jehu)

Kuzey krallıkta yaşamıştır. Kral Baaşa zamanında nebilikte bulunmuştur.⁹⁹⁷ Baaşa'ya ve ailesine Yahova'nın onlara kızdığını ve tehditte bulunduğunu bildirmiştir.⁹⁹⁸

1.j. Mikaya

İmla'nın oğludur.⁹⁹⁹ Kuzey krallığında yaşayan bir nebidir. İsrail kralı işlerinde Mikaya'ya danışmıştır. Yahuda kralı Yehoşafat Suriye'ye saldırmak için İsrail kralı Ahav'dan askeri alanda yardım istemek için gelmiştir. Ama önce peygamberlere danışmayı

⁹⁸⁹ Harman, *a.g.m.*, s. 158; II. Tarihler, 15/2.

⁹⁹⁰ II. Tarihler, 15/7- 19.

⁹⁹¹ II. Tarihler, 15/1, 8.

⁹⁹² I. Krallar, 12/15.

⁹⁹³ I. Krallar, 11/26- 40.

⁹⁹⁴ I. Krallar, 14/1- 4.

⁹⁹⁵ I. Krallar, 14/5- 13.

⁹⁹⁶ I. Krallar, 15/25- 27; 14/10, 14.

⁹⁹⁷ I. Krallar, 16/1, 7, 12.

⁹⁹⁸ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 127.

⁹⁹⁹ I. Krallar, 22/9.

teklif etmiştir. 400 peygambere danışmışlardır. Sözü edilen bu peygamberlerin, Karmel Dağı'nda İlyas'ın karşısına çıkmamış olan dört yüz Baal peygamberleri olma ihtimali vardır.¹⁰⁰⁰ Bu peygamber saldırı planını onaylamıştır. Yehoşafat bu peygamberlere güvenememiş danışabilecek başka bir peygamber olup olmadığını sormuştur. Mesajlarında Tanrı'nın sözünden ödün vermeyen ve bu yüzden de Ahav'ın nefret ettiği Mikaya çağırılmıştır. Mikaya'ya diğer peygamberlerin verdiği cevabı vermesi tavsiye edilirken Mikaya diğer peygamberlerle aynı cevabı vermiştir: “*Saldır! Kazanacaksın. Çünkü Rabb onları senin eline teslim edecektir.*” Ancak Mikaya'nın bu sözleri büyük ihtimalle alaycı bir üslupla söylenmiştir. Ses tonundaki küçümseme fark edilmiştir.¹⁰⁰¹ Ahav, bunu fark edince gerçeği söylemesini istemiştir.¹⁰⁰² Yalancı nebilerin içindeki en ateşli savunucu Sidkiya, Mikaya'nın kendileri için söylediği “*Tanrı onların ağızına aldatıcı ruh koydu*” sözlerinden sonra kalkıp Mikaya'ya tokat atmıştır. Ahav'ın ölümü ile Sidkiya'nın sahte bir peygamber olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰³ İsrail Kralı, Mikaya'ya öfkelenmiş ve onu cezaevine koydurtmuştur.¹⁰⁰⁴ Ona cezaevinde yalnızca su ve ekmek verilmiştir.¹⁰⁰⁵ Ahav'ın krallığı boyunca danıştığı vaizleri ve nebileri olmuştur. Ahlaksız biri olan Ahav kendisine uyum sağlayacak vaizler ve nebiler bulmuştur.¹⁰⁰⁶

1.k. Gezgin Nebi ve Beytelli Yaşlı Nebi

Kuzey krallığın hükümdarı Yarovam, başka tanrılar için yaptırdığı sunakta iken Yahuda'dan gezgin bir nebi gelip gelecekle ilgili bir haber vermiştir.¹⁰⁰⁷ Bu işin olacağı ile ilgili olarak da bir alamette bulunmuştur. Kral Yarovam gezgin nebiye kızıp yakalatmak için elini uzattığında eli kurumuştur. Kral pişman olup eski haline dönmek için yalvarmış, nebi de Tanrı'ya yalvarmış ve kral eski haline dönmüştür. Olaylara şahit olan çocuklar Beytelli yaşlı nebiye yaşananları anlatmıştır. Yaşlı nebi, gezgin nebiyi bulmuş ve kandırarak evine getirmiştir. Tanrı'nın sözünden çıkan gezgin nebiye Rabb kızmış ve onu aslanlara parçalatmıştır. Yaşlı nebi gezgin nebiye mezar yapmış ve onu gömmüştür. Kendi öldükten sonra da o nebinin yanına gömülmesini vasiyet etmiştir.¹⁰⁰⁸ Yıllar sonra Yoşiya

¹⁰⁰⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/438.

¹⁰⁰¹ MacDonald, *a.g.e.*, I/438.

¹⁰⁰² I. Krallar, 22/7- 12, 13- 17.

¹⁰⁰³ I. Krallar, 22/24, 25.

¹⁰⁰⁴ I. Krallar, 22/31- 36.

¹⁰⁰⁵ II. Tarihler, 18/23- 26.

¹⁰⁰⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/521.

¹⁰⁰⁷ I. Krallar, 13/1- 3; Nebinin yapmış olduğu öngörü, Davut soyundan Yoşiya adında bir kralın gelmesidir.

¹⁰⁰⁸ I. Krallar, 13/1- 32.

kral olunca putperestliği kaldırmıştır. Gezgin nebinin kehanetlerinin gerçekleştiğini idrak etmiş ve gezgin nebinin mezarını koruma altına almıştır.¹⁰⁰⁹

Irving L. Jensen şöyle demiştir: “ *Kral Yarovam, Yahudalı peygamberin ölümünde, tövbe etmediği takdirde kendi örneğini ve aynı yargıya uğrayacağını görmeliydi. Peygamber gibi, Yarovam da Tanrı tarafından yüksek bir konum için seçilmişti. Yine peygamber gibi, Yarovam da Tanrı’nın kendisinden ne istediğini biliyordu. Ama peygamber gibi kendisi de Tanrı’nın sözüne itaatsizlik etmiştir.*”¹⁰¹⁰

Bu dönemin en belirgin, dikkat çekici nebileri İlyas ve Elişa olmuştur.

1.1. İlyas (Elia-Elijah-İlya -Eliya)

İlyas, Şeria Irmağı’nın doğusundaki Gilat’ın Tişbe kentindendir. İlyas’ın öyküsü yalnızca Krallar Kitaplarında yazılmıştır. İlyas, tüylü giysiler giyen ve beline deriden kuşak takan bir adamdır.¹⁰¹¹ Ben-i İsrail’in, Tanrı’nın şeriatından kopup yavaş yavaş yanlış inançlara uymaya başladıkları bir vakitte doğmuştur. İlyas’ın soyu Harun’a dayandırılmıştır.¹⁰¹² İlyas’ın bunlar dışında geçmişi ve ailesi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Nebilik görevine nasıl çağrıldığını da bilmemekteyiz.¹⁰¹³

Politeizmi teşvik eden Kral Ahab, Ahazya ve Yoram zamanında yaşamıştır. Baal putlarına tapmamaları için halkına telkinde bulunmuş ve dinini korumak için mücadele etmiştir.¹⁰¹⁴

Kral Ahab, Baal için mezbah yaptırmıştır, İlyas bu davranıştan dolayı Yahova’nın ülkeye kıtlık vereceğini haber vermiştir. Halk, putperestliğin ülkeye ruhsal bir kuraklık getirmesine aldırmanışlar ama bunu simgeleyen fiziksel kuraklığa aldırmazlık yapamamıştır.¹⁰¹⁵ Ülkede kıtlık baş gösterince halk çok zor duruma düşmüştür. Bu durum İlyas ile Baal peygamberlerinin mücadelesine kadar ileri gitmiştir.¹⁰¹⁶

İlyas, Tanrı’nın yönlendirmesi ile Sarefat’a gitmiştir. Dul bir kadın ile karşılaşmıştır. İlyas, kadından bir parça ekmek ve su istemiştir. Kadın bu istek karşısında

¹⁰⁰⁹ II. Krallar, 23/12- 20.

¹⁰¹⁰ MacDonald, *a.g.e.*, s. 424.

¹⁰¹¹ II. Krallar, 1/ 8.

¹⁰¹² Konuşkan, Saim, *Tarihin Yahudi Boyutu*, Esra Yayınevi, tsz, s. 49.

¹⁰¹³ MacDonald, *a.g.e.*, s. 430.

¹⁰¹⁴ II. Krallar, 1/1–18.

¹⁰¹⁵ MacDonald, *a.g.e.*, I/430.

¹⁰¹⁶ I. Krallar 18. Bab.

önce duraklamıştır çünkü yalnızca kendisine ve oğluna yetecek miktarda malzemesi vardır. Burada İlyas'ın mucizesi ile karşılaşırız. İlyas kadına yine de ekmek; yapmasını söylemiştir. Bunun üzerine kadının küpünden un, çömleğinden yağ eksilmemiştir.¹⁰¹⁷ Kadının bu şekilde itaat etmesi, Tanrı'nın sözlerine uyanların ve ardınca gidenlerin hayatlarındaki ihtiyaçlarının karşılanacağını bir işareti olmuştur.¹⁰¹⁸

Bir süre sonra dul kadının oğlu ölmüş ve İlyas çocuğun üzerine kapanıp Rabbe dua etmiştir. Çocuk mucizevî bir şekilde yeniden canlanmıştır.¹⁰¹⁹

Karmel Dağı'nda Baal peygamberlerine karşı girdiği mücadelede, Tanrı'nın mucizevî yardımı ile başarı ile çıkmış, halk da asıl Tanrı'nın Yahova olduğuna dair tezahüratta bulunmuştur.¹⁰²⁰ Bunun üzerine yağmur yağmış ve halk kıtlıktan kurtulmuştur.¹⁰²¹ İlyas'ın tebliğinin yegâne mesajı Yahova'ya iman ve O'na itaat olmuştur.¹⁰²²

Kraliçe İzabel, Baal peygamberlerinin öldüğünü duyduğunda İlyas'a kızmış ve onu öldüreceğini söylemiştir. İlyas, bunu duyunca Horev'e kaçmıştır. Bu dönemde kralın şerrinden gizlenmiş, öldürtmesinden çekinmiştir.¹⁰²³ Halkına tebliği gizli gizli yapmış, inanmaları için mucizeler göstermiştir.¹⁰²⁴

Horev Dağı'ndaki bir mağarada Rabb, İlyas'a görünmüştür. Rabb ona dağın önüne çıkmasını söylemesine rağmen İlyas mağaranın girişinde durmuştur. Bu olayın üzerine Rabb çok güçlü bir rüzgâr çıkarmış, dağları yarıp kayaları parçalamıştır. Ardından deprem olmuştur. Depremden sonra ateş çıkmıştır. Ama İlyas hiçbirinden sonra dışarı çıkmamıştır. Ateşten sonra ince yumuşak bir ses duymuştur. Peygamber bu sesin Rabbin sesi olduğunu anlamıştır. Bu sestten sonra mağaradan çıkmıştır.¹⁰²⁵ Yorumcular, İlyas'ı baskı ve zorlama nasıl mağaradan çıkartamadıysa insanların da zorlama ile günahlarından döndürülemeyeceğini vurgulamışlardır. Ve böylesine bir zorlamanın yanlış olduğunu söylemişlerdir.¹⁰²⁶ İlyas, halkına Tanrı'nın nerede bulunamayacağı ve nerede bulunmayı

¹⁰¹⁷ I. Krallar, 17/8- 24.

¹⁰¹⁸ MacDonald, *a.g.e.*, I/431.

¹⁰¹⁹ I. Krallar, 17/17- 24.

¹⁰²⁰ I. Krallar 18/39.

¹⁰²¹ I. Krallar, 18/41- 46.

¹⁰²² II. Tarihler 21/12- 15.

¹⁰²³ I. Krallar, 19/1- 4.

¹⁰²⁴ I. Krallar, 17/27- 46; Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁰²⁵ I. Krallar, 19/9- 14.

¹⁰²⁶ MacDonald, *a.g.e.*, I/434.

beklediği hakkında bilgiler vermiştir. İlyas, Tanrı'yı kasırganın büyüklüğünde, şimşek ve gök gürültüsünün görkeminde, doğanın bazı ürkütücü olayların da aramış. Sonunda Tanrı'nın içimizdeki sakin, küçük seste olduğu sonucuna varmıştır.¹⁰²⁷

İlyas'ın, kendini Tanrı'nın vazgeçilmezi olarak gördüğü söylenmiş ve Rabb ona tek olmadığını anlatmak için Şam yakınlarındaki kırlara gitmesini emretmiştir. Orada üç kişiyi mesh etmekle görevlendirilmiştir. Hazael'i Aram kralı olarak mesh edecektir. Tanrı'nın sözünü dinlemeyen İsrail bu kral aracılığı ile cezalandırılmıştır. Ahav'ın evi üzerine Tanrı'nın yargısını getirecek Yehu'yu İsrail kralı olarak mesh etmiştir. Kendi yerine nebi olarak gelecek Elişa'yı mesh edecektir. Bu üç adam İsrail'deki putperestleri Tanrı'nın yasası gereği öldürmüştür.¹⁰²⁸

Kral Ahav, Navot'un bağını alabilmek için onu öldürtmüştür. Navot ve oğulları öldürüldükten sonra bağı almak için giden Ahav orada İlyas'ı görmüştür. Nebi onu hırsızlık ve cinayetle suçlamış ve başına gelecek felaketi haber vermiştir. Kendi soyundan gelen tüm hanedanının öldüreceğini, İzabel'in cesedini İsrail köpeklerinin yiyeceğini, Ahav'ın ailesinin ölenlerin cesetlerinin gömülmeyeceğini bildirmiştir.¹⁰²⁹

İlyas, toplumsal olarak da, adaletsizliğe karşı büyük mücadelelerde bulunmuştur. Toplumdaki adalet düzenini sağlamak için kral Ahab'a bile karşı tavır koyan bir nebi olarak karşımıza çıkmıştır. Bahçesini krala satmak istemeyen birini hileyle öldürüp bahçesini almaya çalışan kral Ahab'a karşı gelmiş, yaptıkları için Yahova'nın onu cezalandıracağını bildirmiştir.¹⁰³⁰

İlyas, Yahudilerin Kenan kültürünün tesiri altında kalıp dini sentezin etkisi altında kalmasından korkmuştur. Bu sentez politik ve sosyal durumu da istikrarsızlaştıracaktır. İlyas, bu sentezciliğe karşı en başta savaş açan nebilerden olmuştur.¹⁰³¹

İlyas, yeni bir nebilik anlayışı getirmiştir. Ve bu anlayışın en büyük temsilcisi olmuştur. Kralın yanlış davranışlarını eleştirmiş ve ona karşı koymuştur. İbadetle ilgili şeyleri aslına döndürmeye çalışmış ve kötü adetlerden arındırmaya çalışmıştır. İlyas, vaiz nebilerin ilki olmuştur. İlyas'ın bu hali, dinin dejenere olmasından değil; nebilğin olması

¹⁰²⁷ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 119.

¹⁰²⁸ I. Krallar, 19/15- 18.

¹⁰²⁹ I. Krallar, 21/1- 29.

¹⁰³⁰ I. Krallar 21/1- 27.

¹⁰³¹ Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2000, s. 94.

gereken halinden kaynaklanmıştır. Yeni reformlar ortaya koydukça İlyas'ın üslubu daha çok sertleşmiştir.¹⁰³²

İlyas, kral Ahazy'a'nın ölümüyle ilgili öngöründe bulunmuştur. Tanrı ve İlyas, Ahazy'a'nın geleceği ile ilgili soruyu putperest bir tanrıya danışmasından memnun kalmamış İlyas, Baalzevuv'a danışacakları için onları sert bir dille uyarmıştır.¹⁰³³

İlyas'ın görevini tamamlama ve Elişa'ya yerini verme vakti gelmiştir. Ama bundan önce Eriha, Beytel ve Şeria Irmağını ziyaret etmiştir. Bu ziyaret için Elişa da İlyas ile birlikte gelmeyi istemiştir. En son Şeria Irmağı'na geldiklerinde kendilerini elli nebi geriden izlemiştir. İlyas cübbesi ile suya vurmuş ve su ikiye ayrılmıştır. Kuru topraktan karşıya geçmişlerdir. İlyas, Elişa'yı yüreklendirmek için kendisinden bir istekte bulunmasını söylemiştir. Elişa'da ruhundan iki pay miras almak istediğini belirtmiştir.¹⁰³⁴ İki pay miras, ilk doğan oğlun hakkıdır. Bu da Elişa'nın İlyas'ın hizmetini almak istediğini göstermiştir. George Williams, Elişa'nın İlyas'tan daha çok mucizesinin olmasını bu isteğin yerine getirilmesi ile ilgili olduğunu söylemiştir.¹⁰³⁵ İlyas ve Elişa ile Kuzey krallığında nebilik itibarını oluşturulmuş ve yaygınlaştırılmıştır.¹⁰³⁶

İlyas, geleneğe göre ölmeyen nebidir. Gökten alevli bir araba inerek onu alıp göklere götürmüştür.¹⁰³⁷ Elişa, İlyas'ın ardından şu şekilde haykırmıştır: “*Baba, baba, İsrail'in arabası ve atlıları!*” İlahi misyonlar için birçok kez dünyaya geri gönderilmiştir. Ve yine Yahudi geleneğine göre, her sünnet törenini ve her Pesah (Hamursuz Bayramı) sofrasını ziyaret etmektedir.¹⁰³⁸ İsmi, Aftara okunduktan sonraki kısımlarda geçmektedir.¹⁰³⁹ Sünnet olma töreninde kirvenin (sandek) oturmuş olduğu sandalyeye “İlyas'ın sandalyesi” (kise şel-Eliyahu) denmiştir. Yahudilerce bu isimlendirmenin sebebi ise her Yahudi bebeğin beklenen Mesih olabileceği ihtimalinin ve ümidinin doğrultusunda, yeni doğan bebeğin İlyas'ın sandalyesinde karşılanması geleneğine dayandırılmıştır.¹⁰⁴⁰

¹⁰³² Hirsch- vd, *a.g.md.*, JE, CD Edition.

¹⁰³³ II. Krallar, 1/9- 18.

¹⁰³⁴ II. Krallar, 2/7- 9.

¹⁰³⁵ MacDonald, *a.g.e.*, I/446.

¹⁰³⁶ Bucaille, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁰³⁷ II. Krallar, 2/11.

¹⁰³⁸ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 119

¹⁰³⁹ “...Sen, Tanrımız; Mübareksin. Bizi Kulun Peygamber Eliya ve Meshedilmişin Davut'un hanedanı ile sevindir ey Tanrımız” Farsi, *a.g.e.*, I/444.

¹⁰⁴⁰ Gürkan, *a.g.e.*, s. 136.

Ezra, Tora'yı yeniden oluştururken, orijinal metinden olup olmadığından emin olamadığı bazı kelimelerin üzerine noktalar koymuştur. Bu noktaları nebi İlyas'a soracaktır. İlyas'ın bu noktalar ile ilgili verdiği bilgi sonucunda onları düzeltecek veya metinden çıkartacaktır. Maalesef Ezra, İlyas'la hiç karşılaşmamıştır.¹⁰⁴¹

İlyas, Yahudiler için en zor anlardan kurtuluş, barış ve yardım getiren meleğe dönüşmüştür. Böylece bütün nesiller boyunca İsrail halkının gözünde kutsal kalmıştır.¹⁰⁴²

1.m. Elişa (Elisa-Elisha Eliyasa)

Elişa, İlyas'ın Karmel Dağı'ndaki mucizelerini seyreden gençler arasındadır. Onunla karşılaştıktan sonra yanından bir daha ayrılmamıştır.¹⁰⁴³ İlyas, Elişa'yı Beytşean yakınlarındaki Şeria Ovası'nda bulunan Avel-Mehola'da bulmuştur. Elişa o esnada tarlada saban sürüyordur. Elişa'nın on iki çift öküzü olduğu düşünülürse Elişa'nın fakir biri olmadığı anlaşılmaktadır. Elişa, İlyas ile birlikte gitmeden önce ailesi ile vedalaşmıştır.¹⁰⁴⁴

İlyas, Elişa'ya kendisinden sonra nebi olacağını belirtmek için cübbesini üzerine atmıştır. İlyas'ın göğe çekilmesinden sonra onun görevini üstlenmiştir.¹⁰⁴⁵ İlyas'ın göğe çekilmesini gözleri ile gören Elişa olaydan sonra kıyafetlerini parçalamıştır. Elişa, Şeria Irmağından geri dönerken İlyas'ın cübbesini suya vurarak geçmiştir.¹⁰⁴⁶ Elişa'nın nebi olarak atanması Tanrı Yahova'nın isteği üzerine olmuştur.¹⁰⁴⁷ Elişa'nın kuru ırmaktan geçtiğini gören elli nebi, İlyas'ın görevinin ona verildiğini anlamışlar ve onu lider olarak kabullenmişlerdir.¹⁰⁴⁸

İlyas'ın diğer öğrencileri de kendisine biat etmiştir.¹⁰⁴⁹ Nebi gruplarının “babası” olmuş, etrafındaki nebiler de onun oğulları olarak takdim edilmiştir.¹⁰⁵⁰ İsrail krallarından Yehoram, Yehu, Yehoahaz ve Yoaş'ın hüküm sürdüğü dönemlerde nebilikte bulunmuştur.

¹⁰⁴¹ Kurt, *a.g.e.*, s. 200.

¹⁰⁴² Behar, *a.g.e.*, s. 116- 117.

¹⁰⁴³ I. Krallar, 19/21.

¹⁰⁴⁴ I. Krallar, 19/20, 21.

¹⁰⁴⁵ I. Krallar, 19/19.

¹⁰⁴⁶ II. Krallar, 2/12b- 14.

¹⁰⁴⁷ I Krallar, 19/15- 16.

¹⁰⁴⁸ II. Krallar, 2/15- 18.

¹⁰⁴⁹ II. Krallar, 2/15.

¹⁰⁵⁰ II. Krallar 6/21; 13/14; 2/15; 9/1; Kutsal Kitap'ta bu gruplara “beni hannevi'im” (peygamberlerin oğulları) denilmektedir; Bkz. II. Krallar 2/3, 5, 7, 16; 4/1, 38; 6/1, 3; 9/2- 4; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 128.

Öğrencileri ile Ürdün'den Yeriha'ya, Bethel'e ve oradan Karmel Dağı'na, Samarya'ya dönmüştür.¹⁰⁵¹

Yakın çevresindeki topluluklarla, Şam'a seyahatler yapmıştır. İsrail'i gerçek Tanrı'ya döndürmek için birtakım mucizeler göstermiştir. Suyu içilmeyecek kuyuyu tatlandırmıştır. Şunemli zengin ve kısır bir kadına bir oğul doğuracağını müjdelemiş,¹⁰⁵² aynı kadının ölen oğlunu dua ve üzerine kapanarak yeniden canlandırmıştır.¹⁰⁵³ Gilgal'da Elişa'nın uşağı nebilere için yemek yaparken yanlışlıkla zehirli otlardan da çorbanın içine koymuş, Elişa, kazanın içine biraz un atarak çorbayı zehirden arındırmıştır.¹⁰⁵⁴ Bazı kehanetlerde bulunarak da mucizelerde bulunmuştur.¹⁰⁵⁵ Eriha'da kendisi ile dalga geçen, kel kafalı diye hakaret eden çocukları Rabb adı ile lanetlemiş. Kırk iki çocuk iki ayı tarafından parçalanmıştır.¹⁰⁵⁶ Çünkü Tanrı'nın nebiine yapılan hakaret Tanrı'ya yapılmış sayılmaktadır. Cüzamlı kral Naaman'ı da iyileştirmiştir.¹⁰⁵⁷

Nebi topluluğundan birinin (Ovadya) yoksul dul karısı borçları sebebi ile zor duruma düşmüştür. Elişa, zeytinyağı mucizesini göstererek dul kadının borçlarını ödemesini sağlamıştır.¹⁰⁵⁸

Yüz kişiyi yirmi ekmek ve taze buğday başağı ile doyurmuştur.¹⁰⁵⁹ Bu tür mucizeler, Tanrı'nın bize cömert olmamızı ve bencillikte bulunmamamızı tavsiye etmesi olarak yorumlanmıştır. Sahip olduklarımızı başka insanlarla paylaşmalı ve sonucunu Tanrı'ya bırakmalıyız. Tanrı herkesin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar büyük ve güçlüdür. Bu şekilde bereketlenerek artmıştır.¹⁰⁶⁰ Elişa, İbrahim peygamber gibi kendi neslinde Yahudiliğin asaletini simgelemiştir. İsrail krallığında şefkat unutulmuştur. Elişa, İbrahim gibi, diğer insanlara şefkatle davranmış; Tanah, anlatılan bu örnekler ile onu tanıtmıştır. Elişa, halkını dinlemek, anlamak ve halkına yardım etmek için uğraşmıştır.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵¹ I. Krallar, 2/19- 25.

¹⁰⁵² II. Krallar, 4/8- 17.

¹⁰⁵³ II. Krallar, 4/18- 37.

¹⁰⁵⁴ II. Krallar, 4/38- 41.

¹⁰⁵⁵ II. Krallar, 3/10- 27; 8/7- 15.

¹⁰⁵⁶ II. Krallar, 2/23- 24.

¹⁰⁵⁷ II. Krallar, 5/1- 19. Ayrıca mucizeler için bkz: Su üstüne çıkan balta demiri: 6/1- 7; düşman kampında olan biteni İsrail kralına bildirmesi: 6/8- 23. Aram kralı Samiriye'yi kuşattığında çekilen kıtlığın son bulacağını söylemesi: 6/24- 7/20;

¹⁰⁵⁸ II. Krallar, 4/1- 7.

¹⁰⁵⁹ II. Krallar, 4/42- 44.

¹⁰⁶⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/450.

¹⁰⁶¹ Farsi, *a.g.e.*, I/455.

Baal'e karşı Tanrı'nın varlığını ve birliğini savunmuş, tebliğde bulunmuştur. Tanrı'nın hâkimiyetini sosyal, politik ve dini sahalarda temsil etmiştir.¹⁰⁶² Kendi komutanlarından olan Yehu'yu (M.Ö. 845–817) kral olarak takdis etmiş Baal taraftarlarını bertaraf etmeğe gayret göstermiştir.¹⁰⁶³

Elişa, ölüm döşeğinde yatarken Kral Yoaş onu ziyarete gelmiştir. Ağlayarak ona “*Baba, baba, İsrail'in arabası ve atlıları!*” diye hitap etmiştir.¹⁰⁶⁴ Kralın bu sözlerden kastı, İsrail halkının gerçek ve en iyi savunucularından olmasındandır.¹⁰⁶⁵ Aynı sözleri Elişa, İlyas göğe çekilirken söylemiştir. Elişa, kral Yoaş zamanında vefat etmiştir.¹⁰⁶⁶

Kutsal Yazılarda, Elişa'nın nebiliğinin son kırk beş yılı hakkında bilgi verilmemiştir. Son nebiliğini ölmek üzereyken yapmıştır ve bu son mucize ölümünden uzun bir süre sonra gerçekleşmiştir.¹⁰⁶⁷

O dönemde ismi geçmeyen nebilerden biri, kendisi gibi nebi olan birine Tanrı'nın sözü karşılığında kendisine vurmasına emretmiştir. Ama o nebiliği vurmuyarak Rabbin sözüne itaatsizlik etmiştir. Bu yüzden aslan tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁶⁸ Nebi bundan sonra başka bir adama gitmiş ve adam tanrının sözünü dinleyerek onu vurup yaralamıştır. Nebi kılığını değiştirmiş ve kral Ahav'ı beklemiştir. Kral Ahav'a bir soru sormuştur. Cevabı kral Ahav'ı da ilgilendiriyordur. Ahav'ın elinde tutsak olan Suriye kralı Ben-Hadat'ı öldürmesini Rabb istemiş. Ama Ahav, Rabbin sözünü dinlememiştir. Anlattığı meselle yaptığıının yanlış olduğunu krala bildirmiştir. Kral, nebinin sözünü dinlememiş gazapla sarayına dönmüştür.¹⁰⁶⁹

Tanrı'nın vurmasını istediğinde, kendisinin ve Tanrı'nın dostuna vurmadığı için Tanrı, aslan tarafından nebisini parçalamıştır. Tanrı, sözünü dinlemeyen nebisini bu şekilde cezalandırmışsa Tanrı'nın sevmediği kişiyi öldürmesini emrettiği kralı öldürmeyerek Tanrı'nın sözünü dinlemeyen Ahav'ın başına gelecekler daha acı bir ceza olmalıydı.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 80.

¹⁰⁶³ II. Krallar, 9/1- 10.11

¹⁰⁶⁴ II. Krallar, 13/14- 19.

¹⁰⁶⁵ MacDonald, *a.g.e.*, I/462.

¹⁰⁶⁶ II. Krallar, 13/20.

¹⁰⁶⁷ II. Krallar, 13/22, 25; 17/21.

¹⁰⁶⁸ I. Krallar, 20/35, 36.

¹⁰⁶⁹ I. Krallar, 20/37- 43.

¹⁰⁷⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/436.

2) Son Nebiler (Nebiim Ahoronim)

İsrail’de M.Ö. VIII. yy.ın ortalarından V. yy.ın ortalarına kadar olan dönemde yaşamışlardır. “Son nebiler”, “*kanonik nebiler*” olarak da isimlendirilmiştir. Tanah’ta kitapları olduğu için “*yazar nebiler*” de denmiştir.¹⁰⁷¹ Bu yazıların gerçek yazarlarının nebilerin kendilerinin değil de öğrencilerinin yazdığı söylemiştir. Yahudi geleneğinde bu yazıların isimleri geçen nebilere ait olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁷² Nebilerin muhtelif eserlerine de birçok yabancı unsurlar sirayet etmiş, muhtelif kişilere ait sözler birbirlerine karışmıştır.¹⁰⁷³ Bu grupta Yeremya ve Hezekiel başlıca nebiler olarak isimlendirilmiştir. Yahudi toplumunun dini liderleri Hezekiel ve İkinci Yeşaya sürgünde yaşamıştır. Daniel ve arkadaşları Babil okullarında saray mensupları olarak eğitim görmüşlerdir. Hagay ve Zekeriya ise sürgün döneminde dünyaya gelen nebilerden olmuştur.¹⁰⁷⁴

Tanah uzmanı R. H. Charles klasik nebiler dönemini yorumlarken şunları belirtmiştir: “*Tanrı ile İsrail halkı arasındaki ilişki bu dönemde daha etik olmuştur. Gelişmiş bir din evrensel ve bireysel unsurlar içermelidir, bunu da klasik dönem nebileri temsil etmiştir. Milli Tanrı anlayışından daha evrensel nitelik taşıyan “benden başka Tanrı yoktur” anlayışına klasik dönem nebilerinin mesajı taşımıştır.*”¹⁰⁷⁵ Bunun sebebi ise Ben-i İsrail’in Babil tanrılarına tapınma isteğinden kaynaklanmıştır. Nebiler, Yehova’nın sadece İsrailileri değil bütün insanlığı yarattığını ve dünyanın tanrısı olduğu fikrini işlemeye başlamışlardır. Sürgünde olmalarının Yehova’nın güçsüz bir tanrı olmasından kaynaklanmadığını, sürgünde bile O’nun iradesinin devam ettiğini vurgulamışlardır.¹⁰⁷⁶

Bu dönemde yaşayan nebiler, putperestlere karşı mücadele etmiş ve dini telkinlerde bulunmuşlardır. Esaret döneminde halkın ve dinin yok olmaması için nebiler yeniden çalışmaya başlamıştır. Bunların başında Mezopotamya’da Yunus ve Danyal nebilerin uyarıları meşhurdur. Dine sızan yabancı unsurlardan yanlış inançlardan korumak için tebliğ ve irşatlarını sürdürmüşlerdir.¹⁰⁷⁷

Özellikle sürgün döneminde nebilerin fonksiyonları çok önemli rol oynamıştır. Yahudiler için sürgün daha önce yaşamış oldukları hiçbir kriz dönemine benzememiştir.

¹⁰⁷¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 130.

¹⁰⁷² Harman, *a.g.m.*, s. 159.

¹⁰⁷³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹⁰⁷⁴ Kurt, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰⁷⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁰⁷⁶ Kurt, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁰⁷⁷ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 265.

Kudüs'ün ve Mabet'in yıkılması, Davut krallığının sona ermesi Yahudi halkı için dinsel ve kültürel sarsıntı meydana getirmiştir. Bazı Yahudi yazarlar sürgünü ölümden bile beter bir ceza olarak yorumlamışlardır. Bu yeni durumda nebileri çok zorlu bir dönem beklemiştir. Yehova, güçsüz bir tanrı olarak görülmüş ona itaat terk edilmiştir. Yehova yerine daha güçlü gördükleri Babil tanrısına tapınmaya başlamışlardır. Bazı Yahudiler ise ne Yehova'ya ne de Babil tanrılarına tapınmış, Kenan tanrılarına tapınmaya geri dönmüşlerdir.¹⁰⁷⁸ Babil din anlayışı kabul edilmiş ve Yahudilikte Kenani unsurlar ortaya çıkıp kuvvetlenmiştir.¹⁰⁷⁹ Böylece nebiler, dini yozlaşma ile mücadele de bulunmuşlardır. Bazen Yehova'nın tek tanrı olduğu üzerinde durulmuş, bazen ise Ben-i İsrail Babil tanrılarına bağlanmasın diye Babil tanrılarını alaya alınmıştır. İkinci Yeşaya, yabancı dinlere karşı gelmiş Yehova'nın birliği ve mükemmelliğine sürekli vurgu yapmıştır. Babil tanrıları ile dalga geçmiştir.¹⁰⁸⁰ Yeşaya ise, oyma putlardan ve onların işe yaramazlıklarından bahsetmiştir.¹⁰⁸¹ Hezekiel de, Yehova dışındaki tanrıların odun ve taştan ibaret olduğunu söyleyerek onları aşağılamıştır.¹⁰⁸² Nebiler, sürgünde ahite, Şabat kurallarına ve sünnete riayet edilirse mabedin yeniden inşası sözünü vermişler,¹⁰⁸³ halkı bu konuda yüreklendirmişlerdir. Nebilerin yolunu takip edenler bu kurallara riayet etmişlerdir. Yehova'nın affına uğramak ve anayurda yeniden dönebilmek için ağıtlar yakmışlar,¹⁰⁸⁴ oruçlar tutmuşlardır.¹⁰⁸⁵ Bu dönemde monoteizm ile politeizm arasındaki ayrışma keskinleşmiştir.¹⁰⁸⁶

Nebiler, sürgüne gitmeyip Yahuda'da kalan İsrailileri eleştirmişlerdir. Tanah, neredeyse sürgüne gitmeyenler üzerinde hiç durmamıştır. Çünkü Tanrı'nın sürgüne gitmeyenleri reddettiğini; o yüzden ne sürgün döneminde ne de sürgün sonrası dönemde tarihsel bir önemleri olmadığı belirtilmiştir. Yeremya, sürgüne gitmeyenleri “dallım” yani “Rabbin yolunu ve Tanrı'nın şeriatını bilmeyenler” diye nitelendirmiş;¹⁰⁸⁷ sürgündekileri iyi incirlere benzetirken, sürgüne gitmeyenleri de kötü incirlere benzetmiştir. Sürgündekiler, yeniden kutsal toprakları imar edecekken, sürgüne gitmeyenler ise daha

¹⁰⁷⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰⁷⁹ Kurt, *a.g.e.*, ss. 49- 51.

¹⁰⁸⁰ Yeşaya, 46/1 vd.

¹⁰⁸¹ Yeşaya, 44/9 vd.

¹⁰⁸² Hezekiel, 20/32.

¹⁰⁸³ Yeşaya, 65. bab.

¹⁰⁸⁴ Mezmurlar, 137. bab; Yeremya'nın Mersiyeleri, 3/39 vd.; 5/19- 21.

¹⁰⁸⁵ Zekarya, 7/1; 8/18- 19.

¹⁰⁸⁶ Kurt, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁰⁸⁷ Yeremya, 5/1- 4.

fazla yıkım ve sefalet yaşayacaklardır.¹⁰⁸⁸ Yeremya, Ben-i İsrail'in geleceğini kalanların değil sürgüne gidenlerin kuracağını belirtmiştir. Sürgündekilerin Yahudi inanç ve geleneklerini devam ettirilmesinin etkeni ise Ben-i İsrail nebileri ve dini liderlerin çalışmaları olmuştur.¹⁰⁸⁹

Tüm İsrailli nebilerin ana tecrübesi vecd halidir diyen teologlar; vecd halinin sadece klasik dönem öncesi özelliklerinden olmadığını belirtmişlerdir.¹⁰⁹⁰ Klasik nebilerde de vecdin bulunduğu Kutsal Kitap'ın bazı bölümlerine dayandırılmıştır.¹⁰⁹¹

Yahudi mistisizmin kökeni de nebilerine dayanır. Mabetteki Yeşaya vizyonuna, Hezekiel'deki mucizevî araba tasvirlerine göre, kâinatın ve ulûhiyetin tabiatı üzerine doktrinler ortaya konulur. Hezekiel'in "*kudret arabası-merkaba*" vizyonu, M. S. V. ve VI. yy mistisizminde "*Tanrı'nın tahtını istiğrak ve vecd halinde görme, duyma*" düşüncesini filizlendirmiştir.¹⁰⁹²

Samuel ve İlya kütle yakından ilişkilendirilen nebilerden olmuştur.¹⁰⁹³ Yeremya ve Hezekiel'in de rahip ailelerden geldiği iddia edilmiştir. Hoşea'nın dönemine kadar Kuzey krallıkta Yahova boğa şeklinde tasvir edilmiş ve Amos'un da bu duruma sessiz kaldığı iddia edilmiştir. Ne ilk dönem nebileri için kültün içinde ne de sonraki dönem nebileri için kütle hiçbir alakaları olmadığı söylenebilir. Amos¹⁰⁹⁴ ve Yeremya¹⁰⁹⁵ kütle ilgili durumlarla mücadele etmiştir.¹⁰⁹⁶ Yahudi tarihinde aynı zaman ve bölgede ikinci grup nebilerinden birçoğu görev yapmıştır.

Yehova ve Ben-i İsrail arasındaki ahit; Yeşaya, Yeremya ve Hezekiel nebiler ile devam etmiştir. Yenilenen ahdin içeriği İsrail halkının yeni bir kalp ve ruha bürünmesi konusunu oluşturmuştur.¹⁰⁹⁷

Tanah'ta nebiler için ifade edilen "nebi" kelimesi hem ilk dönem hem de klasik nebiler için de kullanılmıştır.¹⁰⁹⁸ İlk dönemde kullanılan "gören" kelimesi¹⁰⁹⁹ son nebiler¹¹⁰⁰ için de nitelendirilmiştir.¹¹⁰¹

¹⁰⁸⁸ Yeremya, 24/1- 10.

¹⁰⁸⁹ Kurt, *a.g.e.*, ss. 54- 55, 57.

¹⁰⁹⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 134

¹⁰⁹¹ Hezekiel, 8/1, 3; Hoşea, 9/7; Yeremya, 29/26.

¹⁰⁹² Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 283, 284.

¹⁰⁹³ I. Samuel, 3. bab; 9/11- 14; 13/8- 15; I.Krallar, 18.

¹⁰⁹⁴ Amos, 7/10.

¹⁰⁹⁵ Yeremya, 20. bab; 29/25.

¹⁰⁹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 136.

¹⁰⁹⁷ Gürkan, *a.g.e.*, s. 90.

Nebilik müessesesi içinde dönem dönem bazı farklılıklar gösterilmiş olması gayet normaldir. Bu durum dönemin ihtiyacına binaen gelişmiştir. Fakat her dönemde İsraili geleneği korunmuştur.

2.a. Yeşaya (Yeşeyahu- İşaya)

M. Ö. VIII yy.da (M.Ö. 740- M.Ö. 687) Yahuda krallığında Kudüs'te yaşamıştır. Babasının adı Amots'tur.¹¹⁰² Babası Yahuda kralı Amasya'nın kardeşidir. Amcası da kral olduğu için kralları çok iyi tanımış, yaşam şekillerini öğrenmiştir. Güzel ve iyi konuşması ile tanınmıştır.¹¹⁰³ Bet- Amikdaş'ta yaptığı etkinliklerden dolayı kâhin olduğu da sanılmıştır.¹¹⁰⁴ Uzziya, Yotam, Hizkiya kralları ile aynı dönemde yaşamıştır. Yeşaya, krallara danışmanlık yapan, olaylara yön veren siyasi tarihin bir siması olmuştur. Yükselme dönemi nebisidir.¹¹⁰⁵ Yoksulların ve kimsesizlerin yanında yer almıştır. M. Ö. 742'de Mabette gördüğü bir rüya ile nebilik görevine çağırılmıştır.¹¹⁰⁶ Yeşaya, '*Tanrı'nın sözcüsü*', '*İsrailoğullarının mahvedicisi*'¹¹⁰⁷ sıfatları ile vasıflandırılmıştır.¹¹⁰⁸

Yeşaya'ya mabetten alınan kor maşa ile dudaklarına dokunulacağını böylece fesadın kaldırılıp suçunun bağışlanacağı ifade edilmiştir.¹¹⁰⁹ Bu işlemin Tanrı sözü taşıyacak olan nebinin görevi için temizlenmesi bir çeşit hazırlanma anlamına geldiği söylenmiştir.¹¹¹⁰ Bu işin de ateşle gerçekleşmesi ilginç bir ayrıntıdır. Rabbe sunulan sunakları Yehova, ateş ile temizliyor ve kabul ediyordu. Nebinin "*dudakları kirli halkın arasında dudakları kirli bir adamım*"¹¹¹¹ demesiyle Rabb onu manen temizlemiştir.

Şekli ibadetten çok kalp temizliği ve hayırlı işlere, topluma hizmete ağırlık vermiştir. Ahlaki değerlere sarılmayı tavsiye etmiştir. Asurluların saldırılarını ve galibiyetini Tanrı'nın İsrail halkını cezalandırması olarak yorumlamıştır. Yahudilerin putperestlere karışmamalarını, Tanrı'nın birliğine uymalarını tavsiye etmiş ve

¹⁰⁹⁸ Yeremya, 1/5; Hezekiel, 2/5.

¹⁰⁹⁹ II. Samuel, 24/11.

¹¹⁰⁰ Yeşaya, 30/10.

¹¹⁰¹ Shalom, *a.g.md.*, EJ, XIII/1154.

¹¹⁰² II. Krallar, 19/20.

¹¹⁰³ Behar, *a.g.e.*, s. 137.

¹¹⁰⁴ Besalel, "İşaya", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/267.

¹¹⁰⁵ Bucaille, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁰⁶ Yeşaya, 6/1- 10.

¹¹⁰⁷ Yeşaya, 6/8, 13.

¹¹⁰⁸ Vanlıoğlu, Ahmet, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitab'a Vahyolunan İman Esasları", M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 46.

¹¹⁰⁹ Yeşaya, 6/6- 7.

¹¹¹⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 45.

¹¹¹¹ Yeşaya, 6/5.

uyarmıştır.¹¹¹² Tebliğinde Tanrı'nın halkından yapmasını istediği işler ile men ettiği günahlardan (adalet ve dürüstlük isteği,¹¹¹³ günah işlemenin Yahova'ya isyan olması,¹¹¹⁴ putperestlik,¹¹¹⁵ rüşvet,¹¹¹⁶ savunmasız ve fakir insanların ezilmesi¹¹¹⁷ gibi) bahsetmiştir. Yahova halkını sevmesi sebebiyle onları tövbe ve imana çağırmıştır. Bu çağrıya uyanların kurtulanlardan olacağını belirtmiştir.¹¹¹⁸ Aksi takdirde O'nun gazabı ile sonuçlanacağını bildirmiştir.¹¹¹⁹ Yeşaya, kitabında ahlaki açıdan uyulması gereken dokuz davranıştan¹¹²⁰ bahsetmiştir, Yahudilikte tövbe anlayışı bu dokuz davranış temel alınarak şekillenmiştir.¹¹²¹ Yeşaya, çok sert konuşmaları ile meşhur olmuş İbrani nebilerindendir.¹¹²²

Yahuda kralı Hizkiya, nebi Yeşaya'ya halkı için dua etmesini istemiştir. Yeşaya, Asur kralından korkmamasını ve onun öldürüleceği ile ilgili öngörüsünü bildirmiştir.¹¹²³ Kral Hizkiya hastalanmış ve Yeşaya ona işlerini düzene sokmasını çünkü öleceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hizkiya Rabb'e on beş yıl daha yaşamak için yalvarmıştır.¹¹²⁴ Tahtına geçecek bir oğlu olmadığı için Rabb'den böyle bir istekte bulunduğu söylenmiştir.¹¹²⁵ Kral Hizkiya Babil'den gelen haberciye gururlanarak tüm hazinelerini göstermiştir. Nebi Yeşaya bu olaydan sonra Hizkiya'yı azarlamıştır ve Yahuda'nın Babil tarafından alınacağını ve oğullarından bazılarının esir düşeceğini bildirmiştir.¹¹²⁶ Yeşaya'nın nebilığının Asur krallığına karşı söylenen alaylı bir ezgi olduğu söylenmiştir.¹¹²⁷

Yeşaya'nın nebilik dönemi Sanherib'in üçüncü oğlu Esarhaddon'un tahta geçmesinin ardından sonlanmıştır.¹¹²⁸ Hizkiya'nın oğlu Manaşe'nin kral olunca Rabb

¹¹¹² Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 264; Yeşaya Kitabı.

¹¹¹³ Yeşaya, 1/4; 5/16, 19, 24; 6/3; 10/17, 20; 17/7; 29/19, 23; 41/14; 43/1, 5; 57/15.

¹¹¹⁴ Yeşaya, 1/2- 3; 40/2; 66/15- 16.

¹¹¹⁵ Yeşaya, 2/8.

¹¹¹⁶ Yeşaya, 1/23.

¹¹¹⁷ Yeşaya, 3/13- 15; 10/2.

¹¹¹⁸ Yeşaya, 8/18; 10/20- 23; 11/11- 16.

¹¹¹⁹ Yeşaya, 1/25- 27; 5/26- 30; 7/18- 25.

¹¹²⁰ "1. Yıkanın; 2. Temizlenin; 3. Gözümün önünden işlerinizin kötülüğünü atın; 4. Kötülük yapmaktan vazgeçin; 5. İyilik yapmayı öğrenin; 6. Adaleti arayın; 7. Ezilmiş olana doğruluk edin; 8. Öksüzün hakkını koruyun; 9. Dul kadının davasına bakın." Yeşaya, 1/16- 17.

¹¹²¹ Katar, *a.g.e.*, s. 18.

¹¹²² Çelebi, *a.g.e.*, s. 148.

¹¹²³ II. Krallar, 19/1- 7.

¹¹²⁴ II. Krallar, 20/1- 7.

¹¹²⁵ MacDonald, *a.g.e.*, I/471.

¹¹²⁶ II. Krallar, 20/12- 18.

¹¹²⁷ MacDonald, *a.g.e.*, I/470.

¹¹²⁸ II. Krallar, 19/35- 37.

Yahova'nın hoşuna gitmeyecek bütün işleri yapmıştır. Bir kaynağa göre Manaşşe, Yeşaya'yı testere ile ikiye biçtiği söylenmiştir.¹¹²⁹

Yeşaya'nın tebliğinde eskatolojik öğelerin yanına Davut'un soyundan birinin onun tahtına geçip Tanrı'nın hükümlerine göre krallıkta bulunacağına dair mesihi ima eden haberler vermiştir.¹¹³⁰

Yeşaya da Yunus gibi Tanrı'nın ihsanının İsrail milletinin dışında bütün milletleri kapsadığını ve bu inayetten faydalanacağını anlatmıştır.¹¹³¹ Yeşaya, “*Tanrı, yorgunlara kuvvet, çaresizlere bolca dayanma gücü verir*” sözü ile Yahudi olsun olmasın Tanrı'ya güvenen herkesin kendilerinde kuvvet bulup sonunda mutlaka başarıya kavuşacaklarını, akıllıca olan tek yolun Tanrı'ya hizmet ve itaat olduğu gerçeğini anlaşılmasını sağlamıştır.¹¹³² Halen bile sinagoglarda yedi hafta boyunca Tişe Beav orucunu* izleyen günlerde Yeşaya kitabından bölümler okunmaktadır.¹¹³³

2.b. Devteroişa

Hezekiel'den birkaç sene sonra ortaya çıkmıştır. Sürgünde, milletini teselli eden ismi bilinmeyen büyük bir nebidir. Sözlerinin Yeşaya'nın kitabına ilave edilmesi sebebi ile “*Devteroşaya –Deutero*” yani “*İkinci Yeşaya*” (Trito-İşaya) denmiştir. Adı bilinmeyen bu nebi, selametten ve uğurun Ben-i İsrail'e geleceğinden başka bir şey söylememiştir: “*Allah'ınız diyor: Teselli edin, kavmimi teselli edin. Ey Yakup'un çocukları korkmayın. Rabbiniz size yardım edeceğim diyor...*”¹¹³⁴ İsrail'in geleceğine başka hiçbir nebinin aklından geçirmediği kadar azamet ve önem vermiştir. Devteroişa'ya göre Mesih¹¹³⁵ bir kişilik değildir. Mesihlik bütün İsrail'e has özelliktir. Mesih, Ben-i İsrail'dir. İsrail, Rabbin toplumdan ayrı düşen sürüsüne gönderdiği ışık olmuştur. Yeşaya kitabının 40- 55. bablarında sözleri aktarılmıştır.¹¹³⁶ Bu bölümler, “İsrail'in Teselli Kitabı” olarak da

¹¹²⁹ MacDonald, *a.g.e.*, I/473; İbr. 11/37.

¹¹³⁰ Yeşaya, 7/14- 17; 9/1- 7; 11/1- 9.

¹¹³¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 83.

¹¹³² Farsi, *a.g.e.*, I/451.

* Bet- Amikdaş'ın yıkılışını anmak için din bilginleri Av ayının dokuz gününü yas ve oruç günü ilan etmiştir. Alalu- vd. , *a.g.e.*, s. 35.

¹¹³³ Besalel, “İşaya”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/267.

¹¹³⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 138, 148.

¹¹³⁵ Tora'da Mesih'in ilk kullanımı eskatolojik bir kurtarıcı anlamında değil, literal anlamı doğrultusunda yağlanmış, kutsanmış ve özel olarak seçilmiş kişiyi ifade etmiştir. Batuk, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹³⁶ Doğrul, *a.g.e.*, s. 175- 176.

isimlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümlerin M. Ö. 545 ila 539 yılları arasındaki tarihlerde geçtiği kabul edilmiştir.¹¹³⁷

Devteroişa, İsrail halkına zaferi müjdelemiş, başka milletlerin kılıç zoru ile başaramadığı zaferi kendilerinin Tanrı'nın sözü ile başaracağını bildirmiştir. Bu sözler ile Yahudileri ümitlendirmiş ve mutlu etmiştir. II. Yeşaya, Şabat gününün kutsallığını açıkça vurgulamıştır.¹¹³⁸ Apokaliptik* bir nebi olan II. Yeşaya, ilk kez kendisi tarafından kullanılan ve daha sonra birçok nebi ve apokaliptiker tarafından kullanılarak geliştirilen sembolik dil kullanmıştır.¹¹³⁹

2.c. Yeremya (Yirmeyau)

Bünyamin toprakları sınırlarında Anatot şehrinde yaşayan bir genç iken görev verilmiştir. Babası Hilkiyau, şehrin kohenlerindendir.¹¹⁴⁰

Yeremya kitabının yazarı sayılır. Nebiliğe çağrı Kral Yoşiya'nın hükümdarlığının XIII. yılında, yani M.Ö. 627–626 da güney devlet Yahuda da başlamıştır. Yeremya, hiç evlenmemiştir.¹¹⁴¹

Yeremya'nın nebi oluşunu kendisi şu şekilde anlatmıştır: “*Rabb bana şöyle seslendi: Ana rahminde sana biçim vermeden önce tanıdım seni. Doğmadan önce seni ayırdım, Uluslara peygamber atadım. Bunun üzerine, “Ah, Egemen Rabb, konuşmayı bilmiyorum, çünkü gencim” diye karşı çıktım. Rabb, “Gencim deme” dedi, “Seni göndereceğim herkese gidecek, sana buyuracağım her şeyi söyleyeceksin. Onlardan korkma, çünkü seni kurtarmak için ben seninleyim.” Böyle diyor Rabb. Sonra Rabb elini uzatıp ağzıma dokundu, “İşte sözlerimi ağzına koydum” dedi, Bak, ulusların ve ülkelerin kökünden sökülmesi, yıkılıp yok olması, yerle bir edilmesi, kurulup dikilmesi için bugün sana yetki verdim.*”¹¹⁴²

Gençliğinde ve nebiliğinin ilk yıllarında kral Yosiya zamanında M.Ö. 622’de merasim reformunu görmüştür. Rivayete göre, bu reform kâhinler tarafından Kudüs

¹¹³⁷ Kurt, *a.g.e.*, s. 41.

¹¹³⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 212.

* Miladi ilk asırlarda Yahudilerce dünyanın sonunu bildiren edebiyat türüdür. Apokalips yazarlar kötülükle yönetilen bu dünya ile doğruluğun hâkim olacağı öbür dünya arasında “son nesil” olduklarına inanırlar. Aydın, Mehmet, “Apokalips”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 35.

¹¹³⁹ Batuk, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁴⁰ Behar, *a.g.e.*, s. 151.

¹¹⁴¹ Örs, *a.g.e.*, s. 233.

¹¹⁴² Yeremya, 1/4- 10.

Mabedinde bulunan eski bir yazıya dayanarak yapılmıştır. Tesniye'nin en önemli parçalarını ihtiva eden ve Musa'ya dayandırılan bu kitap sayesinde ayinlerin eski şekilleri yeniden canlandırılmıştır. Bu yazıların bulunulmasından sonra Yeremya birkaç sene susmuştur. Babil orduları yaklaşınca yeniden Yehova'nın sözlerini bildirmeye başlamıştır. İsaet eden belalardan bir tek fikir çıkarıp teselli olmuştur o da M. Ö. 722 yılında Asurya'ya sürgüne gönderilenler ile M. Ö. 586'dan beri Babil'de sürgünde bulunanların artık ilahi ruh ve hakikatte yaşayacak bir İsrail milletinin özünü ve yeni kökünü teşkil edecek olmalarıdır.¹¹⁴³

Kral Yoşiya, nebiden aldığı destek ile ülkede Kenan ve Asur kültlerini silmiş ve Yahudi kültürünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır. “*Seçilmiş Halk*” anlayışının ilk kez bu dönemde ortaya çıktığını düşünenler olmuştur.¹¹⁴⁴

Yeremya, Yahudilere putlara tapmamaları hususunda hararetli vaazlar vermiştir. Neredeyse putlara tapmamaları için halkına yalvarmıştır.¹¹⁴⁵ Putlara tapılmasını ve sosyal adaletsizliği sürekli tenkit etmiş, halkı tövbeye çağırmıştır. Günahların kaynağını insanın kalbinde ve iradesinin zayıflığında aramıştır.¹¹⁴⁶

Halklarının yabancı ve mekruh tanrılara kurban sunmalarından iğrenmiş, bu davranıştan dolayı üzüntü çekmiştir.¹¹⁴⁷ Yeremya, kendi dönemindeki kurban şeklini Yehova istemediği için¹¹⁴⁸ kaldırdığını söylemiştir.¹¹⁴⁹ Babalarının işledikleri günahları da çocukların çekmesi anlayışını “*O günlerde bir daha babalar koruk yediler ve oğullarının dişleri kamaştı demeyecekler*”¹¹⁵⁰ sözü ile bir çeşit aile dayanışması olan bu diyete karşı çıkmış ve gelecekte medeniyetin gelişmesi ile bu kötü olan âdetin ortadan kaldırılacağını öngörmüştür.¹¹⁵¹

Birinci Bet Amikdaş'ın M.Ö. 586 yılında yıkılması felaketi, Yahudilerin Yeremya'yı dinlememesiyle alakalıdır. Kudüs'ün dolayısı ile Yahudi devletinin yıkılması

¹¹⁴³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 147.

¹¹⁴⁴ Demirci, Kürşat, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2005, s. 299.

¹¹⁴⁵ Çağır, *a.g.e.*, s. 159.

¹¹⁴⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 84.

¹¹⁴⁷ Örs, *a.g.e.*, s. 193.

¹¹⁴⁸ Yeremya, 7/31; 19/5; 32/35.

¹¹⁴⁹ Toynebee, Arnold J. , *Tarihçi Açısından Din*, Çeviren: İbrahim Canan, Kayhan Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 60.

¹¹⁵⁰ Yeremya, 31/29.

¹¹⁵¹ Galanti, Avram, *Üç Sami Kanun Koyucu Hamurabi, Musa, Muhammed*, Çeviren: Eyüp Tanrıverdi, Anka Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 98.

nebi Yeremya'yı büyük bir üzüntüye boğmuştur.¹¹⁵² Halk, Yeremya'nın uyarılarını dinlemiş olsaydı, düşüşü engelleyebilirdi. Yeremya, halkına askeri yenilginin gerçek sebebinin aslında ahlaki çöküş olduğunu göstermek istemiştir. Ruhani güç, kuvvetli ordulardan daha anlamlı ve güçlü olmuştur. Tarihte bugüne kadar meydana gelen birçok felaket, muhtemelen aynı sebepten kaynaklanmıştır. İnsanlar, nebilerin sözlerini dinlemezlerse başlarına gelecek felaket kaçınılmaz olur. Yeremya bazen ağıt yapılmasının yerinde olduğunu öğretmiştir. Yeremya, acı olayları görmek istememenin yıkıma davet olduğunu hatırlatmıştır.

Yeruşalim kuşatılıp şehir düştüğünde Yeremya da esir alınanların arasında olmuştur. Daha sonra serbest bırakılıp yeniden Yeruşalim'e gönderilmiştir. Daha sonra da Mısır'a göç etmiş ve bir daha ondan haber alınmamıştır.¹¹⁵³ Yeremya, halkı ile birlikte Mısır'a gitmeye mecbur kalmıştır. Mısır'da kendi halkının taşlamaları ile öldüğü rivayet edilmiştir.¹¹⁵⁴

Yeremya, tebliğinde sadece kötü haberleri iletmemiştir, halkına Davut'un neslinden bir kralın hükümrانlığında hayat süreceklerini şu kehanetiyle müjdelemiştir.¹¹⁵⁵ *“Bu yerde (Yeruşalayim) yine kahkaha ve sevinç sesleri, damadın ve gelinin sesleri duyulacak.”* Yeremya'nın bu sözleri hala her Yahudi düğününde okunmaya devam etmektedir.¹¹⁵⁶

Yeremya, kitabının başında bir dönemin bitişini ve yeni bir dönemin başlangıcını haber vermiştir.¹¹⁵⁷ İsrail halkına yeni bir dönemin başlangıcından bahsetmiş ve Tanrı ile yaptıkları ahdi hatırlatmıştır.¹¹⁵⁸ Bu yönü ile Musa'ya benzetenler olmuştur.¹¹⁵⁹

Yeremya, Tanrı ile İsrail halkı arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Tanrı'yı, İsrail'in babası¹¹⁶⁰ ve kocası,¹¹⁶¹ İsrail'i de Tanrı'nın hasatının meyvesi,¹¹⁶² O'nun takdis ettiği millet¹¹⁶³ ve sürüsü¹¹⁶⁴ olarak sunmuştur. Yeremya, diğer nebilerden farklı olarak

¹¹⁵² Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 225.

¹¹⁵³ Çelebi, *a.g.e.*, s. 150.

¹¹⁵⁴ Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 264.

¹¹⁵⁵ Yeremya, 29/15; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 84.

¹¹⁵⁶ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 119.

¹¹⁵⁷ Yeremya, 1/10.

¹¹⁵⁸ Yeremya, 11/1- 4.

¹¹⁵⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 132

¹¹⁶⁰ Yeremya, 3/19.

¹¹⁶¹ Yeremya, 2/2.

¹¹⁶² Yeremya, 2/3.

¹¹⁶³ Yeremya, 11/15; 12/7.

¹¹⁶⁴ Yeremya, 13/17.

tebliğinde insanların ruhi dengesi üzerinde durmuştur.¹¹⁶⁵ Yeremya, kültürlü ve güzel konuşan bir nebi olmuştur. Hoşea'nın kitabından etkilenmiştir.¹¹⁶⁶

Yeremya'nın şahsi, bütün merasimlerden uzak olan dini, duaları, ağıtları Tora'nın en güzel ve etkili parçalarını oluşturmuştur. İnsanı aracısız Tanrı ile karşı karşıya getiren bu nebilerin derin dini duygusunun, Mezmurlar'ın şairlerine de bir tesir bırakmış olduğu şüphesizdir.¹¹⁶⁷

2.d. Hezekiel (Yehezkel)

M. Ö. VII. yy.ın sonları ile VI. yy.ın başlarında nebilik yapmıştır.¹¹⁶⁸ Hezekiel, din adamlarının yetiştiği bir ailede doğmuştur.¹¹⁶⁹ Kral Yoahim ile birlikte Babil'e sürülmüştür.

Bir araba (Merkabah) üzerine yerleştirilmiş ilahi sırlar ve keşiflerin¹¹⁷⁰ öğrenileceği yer olan Tanrı'nın göksel tahtını hayranlıkla seyretmiş geniş görüş sahibi bir nebi olmuştur. Merkabah, Tanrı'nın tahtına yedi kat semaya yolculuk yapan Hezekiel'e dayandırılmıştır.¹¹⁷¹ Tanrı ona birçok esrarlı bilgi vermiştir. Bunlardan biri de tozlanmış küflenmiş çürümüş iskeletler üzerine eti geri döndürme gücüdür.¹¹⁷²

Hezekiel, Tanah'ta öne çıkan nebilerin üçüncüsüdür. (Diğer ikisi Yeşaya, Yeremya) Tsadok'un kâhinler sülalesinden geldiğini düşünülmektedir. Babil'de gördüğü “Tanrısal krallık arabası – Merkabah” vizyonu ile nebi ilan edildi ve bu süreç 22 yıl sürmüştür. Mezarının Fırat Nehri dolaylarında olduğuna inanılır.¹¹⁷³

Hezekiel, bir rüya görmüştür. Tanrı, nebilerine rüyanın ne anlama geldiğini şu şekilde açıklamıştır; *“Umudunun bittiğine inanan İsrail halkını mezarlarından çıkarıp yeniden İsrail toprağına getireceğim ve sizi toprağına yerleştireceğim.”* Bazı modern

¹¹⁶⁵ Yeremya, 7/24; 13/10; 17/9; 23/17.

¹¹⁶⁶ Çelebi, a.g.e., s. 150.

¹¹⁶⁷ Schimmel, a.g.e., s. 147.

¹¹⁶⁸ Sinanoğlu, a.g.t., s. 84.

¹¹⁶⁹ Cengil, a.g.e., s. 128.

¹¹⁷⁰ Gündüz vd, a.g.e., s. 51.

¹¹⁷¹ Cengil, a.g.e., s. 127.

¹¹⁷² Eliade - Couliano, a.g.e., s. 333.

¹¹⁷³ Besalel, “Yehezkel”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/777.

yorumculara göre bu düş XX. yüzyıla özdeşleşebilecektir. Düş, Holokost'u* ve İsrail'in doğuşunu sembolize etmiştir.

Babil'e sürgün gönderilenlerin çevresinde üçüncü büyük nebi kabul edilmiştir. Hezekiel, sürgün öncesi Yahuda'da kalanlara uğursuzluk haberleri bildiren nebilerden olmuştur. Babil'de ise halkına saadet müjdelemiştir.¹¹⁷⁴ Hezekiel, Yeremya'nın önceden bildirdiği babanın günahını oğlunun çekmesi âdetini Tanrı'nın "*Bütün canlar benimdir, babanın canı olsun, oğlun canı olsun benimdir. Günah işleyen can, o ölecektir*"¹¹⁷⁵ sözü ile kaldırmıştır.

Hezekiel, Babil Yahudilerine vaazlarda bulunmuştur; çünkü halk kendilerini yaşayamayacak kemiklere benzetmiştir. Halk, ümitsizlik içinde kalmıştır; çünkü Yahudi tarihinin sona erdiğini düşünmeye başlamışlardır. Hezekiel onlar için *hatikva- umut** kehanetinde bulunmuştur. Hezekiel, "*sürgünde yaşayanların kâhini*" olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁷⁶ Hezekiel'in düşü Babil Yahudileri için doğru çıkmıştır. Babil Yahudileri ülkelerine geri dönmüş ve miraslarını geri almıştır.¹¹⁷⁷

Hezekiel, sürgünde "*lider-nebilik*" yapmıştır. Sürgündeki Yahudilerin kimliklerini kaybetmemeleri, toplumdaki birlik ve beraberlikleri için evinde toplantılar yapmıştır.

* Holokost (**Yunanca**: *Holókauston*): Nazi Soykırımı, Yahudi Soykırımı, ya da Ha-Shoa (**İbranice**: *השואה* Felaket); **Almanya**'nın **Nazi** döneminde yaklaşık 6 milyon kişinin (kaynaklara göre ölü sayısı değişir) sistemli bir şekilde öldürüldükleri **katliama** verilen isimdir. [www. http://tr.wikipedia.org/wiki/Holokost](http://tr.wikipedia.org/wiki/Holokost). Yahudiler tarihleri boyunca Mısır, Asur, Babil, Pers, Helen ve Roma gibi medeniyetler ile karşılaşmış ve tarihlerinin önemli bölümlerinde derin acılar yaşamışlardır. Yahudilerin fiziksel ve zihinsel ıstıraplarının en yeni olanı Holokost (holocaust) olmuştur; yani II. Dünya Savaşında Nazi Almanya'sı tarafından Avrupa Yahudiliğinin aşamalı olarak yok edilmesi girişimidir. Akbaş, Muhsin, *Yahudi Düşüncesinde Holocaust ve Tanrı*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 71. İsrail Devleti, holokost'un sona ermesinden üç yıl sonra kurulmuştur.

¹¹⁷⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 147.

¹¹⁷⁵ Hezekiel, 18/4.

* Yahudiler İsrail'in Devleti'nin kurulmasıyla Vaat Edilen Topraklara geri dönmüş ve milli marş olarak da Hatikva'yı benimsemiştir. İbranice umut anlamına gelmektedir. Güftesi, Naftali Herz İmber'in bir şiirine dayanır. Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.128; Türkçe çevirisi aşağıdaki gibidir:

"Kalbin en derinliğinde;
Bir Yahudi'nin ruhu hasret çektikçe
İleriye, doğunun sonuna kadar bakan
Bir göz sürekli Siyon'u gözler;

Umudumuz henüz kaybolmadı,
İki bin yıllık umut,
Topraklarımızda özgür olmak, Siyon'da ve Kudüs'te." Bkz. [http:// tr.wikisource.org/wiki/İsrail_Ulusal_Marşı](http://tr.wikisource.org/wiki/İsrail_Ulusal_Marşı)
24.10.2009.

¹¹⁷⁶ Cilacı, *Dinler ve İnançlar*, s. 158.

¹¹⁷⁷ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 120.

Vatan özlemlerini gidermek, dua etmek, oradaki sosyal, siyasal meselelerini tartışmak ve çözümünü bulabilmek için düzenli olarak toplanmaya başlamışlar ve bu toplantılar sinagogların ortaya çıkmasının temelini teşkil etmiştir. Sinagoglar sayesinde Yahudiler her yerde yaşama imkânı bulmuşlardır.¹¹⁷⁸

Sürgündeki bir toplum manevi desteğe herkesten daha çok ihtiyaç duymuştur. Acılarını dindirecek o desteği sağlayacak, şefkatli nebilerine her zamankinden daha muhtaç olmuşlardır.

Sürgün döneminde Hezekiel'den Mısır'da bir mabet inşa etmek için izin istemişlerdir. Hezekiel bunu kabul etmemiştir. Hezekiel, Süleyman Mabedine benzer bir mabedin kutsal topraklar dışında yapılmasını istememiştir. Babil'deki Yahudiler de sürgünde yeni bir sunak ve mabet yapılmasını istememişlerdir. Böylece Kudüs ve Mabet idealleşmiştir. Hezekiel kitabında geçen "*gittikleri ülkelerde kısa süre için onlara barınak oldum*"¹¹⁷⁹ pasuğu ile geçici bir süre için küçük bir mabet inşa edildiği yorumu yapılmıştır.¹¹⁸⁰

Hezekiel'in tebliğinde Mesahi beklenti yer almıştır.¹¹⁸¹ Hezekiel'in kitabının bir kısmında şiddetli tehdit, görmüş olduğu heybetli ve korkunç gösterimler varken diğer bir kısmında ise müjde vardır.¹¹⁸² Hezekiel'in kullandığı semboller renkli ve kuvvetli olmuştur ama Yeşaya ve Yeremya'nın sözleri kadar dokunaklı olamamıştır.¹¹⁸³

2.e. Daniel

Daniel, Kutsal Mabet'in yıkılışı ve Yahudilerin Babil sürgünü devrinde yaşamıştır. Yaşadıklarını, gördüklerini bu kitapta toplamıştır. M.Ö. 164 tarihinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Yunan Kralı Antiyokus Epifanes'in baskısı sırasında Yahudilerin dinlerine sadık kalmasını sağlamak üzere yazılmıştır.¹¹⁸⁴

Daniel kitabında ahiret inancı ile ilgili ifadeler yer almıştır. Bu kitaba kadar ahiret inancı ifadelerine rastlanmamıştır. Muhakeme ve muhasebe ile ilgili herhangi bir bilgiye de

¹¹⁷⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 60.

¹¹⁷⁹ Hezekiel, 11/16.

¹¹⁸⁰ Kurt, *a.g.e.*, s. 59.

¹¹⁸¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 85.

¹¹⁸² Hezekiel, 34/11- 16; 47/3- 12.

¹¹⁸³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 148.

¹¹⁸⁴ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 225.

rastlanmamıştır.¹¹⁸⁵ İyi olsun kötü olsun, bütün insanların öldükten sonra “*şeo*” adı verilen bir yere gideceklerdir.¹¹⁸⁶ Ahiret fikrinin Daniel kitabıyla yer almasının sebebi, dünyanın sonunun geldiğine inanıyor olmasından kaynaklanabilir.

Daniel, Mesihî beklentinin en güçlü savunucularından biri olmuştur. Yetmiş hafta içinde Mesih’in geleceğini bildirmiştir. Mesih’in yapacağı öncelikli iş Kudüs’ün eski haline getirilmesi olacaktır.¹¹⁸⁷

Daniel kitabı uzun tartışmalar sonucunda Yahudi kanonuna eklenmiştir. Bunun sebepleri ise Daniel kitabının apokaliptik unsurlar içermiş olması, daha geç dönemde yazılmış olmasından kaynaklanmıştır. Nebiler kısmına eklenmek yerine daha az kutsal sayılan Kutsal Yazılar altına alınmıştır.¹¹⁸⁸

2.f. Küçük Nebiler (Onikinin Kitabı)

Bu nebilere Aramice “*Terei Asar*” denmiştir. Talmud, bu nebilerin unutulmamaları için bir arada sınıflandırıldıklarını söylemiştir. Bu nebilerden dokuzu I. Mabet zamanında; Zekeriya, Hagay ve Malaki ise II. Mabet devrinde nebilik yapmıştır.¹¹⁸⁹

Hoşea (Oşea)

M. Ö. 740 senesinden önce İsrail’de halkına vaazlarda bulunmuştur.¹¹⁹⁰ Yahuda kralları Uziah, Yotam, Ahaz ve Hezekia ile İsrail kralları İkinci Yeroboam ile Menahem zamanında kehanette bulunmuştur. Gerçek bir dindar¹¹⁹¹ ve Tanrı’nın rahmeti üzerinde duran bir mistik olduğu kabul edilmiştir.¹¹⁹²

İsraioğullarının Baal’e karşı düşkünlüklerini, evli kadının sevgili edinmesi gibi ahlaksızlığa, sadakatsizliğe benzetmiştir. Halkın bu cezasına karşılık Tanrı’nın ülkenin bereketini kaldıracağını, neşeli bayramların artık yapılmayacağını söylemiştir.¹¹⁹³ Tebliğinde ileriye yönelik eskatolojik ifadelerde bulunmuştur.¹¹⁹⁴ Hoşea, kitabında dolaylı

¹¹⁸⁵ Cilacı, Osman, *İlahi Dinlerde Cennet İnancı Mukayeseli Bir Araştırma*, Beyan Yayınevi, Ankara, 1995, s. 76.

¹¹⁸⁶ Atasağun, Galip, *Hristiyanlıkta Kıyamet Alametleri ve Dünyanın Sonu*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2001, s. 11.

¹¹⁸⁷ Batuk, a.g.e., s. 83.

¹¹⁸⁸ Adoni, a.g.e., s. 66.

¹¹⁸⁹ Besalél, “Neviim”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/444.

¹¹⁹⁰ Schimmel, a.g.e., s. 139.

¹¹⁹¹ Örs, a.g.e., s. 229.

¹¹⁹² Tanyu, a.g.e., I/71.

¹¹⁹³ Hoşea, 2/9; 4/3, 10; 10/14; 13/16.

¹¹⁹⁴ Sinanoğlu, a.g.t., s. 81.

yoldan Yahova ile İsrailoğulları arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak vermiş ve İsrail'in Tanrı'nın milleti olduğu konusunu işlemiştir.¹¹⁹⁵ Kavminin, Sina'da Musa'ya verilen on emre uymadığını anlatmıştır.¹¹⁹⁶

Hoşea, kitabında İsrail halkının düştüğü inançsızlıktan bahsetmiştir.¹¹⁹⁷ Halkının inançsızlığından dolayı onlara uyarılarda bulunmuş, yaptıkları kötü işlerden dönmedikleri takdirde Tanrı Yahova tarafından cezalandırılacakları tehdidinde bulunmuştur. Verdiği kötü haberlerin ardından halkına, Tanrı'nın sevgisi ile yeniden bağışlanarak İsrailoğullarının canlanacağı tesellisinde bulunmuştur.¹¹⁹⁸ Bağışlanmanın da halkın günahlarından pişman olup Tanrı'dan af dilediklerinde¹¹⁹⁹ gerçekleşeceğini bildirmiştir.¹²⁰⁰ Sürekli tövbeyi vurgulayan Amos'tan –muhtemelen Amos'tan birkaç yıl sonra nebilik görevine başlamıştır- sonra tövbeden bahseden bir diğer nebi Hoşea olmuştur. Toplumu yapmış olduğu ahlak dışı davranışlarından dolayı tenkit etmiştir. Bu ahlaksızlık hakkında varken hakikat, iyilik, Tanrı bilgisi onlarda yok olmuştur.¹²⁰¹ Tanrı'yı unutmak ise en büyük günahtır. Nebiler halklarını doğru yola çekmeye çalıştıkça putlara tapmaya ve onlar için kurbanlar sunmaya devam etmişlerdir.¹²⁰²

Talmud, aynı dönemde nebilik yapıp kehanetlerde bulunan Yeşaya, Amos ve Mika arasında Hoşea'nın en büyük olduğunu belirtmiştir.¹²⁰³

Yoel

Kutsal Kitap'ta adı geçen nebilerden biridir. M.Ö. IV. yy.ın başlangıcında Yahuda'da yaşamıştır.¹²⁰⁴ Sürgün sonrası dönemin nebilerindendir.¹²⁰⁵

Tanrı'nın kararları ile kıyamet kopmadan önce olacak şeyleri bildirmiştir. Felaketlere karşı halkın ve kâhinlerin Tanrı'ya dua ile yakararak, oruç ve yas tutarak nebiye yardımcı olmalarını söylemiştir. Yoel, tebliğinde; Tanrı'nın adil olduğunu o yüzden de kötülük yapanları cezalandıracağını, İsrail'in kurtulacağını söylemiştir. “*Tanrı'nın*

¹¹⁹⁵ Hoşea, 2/3, 5; 4/6; 6/7; 8/1; 9/10; 11/1; 12/3- 4, 13; 13/4, 5.

¹¹⁹⁶ Hoşea, 4/1- 3.

¹¹⁹⁷ Hoşea, 13/1- 3.

¹¹⁹⁸ Hoşea, 14/7.

¹¹⁹⁹ Hoşea, 14/2- 9.

¹²⁰⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 131.

¹²⁰¹ Hoşea, 4/1- 2.

¹²⁰² Katar, *a.g.e.*, s. 34.

¹²⁰³ Besalel, “Yoel”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/464.

¹²⁰⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁰⁵ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 85.

Günü'nün'' yakın olduğunu¹²⁰⁶ ve diğer milletlerin Yehoşafat deresinde helak olurken İsraili'lerden inananların Yahova'nın hükümdar olacağı Kudüs'te toplanacağını¹²⁰⁷ söylemiştir.¹²⁰⁸

Yoel nebile ilgili biyografik bilgi bulunmamaktadır. Yahuda kralı Menase zamanında yaşadığı tahmin edilmektedir.¹²⁰⁹

Amos

Klasik nebilerin ilki olan Amos, Elişa'dan yaklaşık elli yıl sonra M. Ö. VIII. yüzyılda¹²¹⁰ (M.Ö. 785- M.Ö. 745) Kral II. Yeroboam zamanında nebilikte bulunmuştur.¹²¹¹ Tanrısalları bildiren yazıya döken ilk nebidir. Kuzey'deki dağlarda İsrail'de yaşamış Tekoa'lı meçhul bir çobandır. Edebi yönü ile tanınmış olan Amos,¹²¹² İbrani nebilere içinde en müessirlerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹²¹³ Amos'un sözleri ihtilalcinin birinin sözleri gibi sert olduğu söylenmiştir.¹²¹⁴

Amos, sonbahar bayramında kâhin ve asillerin eğlendikleri bir anda ayağa kalkmış, tebliğde bulunmuştur. Amos, tebliğde bulunmak için sesini yükseltmiş, mabetteki sarhoşları kamçılatmıştır.¹²¹⁵ Toplumsal haksızlık yapanları eleştirmekle ün yapmış bir nebidir.¹²¹⁶

Kuzey krallığında Samiriye, Gilgal ve Beyt-el'de nebilik yapan Amos, halkın refaha ulaşma sebebi ile Tanrı'yı unutmalarından ve günah içinde yaşamalarından şikâyet etmiştir.¹²¹⁷ Tanrı, üç üst düzey günahı (putperestlik, cinayet, cinsel ahlaksızlık) işleyen halkına ilk önce sabırla yaklaşmış, daha sonra dördüncü günahı işlemeye başlayınca (fakirlere eziyet) Amos'a halkını cezalandıracağını bildirmiştir.¹²¹⁸ Toplumdaki zenginlerin fakirlere yardımcı olmaması, onlara kötü davranıp sömürmeleri sebebi ile Amos, halkına

¹²⁰⁶ Yoel, 2/31; 3/14.

¹²⁰⁷ Yoel, 2/28, 3/21.

¹²⁰⁸ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 85.

¹²⁰⁹ Besalel, "Yoel", *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/792.

¹²¹⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 80.

¹²¹¹ Besalel, "Amos", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/63.

¹²¹² Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/502.

¹²¹³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²¹⁴ Örs, *a.g.e.*, s. 229.

¹²¹⁵ Doğrul, *a.g.e.*, ss. 167- 168.

¹²¹⁶ Bucaille, *a.g.e.*, s. 46.

¹²¹⁷ Amos, 4/4- 5.

¹²¹⁸ Farsi, *a.g.e.*, I/477.

yaptıkları yanlışlıklardan dolayı Tanrı'nın onları helak edeceğini¹²¹⁹ bildirmiştir.¹²²⁰ Hayatı boyunca sosyal haksızlığa karşı çıkmıştır.¹²²¹ O dönemde haksızlık o kadar ileri boyuta ulaşmıştır ki; fakirlerin yasal hakları birkaç gümüş karşılığında satılmış, adaleti rüşvet ile satın almışlardır.¹²²²

Amos, toplumdaki ahlaki bozulmaları çok sert bir dille eleştirmiştir, bu eleştiriler yüzünden Beyt-el'deki mabet kâhini ve İsrail kralının düşmanlığını kazanmıştır.¹²²³ Amos, şekle dayanan gösterişli ibadetlerin gerçek dindarlık olmadığını ve Tanrı'nın rızasını bu şekilde alamayacaklarını bildirmiştir. Tanrı'nın istemediği davranışlarda bulunan toplumun onun öfkesine maruz kalacağını söylemiştir.¹²²⁴

İsrailliler, yerel halkın ayinlerini kendi ibadetlerine ekleyerek mahalli kutsal yerlerde ibadetlerini yapmışlardır. Amos bu bozulma sebebi ile Beyt-el ve Gilgal'a gitmeyi ve zaten Tanrı'nın kendilerinden istemediği kurbanı,¹²²⁵ buralarda kesmeyi yasaklamıştır.¹²²⁶

Amos ve ondan sonra gelen nebilerin hepsinin hayatında Yehova'nın sözü derin etki bırakmış ve bu etki neticesinde nebilik yapmak için ortaya çıkmak durumunda kalmışlardır.¹²²⁷ Amos'a göre Tanrı Yehova, İsrail Tanrısı olmakla beraber tüm dünyaya da hükmetmiştir. Kuzey krallıkta yaşayanlar yağmurun yağması, toprağın bereketli olması için Baallere tapınıyorlardı. Amos, halkına Yahova'nın dağlara şekil verip rüzgârı yarattığını,¹²²⁸ gece- gündüzü oluşturduğunu, deniz sularını çağırdığını ve sularını yeryüzüne döktüğünü¹²²⁹ söylemiştir. Halkına bunları söyleyerek tabiat olayları için de sadece Yahova'dan yardım istemelerini vurgulamıştır.

Diğer nebilerin sıklıkla kullandığı ve Tanrı'nın İsrailoğullarının seçilmişliğini anlatan “*ahî*” kelimesi Amos'un kitabında geçmemiştir. Tanrı ve İsrailoğullarının ilişkisini “*Yeryüzünün bütün aşiretlerin arasından yalnız sizi tanıdım*”¹²³⁰ cümlesi ile anlatmıştır.

¹²¹⁹ Amos, 7/7- 9; 8/4- 6; 11- 14.

¹²²⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 81.

¹²²¹ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/63.

¹²²² Amos, 5/24; 8/4- 5.

¹²²³ Amos, 7/10- 17.

¹²²⁴ Katar, *a.g.e.*, s. 33.

¹²²⁵ Amos, 5/21- 23.

¹²²⁶ Özen, *a.g.e.*, s. 59.

¹²²⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 144.

¹²²⁸ Amos, 4/13.

¹²²⁹ Amos, 5/ 8.

¹²³⁰ Amos, 3/2.

Amos'un kitabı, bulunduğu dönemdeki İsrail'in sosyal hayatını anlatması bakımından önemli bilgiler içermiştir. Halk yüksek refah seviyesine ulaştığı için sosyal yozlaşmaya uğramıştır.¹²³¹ Amos, İsrail halkını sürekli Yehova'nın azabı ile uyarmıştır.¹²³² Amos'a göre "Yehova'nın Günü" aydınlık değil; karanlık olacaktır.¹²³³ Ben-i İsrail'in işlediği günahların ardından halkın başına birtakım belalar gelmiştir. Bu belalar; kıtlık, kuraklık, çekirge sürüsünün ekinleri yemesi, veba, savaşta yenilgi vs. gibi¹²³⁴ Tanrı, tövbe edilmediği takdirinde halkına daha kötü felaketler göndereceğini söyleyerek tehditte bulunmuştur.¹²³⁵ Amos, halkına, varlıklarını Tanrı'nın İsrailoğullarının lütfu ile devam ettirdiklerini belirtmiştir.¹²³⁶ İsrailoğullarının seçilmişliğinin ayrıcalık değil sorumluluk kazandırdığını ifade etmiştir.¹²³⁷

Ovadya (Obadya)

Kutsal Kitap'ta mevcut olan en kısa kitabın yazarı ve küçük nebilerin dördüncüsüdür. Yoel ile aynı dönemde yaşamış ve nebilik yapmıştır.¹²³⁸ Nebinin kendi, ailesi ve kenti hakkında bir şey bilinmemektedir. Midraş'a göre, İyov'un arkadaşıdır, Edom ırkından Elifaz'ın soyundandır. Yahudi dinini sonradan kabul etmiştir.¹²³⁹

Ovadya, Kral Ahav'ın krallığı zamanında yaşamış kişi ile özdeşleştirilmiştir.¹²⁴⁰ Babilli'lerin Yeruşalim'i ele geçirdiklerinde Edomlular, onlara yardımda bulunmuştur. Onun için Ovadya Edomluları lanetlenmiştir.¹²⁴¹ Tanrı'nın gününün yakın olduğunu bildirmiştir.¹²⁴²

Hahamlar, Elişa'nın yardım ettiği dul kadının Ovadya'nın eşi olduğunu söylemişlerdir. İsrail kralı Ahav ve eşi İzabel kendi dönemlerindeki tüm nebileri öldürtmek için adamlarını görevlendirmişlerdir. Ovadya, yüzlerce nebiyi onların kötülüklerinden korumak için mağaralarda saklamış ve onların yeme- içmeleri için büyük bir servet harcamıştır. Bunu yapabilmek için de ağır borç altına girmiş, öldüğünde eşine miras olarak

¹²³¹ Amos, 5/10- 17.

¹²³² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 131.

¹²³³ Amos, 5/18- 20.

¹²³⁴ Amos, 4/6- 12.

¹²³⁵ Katar, *a.g.e.*, s. 33.

¹²³⁶ Amos, 2/9- 11.

¹²³⁷ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/63

¹²³⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²³⁹ Besalel, "Obadia", *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/450.

¹²⁴⁰ I. Krallar, 18/3- 4.

¹²⁴¹ Ovadya, 1/1- 9.

¹²⁴² Ovadya, 1/15- 16. Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 84.

bu borçlar kalmıştır. Dul kalan eşinin kapısına alacakları dayanmış, borçları karşılığında oğullarını köle olarak alacaklarını söylemişlerdir.¹²⁴³ Alacaklının Ahav'dan sonra gelen kral Yeoram olduğu söylenmiştir. Dul kadının alacaklılarından kurtulmasına yardımcı olan kişi Elişa olmuştur.¹²⁴⁴ Ovadya, Peraşa'nın Aftarası olarak okunmaktadır.¹²⁴⁵

Yunus (Yonah)

Ninova şehri halkı günaha dalınca, onları günahlarından dolayı uyarmak için Yunus nebi gönderilmiştir.¹²⁴⁶ İsrail'de M. Ö. VIII. yy.da nebilik yapmıştır.¹²⁴⁷ Balığın karnında seyahat ettiği için “*Yunus Nebi*” olarak anılmıştır. Yunus, Ninova halkına kızıp oraya gitmemiş Tarşış'e gidecek bir gemiye binmiştir. Gemide olan birtakım olaylardan sonra Yunus gemiden atılmış ve Yunus'u balık yutmuştur. Üç gün üç gece balık karnına yaşamıştır. Balık onu kıyıya atınca Ninova halkına tebliğde bulunmak için yeniden şehre dönmüştür. Yunus'un hikâyesi oldukça ilginçtir. İlahi iradeye zorla da olsa boyun eğmek, hikâyenin ana fikrini oluşturmuştur.¹²⁴⁸

Yunus'un tebliğinde ana ileti Yahova'nın merhametinin İsrailoğulları ile birlikte tüm milletleri kapsamış olmasıdır. İsrail halkı bu merhametin bilinmesinde sorumluluk sahibi olmuştur.¹²⁴⁹

Mika (Miha)

Tanah'ta adı geçen ve Yahuda'da M. Ö. VII. yy.ın ortalarında yaşamış olan bir nebidir.¹²⁵⁰ Tanah'ta kendi adını taşıyan, kehanetlerini içeren bir kitabı bulunmaktadır. Nebi Mika; Yotam, Ahaz ve Hizkiyau adındaki krallar döneminde yaşamış ve kehanetlerde bulunmuştur.¹²⁵¹ İsrail ve Yahuda'yı günahlarından dolayı başlarına gelecek belalar için uyarmıştır.¹²⁵² Krallar, Mika'nın dini tebliğ ve telkinlerinden siyasal kaygılar

¹²⁴³ II. Krallar, 4/1- 7.

¹²⁴⁴ Farsi, *a.g.e.*, I/455.

¹²⁴⁵ Farsi, *a.g.e.*, I/473.

¹²⁴⁶ Yunus, 1/2.

¹²⁴⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁴⁸ İnci, *a.g.t.*, s. 56.

¹²⁴⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 82.

¹²⁵⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁵¹ Yeremya, 26/18; Mika, 1/1. Besalel, “Miha”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/406.

¹²⁵² Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 132

duymuştur.¹²⁵³ Halkının putlara tapmasını, yalan söylemesini, haksız kazanç sağlamasını, zorbalıkta bulunmasını, rüşvet almalarını, ahlaki aşınmışlığını¹²⁵⁴ tenkit etmiştir.¹²⁵⁵

Mika; Amos, Hoşea, Yeşaya ile çağdaştır. Yahuda da yaşıyor olsa da Amos ile birlikte İsrail krallığında da tebliğde bulunmuştur. Kavmine, güçlü ve zengin olanın fakiri ezmemesini, din adamlarının paraya düşkün olmaması gerektiğini anlatmıştır.¹²⁵⁶ Güç ve refah içinde yaşamak için başka milletlerin putlarını benimsemeye yanaşan İsrail halkı için Mika, o gazap günü geldiğinde İsrail'deki kâhin, büyücü ve putların yok edileceğini bildirmiştir.¹²⁵⁷

Mika Yeruşalim'in Tanrı'ya karşı gelmelerinden dolayı yıkılacağını haber vermiştir.¹²⁵⁸ Mika'nın kehanetini ciddiye alan Hizkiyau Tanrı'dan af dilemiş ve cezadan kurtulmuştur. Mika'nın insanoğluna *“Adil davran, merhameti sev, Tanrı'nın yolunda tevazua içinde yürü!”*¹²⁵⁹ sözü dünyaca ün kazanmıştır.¹²⁶⁰

Nahum

Tanah'ta adı geçen Nahum, M.Ö. VII yy.da Mika'dan bir süre sonra yaşamıştır.¹²⁶¹ Kuzey'de İsrail Devleti'ne baskı yapan Asurlular'ın başkenti Ninova'nın düşüşünü ve İsraililerin işlediği günahlar sebebi ile Tanrı'nın azabını ateşli bir şekilde anlatmıştır.¹²⁶² 12 nebinin yedincisidir. Nahum'un vaazları ışığında onun Yahuda Krallığının güneyinden geldiği tahmin edilmektedir. Nahum'un kehaneti Yunus'un peygamberliğini izlemektedir.¹²⁶³

Habakkuk (Habakuku)

Yahuda'da M. Ö. 622 senesinden önce yaşamış ve peygamberlik yapmıştır.¹²⁶⁴ Vaazlarında İsrail Devleti'ni yıkan Asurluların başına gelecek felaketleri anlatmıştır. Hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir.

¹²⁵³ Bucaille, *a.g.e.*, s. 46.

¹²⁵⁴ Mika, 1/7; 2/1- 2; 6/9- 12; 3/9- 12; 7/2- 4.

¹²⁵⁵ Katar, *a.g.e.*, s. 39.

¹²⁵⁶ Mika, 2/2, 3/5, 11; 9; 3/11; 7/3;

¹²⁵⁷ Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, s. 94.

¹²⁵⁸ Mika, 1/2- 7; 3/12; 6/16.

¹²⁵⁹ Mika, 6/8.

¹²⁶⁰ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/406.

¹²⁶¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁶² Nahum, 1/2- 3; 3/8.

¹²⁶³ Besalel, “Nahum”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/438.

¹²⁶⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

Habakkuk'un “*dürüst, imanı ile yaşayacaktır*”¹²⁶⁵ sözü Rabbilerce, Yahudiliğin temel bir ögesi olarak kabul edilmiştir. Habakkuk, 613 emri, bir ilke halinde bu şekilde özetlemiştir; dürüst olan inancı ile yaşayacak. Kişinin bu şekilde yaşaması Tanrı'nın devamlı ilgisini, ilahi rehberliğini ve kutsamasını kendisine kazandırmıştır.¹²⁶⁶

Sefanya (Tsefanya)

M.Ö. 630. yy ortalarında Yahuda'da yaşamıştır.¹²⁶⁷ Halkına alçakgönüllü olmalarını, kötülükleri bırakmalarını, kötülüklerden vazgeçmedikleri takdirde Tanrı'nın her yeri yıkacağını vaz etmiştir.

Muhtemelen Kral olan Hezkiya'nın soyundan gelmektedir.¹²⁶⁸ Çünkü Sefanya bu kralın döneminde nebilikte bulunmuştur. Yeremya ve kadın nebilerden Hulda ile de aynı dönemde yaşamıştır. Geleneğe göre; Yeremya pazar yerlerinde; Sefanya sinagoglarda ve Hulda'da kadınların önünde vaazlar da bulunmuştur.

Sefanya, vahyini rüyet aracılığı ile almıştır. İsrail halkını, putlara tapmaları ve İbranilere ait olmayan âdetler uyguladıkları için uyarmıştır. Ceza olarak da “Tanrı'nın günü” olarak tanımladığı tufan veya deprem gibi korkunç felaketle karşılaşacaklarını anlatmıştır.¹²⁶⁹ Bu olayı çok canlı bir şekilde betimlediği için Sefanya'ya “*Tanrı'nın Günü'nün Peygamberi*” denmiştir. İsrail halkının günahları yüzünden Yahova'nın sadece halkına değil tüm milletleri de helak edeceğini bildirmiştir.¹²⁷⁰ Daha sonra Sefanya halkının pişman olacağı kehanetinde bulunması onun ölmeden önceki son kehaneti olmuştur.¹²⁷¹

Hagay (Haggay)

Hagay, sürgünde doğan nebilerdendir, ismi de sürgün döneminde en çok konan adlardandır. Hagay, “bayramda doğdu” anlamını taşımaktadır.¹²⁷² Babil sürgününden sonra

¹²⁶⁵ Besalel, “Habakuku”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/195.

¹²⁶⁶ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 108.

¹²⁶⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁶⁸ Sefanya, 1/1.

¹²⁶⁹ Sefanya, 1/7, 10, 12, 14; 2/2; 3/8, 9, 11, 16.

¹²⁷⁰ Sefanya, 1/2- 3; 2/5- 15.

¹²⁷¹ Besalel, “Tsefanya”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/748.

¹²⁷² Kurt, *a.g.e.*, s. 61.

Filistinde’de yaşamıştır. Zekeriya ile Eski Mabet’i onaran nebidir.¹²⁷³ M. Ö. 520 yıllarına doğru İran hükümdarı Darius zamanında Yerusâlim’de yaşamıştır.

Darius’un yönetimi süresince olacakları ve Pers imparatorluğunun iç savaşta yıkılacağına dair kehanette bulunmuştur. Mabeti yeniden kurmadıkları için halkına günah işlediklerini bildirmiş ve Bet-Amikdaş’ın inşası için halkı cesaretlendirmiştir.¹²⁷⁴ Halka, kendileri için pahalı evler yapacaklarına tapınağı yeniden imar etmeğe çalışmalarını söylemiştir.¹²⁷⁵ Hagay, mabetin yapımının erken olduğunu söyleyenleri ağır bir dille eleştirmiş, her şeyin bereketsiz oluşunu mabetin yapılmamasına bağlamıştır.¹²⁷⁶ Bunun üzerine Darius, mabetin yeniden inşasına başlamıştır. Hagay, Ben-i İsrail’e Yehova’nın Mısır’dan çıkarken nasıl yanlarında olmuş ise şimdi de onlarla birlikte olduğunu söyleyerek¹²⁷⁷ cesaretlendirmiştir.¹²⁷⁸ Ayrıca Bet-Amikdaş’ın kutsallığının halkın kötü davranışları ile fayda sağlamayacağını belirtmiştir. Tebliği, Davudi monarşinin yeniden İsrail halkı üzerinde kurulacağına¹²⁷⁹ dair mesihi konular içermiştir.¹²⁸⁰ Özellikle mabetin inşasında Yahudi halkını harekete geçirmek için kullanmıştır.¹²⁸¹ Rabbinik inanışa göre Hagay, Zekeriya ve Malaki; Ezra zamanının kehanetini bildiren nebilerdir.¹²⁸² Hagay da diğer İbrani nebiler gibi insanların günahları ve Tanrı’nın adaleti arasında ilişki kurmuştur.¹²⁸³

Zekeriya (Zaharya)

Babil sürgününden sonra Filistin’de yaşamıştır. Nebiliği iki yıl sürmüştür.¹²⁸⁴ İlk nebilik kehanetini M.Ö. 520’de Darius I Histapsis’in krallığı zamanında yapmıştır. Zekeriya, Vali Zerubabel, Kâhin Yeşua ve Hagay zamanında yaşamıştır.¹²⁸⁵

Kâhin Yeşua da halkın işlemiş olduğu günahlardan dolayı müteessir olmuştur. Oğulları yabancı kadınlar ile evlenmiş, kendisi de buna engel olamamış, uyarmakta yetersiz kalmıştır. Bunun bir eksiklik olduğunu düşünen Yeşua kirli giysiler giyerek

¹²⁷³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139, 152.

¹²⁷⁴ Hagay, 1/1- 15; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 52.

¹²⁷⁵ Hagay, 1/4.

¹²⁷⁶ Hagay, 1/5- 15.

¹²⁷⁷ Hagay, 2/4- 5.

¹²⁷⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 103.

¹²⁷⁹ Hagay, 2/20- 23.

¹²⁸⁰ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 86.

¹²⁸¹ Batuk, *a.g.e.*, s. 79.

¹²⁸² Besalel, “Hagay”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/196.

¹²⁸³ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 85.

¹²⁸⁴ Besalel, “Zeharya”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/800.

¹²⁸⁵ Kurt, *a.g.e.*, s. 103.

kötülüğü simgelemiştir. Fakat Zekeriya temiz giysiler giymesini istemiş, giyinmesine yardımcı olmuştur.¹²⁸⁶

Kral Yoaş, krallığındaki işleri putperestlere danışarak krallığını mahvetmiştir. Rabb onu uyarmak için Zekeriya'yı göndermiştir. Ama tövbe yerine öndere başkaldırmayı tercih etmiştir. Zekeriya, Tanrı'nın uyarılarını halka duyurmuş, kral ise Zekeriya'nın bu tebliğinden hoşlanmamıştır.¹²⁸⁷

Zekeriya, halkına işledikleri günahlar yüzünden başlarına neler geleceğini anlatmıştır.¹²⁸⁸ Eski Mabet'in yeniden onarılmasını Hagay ile birlikte Zekeriya da istemiş¹²⁸⁹ ve halkı yüreklendirmiştir.¹²⁹⁰ Mesihi beklentilerini sözlerinde ima etmiştir.¹²⁹¹

Zekeriya'nın halka yapmış olduğu uyarılar sonucunda Zekeriya'ya düzen kurulmuş ve onu kralın emri ile Rabbin Tapınağı'nın avlusunda taşlayarak öldürmüşlerdir. Zekeriya öldürülürken “*Rabb bu gördüklerinizi görsün ve hesabını sorsun*” demiş ve halkın önderlerini lanetlemiştir. Ölümünden sonra Zekeriya'nın sözleri gerçekleşmiştir.¹²⁹²

Malaki (Malahi)

Tora'nın nebi kitaplarından birinin de ismidir. M.Ö. 460'a doğru yazıldığı sanılır. Malaki, İbranice “*haberci-elçim*” anlamına gelmektedir. İsminin anlamı ilahi amacını çağrıştırmaktadır¹²⁹³ Babil sürgününden sonra Filistin'de yaşamıştır.¹²⁹⁴ Talmud'a göre Malaki, Hagay ve Zekeriya ile aynı dönemde yaşamış ve nebilik yapmıştır. Pers kralı Darius'un krallığının ikinci yılında kehanetlerde bulunmuştur.

Malaki'nin tebliğinde Yahova, İsrailoğullarına işledikleri günahları anımsatmış¹²⁹⁵, kendisine iman etmeye,¹²⁹⁶ Musa'nın getirdiklerine uymaya¹²⁹⁷ davet etmiştir. Malaki'nin iletisinde Yahova hala kâinatı kontrol eden aktif bir Tanrı'dır.¹²⁹⁸ O yüzden insanların

¹²⁸⁶ Zekeriya, 3. bab; Farsi, *a.g.e.*, I/501.

¹²⁸⁷ II. Tarihler, 24/19

¹²⁸⁸ Zekeriya, 1/1- 16.

¹²⁸⁹ Zekeriya, 6/12- 13; Besalel, *Yahudi Tarihi*, s. 52.

¹²⁹⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139, 152.

¹²⁹¹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 86.

¹²⁹² II. Tarihler, 24/21- 25.

¹²⁹³ Besalel, “Malahi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II/382.

¹²⁹⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 139.

¹²⁹⁵ Malaki, 1/6- 14; 2/2, 9; 3/7- 10.

¹²⁹⁶ Malaki, 3/16- 18.

¹²⁹⁷ Malaki, 4/4.

¹²⁹⁸ Malaki, 2/10.

Yahova'nın yüceliğini kabul edip insanlara adil davranmalarını ve ahitlerine sadık olmalarını¹²⁹⁹ söylemiştir.¹³⁰⁰

Malaki, diğer nebilerin öğretilerini yenilemiştir. Yehova'nın günlerinin sonu gelmeden önce kurtarıcı olarak İlya'yı göndereceğini söylemiştir.¹³⁰¹ İlya, babalar ve oğulları birbirleri ile kaynaştıracak ve Rabbin korkunç gününe hazırlayacaktır.¹³⁰² Malaki'nin en önemli hedefi Tora'nın yeniden canlandığı bu dönemde, Musa'ya ait yasaların yerine getirilmesinin sağlanmış olmasıydı.¹³⁰³

Malaki zamanında (M.Ö. 515) mabet inşa edilmiştir.¹³⁰⁴ Nehemya ve Ezra'nın Yahudiliği diriltme çabalarını haber vermiştir. Tanah'ta geçmese de Talmud, Nehemya'nın bir nebi olduğunu belirtmiştir.¹³⁰⁵ İsmi taşıyan kitabında kendisi hakkında biyografik bilgiler yoktur. Talmud'un rabbileri Malaki'yi son nebi olarak tanımlamışlardır. Talmud'a göre Malaki öldükten sonra Yahudiler için nebilik müessesesi son bulmuştur.¹³⁰⁶

3) Kadın Nebiler

Yahudilikte nübüvvet, kabile ve cinsiyet ayrımına gitmemiştir.¹³⁰⁷ Yahudi dininde kadınlardan da nebi çıkmıştır. Ve bu kadın nebiler bir erkek nebi neyi yapmışsa onu yapmıştır. Kadın nebiler, “*Nebiah*” olarak isimlendirilmişlerdir. Nebiah kelimesi Tanah'ta altı yerde zikredilmiştir.¹³⁰⁸

Rabbînik gelenekte kırk sekiz erkek peygamberden, yedi de kadın peygamberden bahsedilmiştir.¹³⁰⁹ Musa'nın kız kardeşi Nebiye Miryam,¹³¹⁰ Debora,¹³¹¹ Hulda,¹³¹² Noadya,¹³¹³ Yeşaya'nın karısı¹³¹⁴ Tanah'ta bahsi geçen kadın nebilerdendir.

¹²⁹⁹ Malaki, 1/6- 14; 2/11.

¹³⁰⁰ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 133

¹³⁰¹ Malaki, 4/5.

¹³⁰² Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 86.

¹³⁰³ Batuk, *a.g.e.*, s. 81.

¹³⁰⁴ Malaki, 3/1.

¹³⁰⁵ Kurt, *a.g.e.*, s. 110 dipnota bak: TB, Berakot, 13a.

¹³⁰⁶ Besalel, “Malahi”, *a.g.e.*, II/383.

¹³⁰⁷ Harman, *a.g.m.*, s. 149.

¹³⁰⁸ Harman, *a.g.m.*, s. 149.

¹³⁰⁹ İnci, *a.g.t.*, s. 16.

¹³¹⁰ Çıkış, 15/20.

¹³¹¹ Hâkimler, 4/4.

¹³¹² II. Krallar, 22/14.

¹³¹³ Nehemya, 6/14.

¹³¹⁴ Yeşaya, 8/3.

Tanah'ta sahte kadın nebilere de sahte erkekler gibi karşı çıkılmış, Tanrı onları da yaptıkları günahıtan dolayı uyarmış, onların azapla cezalandırılacağından bahsetmiştir.¹³¹⁵

3.a. Miryam

Kutsal Kitap'ta ilk defa ismi zikredilen kadın nebi Miryam'dır. Musa ve Harun'un kız kardeşidir. Muhtemelen ikisinden de büyük olup ablasıdır.¹³¹⁶ Geleneksel Yahudi bildirilerine göre Miryam'ın doğduğu sene Yahudilere yönelik eziyet dönemi başlamıştır. Miryam'ın ismi “*hayatın acılaşması*” anlamına gelecek şekilde konmuştur.¹³¹⁷

Miryam, (kıskançlık sebebi ile¹³¹⁸) kardeşi Harun ile bir olup Musa aleyhinde konuşmuştur. Miryam ve Harun'un Musa'yı eleştirme sebebi, Musa'nın Habeşli bir kadınla evlenmesinden kaynaklanmıştır.¹³¹⁹ Hâlbuki o dönemde Yahudi olmayan biri ile evlenme yasağı yoktu, bu yasak ülkeye geldiklerinde başlamıştır.¹³²⁰ Tanrı, bu olay üzerine Musa'nın üstünlüğü bildirmek için Miryam'a cüzzam hastalığını vermiş O'nu bu şekilde cezalandırmıştır. Bazı teologlar, Harun'un cezasının da Miryam'ın deri hastalığına yakalanmasını görmesidir demiştir. Harun başkahindir ve bir kâhin deri hastalığına yakalandığı takdirde halkı adına görev yapamazdı. Harun'un konumu, Miryam'ın alçaltılmasından kurtulmasına yardımcı olmuş olabilir denmiştir.¹³²¹ Harun, Musa'dan Miryam adına özür dilemiştir. Musa kardeşine acımış, alçakgönüllükle iyileşmesi için Tanrı'ya yalvarmış¹³²² ve yedi gün sonra Miryam iyileşmiştir.¹³²³ Harun'un konumu da, Miryam'ın bu hastalık ile alçaltılmasından kurtarılmasına yardımcı olmuştur denilmiştir.¹³²⁴

Miryam çölde iken kadınlara liderlik yapmıştır. Miryam “nebi” olarak ilk defa Kızıldeniz'in ikiye bölünmesiyle İsrail halkının karşıya geçmesi sırasında anılmıştır.¹³²⁵

¹³¹⁵ Hezekiel, 13/17- 23.

¹³¹⁶ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 96.

¹³¹⁷ Farsi, *a.g.e.*, I/102.

¹³¹⁸ Besalel, “Miryam”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/411.

¹³¹⁹ Sayılar, 12/1- 2.

¹³²⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/203.

¹³²¹ MacDonald, *a.g.e.*, I/203.

¹³²² Musa'nın ablası Miryam, suda ilerleyen kardeşini bulacak kişinin kim olduğunu görmek ve bulana yardımcı olabilmek için sudaki Musa'yı takip edip beklemiştir. Yıllar sonra cüzzama yakalandığında iyi amelinin karşılığını almış ve Mısırdan çıkış için bütün halk Miryam'ın iyileşmesini beklemiştir. Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 108.

¹³²³ Sayılar, 12/1- 16.

¹³²⁴ MacDonald, *a.g.e.*, I/203.

¹³²⁵ Çıkış, 15/20.

Çıkış esnasında elinde tef vardır ve raks etmiştir. Halkı heyecanlandırmak ve yüreklendirmek için uğraşmıştır. Diğer kadınlar ile söylediği ilahi ile tanınmıştır.¹³²⁶

Miryam, İsrailoğullarının çöldeki yolculuklarının sonlarına doğru Kadeş denilen yerde ölmüş ve orada gömülmüştür.¹³²⁷ Mika kitabı, halka öncülük etmeleri için Miryam'ın¹³²⁸ Musa ve Harun ile birlikte Ben-i İsrail halkına gönderildiğini; Mısır'dan çıkıştaki rollerine de işaret etmiştir.¹³²⁹

3.b.Debora (Dvora)

Tanah'ta ismi geçen ikinci kadın nebidir. İsrailoğullarına rehberlik yapan hâkimlerin dördüncüsü Lappidot'un karısıdır.¹³³⁰ Debora,* Hâkimler dönemi nebilerindendir. Fonksiyonları tam olarak belirlenmemekle birlikte sivil ve askeri liderlikle uğraşmış, hâkimlerin içinde nebilik yaparak üç büyük özellik taşımıştır.¹³³¹ Rama ile Beyt-el arasındaki hurma ağacının altında oturmuş, kendisinden fikir almak isteyenlere hükümlerini bildirmiş, Ben-i İsrail'i yönetmiştir.¹³³²

O dönemde nebilik için Tanrı bir erkeği harekete geçirmemiştir. Daha zayıf cinsin bir üyesini seçmiştir. Çöküş döneminde Tanrı'nın bu seçiminin Tanrı'nın insan zayıflığını güce çevirmesinin örneği olmuştur.¹³³³

Debora, İsrailoğullarının katıldığı savaşa komutan Barak'ın isteği üzerine katılmıştır. Bu savaşı İsrailoğulları kazanmıştır.¹³³⁴ Galibiyetten sonra Debora ve Barak Tanrı'ya duygu dolu -Debora'nın şarkısı¹³³⁵ olarak bilinen- methiye okumuşlardır.¹³³⁶ Bu ilahi İbrani edebiyatının önemli örneklerinden birini temsil etmiştir. Şiir, yazıldığı dönemin

¹³²⁶ Çıkış, 15/21.

¹³²⁷ Sayılar, 20/1.

¹³²⁸ Mika, 6/4.

¹³²⁹ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 96, 97.

¹³³⁰ Hâkimler, 4/4.

* Debora'nın isminin anlamı "arı"dır. Debora'nın lider olarak büyüklüğü, iki özelliği birleştirme yeteneğinden kaynaklanmıştır. Düşmanlarına karşı acımasız ve katı olmak, arının sokması gibi; sevdiği ve önem verdiği kişilere de bal gibi tatlı ve iyi olmak. Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 96.

¹³³¹ Hâkimler, 4/4.

¹³³² Harman, *a.g.m.*, s. 149; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 97.

¹³³³ MacDonald, *a.g.e.*, I/295.

¹³³⁴ Hâkimler, 4/6- 24.

¹³³⁵ Hâkimler, 5/1- 31.

¹³³⁶ Besalel, "Devora", *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/139.

olaylarını betimlemekle birlikte İsrailoğullarının Yahova inancına ışık tutan konuları da içermiştir.¹³³⁷

Büyük bir ozan olan Debora,¹³³⁸ şarkısında Tanrı'nın tecellisi ile yerin, göğün ve Sina Dağı'nın titrediğini söylemiştir.¹³³⁹

3.c. Hulda

Tanah'ta ismi geçen bir diğer kadın nebi Hulda'dır. Monarşi döneminde (II. Krallar, 22/ 14- 20) adı geçen tek kadın nebidir. Güney krallıkta kral Yoşiya döneminde yaşamıştır.¹³⁴⁰ Kralın “elbiseci başı” Tikva'nın oğlu Şallum'un karısıdır.¹³⁴¹ Yerusâlim'de ikinci mahallede oturmuştur.¹³⁴² Hulda'nın kocası Şallum, merhamet sahibi bir insandır. Şehrinden geçen herkesin su ihtiyacını karşılamıştır. Bu yüzden Tanrı karısına nebilik ihsan ederek onu ödüllendirmiştir.¹³⁴³ Kral Yoşiya zamanında yaşamıştır.¹³⁴⁴ Yeremya'nın yakın akrabalarından biridir.¹³⁴⁵

Kral Yoşiya, Yahuda'nın Tanrı tarafından cezalandırılacağından korkmuş ve Hulda'ya danışmaya gitmiştir. Hulda; kralı, kralın adamlarını ve halkı uyarmıştır. O dönemde halk Yahova'ya yüz çevirip Baal ve Aşeraya tapınmaya başlamıştır. Krala Kudüs'ün tahrip edileceğini ama kendisinin bunu göremeyeceğini bildirmiştir. Kral bu kehanetin üzerine mabette bulunan Baal ve Aşera için yapılmış kapları çıkarttırmıştır.¹³⁴⁶ Kral Yoşiya yapacağı işleri aynı dönemde nebilik yapan Yeremya'ya ya da Sefanya'ya değil Hulda'ya danışmıştır. Çünkü Hulda'nın Tanrı ile ilişkisinde bir kadın olduğu için daha müşfik bir tavır alabileceğini düşünmüştür. Hulda, kadınların da günahları için tevbe etmesini istemiştir. Yerusâlayim'de oluşan bir dini şurayı da yönetmiştir.¹³⁴⁷ İsrailoğullarını Tanrı'ya kulluğa çağırmıştır.¹³⁴⁸

¹³³⁷ Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 97.

¹³³⁸ Örs, *a.g.e.*, s. 162.

¹³³⁹ Hâkimler, 5/4- 5.

¹³⁴⁰ II. Krallar, 22/14; II. Tarihler, 34/22.

¹³⁴¹ Besalel, “Hulda”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/225.

¹³⁴² II. Krallar, 22/14.

¹³⁴³ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/225.

¹³⁴⁴ Harman, *a.g.m.*, s. 149.

¹³⁴⁵ Yeremya, 32/7.

¹³⁴⁶ II. Krallar, 22/15; 23/1- 29.

¹³⁴⁷ Besalel, *a.g.md.*, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I/225.

¹³⁴⁸ II. Tarihler, 34/22- 33.

3.d.Noadya

Nehemya zamanında yaşamıştır. Kutsal Kitap'ta Noadya'nın Nehemya'ya muhalefet¹³⁴⁹ ettiğinden bahsedilmiştir.¹³⁵⁰ Noadya, Tanrı'nın sevdiği biri olan Nehemya'ya karşı kurulan düzende rol oynamış; Nehemya da Tanrı'dan Noadya ve diğer nebiler karşısında güçlü durmak için yardım istemiştir.¹³⁵¹

3.e. Yeşaya'nın Karısı

Yeşaya, kitabında eşinin nebi olduğunu söylemiştir. Karı- koca nebilikte bulunmuşlardır. İsim olarak zikredilmemiştir. Yeşaya'nın karısı hamile kalmış ve mucizevî şekilde bir oğul dünyaya getirmiştir.¹³⁵²

¹³⁴⁹ Nehemya, 6/14.

¹³⁵⁰ Harman, *a.g.m.*, s. 149; Sinanoğlu, *a.g.t.*, s. 97.

¹³⁵¹ Nehemya, 6/13- 14.

¹³⁵² Yeşaya, 8/3.

III. BÖLÜM

YAHUDİLİKTE PEYGAMBERLİK ve KUTSAL KİTAPLAR

Yahudiliğin temellerini ve esaslarını kutsal kitapları oluşturmuştur.¹³⁵³ Tora kuralları Tanah'ta aydınlık, hakikat, hayat ve sevinç kaynağı olarak tanımlanmıştır.¹³⁵⁴ Tanrı'nın İsrail'e Tora yolu ile dini kural ve hükümleri vermesi, İsrail halkına duyduğu sevginin ve ayrıcalığın işareti olarak yorumlanmıştır. Yahudi dini kuralları denildiğinde temelde kastedilen, Rabbani gelenek yoluyla Tora'ya dayandırılan 613 kuraldır. Bu kurallar, "*mitsva*" olarak adlandırılmıştır. Bu mitsvanın 248'i emir, 365'i ise yasaklardan oluşmuştur. Bu kurallardan bazılarına yeni alt kurallar eklenmiştir, yeni alt kural eklenmesine "*takana*" denmiştir. Bazı kurallar da tevil yolu ile hafifletilmiş veya değiştirilmiştir. Buna da "*gezera*" denmiştir.¹³⁵⁵

A)Yazılı Geleneğin Yahudi Vahyindeki Yeri/Tanah

Türkiye'de "Kitab-ı Mukaddes" ismi ile yayınlanan kitaplar, Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarının Hristiyanlarca birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Yahudiler, Hristiyanlarca kutsal sayılan (Bibel= İnciller ve benzerleri) kitapları kabul etmemişler ve kendi kutsal kitaplarına dâhil etmemişlerdir. Bunun sebebi ise, İsa'yı ve ona indirilen kitabı kabul etmemelerinden kaynaklanmıştır. Yahudiliğe göre İsa yalancı, Hristiyanlık ise Yahudilikten alınmış daha sonra da saptırılmış uydurmalar olarak görülmüştür. Hristiyanlıkta, Yahudiliğin tam aksine Musa, peygamber olarak kabul edilmiş, Tanah ise kiliselerde okunan kutsal kitaplardan biri sayılmıştır. İslam dininde ise Yahudiliğin kutsal kitabının ismi "Tevrat" olarak zikredilmiştir. Tevrat, İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. "Tevrat" kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in 21 yerinde geçmektedir. Ayrıca, 36 Sure'de Hazreti Musa'dan, 13 Sure'de de Yahudilerden bahsedilmiştir.¹³⁵⁶ Kur'an, Tevrat'ın Allah tarafından vahyedildiğini ve tahrif edildiği belirtmiştir.¹³⁵⁷

¹³⁵³ Tanyu, Hikmet, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi", *AÜİFD*, 1996, XIV/ 95.

¹³⁵⁴ Mezmurlar, 119/14, 16, 24, 47, 98, 105; Tesniye, 4/5- 8; 30/15- 20.

¹³⁵⁵ Gürkan, *a.g.e.*, ss. 131- 132.

¹³⁵⁶ Tevrat: 3/3, 48, 50, 65, 93; 5/43- 46, 66, 68, 110; 7/157; 9/111; 48/29; 61/6; 62/5; Yahudiler: 2/62, 79; 3/67, 93; 4/160; 5/51, 64; 6/146; 7/167; 9/30; 16/118; 22/17; Musa: 2/51; 3/84; 4/153; 5/20; 6/84; 7/103; 10/75; 11/96; 14/5; 17/2; 18/60; 19/5; 20/25; 23/44; 25/35; 26/10; 27/7; 28/3; 29/39; 32/23; 33/7; 37/114; 40/23; 41/45; 42/13; 43/46; 44/17; 51/38; 61/5; 79/15.

¹³⁵⁷ Tanyu, *a.g.m.*, ss. 96- 97.

Yahudiler kendi kitap koleksiyonunu ifade etmek için ne Hristiyanlar ile ne de Müslümanlar ile aynı ismi kullanmamışlardır. Kutsal Kitap isimlerinden en yaygın olanı ve “kitaplar” anlamına gelen “*ha-Sefarim*”dir. Bir diğer kullanım ise “*kutsal kitaplar*” anlamına gelen “*Sifre ha-Kodeş*”tir.¹³⁵⁸ Yahudiler kendi kutsal yazılarını ifade için “*TaNaKh*” ismini kullanmışlardır. Tanah; İbranice Tora, Nebiler, Kitaplar anlamına gelen kelimelerin kısaltılmış şeklidir (Torah- Nebiim- Ketubim) ve Yahudiliğin yazılı dini edebiyatını oluşturmuştur.¹³⁵⁹

Hristiyanlar, Tanah ile “*Yeni Antlaşma/Ahd-i Cedit*” arasındaki farkı göstermek için Tanah’ı “*Eski Antlaşma/Ahd-i Atik*” olarak isimlendirmişlerdir.¹³⁶⁰ Hristiyanlar, İsa’nın aracılığı ile yeni bir ahit yapıldığını ve bu ahidin, eskisini aştığına inanmışlardır. O yüzden yeni ahidin yazılı ifadesi olan ifadeler “Ahd-i Cedit/Yeni Antlaşma” olarak isimlendirilmiş, Tanrı ve İsrailoğulları ile yapılan ahde de “Ahd-i Atik/Eski Antlaşma” denmiştir. Bu tabir ilk defa Pavlus’un Korintoslulara II. mektubunda geçmiştir.¹³⁶¹ İlk Hristiyanlar ise Tanah’tan “*Graphai*” (Kitaplar) diye bahsetmişlerdir.¹³⁶² Fakat bu gruplandırma sadece Hristiyanlara aittir. Yahudiler bu iki ayrı kutsal kitabın birleştirilmesine karşı çıkmışlar ve sadece kendi kutsal kitaplarını tanımışlardır.

Türkçe’ye “*Ahit/Antlaşma*” olarak çevrilen bu sözcüğün İbranice karşılığı ‘*berith*’tir. Tanah için kullanılan “*antlaşma*” sözcüğü; Kitap, Tanrı ve halkı arasındaki antlaşmayı kastettiği için anlam olarak kesinlikle uygun görülmüştür. Tanah’ın muhtelif yerlerinde bu kelime geçmiş ve bu antlaşmanın bozulması durumunda İsrailoğullarının dünyevi cezalara çarptırılacağı bildirilmiştir.¹³⁶³ Türkiye’de ilk defa “Eski Ahit” kelimesi II. yy.ın sonlarına doğru İzmir çevresinde yaşamış Hristiyanlık savunucularından Sard Piskoposu Melito tarafından kullanılmıştır.¹³⁶⁴

¹³⁵⁸ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 94.

¹³⁵⁹ Harman, *a.g.t.*, s. 2; Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 94.

¹³⁶⁰ MacDonald, *a.g.e.*, I/11.

¹³⁶¹ Korintoslulara II. Mektup, 3/14.

¹³⁶² Harman, Ömer Faruk, “Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1988, s.1.

¹³⁶³ Yeremya, 30/31- 33.

¹³⁶⁴ Tanyu, *a.g.m.*, ss. 96- 97.

“*Kutsal Kitap*” İngilizce’de “*The Bible*”, Almanca’da “*Die Bibel/Altes Testament*”, Arapça’da “*al-Kitab al-Mukaddes*”, Latince’de “*Testamentum*”, Grekçe ise “*Palaia Diatheke*” terimleri ile isimlendirilmiştir.¹³⁶⁵

Yahudilikte Tanah, bu şekilde üç gruba ayrılmıştır. Tora, Musa’ya vahyedildiğine inanılan beş kitabı içermiştir. Nebiim de ise; 21 kitabın 6’sını ilk nebiler, 15’ini ise sonraki nebiler oluşturmuştur. Ketubim, 13 kitaptan oluşmaktadır. Bu gruptaki yazıları değişik türde tarih, hikmet, peygamber kitapları içermiştir.¹³⁶⁶

Tanah, kutsal ve Tanrı yetkisine sahip kitaplar olarak görülmelerinden dolayı, ortaya çıktıkları andan itibaren doğru olduklarına dair mühürlenmişlerdir. Tanah, yazarların resmi konum ve unvanlarına uygun şekilde yazılmıştır, bölümler vahiy derecelerine, içerik farklılıklarına ya da kronolojiye göre oluşturulmamışlardır.¹³⁶⁷

Tanah’ı oluşturan kitapların sayısı 39 dur. Yahudiler bu sayıyı 24 veya 22 olarak belirtmişlerdir. Bu farklılık bazı kitapların eklenmesi veya çıkarılmasından değil, bir kısmın kitabın bir diğerine katılmasından kaynaklanmıştır. Babil Talmudu’nda 24 kitap şu şekilde gösterilmiştir:

a-Tora: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye

b-Nebiim: 1)İlk Nebiler: Yeşu, Hakimler, Samuel (1- 2), Krallar (1- 2),

2)Sonraki Nebiler: Yeremya, Hezekilel, Yeşaya, 12’ler,

c-Ketubim: Rut, Mezmurlar, Eyüp, Meseller, Neşideler Neşidesi, Mersiyeler, Daniel, Ester, Ezra, Tarihler (1- 2).¹³⁶⁸

Yahudi tarihçi Flavius Josephe da Yahudi kutsal kitaplarının sayısını İbrani alfabesindeki harf sayısı olan 22 olarak göstermiştir. Tanah’ı 22 kitap olarak kabul edenlerin sıralayışı ise şu şekildedir:

a- Tora: Musa’nın beş kitabı,

¹³⁶⁵ Tanyu, *a.g.m.*, s. 96, Ulucan, *a.g.e.*, s. 24.

¹³⁶⁶ Harman, *a.g.t.*, s. 5.

¹³⁶⁷ Eliade- Couliano, “Yetmişler”, s. 288.

¹³⁶⁸ Harman, *a.g.t.*, ss. 3- 4.

b- Nebiler: 8 tanedir: Yeşu, Hakimler (Rut'ta dahildir), Samuel, Krallar, Yeşaya, Yeremya (Mersiyeler de buraya dahildir), Hezekiel, 12'ler,

c- Kitaplar: 9 tanedir: Eyup, Mezmurlar, Meseller, Vaiz, Neşideler Neşidesi, Daniel, Tarihler, Ezra (Nehemya'da bu kitaba dahil), Ester.

Yahudiler; “Samuel, Krallar ve Tarihler” kitaplarını birer kitap olarak kabul etmişlerdir. Katolik Hıristiyanlar ise bunlar 1. ve 2. olarak ikişer kitap olarak kabul etmiştir. Ayrıca 12 küçük nebiyi Yahudiler tek bir kitap kabul edilirken yine Katolikler 12 ayrı kitap olarak kabul etmişlerdir.¹³⁶⁹

Tanah, şifahi olarak nakledilirken kutsal sözlerin orijinal şekli ile muhafaza edilebilmesi için yazıya geçirilmesi istenmiştir. Tanah'ın yazıya geçirilmesi yazının icadını gerektirmiştir. Tanrı'nın vahyi, herkese yönelik olduğu için sadece seçkinlere hitap eden Mısır ve Mezopotamya'nın karmaşık yazı türleri yeterli olmamıştır. Bundan dolayı öğrenilmesi ve muhafaza edilmesi kolay alfabenin icadı beklenmiştir. Bu keşif ise M. Ö. II. binin ortalarına doğru olmuştur. İsraililer Fenike alfabesini kullanmaya başlamıştır.¹³⁷⁰

Tanah, bin yıl boyunca (M. Ö. 1500- M. Ö. 400) yaklaşık otuz değişik yazar tarafından kaleme alınmıştır. İlk yazılan kitap Tora ya da Eyüp olmuştur (M. Ö. yaklaşık 1400. Eyüp Kitabı'nın tarihi bilinmiyor, ancak içeriği nedeniyle yasa verilmeden önceki bir dönemde yazıldığı sanılmaktadır). Bunları izleyen diğer kitaplar sürgünden önce (M. Ö. yaklaşık 600) yazılmışlardır. Yeşu'dan Samuel'e kadar olan bölüm sürgün sırasında (Ağıtlar ve Hezekiel gibi) ya da sürgünden sonra, Tarihler bölümü ise Hagay, Zekeriya, Malaki'nin (M. Ö. yaklaşık 400) dönemlerinde yazılmışlardır.¹³⁷¹

Yazılı Tora'ya Musa'dan sonra gelen nebilerin sözleri de eklenince Tanah, tahminen M. S. II. yy.da Yavne'de (Jamnia) toplanan bir meclis tarafından en son şeklini almıştır.¹³⁷² Tanah'ın ilk eksiksiz koleksiyonu, *Yetmişler Tercümesi* denilen Grekçe versiyondur.¹³⁷³

“Soferim (Yazıcılar) ” denilen öğretmenler dini okullarda gençleri yetiştirmek için çalışmışlardır. Soferim'in iki görevi olmuştur: Başta Tora olmak üzere Tanah'ı açıklamak

¹³⁶⁹ Harman, *a.g.t.*, s. 4.

¹³⁷⁰ Harman, *a.g.t.*, s. 7.

¹³⁷¹ MacDonald, *a.g.e.*, s.14.

¹³⁷² Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 222.

¹³⁷³ Eliade- Couliano, *a.g.md.*, s. 288.

ve açıkladıkları bilgileri, kuralları halkın ve kişilerin uymasını sağlamak.¹³⁷⁴ Bu görev Ezra ile birlikte teknik bir şekilde oluşturulmuştur. Soferimler, Tora'daki harflerin sayımı, metnin dikkatle okunması ve tefsir edilmesi ile ilgilenmişlerdir. En eski zamandan beri kutsal yazılar ile ilgili meseleler soferimlerin işleri olmuştur. Soferimlerin varlığı ve özellikleri¹³⁷⁵ Yeremya zamanından beri bilinmiştir. Soferimlerin görevleri, masoretler tarafından masoretik metnin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Masoret (Massorête) kelimesi “gelenek” anlamına gelen “massorah”tan türemiştir. Massorah, “kutsal metinlerin (Tanah) geleneksel intikalini muhafaza için, metnin kenarlarına, altına ve üstüne alınmış notları” veya “uzun süre şifahi rivayetlerle muhafaza edilen, kutsal metinle alakalı bütün bilgilerin toplamını” ifade etmiştir. Daha sonraları bu kelime metni neşredenler tarafından yapılan geniş külliyatı belirtir olmuştur.¹³⁷⁶

M. Ö. III. yy.a doğru kutsal kitapların İbranice metnlerinin üç ayrı şekli oluşturulmuştur. Bunlar; birincisi; Masoretik metin, ikincisi; Yunanca tercümede kullanılan metin, üçüncü; Samiri dilinde olan Tora'dır. Masoretik metnin dışında ve ondan önce var olan metinlere “Pre- Masoretik metin” denilmiştir.

1. Pre- Masoretik Metin:

Günümüze üç nüsha halinde ulaşmıştır. Bunlar; Samirice Tora, Nash Papirüsü, Talmud ile Yahudi ve Hristiyan yazarların nakilleridir. Bunların dışında Grekçe tercümenin yapıldığı İbranice metin de bulunmaktadır. Ölü deniz yazmaları da, Pre-Masoretik metinleri oluşturmuştur.

2. Masoretik Metin:

M. S. X. yy.a doğru Yahudilerce tespit edilmiş resmi metne verilen isimdir. M. Ö. III. yy.a doğru İbranice üç ayrı metin M. Ö. I. yy.dan itibaren birleştirilerek tek bir metin haline getirilmeye karar verilmiştir. Böylece, masoretler tarafından İbranice metnin tespiti çalışmaları M. S. X. yy.da tamamlanmış, bu şekilde elde edilen ve değişmez kabul edilen metne “Masoretik metin” adı verilmiştir.¹³⁷⁷

¹³⁷⁴ Tanyu, *a.g.m.*, s. 99.

¹³⁷⁵ Yeremya, 8/8- 9. Bu pasajlarda yazıcıların tenkidi yapılmıştır.

¹³⁷⁶ Harman, *a.g.t.*, ss. 8- 9.

¹³⁷⁷ Harman, *a.g.t.*, ss. 8- 10.

Yahudilik, Tanah'ın tamamlanması ile yeni bir döneme girmiştir. Yahudilik, artık Tanrı'nın sesini halkı adına duyan peygamberler ile bağını koparmış, Peygamberlerin görevini rabbiler ve bilginler tarafından yorumlanan Tora üstlenmiştir.¹³⁷⁸ Zamanla Yahudilerin gözünde bilginler, peygamberlere göre daha üstün insanlar olarak görülmeye başlanmıştır. Bu şekilde görülmelerinin sebebi ise peygamberlerin Tanrı'dan duyduklarını iletmesine karşılık; bilginlerin bilgilerini Tanrı'nın bilgeliği ile öğrenip halklarına aktarmalarındandır.¹³⁷⁹

Kutsal kitaplar o zamana kadar yazılmış olan 24 nebi kitabı ile resmi olarak kapatılmıştır; çünkü Kudüs Mabedi'nin ikinci yıkılışı* ile peygamberlik ruhu artık insanlığa ihsan edilmeyi bırakmıştır.¹³⁸⁰

Tanah, Sami* dilinin akrabası olan Aramice ile kaleme alınan birkaç bölümün (Ezra, Daniel, Yeremya, Tekvin'de bir iki kelime) dışında, İbranice yazılmıştır.¹³⁸¹ Önemli diyalektleri Kenanca, Fenikece, Ugaritçe'dir. Arapça'da olduğu gibi İbranice'de de sesli harfler yazılmamıştır. Zamanların ifadesinde fakirlik göstermesine rağmen aksiyon ve kavram zenginliği çok yüksek bir anlatımı olmuştur. Yazı kare şeklindedir ve sağdan sola doğru ilerler. Yanlış okunmasının önüne geçilmek için sesli harflerin eksikliği noktalama işareti ile sonradan giderilmiştir.¹³⁸²

Tanah kanonu,¹³⁸³ Tanrı'nın esinlediği ve bu nedenle eski çağlarda İsrail'in ruhsal önderleri tarafından yetkili olarak kabul edilmiş kitapların bir bütünü olarak kabul edilmiştir.¹³⁸⁴

Tanah, çok erken dönemlerde Yunanca'ya, Latince'ye, Aramice'ye ve Süryanice'ye çevrilmiştir.¹³⁸⁵ Tanah'ın Grekçe'ye çevrilmesi İsa'dan iki yüz yıl önce,

¹³⁷⁸ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 129.

¹³⁷⁹ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s.130.

* Süleyman tarafından yaptırılan Beytü'l -Mukaddes'e verilen ad. Süleyman Mabedi. Süleyman'ın emri ile bütün halk mabedi yapabilmek için seferber olmuştur. Bu Mabet, Yahudi dininin ve sosyal hayatının merkezini oluşturmuştur. Aydın, Mehmet, "Süleyman Mabedi", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 105.

¹³⁸⁰ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 114.

* Sam'ın soyunun oluşturduğu Sami dilleri içinde Arapça, Fenikece, Akadca, Habeşçe, Kenan dili ve İbranice yer alır. İbranice, müstakil bir dil olmayıp Kenan dilinin bir lehçesi olmuştur. İbranice'nin en eski isimlendirilişi "Kenan Dili" şeklinde olmuştur. Rabbiler, İbranice'den bahsederlerken konuşma dili olan Aramice'den ayırmak için "Kutsal dil" demişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Harman, *a.g.t.*, ss. 5- 6.

¹³⁸¹ Harman, *a.g.t.*, s. 5.

¹³⁸² Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 275.

¹³⁸³ Kanon: Bir şeyin ölçüldüğü ya da değerlendirildiği bir "kurala" işaret eder.

¹³⁸⁴ MacDonald, *a.g.e.*, s. 11.

¹³⁸⁵ Harman, *a.g.t.*, s. 15.

Büyük İskender döneminde bütün imparatorluğa yayılan Yunan kültürünün etkisi ile olmuştur. Bu çeviri “*Septuagint*” adını almıştır.¹³⁸⁶ Bunun sebebi ise “*Yetmişler-Septuagint*” yetmiş âlim tarafından yazılmış olmasındandır.¹³⁸⁷

Yetmişler Tercümesini Yunanlı kral Ptolemy (M. Ö. 288- 247) tarafından Rahip Eleazer başkanlığında İskenderiye’de bulunan Yahudi topluluğu için yapıldığı söylenmiştir. Yahudilere Yahudi dili olan İbranice’ye özendirmek ve dillerini unutturmamak için yaptırılmıştır.¹³⁸⁸ Tercüme sebeplerinden biri de Atina’lı bir sürgünün İskenderiye’de kurduğu kütüphaneye bu kitabın kazandırılmasını istenmesindendir.¹³⁸⁹ Başka bir rivayete göre ise, İsrail’e hâkim olan Yunan kralı II. Talmay’ın Tora’yı okumak istemesinden kaynaklanmıştır. Yetmiş kişi tarafından İbranice’den Yunanca’ya çevrilmiştir. Bu çeviriye de İbranice Şiviim, Grekçe Septuagint denmiştir.¹³⁹⁰

Dünyada “*matbaanın bastığı ilk kitap*” olduğu söylenen Tanah’ın ilk Türkçe tercümesi IV. Mehmet zamanında Ali Ufki Bey tarafından Hollanda sefiri Levinus Warner’in isteği ve maddi yardımı ile yapılmıştır. Bu tercüme 1666’ta tamamlanmış ve 1827 yılında da Osmanlıca olarak yayınlanmıştır. Bugün kullanılan “*Kitab-ı Mukaddes*” tercümesi Ali Ufki’nin tercümesine dayanmaktadır.¹³⁹¹ Kitap, 1941 yılında Latin harflerine uyarlanmıştır. Günümüzde ise “*Kutsal Kitap-Yeni Çeviri*” adıyla yeniden yayınlanmıştır.¹³⁹² Türkçemizde Yahudilerin kendi çevirileri olan bir Tanah olmadığı için maalesef Katoliklerin ve Protestanların çevirilerinden faydalanmak zorunda kaldık.

1) Tora

Yahudilikte Tora, kelimesi kelimesine Yahova tarafından bildirilmiştir, Tanrı kelimini olduğuna inanılmaktadır.¹³⁹³ Bu yüzden Tora, Tanah içinde ilk sırayı almış ve çok büyük önem taşımıştır. Ben-i İsrail’e göre Yahova, en büyük peygamberi Musa vasıtası ile ilahi kanunlarını bildirmiştir.¹³⁹⁴ Tora; bir öğreti, bir kanun ya da doktrindir. Tanrı’nın insanla doğrudan iletişimini temsil etmiştir. Bu yüzden Tora, sinagoglarda yıl boyunca

¹³⁸⁶ Madrigal, Carlos, *Eski Antlaşma’nın Mesajı -I- Tevrat (Musa’nın Beş Kitabı)*, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 1998, s.13.

¹³⁸⁷ Schimmel, a.g.e., s. 155; Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 137.

¹³⁸⁸ Harman, a.g.t., s. 15; Işık, a.g.e., s. 93.

¹³⁸⁹ Harman, a.g.t., s.15.

¹³⁹⁰ Tanyu, a.g.e., I/45.

¹³⁹¹ Kut, Turgut, “*Ali Ufki Bey*”, *DİA*, II/457.

¹³⁹² Ulucan, a.g.e., s. 24.

¹³⁹³ Tanyu, a.g.m., s. 98. Schimmel, a.g.e., s.101, 214.

¹³⁹⁴ Harman, a.g.t., s. 42.

baştan sona okunur.¹³⁹⁵ Yahudilerce Tora'ya ait bölümler ile insan hayatının seyri arasında sembolik bir benzerlik kurulmuştur. Yaratılış konusunu işleyen Tekvin kitabı doğum ve ergenlik dönemlerini, Mısır'dan Sina'ya yapılan yolculuk ve Sina'da Tanrı ile ahitleşme sonucunda yeni bir düzen oluşturmayı konu edinen Çıkış kitabı Yahudilerin evlilik hayatını, Yahudi pratiği ile prensiplerin yer aldığı Levililer kitabı olgunluk çağını ve hayatı tüm detayları ile yaşama tecrübesini, çöl hayatını anlatan Sayılar orta yaş krizini, İsrail'in Sina dağındaki tecrübelerini yeniden özetleyen ve Musa'nın ölümü ile son bulan Tesniye kitabı ise yaşlılık ve ölüm hadiselerini sembolize etmiştir.¹³⁹⁶

Yahudiliğe göre, Yahova'nın vahiy ve ilhamı ile meydana gelen Tora'nın bir benzeri bir daha gelmeyecektir. Tora, vahyedildiği şekli ile hiç bozulmadan günümüze kadar gelmiştir. Hristiyanlar, Trente konsilinde kutsal yazıların ilham neticesinde yazıldığını ve onların kutsallığından şüphe edilmemesi gerektiğini bildirmişlerdir.¹³⁹⁷ Bununla birlikte Tora'da göz ardı edilemeyecek kadar tutarsızlıkların ve çelişkilerin olduğu belirtilmiştir. Musa'dan 900 yıl sonra bu şekli almış olan Tora, uzun bir zamandan sonra, birçok savaş, tahrip, sürgün ve birçok etkilerle birlikte ne derece Musa'nın Tora'sına sadık kalmış olabilirdi. Uzun zaman aşımından, farklı kişilerin parça parça kaleme almış olmasından, değişik üslupla birlikte birbirlerini nakzeden, çelişkili, yersiz tekrarların Tora'da yer alması normal görülmüştür.¹³⁹⁸ İslamiyet'e göre ise; Tora yani Tevrat, Musa'ya Allah tarafından verilmiş bir kitaptır. Bu kitap Hazreti İsa'yı tasdik edici ve Hazreti Muhammed'i de müjdeleyici olarak indirilmiştir.¹³⁹⁹ Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Tevrat'ın Yahudilerce değiştirildiği bildirilmiştir.¹⁴⁰⁰

İbrani dilinde Tora, “*yarah*” sözcüğünden türemiştir. *Yarah*, (bir hedefe) nişan almak anlamında kullanılmıştır. Dolayısı ile Tora sözcüğünün kök anlamı “*doğru yön*”dür.¹⁴⁰¹ Tora, doğru yöne nişan alınmasını, bunu yaparken de elbette kendisine bakılmasını istemiştir.¹⁴⁰² Tora, “kanun, şeriat” anlamına gelmektedir. Bu kelime, Yahudi literatüründe önceleri, Yehova tarafından, İsrail'e verilmiş olan, özellikle hukuki ve temel

¹³⁹⁵ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 99.

¹³⁹⁶ Gürkan, *a.g.e.*, s. 135.

¹³⁹⁷ Harman, *a.g.t.*, s. 42.

¹³⁹⁸ Tanyu, *a.g.e.*, I/51, 59. Ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 51- 60.

¹³⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, 3/3.

¹⁴⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, 5/13; 7/169.

¹⁴⁰¹ Dikkat çekici olan ise, İbranice'de günah sözcüğünün de “ıskalamak” anlamına gelen “*chet*” kelimesinden türemesidir. Günah işlemek hedefi ıskalamak; doğru olanı yapmak ise iyi bir nişanla on ikiden vurmadır. Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 99.

¹⁴⁰² Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 99.

öğretiyi ifade etmiştir. Esaret sonrası dönemde Tora'yı ifade eden bir terim olmuştur. Yahudilikte, Yahudi öğretilerin hepsine birden Tora denmiştir.¹⁴⁰³

Tora'nın Grekçe çevirisinde ilk beş kitaba "*Pentateuch*" (pentatok- İbranice: Humaş)¹⁴⁰⁴ ismi verilmiştir. Eski çağlarda kitaplar tomarlar halinde yazılır, bu tomarlar kılıf biçimindeki özel kaplar içinde korunurlardı. Daha sonraları bu kelime, üzerinde yazı yazılan tomarlar için kullanılmıştır. Grekçe'de pente "beş", teuchos ise "alet, gereç- kitap" anlamına gelmektedir. Ve Pentateuchos sözcüğü "beş rulo" anlamını kazanmıştır. Yahudilere göre Pentateuch, Tanrı'nın insanı selamlamak için elini uzatmasıdır, "*Tanrı'nın beş parmağını*" temsil etmiştir.¹⁴⁰⁵

Musa, tahmini olarak M. Ö. XIII. yy.da yaşamış olmasına rağmen en eski İbrani el yazması nüsha M. S. VII. ve X. yy.da bu kaynak yazılmıştır. Kaynağın, M. Ö. I. yy. daki İbrani metinlerine dayandığı söylenmiştir. Elyazmaları Musa'nın zamanına kadar eski bir köke gidemese de Yahudilikte Tora dinin temelini oluşturmuştur. Tanrı kelamı sayılmış ve ibadette en önemli konumdadır.¹⁴⁰⁶ İbn Meymun, Tora'nın nübüvvetin gerçek esasını ve hakikatini bildirdiğini söyleyerek önemini vurgulamıştır.¹⁴⁰⁷

Tora, Havra'da (Beyt Ha- Kneset, Grekçe: Sinagog) mihrap teşkil eden bir dolapta ve üzeri sırmalı, ipekli örtüler içinde ve rulolar halinde (elle yazılmış olmalı) muhafaza edilir. Havra'ya giren her Yahudi oraya bakar ya da eliyle uzaktan selamlar. Mümkünse elini sürüp öper. Bu hareketler sembolik şekilde huşu ile yapılır. Eğer Tora Havra'da yere düşerse, Haham onu alır ve bütün cemaat otuz gün oruç tutmaya mecbur olurlar. Buna Cumhur Orucu (Taanit Tsibur) denilmiştir. Tora, evde veya havrada okunurken mutlaka başın örtülü ve temiz olunması gerekmektedir. Tora'nın okunmasının tamamlanması ile Simha Ha- Tora bayramı kutlanır. Her yıl sonbahardan başlayarak bir sonraki sonbahara kadar Tora okunur. Tora'nın okunması tamamlandıktan sonra ise "Çok şükür dünyanın Rabbine" anlamına gelen "Şevah la el bore olam" denilmektedir. Sivil ve askeri hayatta yemin Tora üzerine yapılır.¹⁴⁰⁸ Tora, bir Yahudinin hayatında önemli bir yere sahip olmuş, yaşamlarının her alanında Tora etkili olmuştur.

¹⁴⁰³ Harman, *a.g.t.*, s. 41.

¹⁴⁰⁴ Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 132.

¹⁴⁰⁵ Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 99; Harman, *a.g.t.*, s. 41.

¹⁴⁰⁶ Tanyu, *a.g.m.*, s. 103, 106.

¹⁴⁰⁷ Doğan, *a.g.t.*, s. 153.

¹⁴⁰⁸ Tanyu, *a.g.m.*, ss. 106- 108.

Tora Arapça'da da “*Esfar-ı Hamse*” adı ile zikredilmiştir.¹⁴⁰⁹ Ve Tora kelimesini telaffuz edilirken aynı Arapçadaki gibi telaffuz edilmelidir. Çünkü “Tora”nın sonundaki “he” harfi illetli harflerdendir. Okunurken sonundaki “he” harfi söylenmemelidir.¹⁴¹⁰

Modern bazı bilginler, Yeşu kitabının aynı kaynaktan geldiğini kabul etmişler, Beş Kitaba ekleyerek “*Hexateuch*” (Heksatök: altı kitap) başlığı altında toplamışlardır.¹⁴¹¹ Tora'nın zaman zaman Yahudi kutsal metinlerinin tamamını kastettiği olmuştur.¹⁴¹²

Tora ve Tanah'ı oluşturan kitaplara Yahudiler ve Hristiyanlar farklı isimler vermiştir. Yahudiler, bir kitap veya yazıya isim verirken onun ilk kelimesini veya ilk cümlesinin bir kelimesini alarak adlandırmışlardır. Grekçe yapılan çevirilerde ise mütercimler, kitapların içindeki konulara uygun isimler vermişlerdir. Bu sebepten ayrı şekilde isimleri vardır. Türkçe yapılan çeviri de Grekçe karşılıklar kullanılmıştır.¹⁴¹³

Türkçe	İbranice	Latince
Tekvin	Bereşit (İlkin/ Başlangıç)	Genesis
Çıkış	Şemot (İsimler)	Exodus
Levililer	Vayiqra (Çağırdı)	Levitiüs
Sayılar	Bamidbar (Çölde)	Numeri
Tesniye	Debarim (Şeyler)	Deuteronomion. ¹⁴¹⁴

Musa'nın beş kitabı olan Tora, kısaca şu konuları içermiştir:

1. Tekvin: Dilimize “*Tekvin*” olarak tercüme edilen kitabın Grekçe karşılığı “*başlangıç*”tır ve uzmanlar bu adı bölüm için daha uygun bulmuşlardır. Evrenin yaratılışından, Âdem'den, Nuh ve Tufan'dan, İbrahim, İshak, Yakup ve Yusuf'un

¹⁴⁰⁹ Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 119.

¹⁴¹⁰ Adam, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁴¹¹ Tümer- Küçük, *a.g.e.*, s. 222.

¹⁴¹² Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁴¹³ Harman, *a.g.t.*, s. 2.

¹⁴¹⁴ Harman, *a.g.t.*, s. 2; Tanyu, *a.g.m.*, s. 100.

hayatlarından bahsetmiştir. Tanrı'nın İbrahim'le ahitleşmesi ile peygamberlik döneminin başlamasından, ahdin İbrahim'in nesliyle devam etmesinden bahsetmiştir.¹⁴¹⁵

2. Çıkış: İbrahim ailesinden, onların Mısır Firavun'unun esareti altında nasıl bir ulus haline geldiğinden bahsetmiştir. Çıkış, Yahudi milletin hayatında önemli bir yeri teşkil etmiştir. Tanrı'nın cemaati seviyesine bu olaydan sonra erişmişlerdir.¹⁴¹⁶ Mısır'dan çıkıp çöle yerleşmeleri, çöldeki hayatlarından ve uymaları gereken kurallardan bahsedilmiştir.¹⁴¹⁷

3. Levililer: Tanrı'nın kutsallığı ve O'na yaklaşmak için halkında aranan ruhsal temizlikten bahsetmiştir. Levililer için bir el kitabı olmuştur. Bayramlar tanzim edilmiş ve ibadetlerin nasıl olacağı açıklanmıştır.¹⁴¹⁸ Günahların kefareten, haram yiyeceklerden, yasaklanan evliliklerden ve adaklardan bahsedilmiştir.¹⁴¹⁹

4. Sayılar: İbranice adı olan “*Bemidbar- Çölde*” sözcüğü kitabın anlamını daha iyi ifade etmiştir, çünkü çölde dolaşan İsrailliler'in yaşadıkları tarihi olayları aktarmıştır. Kitabın başında ve sonunda olmak üzere iki nüfus sayımından söz etmiştir. Halkını terbiye ederken Tanrı'nın iyiliği ve sertliğini anlatmıştır. Şeriat kanunlarından, hikâyelerden, mucizelerden bahsedilmiştir.¹⁴²⁰

5. Tesniye: Kutsal Kitabın yeni tercümesinde “*Yasa'nın Tekrarı*” olarak geçen Tesniye, Grekçe'de “*Deuteronomy- İkileme*” anlamına gelmiştir. Bu kitap kendisini izleyen diğer tarihi kitaplarla bağlantı içermiştir. Bu bölüm, Musa'nın son kırk yılının özeti şeklindedir.¹⁴²¹ Çünkü Musa'nın ölümünü ve onun yerine geçen Yeşu'yu anlatmıştır. Vaatleri yerine getirirken Tanrı'nın sadakatinden de bahsetmiştir. Önceki kitaplarda geçen bazı şeriat kanunlarını tekrarlar ve insanların birbirlerine ve Tanrı'ya karşı nasıl davranması gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁴²²

Griffith Thomas, Musa'nın kitaplarının içeriğini şu şekilde özetlemiştir:

¹⁴¹⁵ Aydın, Mehmet, “Tekvin”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 749; Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 98; Ulucan, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁴¹⁶ Aydın, Mehmet, “Çıkış”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 149.

¹⁴¹⁷ Ulucan, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁴¹⁸ Tanyu, *a.g.m.*, s. 103.

¹⁴¹⁹ Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁴²⁰ Tanyu, *a.g.m.*, s. 103.

¹⁴²¹ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁴²² Tanyu, *a.g.m.*, s. 103; Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 223.

“Eski Antlaşma’nın ilk beş kitabı, Tanrı inancının dünyaya girişini anlatır. Her kitap Tanrı’nın tasarısının bir safhasını verir. Hepsi birlikte ise resmin bütünü oluşturur. Yaratılış, dinin başlangıcından ve Tanrı’nın seçtiği halktan söz eder. Mısır’dan Çıkış, halkın bir ulus halinde bütünleşmesini ve Tanrı’nın onlarla kurduğu ilişkiyi aktarır. Levililer, bu ilişkinin nasıl korunacağını çeşitli şekillerde gösterir. Sayılar, vaat edilen topraklardaki dinsel yaşamını başlangıç amacı için insanların nasıl düzenlediklerini gösterir. Aynı zamanda ulusun başarısızlığını ve bunun sonucu olan gecikmeyi ve yeniden organize edilmelerini anlatır. Yasa’nın Tekrarı, İsraililer vaat edilen topraklara girmeden kısa bir süre önce ülkenin sınırında bu halkın bu giriş için nasıl hazırlandığını açıklar.”¹⁴²³

2) Nebiim

Musa’dan sonraki nebilerden bahsedilmiştir. Bu bölüm ikiye ayrılmıştır.

1. Nebiim Rişonim (İlk Nebiler) = Prophetæ Priores

Bu altı kitapta, gerçekte İsrail tarihi anlatılmıştır. Fakat Yahudiler bu kitapları nebilerine nisbet ettiklerinden dolayı bu gruba dâhil edilmiştir.¹⁴²⁴ Musa’nın ölümünden sonra Yahudilerin Tanrı tarafından vaat edilmiş topraklara yerleşmeleri, krallığın kuruluşu, kralların idaresi, davranışları, Yahudilerin putperest topluluklarla yaptıkları mücadeleler ve kutsal mabedin kuruluşu, yıkılışı anlatılmıştır.¹⁴²⁵

1. Yeşu = Yeşua (Yehoşea) = Jehosuah: Musa’dan sonra yerine geçen Yeşu’nun İsrailoğullarını Kenan topraklarına taşımasından bahsedilmiştir.¹⁴²⁶

2. Hâkimler = Şoftim = Judicum: Yahudi geleneğine göre Samuel tarafından yazılmıştır. İsrailoğullarının Kenan topraklarına yerleşmelerinden sonra yaşadıkları iç kavgalardan ve bu kargaşayı bitirmeye çalışan, halkı yönlendirmek isteyen hâkimlerden bahsedilmiştir.¹⁴²⁷

3- 4. I. Samuel = Şimoel alef = Liber I. Samuelis/II. Samuel = Şimoel Bet = II. Samuelis: Yahudilerin iç kavgalarından sonra kurulan krallık döneminin anlatıldığı

¹⁴²³ MacDonald, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁴²⁴ Harman, *a.g.t.*, s. 5.

¹⁴²⁵ Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁴²⁶ Ulucan, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁴²⁷ Ulucan, *a.g.e.*, ss. 29- 30.

kitaplardır. Saul'un, Davut'un hikâyelerine yer verilmiştir. Bu kitaplar, Yunanca Yetmişler Tercümesi'nde I. ve II. Krallar olarak isimlendirilmiştir.¹⁴²⁸

5- 6.I. Krallar = Melahim Alef = I. Regum/ II. Krallar = Melahim Bet = II. Regum: Süleyman'ın krallığından, Kudüs Mabedi'nin yapılışından, Süleyman'ın ölümü ile krallığın parçalanmasından ve ikiye ayrılan krallıktan bahsedilmiştir. Bu kitaplarda anlatılan olaylar yaklaşık olarak dört yy.lık bir süreyi kapsamıştır. Yetmişler Tercümesi'nde Samuel Kitapları'nın devamı sayılmış ve III. ve IV. Krallar diye anılmıştır.¹⁴²⁹

2. Son Nebiler/Peygamberler = Nebiim Ahronim = Prophete Posteriores:

Nebilerin putperestliğe karşı devamlı mücadeleleri, tek bir Tanrı fikrini bütün insanlara yaymak için gösterdikleri gayret, halka dini telkinleri ve öğütleri anlatılmıştır.¹⁴³⁰

Son nebilerden bahseden kitaplar:

1.Yeşaya (İşeya= Liber Jeaia) , 2.Yeremya (Yirmiye-Yirmeyau= Jeremia), 3.Hezekiel (Yihezekel= Ezechiel), 4.Hoşea (Oşea= Hosea), 5.Yoel (Yoel= Joel), 6.Amos (Amos= Amos), 7.Obadya (Ovadya= Obadia), 8.Yunus (Yonah= Jona), 9.Mika (Miha= Micha), 10.Nahum (Nahum= Nahum), 11.Habakkuk (Havakkuku/ Havakkuk= Habakkuk), 12.Tsefanya (Sefanya= Zephania), 13.Haggay (Hagay= Haggai), 14.Zekeriya (Zaharya= Zacharia), Malaki (Malahi= Malachia).¹⁴³¹

Nebiim kitapları, Tanrı'nın insan ile iletişimiyle bildirilmiş (vahiyle) ama yazarların ağzından yazılmıştır. Ketubim yazıları da kutsaldır; ama daha düşük vahiy derecesi olan İlahi Ruh şekli ile doğmuştur. Hatta bazı sofu Yahudiler bu üç katlı bölünmeyi, ilginç bir kanuna uyarak uygulamışlardır. Kutsallığı daha az olan bir şeyi daha kutsal sayılan bir şeyin üzerine koymanın uygun düşmeyeceğini düşünmüş; Ketubim'i Nebiim'in üstüne, bu ikisini de Tora'nın üzerine koymamışlardır.¹⁴³²

3) Ketubim

Yazılar “Ketubim” (Kitaplar) - Hagiographa:

¹⁴²⁸ Ulucan, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁴²⁹ Ulucan, *a.g.e.*, ss. 30- 31.

¹⁴³⁰ Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁴³¹ Tanyu, *a.g.m.*, ss. 100- 101.

¹⁴³² Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s. 115.

Kutsal Yazılar, farklı dönemlere ait tarihî, felsefî ve edebî karakterlerdeki on bir kitaptan meydana gelmiştir. Süleyman'ın Meselleri, Vaiz ve Eyüp hikmet kitapları olarak, daha çok ibadet ve dua maksadı ile kullanılmıştır. Rut, Ezra-Nehemya, I.- II. Tarihler kitapları tarihi içerikli olmuştur. Neşideler Neşidesi, Rut ve Mersiyeler bayramlarda okunan kitaplardır.¹⁴³³

1. Mezmurlar = Tehilim = Psalma: Mezmurlar, Hristiyanlarca ayrı bir öneme sahip olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de de Hazreti Davut'a verildiği bildirilen Zebur olduğu söylenmiştir.¹⁴³⁴ Kendi içinde beş bölüme ayrılmış olup şiir ve dualar içermiştir. İbrani şiirlerinin en güzel örnekleri olarak kabul edilmiştir. Batılı araştırmacılar kitabın bu şekildeki hali ile Davut tarafından yazılmış olmasını zayıf bir kanaat olarak zikretmişlerdir.¹⁴³⁵

2. Süleyman'ın Meselleri/Özdeyişleri = Mişley = Proverbia: Süleyman'a ait olduğu sanılan ve büyük bir bölümünü günlük öğütlerin içerdiği bir kitaptır.

3. Eyüp = İyov = Job: Öğüt ve dua içeren Eyüp kitabında çok zengin bir adam olan Eyüp'ün malını, evlatlarını ve sağlığını kaybetmesinden bahsedilmiştir. Kendisini ziyarete gelen arkadaşları ile aralarında geçen konuşmalardan ve nihayetinde yeniden sıhhat bulması anlatılmıştır.

4. Neşideler Neşidesi/Ezgiler Ezgisi = Şir Ha-Şirim = Cant- Cantie: Müstehecn konuşmalar içerdiği için Tanah'ın en tuhaf bölümlerinden biri olduğunu söyleyenler olmuştur. Bu kitabın İsraililerin düğün şarkıları olduğu da söylenmiştir. Son dönem Hristiyan bilginleri "Beşeri aşkın, Tanrı'nın harika bir armağanı gibi övülmesi" şeklinde bu kitabı tanımlamışlardır.¹⁴³⁶

5. Rut = Rut = Ruth: Hâkimler döneminde başlayan kıtlıktan sonra Moab'a yerleşen bir Yahudi ile evlenen, onun ölümüyle Boaz isimli başka bir Yahudi ile evlenen bir kadının hikâyesidir. Rut, Davut'un dedesinin annesidir.¹⁴³⁷

¹⁴³³ Gürkan, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁴³⁴ Nisa Suresi, 4/163.

¹⁴³⁵ Ulucan, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴³⁶ Ulucan, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴³⁷ Ulucan, *a.g.e.*, s. 30.

6. Yeremya'nın Mersiyeleri/Ağıtlar =Eyha (Nasıl) = Threni: Yeremya'nın Kudüs'ün yıkılması üzerine duymuş olduğu acıyı dile getirmiştir. Yahuda halkının nebisi olan Yeremya'nın halkın sapkınlığından şikâyet etmesi de anlatılmıştır.¹⁴³⁸

7. Vaiz = Kohelet = Ecclesiastes: Vaiz kitabının da Süleyman tarafından yazıldığı söylenmiştir. Kitapta dünyevi zevkler sıralanır ve dünyanın ne kadar boş olduğu vurgulanır. Sonuç olarak da sadece Tanrı korkusu ile Tanrı'nın emirlerine uymanın boş olmadığı hükmüne varılır.¹⁴³⁹

8. Ester = Ester = Esther: Yahudi bir kadın olan Ester'in kahramanlıkları anlatılmıştır.

9. Daniel = Danyel = Daniel: İsrailoğullarının Babil esareti döneminde yaşamış bir bilgedir. Babil krallığının yıkılışı, Perslerin hâkimiyeti ve Daniel'in rüyalarını anlatmıştır.¹⁴⁴⁰

10. Ezra = Ezra = Ezrae: Babil Sürgünü'nden sonra Yahudilerin lideri olan ve yaptığı reformlar ile bugünkü Yahudiliğin temellerini atan kişinin kitabıdır. "Yahudilerin Babası", "İkinci Musa" gibi unvanlar almıştır. Yahudi erkeklerin Yahudi olmayan kadınlarla evlenmesini yasaklamıştır. İslami kaynaklarda ismi "Üzeyir" olarak geçmiştir.¹⁴⁴¹

11. Nehemya = Nehemya = Nehemia: Babil Kralı'nın kadeh taşıyıcısı Nehemya'nın kralın izni ile ülkesine dönüşünü ve Yahudilerin başına vali oluşunu anlatmıştır. Ezra ile birlikte çalışmışlardır. Yabancı kadınla evlenme yasağını desteklemiştir.¹⁴⁴²

12- 13. I. Tarihler = Divrey Ha-Yamim Alef = Prior Liber Chronicorum/II. Tarihler = Divrey Ha-Yamim Bet = Liber Posterior Chronicorum: Samuel ve Krallar kitaplarında geçen olayların tekrar anlatıldığı ve Tanah'ta çelişkili durumların en çok rastlanıldığı kitaplardır.¹⁴⁴³

¹⁴³⁸ Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 225.

¹⁴³⁹ Tümer-Küçük, *a.g.e.*, s. 225.

¹⁴⁴⁰ Ulucan, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁴⁴¹ Ulucan, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁴⁴² Ulucan, *a.g.e.*, ss. 31- 32.

¹⁴⁴³ Ulucan, *a.g.e.*, s. 31.

B) Şifahi Geleneğin Yahudi Vahyindeki Yeri/Talmud

Yahudilikte inanç ve süregelen âdetler Tanah, Mişna ve Talmud'a bağlı kalınarak uygulanmıştır.¹⁴⁴⁴

Tora kuralları Talmud'da ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Tora'nın ayrıntılı şekilde Talmud'da işlenmesinin sebebi olarak, "kutsal topluluk" olarak kabul edilen Yahudilerin bu şekilde devamı ve kutsallık yolunda terbiye edilmeleri şeklinde açıklanmıştır. Talmud'un Yahudi vahyindeki en önemli rolü Tora'yı tevil etmesidir. Tora'daki göze göz, dişe diş prensibi Talmud'da ve sonraki Yahudi hukukunda para cezası şeklinde tevil edilmiş; ölüm cezaları ise Sanhedrin'in ortadan kalkmasından sonra pratikte uygulanmamıştır. Yavru keçiyi annesinin sütünde pişirmeme meselesi de etli ve sütlü ürünlerin birlikte pişirilip yenmemesi şeklinde uygulanmasına dönüştürülmüştür.¹⁴⁴⁵

Bugün bile hâlâ Yahudilerin hayatı büyük ölçüde Talmud prensiplerine ve esasları üzerine kurulmuştur. Yahudiliğe ait dini vazifeler, dualar, ayinler, evlilik meseleleri ve daha birçok kanun ve esas doğrudan Talmud'dan çıkarılmıştır. Bir Yahudide bulunan sıfatlar, karakterler Talmud'a dayanmıştır.¹⁴⁴⁶

Talmud, kendi içine kapanmış bir toplum olan Ben-i İsrail'in ruh halini yansıtmıştır. Talmud'da Yahudilerin günlük hayatlarını düzenleyen kurallar, emirler ve yasaklar mevcuttur. Yahudi edebiyat ve folklorunu yansıtan hikâye, mesel, hikmetli söz ve lejand (harita işaretleri, haritada nelerin nasıl gösterildiğini belirtir) ihtiva etmiştir. Talmud, din bakımından Tanah'ı ikinci plana atabilen en yüksek otorite olarak kabul edilmiştir. Çünkü Yahudiliğe göre sözlü edebiyatta Tanrı vahyine dayanır ve onu anlamadan yazılı edebiyatı anlamak mümkün değildir.¹⁴⁴⁷

Talmud, Yahudileri kendi arasında kategorik şekilde tasnif etmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru olan bu tasnifte en aşağı seviyede cahiller yerine almaktadır. Bir üstünde kutsal kitaplarını bilenler, onların üstünde Mişna ve Haggadah'ları bilen kimseler, en üst noktada ise Gemara'nın hukuksal bölümlerine çalışmış ve bu konuda tartışma yapabilecek

¹⁴⁴⁴ Tanyu, *a.g.m.*, s. 107.

¹⁴⁴⁵ Gürkan, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁴⁴⁶ Han, *a.g.m.*, s. 151, 152.

¹⁴⁴⁷ Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, IX/9.

seviyede bilgi sahibi olanlar yer almıştır. Sadece bu noktadaki insanlar Yahudi halkına öncülük etme yetisine sahip olmuşlardır.¹⁴⁴⁸

TALMUD

II. Mabet'in yıkılması, (M. S. 70) Yahudiliğe karşı Hristiyan geleneğin ortaya çıkması, peygamberliğin artık bitmiş olması, Yahudi tarihi için olumsuz olayların gerçekleşmesinden sonra Sözlü Tora oluşturulmuştur. Sözlü Tora Yahudiler için yeni bir umut olmuştur. Böylesi zor bir dönemde Yahudilerin ve Yahudiliğin dayanağı ve bekasının göstergesi olmuştur.¹⁴⁴⁹

Şifahi vahiy, sözlü olarak Musa'dan yaşlılara, yaşlılardan peygamberlere, peygamberlerden de Sanhedrin üyelerine; onlardan da Rabbiler vasıtası ile II. yy. a kadar nakledilmiştir.¹⁴⁵⁰

Söz konusu şifahi vahiy artık sözlü olarak nakledilemeyecek hale gelmiş, yazıya geçirilmesi mecbur olmuştur. Yazıya geçirilmiş haline de Talmud denmiştir. Talmud, Babil'de ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵¹ Talmud, İbranice “öğretmek” anlamına gelmektedir.¹⁴⁵²

Talmud, iki önemli kısma ayrılmıştır:

1. Mişna: Asıl metindir. Mişna, Yahudilerin Tora'dan sonraki kendileri için koydukları ilk kanuni prensip olmuştur. İbranice Mişna, “bilgi” veya “ikinci kanun” anlamına gelmiştir. Yahudiler Mişna'nın Musa'ya Sina'da verildiğine inanmışlardır.¹⁴⁵³ Şifahi olarak yayınlanan Mişna'yı Yehudah ha-Nassi yazıya geçirmiştir. Mişna yazıya geçirildikten sonra daha iyi anlaşılсын diye daha çok açıklanmış ve dış şartlara karşı adapte etmeye gerek duyulmuştur.¹⁴⁵⁴

Mişna'nın Bölümleri:

a.Zeraim (Tohumlar): Ziraî usulleri ihtiva eden on bir risaleden oluşmuştur.

¹⁴⁴⁸ Shahak, Israel, *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*, Çeviren: Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 79.

¹⁴⁴⁹ Gürkan, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁴⁵⁰ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 107; Sharpe, Eric J. , *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çeviren: Ahmet Güç, Arasta Yayınevi Bursa, 2000, s. 96.

¹⁴⁵¹ Kurt, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁴⁵² Han, *a.g.m.*, s. 145.

¹⁴⁵³ Han, *a.g.m.*, s. 140.

¹⁴⁵⁴ Aydın, Mehmet, “Talmud”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 738.

b.Moed (Belirli Günler): Oruç ve bayram usulleri meydana getiren on iki risaleden meydana gelmiştir.

c.Nashim (Kadınlar): Evlenme, boşanma, adak ve adak yapanlarla ilgili kurallardan bahsetmiştir. Yedi risaleden oluşmuştur.

d.Nezikin (Zararlar): Medeni ve ceza kanunları içermiştir. On risaledir.

e.Kodashim (Kutsal Şeyler): İbadet usullerinden bahsetmiştir. On bir risaledir.

f.Toharoth (Temizlik): Necaset ve temizlik prensiplerini anlatmıştır. On iki risaleden oluşmuştur.¹⁴⁵⁵

Mişna kanunları, hayatı her yönü ile ele almıştır. Dünyevilikten kutsala; normal olandan sapıklığa; sıradan olan ile akıldışı olana; ahlakiden cezaiye; insanın Tanrı ile ilişkisinden, insanın insan ile sosyal ilişkilerine kadarki konuları ile ilgilenmiştir. Yahudiliğin en temel öğretisi olan Tanah'a açıklık getirmiştir.¹⁴⁵⁶

2. Gemara: Mişna'nın şerhi niteliğindedir. Gemara, tamamlama (completion) anlamına gelmektedir. Talmud'un metin olarak yüzde doksanından fazlasını oluşturmuştur.¹⁴⁵⁷

Gemara, Yerusalmi (Kudüs) ve Babili (Babil) Talmud olarak ikiye ayrılmıştır. Gamera'yı ilk olarak ortaya koyanlar Haham Gamaliel ve Simeon olmuştur. Geçmiş hükümlerden sonuçlar, yorumlar çıkarmışlardır.¹⁴⁵⁸

a. Kudüs Talmudu: Bu Talmud, M.S. 351'de Ursicinus'un yapmış olduğu ağır baskılar sonucunda gizli bir şekilde devam eden sözlü edebiyatın kaybolmasından korkan Yahudilerce M. S. 400'de toparlanmıştır. Kudüs Talmud'u ilk kez M. S. 1522- 1523 yıllarında Venedik'te basılmıştır. Kudüs Talmud'u genel içerik olarak Yahudi hikâyeleri ve kıssaları olan Haggadah'tan oluşmuştur.¹⁴⁵⁹ Kudüs Talmudu, Babil Talmudu'na göre bazı farklılıklar içermiştir. Kudüs Talmudu lüzumsuz sözü uzatmak yerine kısa ve öz cümleler kullanmıştır. Delil aramak yerine mantıki muhakeme tercih edilmiştir. Kudüs

¹⁴⁵⁵ Han, Zafer İslam, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri", Çev: Mehmet Aydın, *Ata.ÜİFD*, Yıl 1981, XXV/139- 140; ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 140- 144.

¹⁴⁵⁶ Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 160.

¹⁴⁵⁷ Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 160.

¹⁴⁵⁸ Han, *a.g.m.*, s. 144; ayrıntılı bilgi için bkz. ss. 144- 148.

¹⁴⁵⁹ Han, *a.g.m.*, ss. 145- 146.

Talmudun'da birçok çelişki ve tekrar mevcuttur.¹⁴⁶⁰ Kudüs Talmudu, Babil Talmuduna göre eksikliği çoktur ama Kudüs Talmudu diğerine göre daha önce yazılmıştır.¹⁴⁶¹

b. Babil Talmudu: Babil Talmud'unu Rabbina'nın yardımı ile ilk kez yazan Ashi (M. S. 427) olmuştur. Babil Talmud'unu tamamlamadan ölen Ashi'nin işini Rabina Bar Huna tamamlamıştır. Şifahi yazı geleneğinden geldiği için edebi bir sunilik oluşturmamıştır. Metin, 5894 sayfeden oluşmuştur. Babil Talmudu'nda üstatların asırlarca öğretmiş olduğu gelenek, önemli dini ve hukuki tartışmalar ayrıca Tora'nın yorumu olan ahlaki prensipler, atasözleri, masallar ve hikâyeler de yer almıştır.¹⁴⁶² Yani, Babil Talmud'unun yüzde otuzu kıssalardan (haggadah) diğer kalanı da hükümlerden müteşekkildir.¹⁴⁶³ Haggadah'lar, kutsal figürler, melekler, şeytanlar, büyücüler, mucizeler, haham ya da sıradan insanlar hakkında anlatılan hikaye ve anekdotların karışımından oluşmaktadır. Ortodoks Yahudilik için Babil Talmudu'nun en büyük önemi içerdiği hukuksal bölümler olmuştur.¹⁴⁶⁴

Talmud, şifahi yasanın derlenmesi olarak kabul edildiğinden dolayı Rabbinik Yahudiliğin temel inanç sistemlerinden birini teşkil etmiştir. Talmud, Yahudilikte günlük hayatın düzenlenmesinde yardımcı olmuştur.¹⁴⁶⁵ Talmud, dinsel yasalarla birlikte hukuk, tıp, sağlık, ziraat ile ilgili malzemeleri ve yasama önerilerini içeren felsefi yaklaşımları içermiştir.¹⁴⁶⁶ Talmud'da gök gürültüsü duyulduğunda, şimşek çaktığında, yiyecek yendiğinde, mucizevî bir olaya şahit olunduğunda, hatta tuvaletten çıkarken okunacak* uygun kutsamalardan bahsedilmiştir. Talmud, hırsızlık yapıldığında ne kadar ödenmesi gerektiğini, öküzün boynuzu ile biri yaralandığında, köpek ısırıldığında sahibinin suç seviyesinin ne olduğunu; bunun uzantısı olarak güncel yorumla kaza anında başkasına verdiğiniz zararın nasıl telafi edileceğini belirtmiştir. Talmud'un kapsamış olduğu gündelik yaşamla ilgili hususların sınırı olmadığı söylenmiştir.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁰ Aydın, Mehmet, *a.g.md.*, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 739.

¹⁴⁶¹ Kutluay, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁴⁶² Aydın, Mehmet, *a.g.md.*, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, ss. 738- 739.

¹⁴⁶³ Han, *a.g.m.*, ss. 147- 148.

¹⁴⁶⁴ Shahak, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁴⁶⁵ Aydın, Fuat, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁴⁶⁶ Besalél, "Talmud", *Yahudilik Ansiklopedisi*, III/695.

* Talmud'daki tuvaletten çıkarken okunacak kutsama: "İnsanı bilgelikle şekillendiren ve onda birçok dehliz ve boşluk yaratan Tanrı, Evrenin Kralı, Sen kutsalsın. Bunlardan biri yırtılsa veya tıkansa, yaşamının ve Senin huzurunda durmanın imkânsız olduğu, Senin görkem tahtında aşık ve biliniyor. İyileştiren ve harikalar yaratan Sen, Tanrı kutsalsın." Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.162.

¹⁴⁶⁷ Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s. 161.

Yahudilikle ilgili yazılar yazan kimi yazarlar, Talmud'un edebi üslubunun çok güzel olduğunu belirterek Talmud'u övmüştür. Talmud'un insan hayatının her yönünü kapsayan bir bilgi hazinesi olduğunu söylemişlerdir. Yahudilerin Talmud prensiplerine bu şekilde güçlü tutunmalarının sebebi ise, sürgünle birlikte Yahudilerin güçlerinin yok olması ve okullarının kapanmış olmasındandır. Böylece Yahudiler yeni prensipler aramışlar, evrensel bir imparatorluk kurmak isteyen Yahudiler dini boyutla topluma hâkim olma ve hayatlarını devam ettirmeyi öğreten Talmud'da aradıklarını bulmuşlardır. Dr. Fabian, Talmud'un Yahudi dini ve kültürünü korumada önemli bir rol oynadığını söylemiştir. Talmud, Yahudi medeniyetinin her aşamasında, zaman ve mekânda uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamıştır. Talmud, Tora'dan sonra Yahudilerin hayatında ruhi bir kuvvet ve ahlak olmuştur ve olmaya devam ediyordur. Yahudilerin Talmud sayesinde varlıklarını devam ettirdikleri söylenmiştir.¹⁴⁶⁸ Kısacası Yahudilik ve Yahudi'nin hayatı Talmud ile gelişmiştir.

¹⁴⁶⁸ Han, *a.g.m.*, ss. 148- 151.

SONUÇ

Yahudiler kendilerini, *“Tora’nın bağrında büyüyen, peygamberler ve bilginler tarafından yetiştirilen, acı ve sıkıntılarla dolu tarihleriyle olgunlaşan”* bireyler olarak görmüşlerdir. Bu söz onların inanç sistemlerini özetlemiştir. Onlar için nübüvvet, bir doktrin olarak kalmamış, yaşamlarının içine dâhil olmuştur.

Beni İsrail peygamberleri, İsrailoğulları’nın tarihten silinmemelerini sağlamıştır. Mısır’dan çıkış, Filistin’e yerleşme, sürgün gibi Yahudiler için dönüm noktası olan olaylarda hep başrolde peygamberleri yer almıştır.

Yahudilerin içinde de nübüvvete, bazen şahıs olarak peygambere, bazen sadece peygamberlerin sözlerine karşı çıkanlar ve onları yalanlayanlar olmuştur. Peygamberler, kendilerine itaat edilen, saygı duyulan parlak dönemler de yaşamışlar; zindana atılarak, yalanlanarak, kaçarak, hatta ölümle tehdit edilerek sıkıntılı dönemlerden de geçmişlerdir. Onlar için zor olan başka bir mesele de, sahte peygamberlerin ortaya çıktığı zamanlar olmuştur. Tanah’ta sahte peygamberlerin de peygamber olarak zikredilmesi, gerçek peygamberlerde yer alan bazı özellikleri taşıyor olması halkın bu konuda kafasının karışmasına neden olmuştur. İsrailoğullarının peygamberlik hususunda gerçekte sahteyi birbirinden ayıramaması, gerçek peygamberler için ayrı bir sorun olmuştur.

Çocuklukla zannedildiği gibi Yahudilik inancında nübüvvet, sadece kendi ırklarına has kılınmamıştır. Tanah’ta, Ata peygamberler döneminden önce gelen Hanok, Nuh ve bunların dışında başka milletlere mensup peygamberlerden bahsedilmiştir. Bunlar derece bakımından İsrail peygamberlerinden düşük sayılmıştır. Zaten İsrail peygamberleri içinde de derece bakımından farklılıklar mevcut olmuştur.

Bu çalışma esnasında incelediğimiz kaynaklarda bazı hususlar dikkatimizi çekmiştir. Yahudiliğin Tanah’a ve kendi inanç sistemlerine uygun şekilde yorumlanmaması, bu konuyla ilgili sorunlardan birisidir. Yahudilikle ilgili Müslüman araştırmacıların yaptıkları çalışmalar, savunmacı ve yargılayıcı bir üslupla hazırlanmıştır. Tanah’ta kral olarak zikredilen Davut ve Süleyman, çoğu araştırmada peygamber olarak zikredilmiştir. Bu bağlamda, Beni İsrail peygamberlerinin günah işlemesine örnek olarak, onlar için peygamber sayılmayan Davut, Süleyman, Lut ve Harun örnek verilmiştir. Yahudilerin kullandığı Tora ve Tanah tabirleri yerine Hristiyanlara ait Eski Ahit ismi kullanılmıştır. Burada karşımıza başka bir mesele daha çıkmaktadır. O da, Tanah’ın Yahudilerce hazırlanmış Türkçe tercümesinin piyasada olmayışındır. Eski Antlaşma, Kutsal Kitap çevirileri Hristiyanların Protestan ve Katolik mezheplerince yapılmıştır. Tanah’ın

Hristiyanlar tarafından yapılmış tercümelerinin ne kadar sağlıklı olacağı tartışılır. Bu durum, tercümeden kaynaklanan sorunlar yaşamamıza neden olmuştur.

Peygamber ve nebileri ile gurur duyan Yahudilik, nübüvvet sistemini daha geç bir dönemde kategorize etmiştir. Credo denilen bu öğretiler, Yahudilerin İslam âlemi ve İslami ilimlerle karşılaşmalarından sonra etkileşim yoluyla olmuştur. İslam'ın Yahudilik üzerindeki bu etkisi, çok daha ciddiyetle üzerinde durulması gereken bir konu olmalıdır.

Yahudilikteki nübüvvet müessesesinin birçok özelliği İslam dinindeki nübüvvet anlayışı ile paralellik göstermiştir. Bu paralellik, İslam peygamberi Hazreti Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunun göstergesi olmuştur. Buna rağmen ne Hazreti İsa ne de Hazreti Muhammed, peygamber olarak kabul görmemiştir.

İsrailliler tarih boyunca birçok sıkıntı çekmelerine rağmen hiçbir zaman yok olmamışlardır. Varlıklarını peygamberlerine duydukları güçlü bağla sürdürebilmişlerdir. En zor anlarında kendilerine örnek aldıkları peygamberlerine sarılmışlar, tarihleri boyunca yaşadıkları güzel günleri, çektikleri acıları unutmamışlardır. Bu hallerinde dinlerine ve peygamberlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bu bağlılık onlara, az sayıda olmalarına rağmen dünyaya hükmedebilme gücü vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

ADAM, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2002.

-----*Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2002.

ADONI, Leon, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Çeviren: Yusuf Altıntaş, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2001.

AKBAŞ, Muhsin, *Yahudi Düşüncesinde Holocaust ve Tanrı*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

ALALU, Suzan- ARDİTİ, Klara- ASAYAS, Eda- BASMACI Teri- ENDER, Fani- HALEVA, Beki- MAYA, Dalya- PARDO, Ninet- YANAROCAK, Sara, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 1996.

ATASAĞUN, Galip, *Hristiyanlıkta Kıyamet Alametleri ve Dünyanın Sonu*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2001.

-----*İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2002.

AYDIN, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 2004.

AYDIN, Mehmet, *Din Fenomeni*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2000.

-----*Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2002.

-----*Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2005.

BATUK, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

BEHAR, Nisim, *İbranilerin Öyküsü*, Zvi- Geyik Yayınevi, İstanbul, 2001.

BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Yayınevi, İstanbul, 2000.

-----*Yahudilik Ansiklopedisi*, I-III, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2002.

BLECH, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2003.

----- *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Çeviren: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2004

BUCAILLE, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Çeviren: Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, Ankara, 2001.

BULUT, Halil İbrahim, "Mucize", *DİA*, İstanbul, 2005, c. XXX, s.351.

BULUT, Mehmet, "İsmet", *DİA*, İstanbul, 2001, c. XXIII, ss. 134-135.

CENGİL, Arzu, *Kabballah Yahudi Gizemi*, Ayna Yayınevi, İstanbul, 2002.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 2000.

CİLACI, Osman, *Dinler ve İnsanlar*, Damla Matbaası, Konya, 1990.

----- *İlahi Dinlerde Cennet İnancı Mukayeseli Bir Araştırma*, Beyan Yayınevi, Ankara, 1995.

----- *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2001.

ÇAĞIL, Necdet, *Kur'an'ı Kerim ve Kitab'ı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*, Araştırma Yayınevi, Ankara, 2005.

ÇELEBİ, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, Çeviren: Ahmet M. Büyükçınar-Ömer F. Harman, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1978.

DEMİRCİ, Kürşat, *Dinlerin Dejenerasyonu*, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1996.

-----*Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2005.

DOĞAN, Hatice, “İbn Meymun’un Hayatı, Eserleri ve Delaletü’l-Hairin Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme”, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2009.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılap- Aka Kitabevi, İstanbul, 1963.

DURSUN, Turan, *Kutsal Kitapların Kaynakları 2*, Kaynak Yayınevi, İstanbul, 1997.

el- MAĞRİBİ, Samuel b. Yahya, *Yahudiliği Anlamak*, Çeviren: Osman Cilacı, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1995.

ELIADE, Mircea, *İmgeler Simgeler*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınevi, Ankara, 1992.

-----*Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çeviren: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 1995.

ELIADE, Mircea – COULIANO, Ioan P. , *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çeviren: Ali Erbaş, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1997.

-----*Dinler Tarihine Giriş*, Çeviren: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

-----*Dinlerdeki Sembollerin Araştırması Konusunda Metodolojik Düşünceler, Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, Çeviren: Mehmet Aydın, Mehmet Şahin, Mehmet Soyhun, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2003.

EPSTEIN, Perle, '*Kabala*' *Musevi Mistiklerin Yolu*, Çeviren: Nusret Karayazgan- Şimya Barkın, Dharma Yayınevi, İstanbul, 1993.

FARSI, Moşe, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara I. Kitap Bereşit*, Çeviren: Diana Yanni- Selin Saylağ- Baruh Beni Danon, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2002.

-----*Tora ve Aftara II. Kitap Şemot*, Çeviren: Diana Yanni- Selin Saylağ, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2004.

FEYİZLİ, H. Tahsin, *İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1988.

-----*Feyzü'l- Furkan Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Server İletişim, İstanbul, 2008.

GALANTI, Avram, *Üç Sami Kanun Koyucu Hamurabi, Musa, Muhammed*, Çeviren: Eyüp Tanrıverdi, Anka Yayınevi, İstanbul, 2002.

GARAUDY, Roger, *İsrail Mitler ve Terör*, Çeviren: Cemal Aydın, Pınar Yayınevi, İstanbul, 2003.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınevi, Ankara, 1998.

GÜNDÜZ, Şinasi- ÜNAL, Yavuz- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Vadi Yayınevi, Ankara, 1996.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Mucize", *DİA*, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 353.

-----*Yahudilik*, İSAM Yayınevi, İstanbul, 2008.

HALUK, Oğuz, "Musevilik", *Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi*, Yalçın Ofset, İstanbul, 1971.

HAN, Zafer İslam, “Talmud’un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri”, Çeviren: Mehmet Aydın, *Ata.ÜİFD*, 1981, S. XXV, ss. 139- 151.

HARMAN, Ömer Faruk, “Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1988.

HARMAN, Ömer Faruk, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 1995, S. IX ss. 127- 161.

HEMMU, Abdulmecid, *el-Yahudiyye ba’de Azra ve keyfe Ukırret*, Darul Evail, Dimeşk, 2003.

HIRSCH, Emil G.- McCURDY, J. Frederic- JACOBS, Joseph, “Prophets and Prophecy”, *Jewish Encyclopedia, CD Edition*.

İŞİK, Hidayet, *Amiri’ye Göre İslam ve Öteki Dinler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

İNCİ, Salih, “Eski Ahid’de Peygamberlere İsnat Edilen Ahlaki Zaaflar/ Günahlar ve Kur’an’ın Peygamberlik Anlayışı”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2001.

JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi*, Çeviren: Filiz Orman, Pozitif Yayınevi, İstanbul, 2000.

KATAR, Mehmet, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamda Tövbe*, Andıç Yayınevi, Ankara, 2003.

KAUFMANN, Francine- EISENBERG, Josy, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, Çeviren: Mehmet Aydın, *AÜİFD*, Ankara, 1987, S. XXIX, s. 268.

KONUŞKAN, Saim, *Tarihin Yahudi Boyutu*, Esra Yayınevi, tsz.

KOTAN, Şevket, “Kur’an’a Göre Yahudi ve Hristiyanlığın Geçerliliği Sorunu”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.

KURT, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi (Yahudiliğin Mimarı Ezra)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

KUT, Turgut, “Ali Ufki Bey”, *DİA*, İstanbul, 1989, c. II, s. 457.

KUTLUAY, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınevi, İstanbul, 2001.

KİTAB-I MUKADDES, ESKİ ve YENİ AHİT, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1997.

KUTSAL KİTAP (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 2009.

LINGS, Martin, *Simge ve Kökenörnek Oluşum Anlamı Üzerine*, Çeviren: Süleyman Sahra, Hece Yayınevi, Ankara, 2003.

MacDONALD, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, I-II, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 2005.

MADRIGAL, Carlos, *Eski Antlaşma'nın Mesajı -I- Tevrat (Musa'nın Beş Kitabı)*, Yeni Yaşam Yayınevi, İstanbul, 1998.

MİRZA, Şihabüddin- MİRZA, Burhanüddin, *Dinleri Tartışmak*, Çeviren: Ulvi Murat Klavuz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.

OĞUZ, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1992.

ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

ÖZEN, Âdem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.

ÖZGENÇ, Semahat, “Musa B. Meymun'un Nübüvvet (Vahiy) Anlayış”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı, 2006.

RAHMAN, Fazlur, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yayınevi, Ankara, 1998.

SARIKAYA, Mustafa, “Yahudilik’te ve İslamiyet’te Peygamberlik”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1984.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

SAYAR, Süleyman, “Yahudi Karakteri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, S. IX s. 9.

SCHIMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınevi, İstanbul, 1999.

SHAHAK, Israel, *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*, Çeviren: Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınevi, İstanbul, 2002

SHALOM, M. Paul, “Prophets and Prophecy”, *Encyclopaedia Judaica (EJ)*, Second Edition, Thomson Gale, USA, 2007, c.13.

SHARPE, Eric J. , *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çeviren: Ahmet Güç, Arasta Yayınevi, Bursa, 2000.

SİNANOĞLU, Mustafa, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim’de Nübüvvet”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.

TANYU, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 1979.

-----“Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi”, *AÜİFD*, 1996, S. XIV ss. 95- 124.

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966.

TOYNBEE, Arnold J. , *Tarihçi Açısından Din*, Çeviren: İbrahim Canan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1978.

----- *Hristiyanlık ve Dünya Dinleri*, Çeviren: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınevi, Konya, 2000.

TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınevi, Ankara, 2002.

UĞUR, Hakan, “Kur’an’ın Tasdik Ettiği Tevrat’taki Konular”, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.

ULUCAN, Yusuf, *Kitab-ı Mukaddes (Tevrat-Zebur ve İnciller) Üzerine Bir Çalışma*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

VANLIOĞLU, Ahmet, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Ehl-i Kitab’a Vahyolunan İman Esasları”, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

WACH, Joachim, *Dinler Tarihi, Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş*, Çeviren: Fuat Aydın, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2004.

WATT, W. Montgomery, *Dinlerde Hakikat*, Çeviren: A. Vahap Akbaş- Ali Kuşat, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

YAKA, Eyüp, “Kur’an’da Ehl-i Kitabın Kendi Dinlerine Karşı Tutumu”, S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1994.

www. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Holokost>. 24.10.2009.